

IK SCHENK JE EEN VRUCHT VAN DE BOOM VAN LEVEN

De dynamiek van
de vrouwelijke waarheid
Inwijdingskennis
openbaar

FREDERIKE DE JONG

IK SCHENK JE EEN VRUCHT VAN
DE BOOM VAN LEVEN

IK SCHENK JE EEN VRUCHT VAN DE BOOM VAN LEVEN

De dynamiek van
de vrouwelijke waarheid

Inwijdingskennis
openbaar

FREDERIKE DE JONG

e-boek 2013

Colofon

Ik schenk je een vrucht van de boom van leven is een uitgave van
Uitgeverij Elmar BV, Delft – 2013

© Frederike de Jong – 2013

www.vruchtvandeboomvanleven.nl.

© Afbeelding omslag: Jeanette Mennes, www.centrumvanlicht.nl.

ISBN 978 90389 2327 7

NUR 736

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar worden gemaakt in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de schrijver.

Inhoud

<i>Inleiding</i>	9
1. De prehistorie in vogelvlucht	9
2. Het bijbelse verhaal van de boom in het midden van de tuin	11
3. Hoe dit boek te lezen?	13
4. De vrouwelijke waarheid	16
 <i>Het verhaal van de boom in het midden van de tuin, Genesis 2-3</i>	19
<i>Prelude</i>	20
 1. DE LEVENSBOM STAAT IN HET MIDDEN VAN DE TUIN	21
1. Het zogenaamde 'zondevalverhaal' in de Bijbel	21
2. Kerk en gnostiek	26
 VERDIEPINGSTEKST: EEN KWANTUMVISIE OP WERKELIJKHEID	29
1. Welkom in een wondere wereld	29
2. Het 'waarmaken' van werkelijkheden	30
3. Deeltjes of energie?	31
4. Het kwantumtheoretische veld	32
 2. WAT DE GODSDIENSTEN BINDT, DAT IS DE EENHEID	35
1. De structuur van de werkelijkheid	35
2. God is één ... of niet?	38
3. Alle religies eenzelfde uitgangspunt?	41
 VERDIEPINGSTEKST: DE EENHEID ACHTER AL-WAT-IS	43
1. Mannelijke en vrouwelijke krachten bepalen de structuur van de werkelijkheid	43
2. Een vrouwelijk perspectief op de eenheid	47
3. Het principe van gelijkheid in verscheidenheid	48
 3. DE WERKELIJKHEID WAARIN WE LEVEN	51
1. De totstandkoming van werkelijkheid	51
2. De totstandkoming van 'waarheid'	53
3. Het zielsproces individueel en collectief	58

VERDIEPINGSTEKST: HOE HET EGO WERKELIJKHEIDSVISIES SCHEPT	61
1. Het vouwen van werkelijkheidsvisies	61
2. Introductie van de basisfiguren	63
3. Beschrijving van de visies van vijf filosofen	73
4. Het vouwen van visies van filosofen	76
<i>Interlude I</i>	91
4. HOE DE GODIN UIT DE HEILIGE BOEKEN IS VERDWENEN	92
1. Het moederland	92
2. Religieuze verhalen	94
3. De bedoelingen van de Bijbelschrijvers	97
4. Het onderscheid tussen de historische, de symbolische en de ethische laag	102
VERDIEPINGSTEKST: EEN MANNELIJKE EN VROUWELIJKE WAARHEID	106
1. De vrouwelijke waarheid	106
2. Perspectief en paradigma	109
3. Een kwantumtheoretische 'lus'	111
4. Verlangen als drijfveer van de mannelijke waarheid	113
5. DE OMKERING VAN MANNELIJKE EN VROUWELIJKE WAARDEN	116
1. 'De zondeval' symboliseert een historische situatie	116
2. Een mannelijk en een vrouwelijk perspectief	119
3. Actuele implicaties van de keuze voor een zondeval	120
4. Uitnodiging tot een andere houding ten opzichte van heilige boeken en geschriften	122
VERDIEPINGSTEKST: EEN MEERDIMENSIONAAL MENSBEELD	123
1. Een ego- en een Egoperspectief op werkelijkheid	123
2. Een zielsperspectief op werkelijkheid	124
3. De waarheid vanuit het beperkte perspectief van het gesloten ego	125
4. De waarheid vanuit het perspectief van de ziel of van de eenheid van al-wat-is	127
6. LEVEN IN OVEREENSTEMMING MET ONS HOOGSTE POTENTIEEL	131
1. Het lichtlichaam van de mens	131

2. De vereniging van het mannelijke en het vrouwelijke	135
VERDIEPINGSTEKST: DE DYNAMIEK VAN MANNELIJK EN VROUWELIJK	140
1. Duidingen van ego en ziel als mannelijk en vrouwelijk	140
2. Een andere duiding binnen een ander perspectief	141
3. Het tot één maken van het mannelijke en het vrouwelijke	144
7. WAT IS DE ZIEL EIGENLIJK?	146
1. Aspecten van de ziel	146
2. Spirituele ontwikkeling	150
VERDIEPINGSTEKST: DE DIMENSIES VAN DE ZIEL	153
1. Ei des levens	153
2. De goede weg en een perspectief van dwaling	155
3. Ervaringen op dwaalwegen	161
4. Het doorkruisen van de grote leegte	163
5. Verankering in de dimensie van de eenheid	165
<i>Interlude 2</i>	168
8. DE VADER: DE EENHEID VAN AL-WAT-IS	169
1. Gnosis	169
2. De reis van de ziel in mythologische geschriften	173
3. De strijd tussen kerkelijk en gnostisch christendom	176
VERDIEPINGSTEKST: DE MOEDER: DE EENHEID WORDT ZICHZELF BEWUST	179
1. De ogdoade	179
2. De reis van de ziel in acht stappen	180
9. DE ZOON: JEZUS	184
1. Drie testamenten	184
2. De godsbeelden van de eerste, tweede en innerlijke tempel	190
3. Jezus	192
4. De verwerkelijking van het vierde testament in het heden	195
VERDIEPINGSTEKST: DE DOCHTER: SOPHIA	200
1. De grote en de kleine Sophia	200
2. De 'kennis' van Achamoth	202

3. De keuze voor gnosis	202
4. De dans van perspectieven	203
10. DE HEILIGE GEEST: SOPHIA INSPIREERT	206
1. Sophia in haar vier gedaanten	206
2. De logica van de vrouwelijke waarheid	208
3. De noordelijke route: Zarathoestra	211
4. De zuidelijke route: de Semieten	215
5. De inspiratie van de godin	217
VERDIEPINGSTEKST: CHRISTUS:WE ZIJN HET ZELF	
OP WIE WE HEBBEN GEWACHT	220
1. Gnosis en dualiteit	220
2. Een geïntegreerd lezen van apocriefe en canonieke boeken	221
3. Eenheidsbewustzijn	227
4. De wederkomst van christus	228
<i>Postlude</i>	231
<i>Dankwoord</i>	233
<i>Samenvatting per hoofdstuk en structuur van het boek</i>	235
<i>Literatuur</i>	239
<i>Noten</i>	243
<i>Register</i>	265

Inleiding

I. De prehistorie in vogelvlucht

Venuskunst: het geëerde vrouwelijke

Het loopt tegen het einde van de laatste ijstijd. De mensen leven van de jacht en van wat ze aan voedsel vinden op en in de aarde. Mammoeten, wilde paarden, steppebizon, neushoorns, steppeantilopen, reuzenherten en rendieren vormen een rijke voedselbron voor de jager-verzamelaars. Het leven is goed. Er is genoeg vrije tijd om kunst te maken. Van de afbeeldingen die we terugvinden uit de oude steentijd (30.000 – 10.000 v.c.j.) is ruim 90% dierlijk, ca. 5% is menselijk.¹ Van de menselijke afbeeldingen is 98% vrouwelijk en 2% mannelijk.² Het wordt Venuskunst genoemd. Dit is de naam die aan voorchristelijke vrouwelijke kunst gegeven is.³

Het gaat in deze kunst om een vrouw die geëerd werd om haar levenschenkende eigenschappen. De grote borsten, stevige billen, brede heupen en uitgesproken vulva wijzen op vruchtbaarheid, niet op seksuele beschikbaarheid. De bloeiperiode van de Venuskunst is van 27.000 – 20.000 v.c.j.⁴ Het ijs trekt weg. Mensen zijn in staat het land te bebouwen. De aarde geeft de mensen wat ze nodig hebben. Er is voedsel in overvloed.⁵

Indringers veroveren het vreedzame land

Uit de periferie van de beschaafde wereld komen herdersvolkeren het vreedzame land binnenvallen. Het zijn krijgshaftige jonge mannen die nieuw land zoeken om te bewonen. Tot hun komst werden metalen gebruikt voor het maken van sieraden, beeldjes, rituele voorwerpen en gereedschappen. De indringers gaan metalen gebruiken om wapens van te smeden. Afbeeldingen van wapens laten ze als stille getuigen achter, gekerfd in steen, grafzuilen en rotsen.⁶ Ze nemen mannelijke goden mee. De oorspronkelijke natuurreligie waarin vrouwen rituele taken verrichtten, maakt plaats voor een religie waarin mannen het voor het zeggen hebben. Vrouwen en vrouwelijke waarden worden onderdrukt. Het schrift komt op, heilige boeken worden geschreven. De nieuwe maatschappelijke verhoudingen worden in de heilige boeken vastgelegd en tot goddelijke norm verheven. Oude mythen en verhalen worden herschreven, het vrouwelijke wordt weggevaagd.

De god van Israël had ooit een vrouw

Wie weet tegenwoordig nog dat JHWH, de god van het Oude Testament uit de Bijbel, ooit getrouwd was? Zijn vrouw heette Asjera. Het werd verboden haar te aanbidden. De vele beeldjes van haar die bij opgravingen in de huizen zijn gevonden, wijzen erop dat ze alom werd geëerd. Ze werd onder meer aanbeden als heilige boom. Wanneer deze was gesnoeid in zeven takken, wordt het in de Bijbel een heilige paal genoemd. De Bijbel getuigt van de felle strijd die heeft gewoed, om een einde aan de verering van het goddelijk vrouwelijke te maken. Van volksreligie wordt het afgodendienst. We lezen: ‘breek hun altaren af, verbrijzel hun gewijde stenen en hak hun Asjerapalen om, want jullie mogen niet voor een andere god neerknielen. De HEER, de Afgunstige, duldt immers geen andere goden naast zich.’ (Exodus 34: 13-14). Eigenschappen van Asjera worden op JHWH overgedragen. Een van haar symbolen was een altijd groene boom, nu gaat JHWH zichzelf uitroepen tot altijd groene boom. Bij monde van zijn profeet Efraïm roept hij uit: ‘Dan ben ik als een cipres, altijd groen; het zijn uw vruchten die ik draag.’ (Hosea 14: 9).⁷

De levensboom, de appel en de slang

De altijd groene boom was niet zomaar een boom, het was de levensboom. Deze komen we in vele oude mythen tegen. Vaak in combinatie met een appel die eeuwig leven schenkt. In de Griekse mythologie geeft Gaia als huwelijkscadeau aan Hera een appelboom die gouden appels schenkt. De gouden appel is symbool van het eeuwige en paradijselijke leven.⁸ In de Noorse mythologie komen we de wereldboom Yggdrasil tegen, tegelijk levensboom en boom van kennis. Deze boom draagt en verbindt de werelden: de onderwereld, de mensenwereld en de wereld van goden en helden.⁹ In de Germaanse mythologie is het de taak van de godin Iduna om voor de goden de appels te bewaren die hen eeuwige jeugd en onsterfelijkheid brengen. In het Soemerische Gilgamesj epos komen we geen appel tegen van de eeuwige jeugd maar wel een kruid. Gilgamesj verliest het en een slang eet het op. Meteen wordt de slang weer jong. Hij legt zijn oude huid af en kruipt met een nieuwe verder.¹⁰ In het bijbelse verhaal dat de wereld is ingegaan als ‘de zondeval’ (Genesis 2: 8-3: 24), plukt de vrouw van de boom ‘in het midden van de tuin’. Daar staan de levensboom en de boom van de kennis van goed en kwaad.

2. Het bijbelse verhaal van de boom in het midden van de tuin

Een omkering van mannelijke en vrouwelijke waarden

In het bijbelse verhaal is het geen appel die aan de boom groeit. Het is een vrucht. De traditie heeft er een appel van gemaakt. Het verhaal is een voorbeeld van de omkering van mannelijke en vrouwelijke waarden, die heeft plaatsgevonden voor de opkomst van het geschreven woord en die bestendigd werd in heilige boeken en geschriften. Symbolen van de godin worden geherinterpreteerd. In plaats van te verwijzen naar het levengevende vrouwelijke, komen ze te staan voor dood en verderf.

Leren we het verhaal te lezen met nieuwe ogen, dan herkennen we in onszelf de altijd groene boom – de levensboom – en de slang die de mens tot zonde verleidt blijkt de kundalini-energie te zijn die langs de wervelkolom omhoog stroomt. Het is de energie van de godin, in de Indiase wijsheidsliteratuur met de naam Shakti aangeduid. Zij vertelt ons van onze eigen goddelijkheid en hoe deze tot ontplooiing te brengen. De kundalini-energie kan echter ook gevaarlijk zijn. In dit boek wordt de weg van het ontwaken van de kundalini-energie beschreven, in haar lichte en haar donkere aspect. Het bijbelse verhaal is uitgangspunt van analyse.

Zondeval of niet?

De tekst van de Bijbel staat het toe dit verhaal zo te lezen, dat er niet noodzakelijk een zondeval in plaatsvindt. Als je goed leest, dan blijkt dat je zelf de keuze kunt maken voor het plaatsvinden van een zogenaamde zondeval in dit verhaal. Je kunt ook een andere keuze maken en dan vindt de zondeval niet plaats. De kerk heeft door de eeuwen heen de eerste keuze gemaakt en daarmee heeft ze een grote invloed op de westerse moraal gehad. De meeste mensen die kerkelijk zijn opgevoed lezen het verhaal automatisch zo dat de zondeval erin plaatsvindt. De vrouw plukt, verleid door de slang, van de boom van de kennis van goed en kwaad. Dat is een boom waarvan god het verboden heeft te eten. Ze plukt een paar vruchten en eet ervan en ze geeft er ook wat van aan haar man die bij haar is. Ook hij eet ervan. Beiden worden door god vervloekt vanwege hun ongehoorzaamheid. Nog altijd zitten we met de gevolgen van die daad.

Als we terugkijken in de geschiedenis vinden we ook voorbeelden van heel andere manieren van lezen, bijvoorbeeld binnen de gnostiek. Gnostiek is

een verzamelterm voor geloofssystemen die de weg van de gnosis willen beschrijven. Gnosis is ten diepste zelfkennis: kennis van wie de mens ten diepste is. Het wordt ook kennis van het hart genoemd. Het gaat hierbij niet om cognitieve kennis, maar om een diep innerlijk weten. Waar we een verbinding aantreffen tussen het christendom en de gnostiek, kan worden gesproken van christelijke gnostiek of van gnostisch christendom.

Binnen de gnostiek wordt de god van het Oude Testament beschouwd als een kwade scheppingsgod en de slang als boodschapper van de ware god. De ware god is volgens deze interpretatie de god van het Nieuwe Testament, die de mens kennis brengt over zijn goddelijke aard. Het eten van de boom van de kennis van goed en kwaad wordt binnen de christelijke gnostiek beschouwd als goed.

Kwantumfysica

Het besef dat het je eigen keuze is die maakt of er een zondeval in het verhaal plaatsvindt of niet, heeft consequenties voor de interpretatie van het verhaal. Deze zijn verstrekkend en geheel van deze tijd, waarin er steeds meer oog komt voor het kwantumfysische karakter van de werkelijkheid. De inzichten op het gebied van de kwantumfysica kunnen ons helpen om te begrijpen hoe we dit verhaal kunnen verstaan. De kwantumfysica speelt zich af op een niveau binnen het atoom en het blijkt dat daar heel andere wetten gelden dan in onze gewone, alledaagse werkelijkheid. Een deeltje kan bijvoorbeeld op twee plaatsen tegelijkertijd ‘bestaan’ en twee deeltjes blijken over oneindige afstand met elkaar in verbinding te blijven. Meer en meer wordt duidelijk dat dit het niveau van de werkelijkheid is waarop onze eigen ziel functioneert.

Bijzonder verrassend is het dan ook om te bemerken dat het verhaal van de zogenaamde ‘eerste zonde’ in de Bijbel, juist het kwantumfysische niveau van de werkelijkheid beschrijft, daar waar onze eigen fysici deze werkelijkheid pas recentelijk beginnen te ontdekken.¹¹

Op zielsniveau scheppen mensen hun eigen werkelijkheid

De nieuwste inzichten geven aan dat, op zielsniveau beschouwd, mensen hun eigen werkelijkheid creëren. Vanuit onze driedimensionale werkelijkheid herkennen we dat niet zo gauw, maar godsdiensten wijzen ons al eeuwenlang op deze kant van de werkelijkheid. Dat doen ze door het gebruik van metaforen. Zo ook dit verhaal uit de Bijbel. Het verhaal lijkt te zeggen dat we vrij zijn om te kiezen in wat voor werkelijkheid we leven: in een

wereld van overvloed of in een wereld van tekort. De vrouw plukt volgens het verhaal van de boom ‘in het midden van de tuin’. Daar staan de levensboom en de boom van de kennis van goed en kwaad.

Maken we de keuze dat de vrouw plukt en eet van de levensboom en er ook wat van geeft aan haar man die bij haar is, dan gebeurt er met de tekst in hermeneutisch opzicht iets opmerkelijks.¹² Op het moment dat de beslissing wordt genomen, verliest de tekst zijn betekenis, voor zover deze de gevolgen van de zondeval vooronderstelt. Dit geldt voor de tekst van het verhaal, maar ook voor de tekst van de hele Bijbel. Uiteindelijk geldt het zelfs voor de hele werkelijkheid voor zover die wordt beschouwd in het licht van de Bijbel. Of dit gebeurt is afhankelijk van je eigen interpretatie. Kies je voor het plaatsvinden van de zondeval in het verhaal, dan gebeurt de zondeval als het ware in je hoofd, en wel op het moment dat je de keuze voor het plaatsvinden van de zondeval in het verhaal maakt. Maak je deze keuze niet, dan vindt er geen zondeval plaats in het verhaal.

Een existentiële keuze

In dit boek wordt de keuze zo gemaakt, dat de vrouw plukt en eet van de levensboom. Je wordt in het afwegingsproces tot het maken van de keuze meegenomen en vele kanten van het maken van de keuze worden belicht. Uiteindelijk is het aan je zelf om te bepalen hoe je de keuze maakt.

Kies je voor het plaatsvinden van de zondeval in het verhaal, dan leef je in een wereld van tekort. Het is de wereld waarin de mens ervaart door god te zijn vervloekt. Het is een wereld waarin volgens het bijbelse verhaal de man moet zwoegen om van de akker te eten en de vrouw haar man begeert en hij over haar heerst en waarin de zwangerschap van de vrouw een zware last is en zij moet zwoegen als ze baart (Genesis 3: 16, 17).

Kies je voor het plukken en eten van de levensboom, dan leef je in een wereld van overvloed: van alle bomen in de tuin mag de mens eten. Dat betekent: ook van de levensboom (Genesis 2: 16).

3. Hoe dit boek te lezen?

Hoofdstekst en verdiepingstekst

Om dit boek te kunnen lezen, en meer nog, om het te kunnen verstaan, is het nodig om de mogelijkheid open te houden dat er geen zondeval in het verhaal van de boom in het midden van de tuin plaatsvindt. Uiteindelijk is

dit boek alleen te verstaan wanneer je de beslissing op deze manier maakt. Het is een existentiële keuze waarvoor je wordt geplaatst.

Om je te helpen te begrijpen wat het betekent om de keuze te maken, heb ik de tekst per hoofdstuk verdeeld in een hoofdtekst en een verdiepingstekst. De hoofdtekst is makkelijk te lezen, de verdiepingstekst niet. De hoofdtekst is zo opgebouwd dat die te lezen is alsof er wel een zondeval plaatsvindt in de Bijbel al ben je vrij de beslissing anders te nemen – maar met de verdiepingstekst is dat niet meer mogelijk. Die is echt alleen te begrijpen wanneer je met de beslissing meegaat dat er geen zondeval plaatsvindt in het verhaal.

Ik raad je aan om eerst alle hoofdteksten zonder de verdiepingsteksten te lezen en daarna het hele boek met de verdiepingstekst. Zo is de kans het grootste dat de betekenis bij je binnenkomt.¹³

In de verdiepingsteksten wordt ingegaan op een aspect uit de ervoor besproken hoofdtekst. Er wordt een model ontvouwen dat een ongeziene kant van de werkelijkheid beschrijft. Noten zijn per hoofdstuk en per verdiepingstekst toegevoegd om de hier gepresenteerde visie met literatuurverwijzingen te onderbouwen. Dit blijkt nodig, omdat het onderzoek waar dit boek op voortbouwt, nog niet tot het grote publiek is doorgedrongen.¹⁴

Door de opbouw in hoofdtekst en verdiepingstekst komt het voor dat sommige onderwerpen kort worden herhaald. Er is naar gestreefd dubblures in de tekst tot een minimum te beperken.

Los van deze uitgave is een uitgave verschenen onder de titel: *De wijsheid van Sophia*. De hoofdteksten zijn hetzelfde als in deze uitgave. De verdiepingsteksten zijn vervangen door een eenvoudige introductie van de thematiek uit de verdiepingsteksten aan de hand van mijn eigen levensgeschiedenis.

Twee waarheden of toch één? Twee bomen of toch één?

Waarom de tekst van dit boek voor velen waarschijnlijk moeilijk te begrijpen is, heeft te maken met de onderliggende vooronderstellingen en structuur van dit boek. Dit boek vooronderstelt namelijk dat er globaal twee verschillende waarheidsconcepten de menselijke waarneming sturen: een ‘mannelijk’ en een ‘vrouwelijk’ waarheidsconcept. De aanhalingstekens rond ‘vrouwelijk’ en ‘mannelijk’ geven aan dat het ‘mannelijke’ en het ‘vrouwelijke’ waarheidsconcept interpretaties van werkelijkheid zijn die uiteindelijk hun geldigheid verliezen. Dit is namelijk het geval wanneer de beide waarheden opgaan in een omvattend waarheidsconcept. Ten behoeve

van de leesbaarheid laat ik de aanhalingstekens rond vrouwelijk en mannelijk verder achterwege.

Lang heb ik gedacht dat de vrouwelijke waarheid is op te vatten als de levensboom en de mannelijke waarheid als de boom van kennis van goed en kwaad. Inmiddels geloof ik dat de perspectieven kunnen wisselen: vanaf vrouwelijk standpunt is de vrouwelijke waarheid op te vatten als de levensboom en de mannelijke waarheid als de boom van kennis van goed en kwaad en vanuit mannelijk standpunt is het precies andersom. Uit deze perspectiefwisselingen kunnen we ontsnappen door onze keuze te maken voor gnosis: een perspectief waarbinnen mannelijk en vrouwelijk in overdrachtelijke zin zijn opgeheven. Vanuit het eenheidsperspectief dat gnosis biedt, gaan beide waarheden weer in elkaar op en beide bomen blijven opnieuw één boom te zijn.

Een mannelijke waarheid domineert de westerse cultuur

Volgens de onderliggende vooronderstelling van dit boek oriënteren velen in de westerse cultuur zich aan het mannelijke waarheidsconcept.¹⁵ Het is het waarheidsconcept dat domineert in de wetenschappen. In esoterische visies op werkelijkheid domineert een vrouwelijke visie op waarheid. Esoterische kennis is geheime kennis, oftewel kennis voor ingewijden. Het is kennis die we in spirituele kringen tegenkomen. Waarom deze waarheidsconcepten mannelijk en vrouwelijk worden genoemd, wordt in de verdiepingsteksten nader uitgelegd. Het zijn in ieder geval geen waardeoordelen in de zin van 'beter' of 'slechter'. Mannelijk is niet goed en vrouwelijk niet slecht, noch omgekeerd. Het gaat bij het mannelijke en het vrouwelijke waarheidsconcept (en combinaties daarvan) om de onderliggende structuur van de werkelijkheid ten aanzien waarvan mensen bewust of onbewust een keuze maken, wanneer ze zich oriënteren in de werkelijkheid. Die keuze, en daarmee hun oriëntatie, is in termen van mannelijk en vrouwelijk te beschrijven. Het is niet zo dat mannen zich aan het mannelijke waarheidsconcept oriënteren en vrouwen aan het vrouwelijke waarheidsconcept: zowel mannen als vrouwen kunnen zich aan beide oriënteren. Er kan wel per individu een bepaalde voorkeur voor het ene of het andere waarheidsconcept bestaan.

Een vrouwelijke waarheid structureert dit boek

In dit boek ga ik uit van het vrouwelijke waarheidsconcept. Dat is wat de tekst en de onderliggende structuur van dit boek bepaalt. Dit maakt dat dit

boek moeilijk te lezen is voor degene die zich aan een mannelijk waarheidsconcept oriënteert.

Het is niet zo, dat ik in dit boek een visie presenteer die de posities van mannelijk en vrouwelijk overbrugt. Ik geef nadrukkelijk een vrouwelijke visie op werkelijkheid. In deze zin is het een dualistische visie. Het opheffen van de posities van mannelijk en vrouwelijk, en daarmee van de dualiteit, is een proces dat zich in het innerlijk van ieder mens persoonlijk dient te voltrekken en dit boek wijst een vrouwelijke weg daartoe.

In de hoofdtekst wordt in tien hoofdstukken beschreven hoe de ‘val’ van de mensheid, die in Genesis 2-3 beschreven wordt, historisch te duiden is. In eerste instantie als een gebeurtenis die op collectieve schaal heeft plaatsgevonden, namelijk als een breuk tussen het mannelijke en het vrouwelijke in het menselijke bewustzijn, in tweede instantie als een gebeurtenis die hier en nu plaatsvindt, op het moment dat we in ons eigen innerlijk de keuze voor de zondeval maken. Het gaat hierbij om een omkering van mannelijke en vrouwelijke waarden zoals aan het begin van deze inleiding beschreven is.

4. De vrouwelijke waarheid

De dynamiek van de vrouwelijke waarheid

De vrouwelijke waarheid staat in dit boek centraal. Ze is voor te stellen als ruitvormige figuur. Als de figuur zich opent, onthult ze haar innerlijke dynamiek. Ze ontvouwt zich volgens een wetmatigheid die is te begrijpen in termen van een toonladder.¹⁶ In dit boek wordt deze wetmatigheid beschreven. Dat gebeurt op het niveau van individuele zielsontwikkeling (van ego naar eenheidsbewustzijn), op het niveau van collectieve geloofsen kennissystemen (filosofieën en religies) en op het kwantumniveau van werkelijkheid.

De titel van dit boek

De titel van dit boek luidt: *Ik schenk je een vrucht van de boom van leven*. Deze titel duidt op de vrucht van de boom in het midden van de tuin, waarvan de vrouw in het verhaal uit Genesis plukt en eet en er ook wat van geeft aan haar man die bij haar is.

Het boek heeft het uiterlijk van een vrucht. Deze staat symbool voor ‘de vrucht van de boom in het midden van de tuin’. Als je daarvoor kiest, is

deze vrucht afkomstig van de levensboom. Dat is een boom waarvan god, volgens het verhaal uit Genesis, heeft gezegd te mogen eten. Je kunt ook een andere keuze maken. Dan is de vrucht afkomstig van de boom van de kennis van goed en kwaad. Dat is de boom waarvan god, volgens het verhaal uit Genesis, het verboden heeft om te eten. Als je die keuze maakt, dan heb je dat waarschijnlijk al lang geleden gedaan. De uitdaging is dan je ogen te openen en je te realiseren dat je ook anders kunt kiezen.

FREDERIKE DE JONG

© Jeanette Mennes, www.centrumvanlicht.nl

*Ik schenk je
een vrucht van de boom van leven.*

*Neem haar als zodanig aan
en eet ervan, leef ernaar
en geef ook anderen
van de vruchten
van de boom te eten.*

Opdat we leven in een wereld van vrede.

HET VERHAAL VAN DE BOOM IN HET MIDDEN VAN DE TUIN, GENESIS 2-3

GENESIS 2: 8-9

- 8 God, de HEER, legde in het oosten, in Eden, een tuin aan en daarin plaatste hij de mens die hij had gemaakt.
- 9 Hij liet uit de aarde allerlei bomen opschieten die er aanlokkelijk uit-zagen, met heerlijke vruchten. In het midden van de tuin stonden de levensboom en de boom van de kennis van goed en kwaad.

GENESIS 2: 15-17

- 15 God, de HEER, bracht de mens dus in de tuin van Eden, om die te bewerken en erover te waken.
- 16 Hij hield hem het volgende voor: ‘Van alle bomen in de tuin mag je eten,
- 17 maar niet van de boom van de kennis van goed en kwaad; wanneer je daarvan eet, zul je onherroepelijk sterven.’

GENESIS 3: 1-7

- 1 Van alle in het wild levende dieren die God, de HEER, gemaakt had, was de slang het sluwst. Dit dier vroeg aan de vrouw: ‘Is het waar dat God gezegd heeft dat jullie van geen enkele boom in de tuin mogen eten?’
- 2 ‘We mogen de vruchten van de bomen eten,’ antwoordde de vrouw,
- 3 ‘behalve die van de boom in het midden van de tuin. God heeft ons verboden van de vruchten van die boom te eten of ze zelfs maar aan te raken; doen we dat toch, dan zullen we sterven.’
- 4 ‘Jullie zullen helemaal niet sterven,’ zei de slang.
- 5 ‘Integendeel, God weet dat jullie de ogen zullen opengaan zodra je daarvan eet, dat jullie dan als goden zullen zijn en kennis zullen hebben van goed en kwaad.’
- 6 De vrouw keek naar de boom. Zijn vruchten zagen er heerlijk uit, ze waren een lust voor het oog, en ze vond het aanlokkelijk dat de boom haar wijsheid zou schenken. Ze plukte een paar vruchten en at ervan. Ze gaf ook wat aan haar man, die bij haar was, en ook hij at ervan.
- 7 Toen gingen hun beiden de ogen open en merkten ze dat ze naakt waren. Daarom regen ze vijgenbladeren aan elkaar en maakten er lenden-schorten van.

Prelude

Dit boek heeft de opbouw van een toonladder. De klank van de eerste do klinkt nog in onze oren na. Ons is een vrucht aangeboden. Wat doen we ermee? Nemen we haar aan of wijzen we haar af? Wat betekent het aanbod en onze reactie erop, voor de wijze waarop we ons leven leiden? We gaan op weg. De eerste van de drie hoofdstukken beslaan de do, re en mi. In de do, het eerste hoofdstuk, herkennen we de eenheid, die we net achter ons gelaten hebben, – of blijven we met haar verbonden tijdens het gaan van onze levensweg? We herkennen in de re, het tweede hoofdstuk, de dualiteit die ons heen en weer slingert tussen heelheid en gebrokenheid, tussen eenheid en verdeeldheid. Of zijn we in staat ons contact met de oorspronkelijke eenheid te bewaren? In de mi, het derde hoofdstuk, bewegen we ons in de veelheid en proberen ons te oriënteren in de werkelijkheid die we met onze zintuigen beroeren. Of weten we ons ook hier verbonden met de oorspronkelijke eenheid?

In de eerste drie hoofdstukken bewegen we ons op het pad van het ego. We bevinden ons in de driedimensionale werkelijkheid. De werkelijkheid die we met onze zintuigen ervaren. Maar er is meer. In ons sluimert een vermoeden van dat andere, wat onze zintuigen ons niet aanreiken.

I. De levensboom staat in het midden van de tuin

Er vindt geen zondeval in de Bijbel plaats. Als je goed leest, staat er in het verhaal van de boom in het midden van de tuin (het zogenaamde ‘zondevalverhaal’) iets heel anders. De vrouw in dit verhaal plukt en eet en geeft ook aan haar man die bij haar is, NIET van de boom van de kennis van goed en kwaad, maar van de levensboom. Waarom is de zondeval dan zo’n grote rol in het leven van veel mensen gaan spelen? Dat heeft alles te maken met een fundamentele keuze die je als mens en als mensheid kunt maken. Kennelijk heeft de kerk voor de zondeval gekozen, en dan heb je bevrijding nodig.

I. Het zogenaamde ‘zondevalverhaal’ in de Bijbel

In de Bijbel wordt niet gesproken van een ‘zondeval’

In Genesis, het eerste boek uit de Bijbel, staat een verhaal dat bekend geworden is als het zogenaamde ‘zondevalverhaal’¹. In de Bijbel komt het woordje ‘zondeval’ niet voor. Staat het er toch, bijvoorbeeld als kopje boven het verhaal, dan is dat een toevoeging van de Bijbelvertalers. Kopjes komen in de Hebreeuwse Bijbel helemaal niet voor.²

Introductie tot het zogenaamde ‘zondevalverhaal’

In het verhaal plukt en eet de vrouw van de vruchten van een boom. De vrouw geeft ook wat aan haar man die bij haar is en ook hij eet ervan. In het verhaal komt eveneens een slang voor. Deze richt zich tot de vrouw: ‘Is het waar dat God gezegd heeft dat jullie van geen enkele boom in de tuin mogen eten?’ De vrouw antwoordt dat ze van de vruchten van de bomen mogen eten, behalve die van de boom in het midden van de tuin. Ze zullen sterven als ze dat toch doen of zelfs de vruchten van die boom maar aanraken. De slang gaat hierop in: ‘Jullie zullen helemaal niet sterven, integendeel. God weet dat jullie de ogen zullen opengaan zodra je daarvan eet, dat jullie dan als goden zullen zijn en kennis zullen hebben van goed en kwaad.’ (Gen. 3:4-5)

De slang speelt in het verhaal een dubieuze rol

Veel Bijbeluitleggers zijn de slang in zijn woorden gevolgd. Zij gaan er van uit dat het waar is wat de slang suggereert, namelijk dat god niet wil dat de mensen gelijk aan goden zullen zijn. Goden kennen goed en kwaad en mensen zullen die kennis ook hebben als zij eten van de boom. Waarom de slang vertrouwen? God heeft van al die dingen niets gezegd. Hij heeft alleen gezegd dat de mens van alle bomen in de tuin mag eten, maar niet van de boom van de kennis van goed en kwaad. Doet de mens dat toch, dan zal hij/zij onherroepelijk sterven.³

Het belang van goed lezen

Goed lezen is heel belangrijk. Als je dat doet, dan lees je heel andere dingen dan de kerkelijke traditie en ook andere tradities in het verhaal hebben gelegd. Als je niet goed leest, dan laat je je gemakkelijk meenemen door de woorden van de slang. De slang is een heel oud symbool en staat voor esoterische kennis. Het is kennis hoe de goddelijke kern van de mens tot ontplooiing te kunnen brengen. De slang is ook een oud symbool van de moedergodin. De slang staat verder voor het brengen van genezing en het eeuwige leven.⁴ Die betekenissen kennen we tegenwoordig haast niet meer. In de patriarchale wereld is de slang een symbool van misleiding en verdraaiing.

Zijn de woorden van de slang verdraaid?

Het woord traditie betekent letterlijk zowel verraden als doorgeven. Dat komt omdat de traditie een dode letter doorgeeft. Wat degene die een bepaalde tekst heeft opgeschreven er precies mee bedoelde, weten we niet meer. Alles wat we ervan maken is een 'verraad' aan de oorspronkelijke betekenis. Daar ontkomen we niet aan als we de oude woorden doorgeven. Door zelf verantwoordelijkheid te dragen voor wat we overbrengen, maken we de woorden levend. Dan is wat we zeggen geen verraad meer, maar het draagt onze persoonlijke waarheid. Dat is een waarheid die nu waar is. Zodra anderen, of wijzelf, deze waarheid weer opnemen en doorgeven als 'waar', bestaat het gevaar dat er verraad optreedt: verdraaiing van de oorspronkelijke bedoeling van het woord. Misschien sprak de slang oorspronkelijk wel een prachtig woord! En is zijn woord in de loop van de geschiedenis vervormd en kennen we de oorspronkelijke betekenis niet meer.

De slang herinnert aan het moederland

De Bijbel tekent het begin van een traditie (een joodse en christelijke traditie), maar aan de Bijbel gaat een hele geschiedenis vooraf. Veel van de kennis uit deze vroegere tijden is verloren gegaan. Het gaat om kennis van het moederland.⁵ Dat betreft de tijd waarin het levengevende vrouwelijke werd geëerd als bron van leven. Het moederland kunnen we plaatsen in de steentijd (waarin stenen beelden werden gemaakt). De periode loopt vanaf ongeveer 30.000 v.c.j. in de oude steentijd tot ongeveer 3000 v.c.j. wanneer de nieuwe steentijd eindigt.⁶

In het moederland brengt men de kennis mondeling over. Tekeningen en beelden uit die tijd getuigen van de kennis van het moederland. Wanneer men met de letters van het alfabet gaat schrijven wordt dit vrouwen verboden. Het zijn de mannen die gaan schrijven.⁷ De mondeling doorgegeven kennis uit het moederland wordt door mannen op schrift gesteld. De kennis van het moederland wordt in dit proces niet zelden verdraaid. Hierdoor herkennen we de wijsheid van het moederland nu vaak niet meer.⁸

Als je goed leest en kritisch blijft ten aanzien van wat je leest, en niet klakkeloos nazegt wat een traditie zegt, dan lees je plotseling iets heel anders in het zogenaamde ‘zondevalverhaal’. Dan lees je dat er helemaal geen zondeval in plaatsvindt.⁹ Het verhaal vertelt dat god de mens die hij gemaakt heeft, in de tuin van Eden plaatst. God laat in de tuin van Eden allerlei bomen opschieten. In het midden van de tuin plaatst hij de levensboom, en de boom van de kennis van goed en kwaad.

De moederlandse slang speelt een vaderlandse rol

In de geschiedenis is er veel gesproken over de vraag welke boom nu in het midden van de tuin staat. De levensboom? De boom van de kennis van goed en kwaad? Allebei de bomen? Is het misschien dezelfde boom? Het verhaal vertelt het niet. Wat het verhaal wel vertelt is dat de mens van de boom van de kennis van goed en kwaad niet mag eten van god. Over de levensboom heeft god het niet. Of wel? God zegt namelijk in het verhaal: ‘Van alle bomen in de tuin mag je eten, maar niet van de boom van de kennis van goed en kwaad.’ Van de levensboom dus wel ... en die staat in het midden van de tuin. Het volgende citaat geeft aan hoe belangrijk het is om goed te lezen:

Deze woorden (die god spreekt in Genesis 2: 16-17) moet de lezer zeer

precies en in deze volgorde in het gehoor houden om de dialoog naar zijn karakteristieke trekken te kunnen volgen en om de gesprekspartners naar hun intentie en reactie te begrijpen. De verteller geeft hun woorden in de mond, die hen 'psychologisch' tekenen. (...) Het listige van de slang schuilt in zijn taalvaardigheid. (...) Virtuoso worden de woorden van het gebod aangehaald in versprongen volgorde. (...) Inderdaad heeft God gezegd: 'Jullie zult niet eten' (17b) en ook 'van alle bomen van de tuin', maar de slang verstoort de volgorde alsof hij redeneert: als je van één boom niet mag eten, dan mag je dus niet van alle bomen eten. Zijn 'theologische' uitspraak houdt in dat God niet 'logisch' spreekt. (...) De woorden 'niet zult ge eten' heeft hij voorop gezet en de woorden 'van alle bomen van de tuin' laat hij daarna volgen. Zo verbergt hij hetgeen waarover hij het eigenlijk heeft. Hij heeft het namelijk over die ene boom zonder hem te noemen, ja hij doet alsof hij van het bestaan van die boom überhaupt niet weet. Het listige blijkt nu verder in de dubbelzinnigheid van zijn spreekwijze. De woorden 'Niet zult ge eten van alle bomen van de tuin' kunnen namelijk worden opgevat als een korte concluderende samenvatting van wat God in 2: 16-17 heeft gezegd. Er is één boom, waarvan jullie niet mogen eten – ergo: niet van alle bomen mogen jullie eten. (...) De vrouw heeft de woorden dan ook prompt op die manier gehoord.¹⁰

De vaderlandse slang spreekt ondanks zichzelf moederlands

Let nu goed op wat de slang zegt. De slang zegt tegen de vrouw: 'Is het waar dat God gezegd heeft dat jullie van geen enkele boom in de tuin mogen eten?' Nee, dat heeft god niet gezegd, de mensen mogen juist van alle bomen eten, maar niet van de boom van de kennis van goed en kwaad. Dat vertelt de vrouw de slang. Maar op een heel bijzondere manier. Ze neemt namelijk niet de woorden 'de boom van de kennis van goed en kwaad' in haar mond. Ze zegt: 'We mogen de vruchten van de bomen eten, behalve die van *de boom in het midden van de tuin*'. Het grappige van het verhaal is dat de slang eerst de woorden van god verdraait, maar nu gaat de slang mee met de woorden van de vrouw. Hij spreekt nu ook over 'de boom in het midden van de tuin'. Hij zegt: god weet dat zodra je daarvan eet, jullie als goden zullen zijn en kennis zullen hebben van goed en kwaad. Het daarvan verwijst via de woorden van de vrouw naar de boom in het midden van de tuin.¹¹ En daar staat in de eerste plaats de levensboom. Het staat letterlijk zo in de tekst: 'In het midden van de tuin stonden de levensboom en de boom van de kennis van goed en kwaad' (Genesis 2: 9). De levensboom

staat het eerst genoemd, en daarna pas de boom van de kennis van goed en kwaad.

De vrouw plukt van de levensboom

Als nu de vrouw plukt en eet van de vruchten van de boom in het midden van de tuin, dan is het dus in de eerste plaats de levensboom waarvan ze plukt en eet. En daarvan mocht ze eten. Ze mocht immers eten van *alle bomen in de tuin*? Het verhaal gaat echter verder met de straf van god om de ongehoorzaamheid van de mens. Het verhaal is zo geschreven voor die mensen die het verhaal lezen *alsof* er een zondeval in plaatsvindt. Maar die vindt niet plaats als je er niet zelf voor kiest. Die keuze kan iedereen voor zichzelf maken. En als we collectief kiezen voor de levensboom, dan zijn we klaar met de zondeval. Die hebben we dan helemaal niet meer nodig.

Hebben we die dan überhaupt nodig? Wel als je in de zonde gelooft als voorwaarde voor bevrijding. Als je er vanuit gaat dat de mens gevallen is, dat we met z'n allen leven in een wereld die slecht is, een tranendal waaruit we bevrijd moeten worden, of waaruit we bevrijd zijn mits we in Jezus Christus geloven.

Als je daarentegen gelooft dat we vrije wezens zijn en dat altijd al zijn, dan hebben we de zonde niet nodig als voorwaarde voor bevrijding. Dan gaat het er alleen om vanuit het bewustzijn van de vrijheid te gaan leven en het ongekende potentieel waarover we beschikken waar te maken.

De zondeval vindt plaats in het hoofd van degene die er zelf voor kiest

De zondeval is iets wat zich in het hoofd van die lezer afspeelt, die de keuze voor de zondeval maakt. De keuze die de lezer maakt, heeft invloed op de betekenis die het verhaal voor de lezer heeft of die hij of zij er aan geeft. Als de lezer niet de keuze voor de zondeval maakt, dan verliest de Bijbeltekst vanaf dat moment zijn betekenis voor zover de zonde in de Bijbel wordt voorondersteld.

Wanneer je als lezer nu van mening bent dat er toch een zondeval in het verhaal plaatsvindt, dan is dit een moment voor zelfreflectie: in hoeverre laat je je leiden door de woorden van de slang en in hoeverre door de woorden die god spreekt?

2. Kerk en gnostiek

Het kerkelijke christendom laat het christendom beginnen met de geboorte van Jezus, rond het begin van de christelijke jaartelling. Gnostische christenen claimen dat de bijbelse verhalen over Jezus teruggaan op niet-christelijke bronnen over een stervende en herrijzende godmens die in verschillende mythen onder verschillende namen voorkomt. Kerk en gnostiek verhouden zich door de eeuwen heen tot elkaar als water en vuur. De kerk heeft de gnostiek met harde hand bestreden. Veel kennis over de gnostiek is in die strijd verloren gegaan. In 1945 zijn bij Nag Hammadi in Egypte, oude gnostische boeken teruggevonden. Deze waren verstopt of in de woestijn achtergelaten, toen de mensen die deze leer aanhingen werden vervolgd en vermoord. Door deze vondst is de huidige kennis van de gnostiek enorm vergroot.

Binnen de gnostiek gaat het om gnosis: kennis over wie de mens ten diepste is. Vaak wordt de diepste kern van het mens-zijn binnen de gnostiek als goddelijk beschouwd. Volgens de kerk is de gedachte dat de mens ten diepste goddelijk zou zijn een grote zonde.

Twee interpretaties van het zogenaamde ‘zondevalverhaal’

De visie op wie de mens ten diepste is, zien we ook terug in de interpretaties van het zogenaamde ‘zondevalverhaal’ uit de Bijbel van respectievelijk de kerk en de gnostiek.

Een kerkelijke interpretatie

Binnen de kerk wordt het zogenaamde ‘zondevalverhaal’ opgevat als een verhaal waarin beschreven wordt hoe er een fundamentele breuk optreedt tussen god en mens. De breuk treedt op wanneer Eva van de boom van de kennis van goed en kwaad plukt en eet en er ook wat van geeft aan haar man die bij haar is. De slang suggereert in het verhaal dat de mens door het eten van deze boom gelijk aan goden zullen zijn. De mens zou tot hoogmoed vervallen door op de suggestie van de slang in te gaan en te eten van de boom waarvan god het de mens verboden heeft te eten.

Een gnostische interpretatie

Volgens de gnostiek staat de vadergod symbool voor het geestelijke aspect van de mens. Daaruit ontstaat een moedergodin met de naam Sophia. Zij is

tegelijkertijd moeder en dochter. Zij scheidt zich af van het vaderlijke deel en verzelfstandigt zich. De breuk met de oorspronkelijke eenheid gebeurt dus *hier* en niet pas als Eva van de boom van de kennis van goed en kwaad plukt en eet, zoals ook de gnostiek vooronderstelt. Sophia baart een zoon: een kwade scheppingsgod. Deze schept de aarde en de mens naar lichaam en ziel. Alleen het geestelijke aspect van de mens is vrij, niet in de ban van het kwaad. Als nu de slang in het paradijs de vrouw verleidt om van de boom van de kennis van goed en kwaad te plukken, is het Sophia die in haar verlangen terug te keren naar haar vader, de mens op zijn goddelijke kern wijst. De daad van het plukken en het eten van de boom van de kennis van goed en kwaad is volgens de gnostische traditie dus goed. Volgens de kerk zou precies dit geloof in de goddelijke kern van de mens de grootste zonde zijn, waartoe de slang de mens verleidt. De kerk wijst de gnostische leer dan ook af.

Twee visies op bevrijding

Zowel de kerk als de christelijke gnostiek leren dat de mens bevrijding nodig heeft. Bij beide is het Jezus die de mens verlost. Wel is de aard van de bevrijding via de beide wegen anders.

Een kerkelijke visie op bevrijding

De kerk gelooft dat Jezus Christus door god naar de aarde is gezonden om de mensheid te verlossen. Christus is het Griekse woord voor messias. Dat betekent letterlijk ‘gezalfde’. In het Oude Testament wordt gesproken over een messias, een ‘gezalfde’. Het ‘zalven’ was een teken dat iemand door god uitgekozen was om zijn taak op aarde te verrichten. De messias werd verwacht en zou bevrijding brengen. Sommigen geloofden dat de messias alleen de joden zou verlossen, anderen geloofden dat hij de mensheid zou verlossen.¹² De christenen zijn van mening dat Jezus deze verwachte messias is en dat hij gekomen is om alle mensen die in hem geloven te verlossen. Zij zijn het Nieuwe Testament gaan schrijven, waarin ze duidelijk maken waarom Jezus volgens hen de messias is. Daarmee ontstond de christelijke traditie.

Een gnostische visie op bevrijding

Ook de gnostiek is een verlossingsleer. De mens moet zich zijn ware aard herinneren die goddelijk is. In de christelijke gnostiek leren we de ware god kennen door Jezus, die door de god van het Nieuwe Testament naar de

aarde is gezonden. Anders dan de god van het Oude Testament, is dit een goede god. De gnostische christenen hebben vele boeken geschreven, die niet tot de bijbelse canon toegelaten zijn. Ze worden gerekend tot de apocriefe boeken.

Vorbij de noodzaak tot bevrijding

Als je gelooft dat de zonde en een weigering om op god te vertrouwen aan de basis van het mens-zijn ligt, dan is het maar goed dat er bevrijding is. Zowel het kerkelijke christendom als het gnostische christendom leren dat Jezus deze bevrijding brengt. Maar wat is de rol van Jezus nog, als we geen bevrijding nodig hebben, omdat we niet meegaan in de gedachte van de zogenaamde zondeval? Dan komen we voor nieuwe vragen te staan dan die waaraan we wellicht gewend zijn. Vragen waarop de oude bronnen misschien wel en misschien niet een antwoord weten. De Bijbel en andere oude bronnen kennen wijsheid, maar sommige van de wijsheden zijn mogelijk door de tijdgeest ingehaald. Kritisch zijn is het devies, zonder het kind met het badwater weg te gooien.

Verdiepingstekst: Een kwantumvisie op werkelijkheid

In hoofdstuk 1 is het ‘dubbele’ karakter van de boom in het midden van de tuin besproken. Dit dubbele karakter kan in kwantumtheoretische context worden verklaard. De kwantumtheorie kent een bestaanswijze van subatomaire deeltjes die een ‘superpositie van toestanden’ wordt genoemd. Dit is een situatie waarin de werkelijkheid er nog niet voor gekozen heeft op welke wijze ze zich als werkelijkheid aan ons zal voordoen. De boom in het midden van de tuin lijkt zich in het Genesis verhaal in een ‘superpositie van toestanden’ te bevinden. Het is namelijk niet vanzelfsprekend in welke hoedanigheid ze zich zal manifesteren: als de levensboom of als de boom van de kennis van goed en kwaad. In deze verdiepingstekst wordt nader uitgelegd wat dit betekent voor ons ervaren van werkelijkheid.

I. Welkom in een wondere wereld

Bij aanvang van deze verdiepingstekst wil ik de lezer vragen een kwantumwereld binnen te treden. Ik zal direct uitleggen wat dat is en ook wat het belang is van deze vraag.

In een kwantumwereld heeft de werkelijkheid nog niet gekozen op welke manier ze zich als werkelijkheid zal manifesteren. Het is een wereld waarin er zich nog vele mogelijkheden tegelijkertijd voordoen en al die mogelijkheden kunnen zich in principe verwezenlijken. Pas in interactie met bewustzijn neemt dit potentieel van werkelijkheid zijn vorm aan. Dan ‘kiest’ de werkelijkheid – via ons – als het ware hoe ze zich wil manifesteren. Tot die tijd kristalliseert dit potentieel van werkelijkheid zich niet uit in de vorm. Is er voor een mogelijkheid gekozen, dan zijn de andere mogelijkheden uitgesloten. Tot het moment van keuze is alles nog mogelijk.

In kwantumtheoretische verhandelingen wordt dit stadium van werkelijkheid, waarin de werkelijkheid haar keuze nog niet heeft gemaakt, benoemd als ‘superpositie van toestanden’. Het is de werkelijkheid op het niveau binnen het atoom, waar deeltjes nog geen deeltjes zijn en alleen nog als potentieel bestaan. De werkelijkheid heeft, als ze zich in een ‘superpositie van toestanden’ bevindt, nog niet besloten hoe ze zich in de stof zal manifesteren. Dat ‘besluiten’ doet ze via ons (mensen) en via andere bewustzijnsvormen.

Feitelijk beschouwd leven we altijd in een kwantumwereld. Meestal zijn we ons dat niet bewust. De wereld doet zich aan ons voor als ‘kant en

klaar' en is vorm te geven binnen de gestelde grenzen. Wanneer we ons openen voor de werkelijkheid als oneindig potentieel, dan zijn wonderen mogelijk. Met onze aandacht – door focus, door meditatie, door de kracht van het gebed – beïnvloeden we de wijze waarop de werkelijkheid zich manifesteert. We laten de fixatie los en begeven ons in de wereld van potentie. Daar nodigen we de werkelijkheid uit zich te manifesteren in een nieuwe vorm – één die meer in lijn is met het hoogste goed van de mensheid en van de aarde – en dragen daarmee aan de vormgeving van een nieuwe wereld bij.

Ik vraag de lezer deze kwantumtheoretische wereld bewust binnen te treden. In deze wereld realiseer je je welke invloed je hebt op het totstandkomen van werkelijkheid. Je realiseert je welk een verantwoordelijkheid je dat geeft. Je bent mede verantwoordelijk voor de werkelijkheid waarin wij leven. Je bent dat niet alleen, wij zijn dat als mensheid met elkaar.

2. Het 'waarmaken' van werkelijkheden

Wanneer je kiest voor de wereld als een gegeven, waarin alleen binnen de gestelde grenzen voor- (en achter)uitgang mogelijk is, dan bevestig je die wereld en daarmee maak je die werkelijkheid 'waar'. Kies je voor een wereld van potentie, van oneindige mogelijkheden, die je met je bewustzijn helpt zich te realiseren, dan maak je die werkelijkheid 'waar'.¹

In de eerste bewustzijnsstaat gaat de inhoud van de verdiepingstekst aan je voorbij en dan is het lastig lezen. Ben je bereid je te openen voor een kwantumwereld, al begrijp je nog niet helemaal hoe dat is, en lees je de tekst in die bereidheid, dan kan de tekst je in een andere bewustzijnsstaat brengen en dan begrijp je wat er wordt bedoeld.

Het is met die andere bewustzijnsstaat als met figuren die je op dubbele wijze kunt waarnemen. Escher is er beroemd mee geworden. Als voorbeeld geef ik de tekening van Eschers 'Kubus met banden' (M. C. Escher, litho 1957).² Het is een kubus met een soort metalen frame. Over de diagonalen van de kubus lopen banden en op de banden zitten nopjes. Om deze laatste gaat het.

[Om redenen van copyright is de tekening niet afgebeeld. Zoek op internet met als zoektermen Escher kubus litho 1957 en je vindt een afbeelding.]

Naar de nopjes kun je kijken als naar holletjes of bolletjes. Als het holletjes zijn, snap je niet dat je ze ook als bolletjes kunt zien, en als het bolletjes

zijn, kun je niet begrijpen dat je ze ook als holletjes kunt zien. Kennelijk zitten wij als mensen zo in elkaar dat we de holletjes en bolletjes in de figuur niet tegelijkertijd kunnen waarnemen. We maken een keuze, en als we dat hebben gedaan kunnen we ons alleen maar *herinneren* dat we het ook anders kunnen zien. Eén van de twee mogelijke perspectieven is naar de achtergrond verdreven, is ondergeschikt geraakt aan het overheersende perspectief.

3. Deeltjes of energie?

Zo is het ook met de werkelijkheid. Moleculen, de bouwstof van materie, zijn opgebouwd uit atomen en deze bestaan uit deeltjes. Dit zijn onder andere protonen (positief geladen), neutronen (neutraal geladen) en elektronen (negatief geladen). De protonen en neutronen maken deel uit van de kern van het atoom; de elektronen cirkelen daar omheen, zoals de planeten om de zon heen draaien. Deze deeltjes zijn behalve als deeltjes ook als golfjes waar te nemen. Eigenlijk is ‘deeltje’ een verkeerde benaming. Gary Zukav zegt hierover in zijn boek *De dansende Woe-Li meesters*:

Een subatomair deeltje is geen ‘deeltje’ zoals een stofje. Er is meer verschil tussen een stofje en een subatomair deeltje dan alleen het formaat. Een stofje is een ding, een voorwerp. Een subatomair deeltje kan niet worden afgeschilderd als een ding. Daarom moeten we afstappen van het idee dat een subatomair deeltje een voorwerp zou zijn.

De kwantummechanica beschouwt subatomaire deeltjes als ‘neigingen tot bestaan’ of ‘neigingen tot gebeuren’. Hoe sterk deze neigingen zijn, wordt uitgedrukt in mate van waarschijnlijkheid. Een subatomair deeltje is een ‘kwantum’. Dat betekent een hoeveelheid van iets. Wat dat iets echter is, blijft een kwestie van speculatie. Veel fysici vinden dat het zelfs niet zinvol is die vraag te stellen. Wellicht is het zoeken naar de uiteindelijke ‘stof’ van het universum het najagen van een illusie. Op subatomair niveau gaan massa en energie onophoudelijk in elkaar over.³

Op subatomair niveau zijn ‘deeltjes’ (die geen deeltjes zijn) dus als massa en als energie waar te nemen. Dat gaat op voor de gehele werkelijkheid.⁴ Nu lijkt het zo te zijn dat wanneer je de werkelijkheid benadert als bestaande uit energie, de werkelijkheid zich als zodanig aan je voordoet; en dat als je de werkelijkheid benadert als bestaande uit deeltjes, de werkelijkheid

zich als zodanig gedraagt. Het is dus van je eigen bewustzijnsgesteldheid afhankelijk, hoe de werkelijkheid zich aan jou toont. Het is een keuze hoe de werkelijkheid zich aan je toont: als energie of als materie.⁵

In feite gaat het hier om een basale keuze die ieder mens voor zichzelf moet maken: nemen we de werkelijkheid waar als energie of als materie. Wanneer we voor het laatste kiezen, dan is er ooit, uit een poel van oerstof, materie ontstaan. Via allerlei reacties zijn moleculen van een steeds complexere aard gevormd en uiteindelijk zijn aminozuren, de bouwstof van het leven, ontstaan. Bewustzijn is in deze (materialistische) visie een bijproduct van materie.

Een spirituele visie heeft een ander uitgangspunt. Dan wordt er van uitgegaan dat alles in oorsprong ‘geest’ is en dat materie uitgekristalliseerde geest is. Geest is in deze visie eigenlijk een ander woord voor de werkelijkheid als energie en het is tegelijkertijd bewustzijn. Omdat alles uiteindelijk één is, rimpelingen in een veld van energie, en verschillen alleen een kwestie zijn van de mate waarin de werkelijkheid zich op verschillende niveaus uitkristalliseert, zijn deze woorden in zekere zin uitwisselbaar. Deze eenheid waaruit alles is ontstaan, waarin alles is en waarin alles terugkeert, komt men in de kwantumfysica op het spoor in termen van ‘het veld’.

4. Het kwantumtheoretische veld

Lynne McTaggart heeft als wetenschapsfilosofe veel wetenschappers geïnterviewd die op het terrein van de kwantumfysica werkzaam zijn. Haar bevindingen heeft zij neergelegd in haar boek *Het Veld: De zoektocht naar de geheime kracht van het universum*. Zij geeft daarin een voor leken toegankelijk overzicht van de stand van zaken rond het onderzoek naar ‘het veld’. Het veld beschrijft ze als ‘een oceaan van microscopische trillingen in de ruimte tussen dingen’:

Dit pulserende energieveld is de stuwende kracht achter zowel ons leven als ons bewustzijn – de alfa en omega van ons bestaan. Met betrekking tot het universum bestaat er geen ‘ik’ versus ‘gij’ - dualiteit, omdat er één energieveld is waarin alles bestaat. Dit Veld is verantwoordelijk voor de hoogste functies van ons bewustzijn en de bron van de informatie die de groei van ons lichaam reguleert. Het is ons brein, ons hart en ons geheugen – ja, het is zelfs een eeuwige blauwdruk of matrijs van de hele wereld. Dit Veld – en niet genen of ziektekiemen – is de kracht die uiteindelijk bepaalt of wij gezond of ziek

zijn; en het is deze kracht waarmee we verbinding moeten krijgen om te kunnen genezen. Wij zijn onlosmakelijk verbonden met en opgenomen in de wereld, en onze relatie met die wereld is onze enige fundamentele waarheid. 'Het Veld is', zoals Einstein het zo beknopt formuleerde, 'de enige werkelijkheid'.⁶

Lynne McTaggart beschrijft de wetenschappelijke stand van zaken rond een heel nieuwe visie op wie wij zijn en hoe wij in elkaar zitten. Gebruikelijk is het bijvoorbeeld ervan uit te gaan dat wij denken met onze hersenen. Lynne McTaggart geeft inzage in wetenschappelijk onderzoek dat aantoonde dat kwantuminformatie gelijktijdig door onze hersenen en de rest van ons lichaam (en daarbuiten) pulseert. Zoals zij zegt: 'Menselijke waarneming is mogelijk ten gevolge van de wisselwerkingen tussen de subatomaire deeltjes van onze hersenen en de oceaan van kwantumenergie.'⁷

Ook beschrijft ze de wetenschappelijke basis van theorieën die in het alternatieve circuit de ronde doen (bijvoorbeeld ter onderbouwing van de werking van homeopathie en acupunctuur) en die vaak als 'vaag' ervaren worden. Ze geeft een wetenschappelijke basis aan religieuze inzichten zoals het effect van gebedsgenezing en genezen met behulp van het geven van aandacht. In laatste instantie geeft ze ook een wetenschappelijke basis voor het bestaan van wat traditioneel 'god' genoemd wordt.

Het blijkt zelfs wetenschappelijk aantoonbaar te zijn dat wij op het meest elementaire niveau bestaan uit licht. Het is één van de parels uit haar boek: lichaamscellen communiceren met elkaar via kanaaltjes waar licht doorheen pulseert. Naarmate iemand zich meer openstelt voor dit licht en zich afstemt op dit licht, stromen deze kanaaltjes steeds beter door en wordt iemand steeds transparanter voor licht.⁸

5. Ongekende mogelijkheden

Nu wij begrijpen dat wij met ons bewustzijn invloed uitoefenen op de wijze waarop de werkelijkheid zich als werkelijkheid aan ons voordoet, dus op de wijze waarop de werkelijkheid – via ons – 'kiest', wordt ook het belang van de vraag waarmee ik deze verdiepingstekst begon inzichtelijk. De vraag gaat verder dan alleen een begrip van de verdiepingstekst. Het belang betreft de wijze waarop de werkelijkheid zich aan ons voordoet. Leven wij in de vooronderstelling dat de werkelijkheid is samengesteld uit deeltjes die voldoen aan de wetten van Newton, dan gedraagt de werkelijkheid zich als zodanig. Als wij leven in de vooronderstelling dat de werke-

lijkheid zich manifesteert in interactie met ons bewustzijn, dan toont de werkelijkheid zich aan ons op die manier. Dan opent zich in je beleving een werkelijkheid van onbegrensde mogelijkheden. Het is aan ons, met de keuzes die wij maken, te besluiten in wat voor werkelijkheid wij leven.

2. Wat de godsdiensten bindt, dat is de eenheid

Wat de godsdiensten bindt, dat is de eenheid. En die proberen te ervaren of te beschrijven of te vereren als god. Voor de monotheïstische godsdiensten is er één god: JHWH, god of allah. Voor de hindoes is er brahman of de eenheid van al-wat-is; voor de boeddhisten is er het nirvana: de werkelijkheid zoals die wordt ervaren wanneer alle verlangen is uitgedoofd. De christenen en de hindoes brengen in hun eenheid een driegeleding aan. Voor de christenen gaat het om drie personen (de vader, de zoon en de heilige geest); bij de hindoes om drie aspecten (Brahma, Vishnoe en Shiva). De joden en moslims brengen nadrukkelijk geen onderscheid in de eenheid aan. God is één en ongedeeld. Bij al deze religies gaat het (mogelijk) om dezelfde eenheid, telkens op een andere manier benaderd.

1. De structuur van de werkelijkheid

Filosofieën en religies

De werkelijkheid heeft een bepaalde structuur. Deze structuur kunnen we misschien het beste begrijpen als we ervan uitgaan dat alles een manifestatie is van dezelfde eenheid. Maar omdat we deze eenheid moeilijk in één keer kunnen bevatten, proberen we dat meestal te doen in kleine stukjes. Ieder doet dat op zijn eigen manier, waardoor we allen een net iets andere kijk op de werkelijkheid hebben. Of een heel andere kijk. Alle stukjes die iedereen voor zich waarneemt, weerspiegelen mogelijksterwijs als een hologram ook weer de hele oorspronkelijke eenheid. En dat zou de reden kunnen zijn dat we ondanks de verschillen, ook hetzelfde waarnemen en dat tegelijkertijd.

Dit proces van waarnemen speelt zich af op individueel en op collectief niveau. Op individueel niveau merken we het aan onze verschillende visies op werkelijkheid. Voor de één is de wetenschap de ultieme weg om 'waarheid' te ontdekken, voor de ander is dat de religie in één of andere vorm. Meestal is onze individuele visie gevormd onder invloed van collectieve

visies. Dat zijn filosofieën en religies waar meerdere mensen zich in kunnen vinden. Deze filosofieën en religies krijgen dan een naam. Er zijn filosofieën en religies die vooral de eenheid benadrukken en er zijn filosofieën en religies die vooral de verschillen benadrukken. En dan zijn er binnen al die filosofieën en religies individuen en groepen die hun eigen accenten leggen. Zo ontstaan opnieuw verschillen waarin je, als je wilt, weer de oorspronkelijke eenheid kunt ontdekken.

Wereldreligies

Een aantal van deze collectieve visies kunnen tot de wereldreligies worden gerekend. Dat zijn het jodendom, het christendom, de islam, het hindoeïsme en het boeddhisme. Het jodendom wordt tot de wereldreligies gerekend omdat het de bakermat is van zowel het christendom als de islam. In omvang is het geen grote religie, mede omdat er in de Tweede Wereldoorlog veel joden om het leven zijn gebracht. Het christendom, de godsdienst met wereldwijd de meeste aanhangers, zou er zonder jodendom niet zijn. Afgaande op de Bijbel kunnen we zeggen dat Jezus een jood was die leefde volgens de wetten van de Thora (de joodse wet, leer, wegwijzing). Christenen zijn gaan geloven dat Jezus de messias is en uit die overtuiging is het christendom ontstaan.

De islam is volgens de overlevering door Mohammed gesticht, waarbij hij zich liet inspireren door zowel het jodendom en het christendom uit de tijd waarin hij leefde. Moslims geloven dat hij zijn kennis via de engel Gabriël van god heeft ontvangen.

De wortels van het hindoeïsme gaan ongeveer even ver terug als die van het jodendom. Beide kennen een lange mondelinge traditie die het geschreven woord vooraf ging. Beide zijn naar schatting 1200 – 1100 v.c.j. hun leer gaan vastleggen in heilige boeken. Het boeddhisme is rond 500 v.c.j. ontstaan in dezelfde bodem als het hindoeïsme. De grondlegger van het boeddhisme is Siddharta Gautama, bekend geworden als de boeddha. Hij kreeg veel aanhangers en daarmee ontstond het boeddhisme. Het boeddhisme is anders dan de andere religies die hier genoemd zijn geen godsdienst, omdat er geen god in aanbeden wordt. Goden waren volgens boeddha geen verheven wezens, maar wezens die zelf verlost moesten worden. Wat deze religies met elkaar gemeen hebben is hun uitgangspunt: de eenheid. Wel werken ze hun visie op deze eenheid op andere wijze uit.

Verschillende benaderingen van de eenheid

De structuur van de eenheid is zo, dat deze zich als drie-eenheid aan ons kan voordoen. Dat is een accent dat zowel de christenen als de hindoes leggen. De drie personen of aspecten van god of van het goddelijke principe, zijn volgens deze religies het beste te begrijpen als drie uitingsvormen van eenzelfde eenheid. In het christendom zijn dat de vader, de zoon en de heilige geest, ook wel de heilige drie-eenheid, de drievuldigheid of triniteit genoemd. De vader is god, de zoon is Jezus en de heilige geest is hoe god in en door mensen werkt. In het christendom wordt eerder van ‘personen’ dan van ‘aspecten’ gesproken.

In het hindoeïsme zijn de drie aspecten van dezelfde eenheid Brahma, de scheppingsgod, Vishnoe, de god die zorgt voor bestendigheid en Shiva, een god die vernietigt en weer herstelt. Deze hindoeïstische drie-eenheid wordt de trimurti genoemd. De oorspronkelijke eenheid, ook brahman genoemd, laat zich in deze drie aspecten kennen, maar ook in vele goden. De schattingen van de hoeveelheid goden lopen tot in de miljoenen.

Het boeddhisme volgt het hindoeïsme in zijn aanname van een oorspronkelijke eenheid. De volgende woorden worden aan de boeddha toegeschreven: *Monniken, er bestaat een niet-geboren, niet-geworden, niet-gemaakte, niet-samengestelde werkelijkheid. Monniken, als dat ongebornene, ongewordene, niet-gemaakte, niet-samengestelde, niet bestond, zou geen ontsnapping mogelijk zijn uit dit hier, dat is geboren, geworden, gemaakt, samengesteld. Maar monniken, er bestaat een niet-geboren, niet-geworden, niet-gemaakte, niet-samengestelde werkelijkheid. Daarom is het mogelijk te ontsnappen aan al wat hier geboren, geworden, gemaakt en samengesteld is.*¹ Belangrijk in het boeddhisme is dat de oorspronkelijke eenheid niet in menselijke termen te vatten is. Alle kwalificaties die je eraan wilt geven schieten te kort. In plaats van de eenheid te begrijpen door deze te benaderen in zijn vele aspecten in de gedaante van vele goden, wordt elk streven hiernaar ontraden. De sleutel tot het begrijpen van de eenheid van al-wat-is ligt in het loslaten van alle pogingen tot het begrijpen ervan. Wie dat bereikt heeft, heet ‘verlicht’ te zijn. Bij deze persoon zijn alle verlangens uitgedoofd. Hij of zij heeft het nirvana bereikt (nirvana betekent ‘uitdoving’). Iemand die het nirvana heeft bereikt, kan ontsnappen aan de cyclus van wedergeboorten. Wedergeboorte wordt dus als iets negatiefs gezien. Volgens de overlevering vergeleek de boeddha het proces van wedergeboorte met een vlam waar een lamp mee wordt aangestoken. Met deze lamp wordt vervolgens een tweede lamp aangestoken, dat wil zeggen een

nieuw leven binnengegaan, en dan een derde, enzovoort, tot de vlam is gedoofd. Brandt de vlam van iemand nog steeds als hij op sterven ligt, dan zal hij een volgende lamp ontsteken, een nieuw leven binnengaan. Is de vlam gedoofd, dan zal de lijdenscyclus van geboren en steeds opnieuw geboren worden een halt worden toegeroepen.²

Het jodendom en de islam benadrukken de eenheid van de ene god. Voor hen is het ondenkbaar dat er vele goden zouden zijn of dat de ene god verschillende aspecten zou kennen of uit meerdere personen zou bestaan.

2. God is één ... of niet?

De joodse geloofsbelijdenis

De joodse geloofsbelijdenis luidt: *Hoor, Israël: de Heer is onze God, de Heer is één*. Met deze belijdenis wordt uitdrukking gegeven aan de veronderstelling dat er maar één god is. Toch is het Hebreeuwse woord voor God een meervoudsvorm; eigenlijk staat er *goden* (el=god, elohim=goden). De ene god die wordt aanbeden is volgens de traditionele joodse leer niet deelbaar en bestaat niet uit meerdere aspecten. Dit ideaal van de ene god is de uitkomst van een lang historisch proces. In oud-Israël van vóór en tijdens de eerste tempel (gebouwd in ca. 968 v.c.j.) kent men de allerhoogste god El Elyon én zijn vrouw Sophia. Samen krijgen zij zeventig kinderen. Eén daarvan is JHWH, inmiddels bekend als de god van Israël.³ Ooit had de god van Israël een vrouw. Haar naam was onder andere Asjera. We komen haar tegen als moeder, zuster, echtgenote en dochter van god.⁴

Ooit was JHWH de man van de godin

In feite lag het nog anders dan dit: het was zelfs omgekeerd. De god had geen vrouw, Asjera, nee, de godin had een man. Eén van zijn namen was JHWH.⁵ In Israël is dat de naam van de enige god die mag worden aanbeden. De naam JHWH wordt als zo heilig beschouwd, dat deze door vrome joden niet wordt uitgesproken. Oorspronkelijk lijkt deze god een stormgod te zijn geweest.⁶ Het ideaal van de ene god kwam op in de tijd dat de staat met één staatshoofd in opkomst was. Daar hoorde een staatsgod bij. Deze onderstreepte de macht van de koning. Zo boven zo beneden: als er maar één staatshoofd was, dan ook één staatsgod, en als er maar één staatsgod was, dan was het duidelijk dat er ook maar één staatshoofd hoefde te zijn.⁷

De shekina: het vrouwelijke aspect van god

In de kabbala, een joodse mystieke stroming, is de gedachte dat de ene god meerdere aspecten kent bewaard gebleven. Het vrouwelijke aspect van god is de uitstraling van god. Het is de shekina, het lichtlichaam van de mens. Het is dat wat van god met de innerlijke zintuigen te ervaren is.⁸ De kabbala leert ons dat de godheid zijn shekina – zijn vrouwelijke wederhelft – verloor en dat zij daarom nog altijd huilt.⁹

Sophia, één van de namen van de godin

Oorspronkelijk had de vrouwelijke god dus een man en later kreeg de god een vrouw.¹⁰ Eén van de namen van de vrouw van de god was zoals gezegd Sophia. We vinden haar als Wijsheid in de Bijbelboeken terug. Met haar eigenaam, Chokma in het Hebreeuws, Sophia in het Grieks, komt ze in de Bijbel niet meer voor. Tegen de tijd dat de Bijbel werd geschreven en oude teksten werden herschreven, was de god van de Bijbel een afgunstige god geworden die geen andere goden naast zich dult,¹¹ ook niet meer zijn vrouw. God is alleen.¹² Al – één.

Als we de wijsheidsboeken lezen met in ons achterhoofd de mogelijkheid dat overal waar ‘wijsheid’ staat, de godin Sophia wordt bedoeld, dan komen we haar weer op het spoor. Ze deelt gods troon (Wijsheid 9: 4). Ze regeert over alles en is machtig (8: 1). Ze vernieuwt alles en doordringt alle geesten (7: 23-27). Ze is deelgenote in gods kennis, deelgenote in gods werk (8: 4).

Ook heeft zij zich ontwikkeld tot ... Thora (de joodse wet). We lezen in de Bijbel: ‘De wet stroomt over van wijsheid ... De wet stroomt over van kennis ...’ (Jezus Sirach 24: 25-26). Eerder was het Sophia die deze eigenschappen had. In de ontwikkeling waarin het vrouwelijke degradeert, krijgt de Thora (net als JHWH) eigenschappen die eerder aan Sophia waren toebedeeld.¹³

De christelijke geloofsbelijdenis

De geloofsbelijdenis van de christenen is uitgebreid. Eén van de zinnen eruit luidt: *Ik geloof in God, de almachtige Vader, schepper van hemel en aarde en in Jezus Christus zijn enige Zoon, onze Heer, die ontvangen is van de heilige Geest ...* ‘Jezus Christus’ is eigenlijk een hele korte geloofsbelijdenis. Je zegt ermee dat je gelooft dat Jezus de christus, de messias is, degene die verlossing brengt. Christenen geloven dat Jezus de in het Oude Testament aangekondigde messias is.¹⁴

Sophia in het Nieuwe Testament

Sophia komen we ook tegen in het Nieuwe Testament, als we begrijpen hoe Sophia met 'de zoon' (Jezus) gelijkgeschakeld wordt en hoe in het begrip 'christus' Jezus en Sophia versmelten.¹⁵ Christus betekent letterlijk 'met de geest gezalfde'.¹⁶ Als Jezus in de Jordaan wordt gedoopt, is daar de geest van god aanwezig in de gedaante van de duif. Van oudsher is de duif het symbool van de godin, ook van Sophia.¹⁷ De duif is het christelijke symbool van de heilige geest. Jezus wordt tot de christus gedoopt in de geest van Sophia. De heilige geest, één van de personen van de heilige drie-eenheid, is in oorsprong vrouwelijk.

De gnostische Sophia

Oude gnostische teksten leren dat Sophia als moeder het lichtaspect is dat bij de vader in de hemel is gebleven, en dat Sophia als dochter een donker aspect is dat naar de aarde is afgedaald, daar bezoedeld is geraakt, en uiteindelijk gered wordt en zich met haar broeder in het heilig huwelijk verenigt. De heilige drie-eenheid van de christenen is de vader, de zoon en de heilige geest. We kennen nu ook de moeder, de dochter en de geest van de godin. Een vrouwelijke drie-eenheid, die historisch gezien ouder dan de mannelijke is.

De islamitische geloofsbelijdenis

Het jodendom heeft van de drie monotheïstische godsdiensten de oudste papieren. Het christendom ontstaat vanaf het begin van de christelijke jaartelling. De islam is volgens de overlevering gesticht door Mohammed, die leefde van ca. 570 tot 632 c.j.. De islam benadrukt, net als het jodendom, de eenheid van god. In de islam kent god wel vele namen, maar het blijft één god. De eenheid van god in de islam is enerzijds een reactie op het christendom met zijn goddelijke drie-eenheid en anderzijds op het polytheïsme uit de tijd waarin Mohammed leefde. Mohammed rekende krachtig met dit polytheïsme af. De belijdenis van de moslims luidt: *Er is één god en dat is Allah en Mohammed is zijn profeet*. Allah is het Arabische woord voor god.¹⁸ In de Koran wordt het geloof in de drie-eenheid nadrukkelijk afgewezen. Er staat: 'En zegt niet: Drie.' (Soera 4: 171)¹⁹ Daarmee wordt bedoeld dat moslims de gedachte van de drie-eenheid moeten verwerpen.

Het hindoeïstische brahman

In het hindoeïsme staat de eenheid centraal. Deze wordt 'brahman'

genoemd. Het is de oergrond waaruit alles voortgekomen is, waar alles in bestaat en waar alles in terugkeert. Het is te alomvattend om correct te kunnen worden omschreven; woorden schieten tekort. Brahman kan nog het beste worden ervaren. Het aspect van de mens dat het dichtste bij brahman staat is de menselijke ziel, de atman genoemd.²⁰ De menselijke ziel heeft kennis van brahman. Dit is geen verstandelijke kennis, maar een diep weten dat niet in woorden uit te drukken is. De menselijke ziel verhoudt zich tot brahman als een druppel tot de oceaan. Het doel van het leven is te versmelten, één te worden met brahman. Dit is zich de eenheid te realiseren die altijd is, maar ook niet is. Over brahman is niet te zeggen dat hij (zij, het) is en evenmin dat hij (zij, het) niet is. Het gaat om de ervaring van iets wat we bij benadering een 'eenheid' kunnen noemen. Ervaren we de eenheid niet, dan leven we in afgescheidenheid. Dat is een leven in illusie. Leven in contact met de oorspronkelijke eenheid, die is en niet is (terwijl we zelfs dat er niet van kunnen zeggen), dat is het echte leven. Dan doorzien we de ware aard van de werkelijkheid en weten we dat wij ten diepste die oorspronkelijke eenheid zijn. Dat is geen cognitieve kennis; het is ervaringskennis.

Het boeddhistische nirvana

Het ideaal van het boeddhisme is vergelijkbaar met dat van het hindoeïsme. Het boeddhisme gaat ervan uit dat onze verlangens ons kluisteren aan het bestaan. Het ideaal is het uitdoven van alle verlangens. Dan bereikt men het nirvana. Deze staat van bewustzijn is niet in woorden te beschrijven.

3. Alle religies eenzelfde uitgangspunt?

De eenheid die centraal staat in de religies kan worden begrepen door te veronderstellen dat alle religies dezelfde onuitsprekelijke eenheid als uitgangspunt hebben. Vervolgens zeggen deze religies daar alle iets anders over. Alles wat we erover zeggen, is te beschouwen als projecties op de oorspronkelijke eenheid, waarvan we niet kunnen zeggen dat ze 'is' of 'niet is'. Alle woorden om haar te beschrijven schieten te kort.

Wij hebben onze projecties omdat de oorspronkelijke eenheid in haar volle glorie voor ons zo moeilijk te bevatten is. En tegelijkertijd geven al onze projecties aspecten van dezelfde eenheid weer, die zich op verschillende wijze tonen. Oude wijsheidsgeschriften vertellen van een uiteindelijk

zicht op de oorspronkelijke eenheid. Dat doen ze door te spreken in termen van ‘het oplichten van de sluier van Isis’ (de naam van de moedergodin in het oude Egypte) of in termen van ‘het scheuren van het voorhangsel van de tempel’ (wanneer Jezus zijn geest aan god geeft, en sterft). Paulus schrijft de volgende woorden: ‘Nu kijken we nog in een wazige spiegel, maar straks staan we oog in oog. Nu is mijn kennen nog beperkt, maar straks zal ik volledig kennen, zoals ik zelf gekend ben.’ (1 Korintiërs 13: 12) Kennelijk is het de bedoeling, als we afgaan op deze woorden, dat eens de schellen ons van de ogen vallen en we doorzien wat nu nog verborgen is. Of moeten we zeggen: het is de bedoeling dat we NU doorzien wat toen verborgen was?

Verdiepingstekst: De eenheid achter al-wat-is

In hoofdstuk 2 is besproken hoe de eenheid achter al-wat-is zich aan ons kan voordoen. Dat kan als eenheid of als veelheid zijn. In deze verdiepingstekst wordt uitgelegd welk ingenieus spel van perspectieven zich voor ons geestesoog voltrekt, waardoor de eenheid zich op verschillende wijzen aan ons toont en er verschillende visies op de eenheid bestaan. De regels van het spel dat de wisselende perspectieven samenspelen, worden in deze verdiepingstekst besproken. Het is een spel van mannelijke en vrouwelijke krachten.

I. Mannelijke en vrouwelijke krachten bepalen de structuur van de werkelijkheid

Werkelijkheid komt tot stand in interactie met ons bewustzijn. De oorspronkelijke eenheid ‘kijkt’ via ons – en andere bewustzijnsvormen – naar zichzelf en daar ontstaat een ‘lus’. Deze lus zorgt voor onze projecties.¹ We zijn gewoonlijk niet in staat de werkelijkheid waar te nemen zoals ze is. We nemen onze projecties waar. Dat doen we volgens een bepaald schema, dat opgelegd wordt door de onderliggende structuur van de werkelijkheid. Die onderliggende structuur kan worden begrepen in termen van mannelijk en vrouwelijk.

Dat we de werkelijkheid kunnen beschouwen als een samenstel van mannelijke en vrouwelijke krachten, die te beschouwen zijn als de twee polen van eenzelfde eenheid, is een eeuwenoud inzicht. De Chinese filosofen noemen deze twee krachten yin – vrouwelijk – en yang – mannelijk – en de overkoepelende eenheid dao of tao. Dao of tao staat symbool voor het dynamische evenwicht van beide. Ook de Maya’s kenden een symbool voor het dynamische evenwicht van mannelijke en vrouwelijke krachten en zij noemden het *Hunab Ku*, ‘de schenker van beweging en maat’. Beweging staat voor energie en bewustzijn, maat voor ritme en vorm. In de Vedische literatuur komen we een soortgelijk principe tegen, namelijk de drie guna’s (Sanskriet voor ‘hoedanigheden’): rajas, de dynamische, voortgaande, kracht; tamas, de terugkerende kracht en sattva, de instandhoudende kracht. In oude esoterische tradities komen we de vereniging van de beide tegengestelde krachten tegen in de symboliek van het heilig huwelijk.²

Dit samenstel van mannelijke en vrouwelijke krachten betreft de gehele werkelijkheid, op alle mogelijke niveaus ervan. Het betreft de wijze waarop de werkelijkheid zich in tegenstellingen aan ons voordoet en de wijze

waarop wij zelf naar de werkelijkheid kijken. De werkelijkheid doet zich aan ons voor in tegenstellingen zoals:

heet	–	koud
licht	–	zwaar
groot	–	klein
licht	–	donker

Deze tegenstellingen zijn in termen van mannelijk (yang) en vrouwelijk (yin) te benoemen. Behalve dat de werkelijkheid zich in één van de twee hoedanigheden, mannelijk of vrouwelijk aan ons voordoet, nemen wij de werkelijkheid vanuit een bepaald perspectief waar. Ook dit perspectief kan mannelijk en vrouwelijk zijn. Hoe wij iets waarnemen als mannelijk of vrouwelijk, komt voort uit een combinatie van hoe hetgeen wij waarnemen zich aan ons voordoet enerzijds en het perspectief van waaruit wij ernaar kijken anderzijds. Zowel de werkelijkheid aan de ene kant als wijzelf en het perspectief dat we hanteren aan de andere kant, dragen bij aan de wijze waarop we iets waarnemen als mannelijk of vrouwelijk. Dat levert verschillende duidingen op van dezelfde fenomenen als mannelijk of vrouwelijk.³

Bijvoorbeeld: als een man een vrouw bevrucht kan dat als een uitgaande beweging worden gezien. Het mannelijk zaad dringt zich naar buiten; een uitgaande kracht. Op grond van deze voorstelling kun je het mannelijke als uitgaand, naar buiten gericht, benoemen. Dezelfde beweging kun je beschouwen als naar binnen gericht. De man gaat immers bij de vrouw naar binnen en de zaadcel dringt de eikel in.

Wat het mannelijke betreft draait het perspectief zich netjes om: wat in het ene geval als recht wordt gezien is in het andere geval krom en andersom. Het perspectief is eenduidig: óf het is het één, óf het ander. Met het vrouwelijke ligt dit lastiger. Het vrouwelijke is behalve overkoepelend en dragend, ook integrerend en transformerend: in de vrouw groeit een kind (mannelijk of vrouwelijk) en het mannelijke en het vrouwelijke smelten in de eikel samen tot een eenheid. Die eenheid kan als mannelijk en als vrouwelijk worden benoemd (een kind is mannelijk of vrouwelijk) maar ook als vrouwelijk (zolang de vrouw het kind nog draagt en het kind via de navelstreng met de moeder is verbonden; dan kan het nog als deel van de moeder, dus als vrouwelijk, worden beschouwd, of als androgyn, namelijk als ontstaan uit de zaadcel van de vader en de eikel van de moeder). Eenduidig

zijn de typeringen dus niet. Dat maakt het lastig het spel van mannelijke en vrouwelijke krachten te begripen.

We komen dan ook verschillende indelingen tegen, wanneer we nagaan welke krachten we als vrouwelijk en welke we als mannelijk kunnen benoemen.⁴ Dit heeft dus te maken met het perspectief van waaruit naar de werkelijkheid gekeken wordt, en het heeft er ook mee te maken op welk niveau 'iets' wordt aanschouwd. We kunnen naar 'iets' kijken *vanaf* egoniveau, *vanaf* zielsniveau en *vanaf* een overstijgend eenheidsniveau, en we kunnen 'iets' beschouwen als bestaande *op* egoniveau, *op* zielsniveau en *op* overkoepelend eenheidsniveau. Dat levert verschillende perspectieven op en verschillende duidingen van 'iets' als mannelijk of vrouwelijk.

Dat geldt voor alles wat we in de werkelijkheid waarnemen, of het nou gaat om een voorwerp, of om een gevoel of een emotie of om een geestelijk fenomeen: het geldt voor alles. Uit de wisselingen en combinaties van het waarnemen van mannelijk of vrouwelijk op verschillende niveaus, komt ons beeld van de werkelijkheid voort.

Onze constitutie is kennelijk zo dat we een aspect van werkelijkheid óf als mannelijk óf als vrouwelijk waarnemen. Vergelijk het maar weer met de holletjes en bolletjes in de figuur van Eschers *Kubus met banden*. Je kunt het ook vergelijken met de bits als kleinste eenheid van informatie waarmee een computer werkt. Alles wat we op internet zien is voor te stellen als samengesteld uit de codes 0 en 1 (respectievelijk 'uit' en 'aan'). Of het nu de afbeelding is van een voorwerp of van wat voor fenomeen dan ook op je beeldscherm, het onderliggende schema is gebaseerd op nulletjes en eentjes. Dat ben je je niet bewust als je op internet surft, en je hoeft ook niet te weten hoe het werkt om toch iets op je beeldscherm te kunnen waarnemen. Je hersenen zijn in staat de nulletjes en eentjes om te zetten en je een 'beeld van werkelijkheid' voor te schotelen. Zo is het ook met 'de' werkelijkheid. De basiscode van de werkelijkheid is voor te stellen als bestaande uit mannelijke en vrouwelijke krachten, of je er nou van bewust bent of niet.

Dit mechanisme van waarneming speelt op het niveau van het ego, op het niveau van de ziel en op het onnoemelijke niveau van de werkelijkheid, dat we hier gemakshalve het niveau van de eenheid noemen. Ook de eenheid kunnen we waarnemen als mannelijk óf als vrouwelijk. Het grappige en het lastige van de waarneming van de eenheid als vrouwelijk is dat het vrouwelijke zich ook aan ons kan voordoen als mannelijk en ook als man-vrouwelijk (androgyn). In de monotheïstische godsdiensten (het jodendom, het christendom en de islam) is men deze oorspronkelijke eenheid als

mannelijk gaan zien (een mannelijke god) en is het vrouwelijke karakter van de eenheid naar de achtergrond verschoven.

Als we nu een typering geven van mannelijke en vrouwelijke krachten, dan ligt hier dus een *keuze* aan ten grondslag. Vanuit een ander perspectief is een andere keuze op gelijkwaardige wijze te verantwoorden. Wanneer we inzicht willen krijgen in het spel dat mannelijke en vrouwelijke krachten samen spelen, dan móeten we een keuze maken. Willen we dat inzicht niet, dan hoeven we geen keuze te maken.

De wisselingen in perspectief spelen zich vooral af binnen mannelijk perspectief. Ik zal uitleggen waarom. Het mannelijke perspectief is het perspectief van tegenstellingen, zoals we hierboven hebben gezien. Binnen vrouwelijk perspectief kunnen we de wisselingen begrijpen, aangezien het vrouwelijke perspectief verbindend, integrerend is. Het omvat de beide perspectieven, het mannelijke en het vrouwelijke. Dit zijn geen waardeoordelen in de zin van beter of slechter, het zijn de structurele kenmerken van mannelijk en vrouwelijk zoals die binnen deze analyse functioneren en in die zin zijn ze niet goed of slecht. Ook is ‘vrouwelijk’ niet per definitie gekoppeld aan vrouwen en ‘mannelijk’ aan mannen. Mannen en vrouwen zijn – net als alles – samengesteld uit mannelijke en vrouwelijke krachten.

In dit boek wordt het ego beschouwd als mannelijk, de ziel als vrouwelijk en het overkoepelende niveau van werkelijkheid en van bewustzijn als een niveau waarop de aanduidingen mannelijk en vrouwelijk niet langer meer van toepassing zijn, mits we onze projecties loslaten. Deze manier van beschouwen wordt verderop (in dit hoofdstuk en in de verdiepingstekst van hoofdstuk 6) genuanceerd. Kleuren we iets in als mannelijk of vrouwelijk, dan zegt dat iets over het perspectief van waaruit we kijken en over hetgeen we beschouwen zelf.

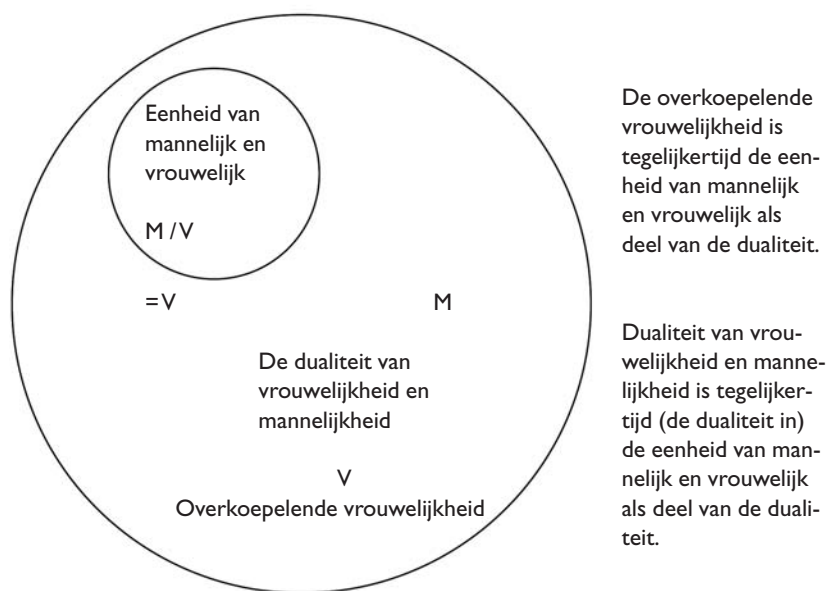
Vanwege het omvattende karakter van het vrouwelijke, is het alleen vanuit het vrouwelijke perspectief dat we de eenheid in haar ‘dubbele’ karakter, mannelijk en vrouwelijk, kunnen waarnemen. Vanuit mannelijk perspectief gaat dit niet, aangezien vanuit het mannelijke perspectief, alleen het mannelijke perspectief zelf waarneembaar is. Vanuit vrouwelijk perspectief – dat toegankelijk is voor mannen en voor vrouwen, net zo goed als vrouwen en mannen de werkelijkheid tegemoet kunnen treden vanuit een mannelijk perspectief – kunnen we gaan inzien hoe de perspectieven wisselen en hoe de kenmerken van mannelijk en vrouwelijk daarmee van inkleuring veranderen. Hoe dat werkt, wordt weergegeven in figuur 2.1.

De figuur is dus alleen te begrijpen vanuit vrouwelijk perspectief. Om

haar te begrijpen, moeten we het vrouwelijke perspectief binnenstappen. Dat doen we door hetgeen we vanuit mannelijk perspectief min of meer onbewust buitensluiten, nu heel bewust in te sluiten. We kijken dus als het ware steeds op verschillende niveaus tegelijkertijd; wat we even niet zien, houden we in ons achterhoofd. (Zoals we ook weten wanneer we een bolletje in de figuur van Escher waarnemen, dat we het ook als holletje kunnen zien.)

2. Een vrouwelijk perspectief op de eenheid

Als we de eenheid vanuit vrouwelijk perspectief aanschouwen, dan nemen we haar als volgt waar:

2.1 Een vrouwelijk perspectief op de eenheid

Vanuit een vrouwelijk perspectief hebben we zicht op een manvrouwelijke eenheid. Vanuit vrouwelijk perspectief kunnen we deze naar keuze benoemen als vrouwelijk (mannelijk en vrouwelijk omvattend), als mannelijk (ons bewust van het naar de achtergrond verschoven vrouwelijke) en als manvrouwelijk of androgyn. Willen we de eenheid beschouwen als een niveau van werkelijkheid waarop de aanduidingen mannelijk en vrouwe-

lijk niet langer meer van toepassing zijn, dan zullen we uit het vrouwelijke perspectief moeten stappen en een eenheidsperspectief moeten binnenstappen. In de volgende beschrijving wordt uitgegaan van de overkoepelende eenheid als vrouwelijk, om het spel van mannelijke en vrouwelijke krachten helder in beeld te kunnen brengen.

De overkoepelende vrouwelijkheid wordt weergegeven door de grote cirkel. Deze overkoepelende vrouwelijkheid omvat mannelijk en vrouwelijk; in deze zin is ze dualistisch. Ze is tegelijkertijd (het is een kwestie van perspectief) een eenheid waarin mannelijk en vrouwelijk verenigd zijn. Ook is ze zelf deel van een dualiteit. De grote cirkel beeldt alle drie af: de overkoepelende vrouwelijkheid die de dualiteit van mannelijk en vrouwelijk omvat, de eenheid van mannelijk en vrouwelijk waarin mannelijk en vrouwelijk verenigd zijn en het vrouwelijke als één van de twee polen met een hier niet afgebeelde mannelijke pool.

De grote en de kleine cirkel zijn vanuit zeker perspectief tegelijkertijd óók hetzelfde. Dat wordt bedoeld met de zinsnede in de toelichting bij de figuur: de overkoepelende vrouwelijkheid is tegelijkertijd de eenheid van mannelijk en vrouwelijk als deel van de dualiteit. De eenheid van mannelijk en vrouwelijk als deel van de dualiteit is als kleine cirkel afgebeeld (een dualistisch perspectief).

Deze eenheid van mannelijk en vrouwelijk als deel van de dualiteit (kleine cirkel) is tegelijkertijd hetzelfde als één van de twee polen, vrouwelijk, in de cirkel aangegeven met een V, samen met een mannelijke tegenpool, in de cirkel aangegeven met een M. Het is een kwestie van ‘dubbel’ leren kijken: hetzelfde wordt in de figuur tegelijkertijd op twee manieren weerspiegeld. Het is een dualistisch perspectief; geen eenheidsperspectief. De dualiteit kan binnen een eenheidsperspectief worden overstegen (daar zijn geen woorden voor). Keren we terug naar een dualistisch perspectief, dan kan de eenheid weer als één van de twee polen worden beschouwd, een vrouwelijke, met een hier niet afgebeelde mannelijke pool. Dat wordt bedoeld met de zinsnede in de toelichting bij de figuur: de dualiteit van vrouwelijkheid en mannelijkheid is tegelijkertijd (de dualiteit in) de eenheid van mannelijk en vrouwelijk als deel van de dualiteit. De eenheid is vanuit vrouwelijk perspectief als eenheid en als dualiteit waar te nemen; vandaar dat ‘de dualiteit in’ tussen haakjes is ingevoegd.

3. Het principe van gelijkheid in verscheidenheid

In het boek *De hele olifant in beeld* vinden we een beschrijving van het-

zelfde principe als wat het vrouwelijke perspectief ons toont. Het gaat om het principe van gelijkheid in verscheidenheid. De schrijfster, Marja de Vries, legt dit principe uit in termen van een fractal.:

*Een fractal is een zogenaamde 'aan-zichzelf-gelijke-structuur', dat wil zeggen, een structuur die aanwezig blijft ongeacht de mate waarin deze vergroot wordt. (...). Een fractal blijkt het vermogen te hebben om zichzelf eindeloos te herhalen in verschillende afmetingen en wordt daarom ook wel beschreven als een geometrisch patroon dat tot in het oneindige op iedere schaal een aan-zichzelf-gelijke-structuur laat zien.*⁵

Op vergelijkbare wijze herhaalt het vrouwelijke perspectief op de eenheid zich via het principe van gelijkheid in verscheidenheid tot in de oneindigheid. Elke grote cirkel is op zijn beurt (deel van) een kleine cirkel waardoor het beeld zich tot in de oneindigheid verkleint (en andersom), en elke kleine cirkel is op zijn beurt (deel van) een grote cirkel, waardoor het beeld zich tot in de oneindigheid vergroot (en andersom).

Een fractal blijkt een op het irrationele getal *phi* gebaseerd basisprincipe te weerspiegelen, volgens welk principe geordende patronen, balancerend op de grens met chaos, gevormd worden. *Phi* (ϕ) is de naam die aan de verhouding van de zogenaamde gulden snede is gegeven, een harmonische verhouding in verschijningsvormen die overal in het heelal, op grote en op kleine schaal, voorkomt. We zien de verhouding terug in de spiraalvormige groei van een dennenappel en in de spiraalvorm van een melkwegstelsel:

*Inmiddels worden op phi gebaseerde logaritmische spiraalvormen als groeipatronen op verschillende plekken en in vele verschillende afmetingen in het universum aangetroffen. Hierdoor verschijnt langzamerhand het beeld dat de op de Gulden Snede gebaseerde spiraalvormige groeipatronen zichzelf als fractal oneindig vaak op alle schaalniveaus herhalen. In andere woorden, er lijkt sprake te zijn van spiralen in spiralen in spiralen, zowel op macroniveau in het universum als op microniveau in subatomaire deeltjes.*⁶

Een fractal strekt zich, net als het vrouwelijke perspectief op eenheid, tot in de oneindigheid uit:

Fractals lijken niet alleen gekenmerkt te worden door een dynamische balans tussen chaos en ordening en kracht en structuur, maar fractal-organisatie blijkt bovendien gekenmerkt te worden door de balans tussen eindigheid en oneindigheid. Door een 'oneindige lengte in een eindig gebied' kennen fractalvormen een grote mate van energetische efficiëntie'.⁷

Wellicht is het niet de fractal die zich net als het vrouwelijke perspectief op eenheid tot in de oneindigheid uitstrekt, maar zijn het de intrinsieke eigenschappen van het vrouwelijke principe, die zich in de stof en in de geest als fractals aan ons voordoen. Dan is het het vrouwelijke perspectief op eenheid, dat het grondpatroon biedt voor alle ontwikkeling en groei. En aangezien het vrouwelijke het mannelijke omvat, terwijl het tegelijkertijd haar partner is in gelijkwaardigheid, doet het mannelijke in het totstandkomen van werkelijkheid volledig mee, precies zoals we in het gewone leven zien, waarin een kind niet uit een vrouw geboren wordt, zonder tussenkomst van een man.

Het spel dat onze perspectieven samen spelen is er één van mannelijke en vrouwelijke krachten. Het is dit spel, dat zich voor ons geestesoog voltrekt, dat ons zicht op werkelijkheid bepaalt en dat maakt dat de werkelijkheid zich zo aan ons voordoet als ze doet. Ook ons zicht op de eenheid wordt door de regels van dit spel bepaald. Zonder dit spel doet de werkelijkheid zich aan ons op een niet nader te benoemen wijze voor. Over de eenheid is dan niets zinnigs te zeggen, zelfs niet dat ze een eenheid is.

3. De werkelijkheid waarin we leven

Onze werkelijkheidsvisies komen tot stand op grond van de keuzes die wij ten aanzien van werkelijkheid maken, zowel individueel als collectief. Ze zijn van invloed op de manier waarop wij handelen. Het is dan ook belangrijk onze werkelijkheidsvisies zorgvuldig vorm te geven.

1. De totstandkoming van werkelijkheid

De oorspronkelijke eenheid

De werkelijkheid zoals wij die waarnemen komt tot stand in interactie met ons bewustzijn. Zonder deze interactie is de werkelijkheid een oceaan van ongekende mogelijkheden, een oneindig potentieel. Op dit oneindige potentieel plakken wij onze beelden. We leven ernaar en de werkelijkheid blijkt zich conform onze beelden te gedragen. Het oneindige potentieel wordt door hindoes brahman genoemd. Boeddhisten volgen hindoes in hun aanname van een oorspronkelijke eenheid, alleen benoemen ze deze niet als zodanig. Zij hebben het over ‘het nirvana’. In esoterische kringen wordt de oorspronkelijke eenheid ‘geest’ genoemd. Hiermee wordt geest als de oergrond van de werkelijkheid bedoeld, niet alleen ons denken. In godsdienstige kringen wordt de oorspronkelijke eenheid ‘god’ genoemd, of het goddelijke, of de eeuwige, of de onnoembare. Er zijn vele namen voor.

Natuurlijk zijn er ook mensen die deze oergrond ontkennen. Dat is ook wel te begrijpen, want ook al leven we erin, zijn we eruit gevormd en keren we erin terug, we nemen de oergrond niet waar als de werkelijkheid die we kunnen ruiken, proeven, voelen, zien en horen. Het is als hoe water door een vis ervaren wordt. Het is zo vanzelfsprekend dat hij zich niet van het bestaan ervan bewust is, totdat hij eruit genomen wordt en sterft. Pas dan weet hij wat water is.¹

Kwantumfysica

De wetenschap toont meer en meer aan dat deze oorspronkelijke eenheid, die we onder vele namen kennen, bestaat en niet bestaat, zoals al eerder is gezegd. Zodra we het over dit niveau van werkelijkheid hebben, schieten

woorden tekort. De wetenschap die het onderzoek naar dit niveau van werkelijkheid verricht, heet de kwantumfysica. Het onderzoeksterrein van deze wetenschap is de wereld binnen het atoom, de bouwsteen van moleculen, de deeltjes waaruit materie is opgebouwd. Binnen het atoom blijken heel andere wetten te gelden dan in de gewone werkelijkheid. Een ‘deeltje’ bestaat bijvoorbeeld niet zolang het niet waargenomen wordt. Tot die tijd is het alleen als potentieel aanwezig. Pas als het waargenomen wordt, neemt het zijn positie in op een bepaalde plaats op een gegeven tijdstip.

Onze invloed op het tot stand komen van werkelijkheid

Ons bewustzijn blijkt invloed uit te oefenen op de wijze waarop een kwantumdeeltje zich materialiseert. Zo kunnen wij de wijze waarop de werkelijkheid zich aan ons toont met ons bewustzijn beïnvloeden. Wij kunnen dat als individu en wij kunnen dat als collectief. Zo zijn we met elkaar verantwoordelijk voor de wijze waarop wij de werkelijkheid vormgeven.

Natuurlijk bestaat er al een wereld voordat wij ons er als individu invoe-gen. En die wereld bestaat nog als wij er als individu uitstappen. In de wijze waarop wij de werkelijkheid waarnemen worden wij beïnvloed door de mensen die voor ons kwamen. Hierdoor zijn wij niet blanco in de wijze waarop wij de werkelijkheid tegemoet treden. Wij nemen de manieren van waarnemen van de generaties vóór ons, mee in de vormgeving van onze eigen werkelijkheidsvisie.

Onze keuzes beïnvloeden de totstandkoming van werkelijkheid

Er zijn vele werkelijkheidsvisies mogelijk. Deze komen tot stand doordat wij als mensen steeds keuzes maken over hoe de werkelijkheid waar te nemen. Dit proces vindt grotendeels onbewust plaats. We kunnen bijvoorbeeld kiezen voor een wereldbeschouwing waarin een god een rol speelt, of een wereldbeschouwing waarin geen god voorkomt. We kunnen kiezen voor een werkelijkheid die geheel subjectief van aard is, die alleen maar zo is omdat wij deze zo waarnemen, en we kunnen kiezen voor een werkelijkheid die objectief van aard is, die is zoals die is zonder tussenkomst van mensen. We kunnen kiezen voor een oriëntatie waarin alles wordt beleefd in één groot heden: alles vindt plaats in het nu. We kunnen ook kiezen voor een oriëntatie waarin de tijdslijn een rol speelt. We ervaren dan verleden, heden en toekomst als een opeenvolgende rij momenten in de tijd. We kunnen bepaalde aspecten van werkelijkheid voor ‘echt’ nemen, bijvoorbeeld alles wat we met onze zintuigen ervaren en we kunnen bepaalde aspecten

van werkelijkheid voor ‘onecht’ nemen. We beschouwen die aspecten van de werkelijkheid in dat geval als een illusie. Zo kunnen we nog vele andere keuzes ten aanzien van de werkelijkheid maken en al die keuzes hebben andere visies op werkelijkheid tot gevolg.

We maken onze keuzes onder invloed van de tijdgeest

Ook de generaties vóór ons hebben hun keuzes ten aanzien van de werkelijkheid gemaakt. Die keuzes hadden te maken met de wijze waarop zij de werkelijkheid waarnamen, daarbij telkens beïnvloed door de tijd waarin zij leefden. Wij doen dat op onze beurt, beïnvloed door de tijdgeest van nu. Als we ons realiseren dat al onze ‘waarheden’ gebaseerd zijn op keuzes, dan zien we dat al onze visies in zekere zin ‘waar’ zijn en tegelijkertijd in zekere zin relatief. Een andere persoon onder invloed van een andere tijdgeest komt met een andere visie op werkelijkheid en met een andere waarheid. We zijn allen op onze eigen wijze in de werkelijkheid ‘ingevouwen’ en nemen haar allen op een eigen manier waar.

2. De totstandkoming van ‘waarheid’

Ons ego bepaalt wat we als ‘waar’ aannemen

Het bepalen van wat als ‘waar’ wordt aangenomen, is een functie van het ego. Het ego is dat aspect van het mens-zijn dat onze persoonlijkheid in de driedimensionale werkelijkheid bestuurt. We hebben ook andere aspecten die ons ter beschikking staan. Dat is de ziel, die bemiddelt tussen onze persoonlijkheid en ons oneindige potentieel, en dat is dit oneindige potentieel. Het oneindige potentieel is dus het derde aspect van ons mens-zijn: de goddelijke oergrond, de alom tegenwoordige geest.

Het is maar goed dat we een ego hebben. Het maakt dat we de werkelijkheid kunnen behappen en dat we niet door een overmaat aan indrukken overspoeld raken. Maar het belang ervan kunnen we het beste ook maar relativeren: de waarheid van ons ego is een beperkte waarheid. Via onze ziel hebben we toegang tot de werkelijkheid als oneindige potentieel.

Collectieve trance vertroebelt ons zicht op ‘waarheid’

Ons ego kan wel onder de regie van onze ziel komen te staan. Dan zal onze neiging om ‘waarheid’ voor onze uitspraken te claimen niet zo groot meer zijn, omdat we de waarheid van vele visies inzien. Maar tot die tijd zullen

velen van ons de neiging hebben om onze keuzes te maken en deze voor heel 'waar' te houden. Hierbij speelt een fenomeen een rol, dat het ontstaan van een 'collectieve trance' genoemd kan worden.² Iedere groepsoriëntatie die gepaard gaat met het doen van waarheidsaanspraken, kan aanleiding geven tot het ontstaan van zo'n collectieve trance. Het is de verzameling van alle waarheidsaanspraken die we ongefilterd door ons bewuste verstand voor 'waar' aannemen. Binnen de collectieve trance wordt de eigen denk- en ervaringswereld voor 'waar' gehouden. Sterker nog, deze wordt als meer 'waar' beschouwd dan elke andere oriëntatie. Binnen de eigen collectieve trance wordt de waarheid van de eigen oriëntatie steeds bevestigd en iemand moet van goede huize komen om het bouwwerk van aannames ineen te doen storten. Het ontstaan van een collectieve trance speelt in alle godsdiensten, religies en levensoriëntaties een rol. Het beïnvloedt ons op onbewust niveau. Wat voor set van waarheidsaanspraken ook ons uitgangspunt is, door het onbewust participeren in de collectieve trance geloven we heilig in 'onze waarheid', tot we ook hier bewustzijn toelaten. Dan kunnen we ons losmaken uit de collectieve trance.

Wetenschappelijke waarheid

Mede dankzij het wetenschappelijk wereldbeeld zijn er veel mensen die geloven dat alleen 'waar' is wat wordt waargenomen met onze zintuigen. God en goden bestaan in hun visie niet. Of ze beschouwen die als van zo'n andere orde dat ze geen rol spelen in het tot stand komen van wetenschappelijke waarheid. Vaak associëren deze mensen de wetenschappelijke waarheid met 'objectiviteit'. Deze waarheid zou waar zijn, onafhankelijk van menselijke tussenkomst. Het is moeilijk om zo'n visie vol te houden. In de opzet van een wetenschappelijk experiment spelen namelijk onze eigen keuzes over de opzet van het experiment mee.³ Wetenschappelijke waarheid wordt ook wel 'intersubjectief' genoemd. Dat betekent dat de wetenschappelijke waarheid waar is, binnen de beperkte context van de wetenschap en voor de mensen die in die waarheid geloven.⁴

Ook de wetenschap genereert een collectieve trance. Overal waar waarheidsaanspraken worden gedaan vormt zich een collectieve trance. De eigen logica die binnen de collectieve trance wordt gehanteerd, versterkt de vorming ervan. Een collectieve trance heeft een verblindend effect. De verblinding betreft in de eerste plaats het bewustzijn dat men participeert in een collectieve trance.⁵

Wat we voor 'waar' houden doet er toe

Elke oriëntatie die vrij is van waarheidsaanspraken en een voorgeschreven logica, draagt niet bij aan de vorming van zo'n collectieve trance. Zo'n oriëntatie geeft een leefwereld die in stroming is en waar een openheid bestaat voor andere oriëntaties.

We kunnen onze werkelijkheidsvisies beschouwen als projecties op een scherm in ons innerlijk. Dat scherm ontstaat als wij onze visie op werkelijkheid proberen vorm te geven. Het scherm ontstaat door een 'lus' in ons bewustzijn: ons bewustzijn neemt waar wat het eerst zelf tevoorschijn roept. Tegelijkertijd zijn het meer dan projecties die we waarnemen, omdat we ze voor 'waar' gaan houden. We gaan ernaar leven en scheppen onze werkelijkheid in overeenstemming met onze visie op werkelijkheid. Daarmee krijgen onze projecties 'werkelijkheidswaarde'. Dat maakt dat wat we voor 'waar' houden niet om het even is, maar er toe doet. Wat we voor 'waar' houden, wordt leidraad voor ons handelen en voor de manier waarop we leven. Wat we voor 'waar' houden kent zodoende een ethische component. Op grond van wat we voor 'waar' houden, nemen we beslissingen over goed en kwaad. Als we bijvoorbeeld geloven dat een medicijn werkt, dan kunnen we het verwerpelijk vinden een zieke dit medicijn te onthouden. Geloven we dat het medicijn niet werkt, of zelfs schadelijk is, dan kunnen we het verwerpelijk vinden het medicijn aan een zieke voor te schrijven.⁶

Ethiek en moraal

De ethiek is het terrein van wetenschap waarop de vragen over 'goed en kwaad' worden gesteld. De ethiek is zelf niet vrij van waarden. Ook de ethiek vooronderstelt een van tevoren gegeven kader ten opzichte waarvan we onze uitspraken over 'goed en kwaad' doen. Dat kan bijvoorbeeld een wetenschappelijk of een religieus kader zijn. Wanneer we de ethiek verbinden aan vooropgestelde meningen over goed en kwaad, dan verandert ze in moraal. We kunnen de ethiek ook vrij laten stromen.

De vrij stromende ethiek is op te vatten als de ervaring dat het universum – een ander woord voor 'al-wat-is' – voor je zorgt, voorziet in wat je nodig hebt. Dat hoeft je overigens niet altijd als prettig te ervaren. Je kunt het ook ervaren als lastige levenslessen. Die lessen zijn gericht op het ontplooiën van de ziel tot haar ware potentieel. Behalve door lastige levenslessen kun je ook leren door wijsheid. Dan stem je je handelen af op de zielestroom, de manier waarop de ziel zich natuurlijkerwijs in jou ontvouwt. Dan ervaar je wat er op je pad komt niet als lastige levenslessen maar als

jouw levensweg. De ervaring dat het universum voor je zorgt en voorziet in wat je nodig hebt, kan tot knellend keurslijf worden. Dat gebeurt als er waarheidsclaims aan de ervaring worden verbonden. Je ‘moet’ dan de tekenen verstaan, je overgeven aan een hogere orde of dankbaar zijn. Dan is er geen sprake meer van vrij stromende ethiek maar van beklemmende moraal.

Ethiek is te beschouwen als ons handelen in contact met onze eigen zielestroom. Vanuit ons eigen innerlijk weten we wat goed is en wat fout. Moraal is te beschouwen als gestagneerde zielestroom, de zielestroom verpakt in regels hoe het moet. Moraal is een product van het ego en geldt alleen binnen een gegeven collectieve trance. Het ego heeft de behoefte om wat goed is en wat fout, in regels en geboden vast te leggen.

Het verschil tussen ‘moraal’ en ‘ethiek’ volgens de gegeven omschrijving wordt hieronder geïllustreerd aan de hand van drie voorbeelden op verschillende maatschappelijke terreinen, namelijk de gezondheidszorg, de economie en de ecologie.

Een voorbeeld uit de gezondheidszorg

Binnen de gezondheidszorg gelden bepaalde wetenschappelijk aanvaarde opvattingen over wat goede gezondheidszorg is en wat niet. Wil je nu een alternatieve behandeling ondergaan, dan is de druk groot je niet aan de medische standaard te onttrekken. Doe je dat wel, dan krijg je al gauw met afkeuring te maken van de gevestigde orde. Doe je het als gezondheidswerker, dan krijg je een proces aan je broek dat gevoerd wordt volgens een wetenschappelijk aanvaarde standaard. De wetenschap bepaalt aldus de medische moraal.⁷

In het alternatieve circuit gelden eigen morele standaarden. Wil een zieke geen reguliere behandeling ondergaan, en is de zieke overtuigd van de werking van een alternatieve therapie, dan is de kans groot dat het geloof in de alternatieve therapie de gehanteerde moraal bepaalt. Regulier en alternatief doen in dit opzicht niet voor elkaar onder.

Vrij stromende ethiek, los van moraal, zou kunnen inhouden dat iemand de innerlijke vrijheid voelt – en daar gehoor aan geeft – om uit alle voorhanden therapieën te kiezen. Hierbij is het zijn of haar innerlijke kompas dat hem of haar leidt. Hij of zij wordt hierin gesteund door artsen, therapeuten en andere gezondheidswerkers die zich afstemmen op de behoeften van deze unieke persoon, zonder zich door vooropgestelde uitgangspunten en belangen te laten leiden.

Een voorbeeld uit de economie

Moraal biedt een strak kader van wat goed geacht wordt en wat fout. Veel mensen wisten dat ze ‘fout’ bezig waren toen ze – aan de vraagzijde – torenhoge schulden opbouwden, of – aan de aanbodzijde – leningen verstrekten aan mensen die nooit in staat zouden zijn om deze af te lossen. Anderen wisten dat ze fout bezig waren toen ze doelbewust de aandelenmarkt manipuleerden over de ruggen van duizenden mensen heen. Het heeft ze niet kunnen tegenhouden. Moraal biedt een kader van goed en fout, maar werkt niet motiverend.

Leven in contact met de zielestroom begeestert. Het geeft inspiratie om nieuwe projecten op te starten, voor nieuwe zienswijzen open te staan, nieuwe wegen in te slaan. Nu niet met het oog op het eigen belang, maar gericht op het welbevinden van iedereen. Moraal beklemmt en past bij een wereld waarin bezit staat voor veiligheid. Leven in contact met de zielestroom betekent vertrouwen hebben in het leven zelf. Dat kan zijn omdat het leven je biedt wat je nodig hebt, maar ook omdat je je eigen kracht voelt om moeilijkheden het hoofd te bieden. Zo kun je tot grote daden in staat blijken; daden waar je jezelf eerder niet toe in staat achtte.

In het vertrouwen hebben in het leven zelf ligt ook een uitdaging om goed te doen. Biedt het leven een ander namelijk niet wat diegene nodig heeft, dan ben jij wellicht degene die hem of haar kan geven wat hem of haar ontbeert.

Een voorbeeld uit de ecologie

Onder ecologie kan onder meer worden verstaan de leer of de bestudering van organismen in relatie tot de leefomgeving. Ecologisch verantwoord betekent dat je bij de keuzes die je maakt, rekening houdt met factoren uit de leefomgeving. Zo kun je spreken over ecologie als het beheer van de leefomgeving, in harmonie met het geheel. Waar het om voedsel gaat, kun je er bijvoorbeeld rekening mee houden dat het uit de nabije omgeving afkomstig is, zodat de hoeveelheid kilometers die het heeft afgelegd beperkt is. Dat is gunstig voor het milieu. Maar ook kun je er rekening mee houden dat de hoeveelheid voedsel die je van de aarde neemt, in evenwicht is met de voorwaarden die nodig zijn om de voorraad van het product (van plantaardige of dierlijke of anorganische oorsprong) weer aan te vullen. Ook is er aandacht voor de effecten die het produceren heeft op het milieu, en voor het welzijn van de dieren.

Bij ecologie kan je ook denken aan het beheer van factoren uit de inner-

lijke leefomgeving. Dat is een ongebruikelijke invulling van het begrip ecologie, maar niet minder belangrijk dan de bovengenoemde. Misschien is het wel een noodzakelijke aanvulling op het gangbare begrip. Bij het beheer van de innerlijke leefomgeving is te denken aan het op orde houden van het innerlijk. Dit kan bijvoorbeeld door een goed evenwicht te bewaren tussen werk en vrije tijd, inspanning en rust, of door het actief schoonmaken van het innerlijk door het beoefenen van yoga of meditatie. Ook een zuivere afstemming op wat je van binnenuit voelt als jouw ‘waarheid’ of jouw ‘levensdoel’ of jouw ‘plek in het geheel’ kan tot het beheer van de innerlijke leefomgeving worden gerekend.

3. Het zielsproces individueel en collectief

Twee parken als metafoor

Alle drie de voorbeelden behoren tot het terrein van de ethiek. Steeds gaat het om de vraag: hoe geef ik vorm aan een ethisch verantwoord leven. Een ethisch verantwoord leven kan in deze context worden gedefinieerd als een leven in harmonie met al-wat-is. Het verschil tussen ‘moraal’ en ‘ethiek’ is ook te illustreren aan de hand van een vergelijking:

Stel je twee parken voor in een stad met in elk daarvan een zwembad. In het midden van elk van de zwembaden bevindt zich een prachtige fontein. Bij elk van de twee zwembaden is een stalletje waar kinderen opblaasballen kunnen krijgen. In het ene park komen de kinderen op het idee om de opblaasballen te gaan vullen met water. Ze zijn er de hele dag mee bezig. De ene bal na de andere wordt gevuld. Kinderen die aan komen lopen en een ander idee krijgen, worden gesommeerd aan het bestaande spel mee te doen. Dát is het spel waarvan de regels gelden, andere spelen worden niet getolereerd. Het water in het zwembad raakt op. De fontein droogt uit. Het zwembad is gevuld met opblaasballen die zo zwaar zijn van het water dat ze nauwelijks te verplaatsen zijn. De kinderen maken er een spel van om over de ballen heen te lopen. De ballen slijten ervan. En barsten. Er is geen bal meer aan.

In het andere park in het andere zwembad komen de kinderen op het idee om een paar van de ballen op te blazen. Ze ontdekken wat een leuke spelen ze ermee kunnen doen. Overgooien, lummelen, er drijvend op proberen te balanceren, ze hebben veel plezier. Veel ballen

hebben ze niet nodig. Een paar is genoeg. De fontein spuit er lustig op los.

De gang van zaken rond de beide zwembaden in de parken, verbeeldt de verhouding van ethiek en moraal in een samenleving en de manier waarop deze daarmee om kan gaan. De fontein staat symbool voor de bron van leven, de eenheid van al-wat-is, waaraan ieder zich kan laven.

Het eerste park staat symbool voor de manier waarop onze samenleving het over het algemeen geregeld heeft. De vrij stromende ethiek – het water van de fontein – wordt ingepakt in moraal – de opblaasballen – en de bron van leven – de fontein – droogt op. In het andere park blijft de ethiek de basis van het spel, de moraal – de opblaasballen, nu niet gevuld met water – speelt een bescheiden rol. Ze voegt wel wat toe aan de pret, maar overheerst het spel niet. In welk park is het het leukste spelen?

De kundalini-energie

Wat hier in beeldspraak wordt gezegd, kan ook meer direct in woorden worden uitgedrukt. We hebben het dan over de manier waarop de ziel zich in de mens kan roeren. Heel concreet hebben we het over de kundalini-energie. De kundalini-energie is de energie van de ziel zoals die zich uitdrukt in het lichaam en die de mens verbindt met de eenheid van al-wat-is. Het is een vrouwelijke energie, die in sluimertoestand in het staartbeen rust, tot ze wordt gewekt en zich opheft en als kracht de mens ter beschikking staat. Kundalini betekent letterlijk ‘opgerold’ en verwijst naar de energie zoals die in sluimertoestand in de stuit ligt opgeslagen. Wanneer het proces van het ontwaken van de kundalini ontspoort, kan dit aanleiding zijn tot hevige lichamelijke en psychische verstoringen tot psychose aan toe. Wanneer het proces in goede banen wordt geleid en tot voleinding wordt gebracht, ervaart men de werkelijkheid als zijnde ‘in stroming’. Het volgende citaat illustreert de veranderde houding ten aanzien van de werkelijkheid wanneer dit proces is voltooid: *Het gaat erom dat we op alles wat ons overkomt de juiste reactie geven en één en ander het volgende moment weer loslaten, zodat we kunnen ‘meebewegen met het vloeiende heden’, het zich voortdurend veranderende hier en nu.*⁸

Een wereld waarin het goed is om te leven, voor iedereen

Het voorbeeld van het leukste park om in te spelen is een metafoor voor een ideaal dat alle wereldreligies op de één of andere manier voor ogen

staat. In joodse en christelijke termen is dat het koninkrijk van god. In de islam is dat een wereld die is onderworpen aan de wil van god. Binnen het hindoeïsme spreekt men over betere tijden die volgen op het kali yuga, de tijd van diepe (innerlijke) duisternis waar we nu inzitten. De boeddhisten spreken over het gelukzalige land.

In seculiere termen kunnen we spreken van ‘een wereld waarin het goed is om te leven, voor iedereen’ of van een wereld waarin vrede heerst. De genoemde religies gaan er globaal genomen van uit dat er een tijd van rampen zal zijn, waarna het ideaal dat hen voor ogen staat, gerealiseerd zal worden. Al deze idealen zouden wel eens kunnen verwijzen naar de verwezenlijking van hetzelfde ideaal: een leven waarin het kundaliniproces tot voleinding is gebracht, niet op individuele maar op collectieve schaal.

Verdiepingstekst: Hoe het ego werkelijkheidsvisies schept

In hoofdstuk 3 is besproken hoe werkelijkheidsvisies totstandkomen. Dat gebeurt doordat wij als mensen steeds keuzes maken over hoe de werkelijkheid waar te nemen. In deze verdiepingstekst wordt nader uitgelegd hoe deze keuzes worden gemaakt en welke visies hierdoor totstandkomen. Een bijbehorend mensbeeld wordt gepresenteerd. Het proces van het maken van keuzes en het totstandkomen van werkelijkheidsvisies wordt geïllustreerd aan de hand van de filosofieën van Plato, Aristoteles, Descartes, Berkeley en Feuerbach.

1. Het vouwen van werkelijkheidsvisies

Het is door interactie met ons eigen bewustzijn dat ‘werkelijkheid’ zich als werkelijkheid aan ons voordoet. Tot die tijd bestaat ‘de werkelijkheid’ als een oneindig potentieel. Pas in interactie met ons bewustzijn neemt dit potentieel zijn vorm aan. De werkelijkheid die zich zo als werkelijkheid aan ons voordoet, weerspiegelt voor ieder van ons verschillende visies op werkelijkheid. Deze visies komen tot stand volgens een bepaald patroon, een schema, dat gedicteerd wordt door de wijze waarop wij in de werkelijkheid ingevouwen zijn.¹

Iedereen is op unieke wijze in de werkelijkheid ingevouwen. De verschillen zijn te danken aan de keuzes die we maken. We kunnen er bijvoorbeeld voor kiezen om bepaalde aspecten van de werkelijkheid als ‘echt’ te beschouwen (bijvoorbeeld alleen wat met de zintuigen waarneembaar is) en andere als ‘onecht’ (bijvoorbeeld alles wat onder het ‘paranormale’ te scharen is). We kunnen ervoor kiezen om wetenschappelijke ‘feiten’ voor ‘objectief’ te houden en we kunnen ervoor kiezen ze als intersubjectief van aard te zien. We kunnen onze keuze maken ten aanzien van de tijd (leef je in een opeenvolging van tijdsmomenten of in één groot heden), ten aanzien van god (god bestaat of god bestaat niet), en ten aanzien van verbondenheid of afgescheidenheid (alles en iedereen maakt deel uit van een groot geheel of alles en iedereen staat los van elkaar). Zo is er een aantal basale keuzes te maken. Al die keuzes bij elkaar, die iedereen op zijn of haar eigen wijze maakt, zorgen voor een eigen wijze van ‘in de werkelijkheid ingevouwen zijn’. Het ‘ingevouwen zijn’ is te vergelijken met de bits van een computer die zich kunnen voordoen als nulletjes of ééntjes: de nulletjes en

eentjes in een ander patroon gerangschikt, zorgen voor een heel ander programma op de computer en een heel ander beeld op het beeldscherm. Zo maken we ook ieder onze keuzes hoe we de werkelijkheid waarnemen en ieder doet dat op zijn of haar eigen wijze. Daarmee komen de verschillende visies op werkelijkheid tot stand. Natuurlijk zijn er overeenkomsten in visie, omdat we elkaar in de keuzes die we maken ook beïnvloeden, bijvoorbeeld door wat we van elkaar leren.

Wat ik nu wil doen is een mensbeeld schetsen dat tot uitdrukking brengt hoe de mens op grond van de keuzes die hij of zij maakt tot een bepaalde werkelijkheidsvisie komt. Ik doe dat in een aantal stappen. Ik begin met het schetsen van een elementair mensbeeld (figuur 3.1). Het brengt in beeld hoe de verschillende mensen zich met hun bewustzijn tot de eenheid van al-wat-is verhouden.

Vervolgens introduceer ik een basisfiguur van het mensbeeld (figuur 3.2). Het is de figuur die de verschillende visies van de mensen als het ware draagt, zoals een computer dankzij de software verschillende programma's kent. De basisfiguur is te vergelijken met de hardware van de computer.

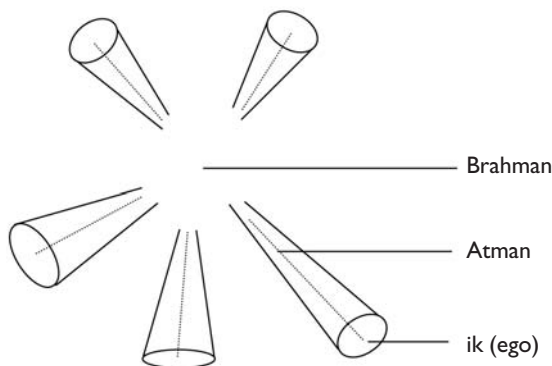
Daarna geef ik een aantal basiscirkels (figuur 3.3), die als de software in een computer, in de basisfiguur van het mensbeeld in te brengen zijn. In figuur 3.4 plaats ik toelichtende termen in de basisfiguur van het mensbeeld, die steun bieden bij het op de juiste wijze inbrengen van de basiscirkels in de basisfiguur.

Vervolgens geef ik met een vijftal voorbeelden weer hoe de visies van filosofen in het mensbeeld kunnen worden ingebracht. Ik doe dat op zo'n wijze dat elk ingekleurd mensbeeld als het ware een 'kaartje' vormt van de visie van de betreffende filosoof (de figuren 3.5 t/m 3.9). De kaartjes zijn te vergelijken met een landkaart. Elk kaartje geeft bepaalde kenmerken van de visie van een filosoof weer, zoals een landkaart bepaalde kenmerken van een gebied weergeeft. Ook een landkaart brengt geen 'werkelijkheid' tot uitdrukking, maar vertoont wel enige gelijkenis met de werkelijkheid. Je kunt aan de hand van een landkaart je oriëntatie in de werkelijkheid bepalen (je kunt natuurlijk ook zonder), waarbij je niet de illusie behoeft te hebben dat de landkaart de werkelijkheid vertegenwoordigt. Andere overeenkomsten tussen de kaartjes van de filosofieën en een landkaart zijn dat een

landkaart altijd verouderd is (ook al hoeft je daar niet per se last van te hebben, de werkelijke situatie hoeft nog niet opvallend veranderd te zijn) en dat van één en dezelfde situatie meerdere kaarten of kaartjes te maken zijn. Een landkaart kan als doel hebben de mooiste fietspaden in kaart te brengen of de snelste autoroute, of de samenstelling van de bodem of van de populatie. Op vergelijkbare wijze belicht een kaartje van een filosofie slechts één aspect van die filosofie en wel op één manier, terwijl hetzelfde aspect ook op een andere manier kan worden weergegeven. De kaartjes zijn dan ook niet bedoeld als eeuwig getrouwe afspiegelingen van de waarheid die door een filosoof op een zeker moment in een bepaalde situatie is verwoord, maar als parels waarvan de schoonheid je tegemoet blinkt. Je kunt ervan genieten en je kunt ze laten voor wat ze zijn.² Het belang van de kaartjes is dat ze op speelse wijze illustreren hoe ieder mens op eigen wijze in de werkelijkheid is ‘ingeweven’ en zo een uniek beeld heeft van de werkelijkheid. Elk beeld op zich een kunstwerkje.

2. Introductie van de basisfiguren

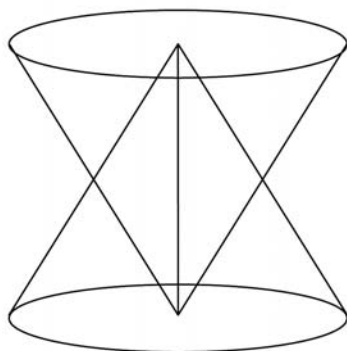
Alles wat we waarnemen speelt zich af in een veld van energie (zie de verdiepingstekst van hoofdstuk 1). Alles in en buiten ons kunnen we beschouwen als rimpelingen in dit veld van energie. We kunnen dit veld van energie benoemen als het eeuwige brahman of als de goddelijke oergrond of als de eenheid van al-wat-is of als de bron. Ook kunnen we het simpelweg ‘de geest’ noemen, of, meer discutabel, ‘de geest van god’. Met ‘de geest’ wordt dan, zoals gezegd, iets anders bedoeld dan alleen ons denken. Hier wordt met geest een oneindig potentieel bedoeld. Onze ziel kunnen we beschouwen als intermediair tussen dit oneindige potentieel en dat wat we als de gewone werkelijkheid beschouwen. Het is via onze ziel als intermediair dat we (aspecten van) het oneindige potentieel als werkelijkheid ervaren. In het hindoeïsme spreekt men over de ziel in deze hoedanigheid als intermediair, in termen van de atman. Wanneer we onze verbinding via de ziel, de atman, met de ‘goddelijke oergrond’, brahman, in beeld willen brengen, kunnen we de dragende grond (brahman) naar keuze in en buiten ons plaatsen, met de ziel, de atman, als intermediair. Dat is in de volgende figuur gedaan. De figuur schetst de mensheid als collectief in verbinding staande met het universele brahman:

3.1 Elementair mensbeeld

Elk van de kegeltjes in de figuur stelt een individu voor met een eigen ik-besef dat via zijn ziel, de atman, in contact staat met het grotere geheel, brahman. Brahman is in de figuur in het diepste innerlijk getekend, waarmee de mens via de atman in contact staat, maar de open ruimte geeft aan dat brahman overal is, ook buiten ons. De cirkeltjes vertegenwoordigen de overgang naar de buitenwereld (bijvoorbeeld via de zintuigen); het middelpunt van de cirkeltjes vertegenwoordigt het 'ik-besef'.

Niet voor ieder mens is brahman een bewust te ervaren realiteit. Om aan die werkelijkheidsbeleving recht te doen, isoleren we een kegel uit de figuur, en voegen een complementaire kegel aan de basisvorm toe. Hierdoor ontstaat de basisfiguur van het mensbeeld:

Kegeltje uit figuur 3.1 in de basisfiguur te projecteren

3.2 Basisfiguur mensbeeld

Het contact met de goddelijke oergrond van iedere mens, is nu niet langer meer een voldongen feit. Er wordt recht gedaan aan de mogelijke keuze van een mens om zichzelf te ervaren als van de goddelijke oergrond afgescheiden. We begeven ons nu met onze interpretatie van het mensbeeld in de derde dimensie, die als beknellend kan worden ervaren. Dat is het geval indien we onze verbinding met de goddelijke oergrond vergeten zijn.

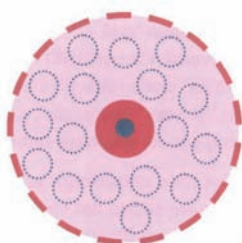
De twee in elkaar geschoven kegelvormen zijn als volgt te interpreteren. Elk van de beide cirkels met een punt in het midden is te beschouwen als de binnenwereld of de buitenwereld van een individu. Wanneer de ene cirkel de binnenwereld voorstelt, stelt de andere de buitenwereld voor, en vice versa. Interpreteer de figuur bijvoorbeeld zo, dat de onderste cirkel de buitenwereld van een individu voorstelt. Dan stellen we ons voor hoe de persoon via de buitenrand van de onderste cirkel via zijn of haar zintuigen contact met de buitenwereld maakt. Het middelpunt van de cirkel is dan zijn of haar ik-besef. Dit staat via de verticale lijn in verbinding met de tegenovergestelde, in dit geval bovenste cirkel, die de binnenwereld van de persoon verbeeldt. In één persoon kunnen de beide cirkels in de beleving van binnen- en buitenwereld wisselen; de beide cirkels kunnen in betekenis ook in elkaar overgaan.

De figuur kunnen we ook andersom interpreteren: dan stelt de bovenste cirkel het contact van de persoon met de buitenwereld voor en de interpretatie van de figuur draait zich om. Zo wisselen de betekenissen die aan de verschillende dimensies van de figuur kunnen worden gegeven, afhankelijk van het perspectief dat wordt gekozen.

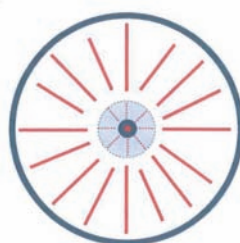
Er zijn veel verschillende perspectieven op werkelijkheid mogelijk. De ene persoon zal de buitenwereld als een objectief te interpreteren gegeven beschouwen, de andere persoon als een subjectief te beleven wereld; de één zal zijn binnenwereld ervaren als in contact staande met de goddelijke oergrond, de ander als een afgesloten individueel ik. Afhankelijk van de keuzes die mensen maken ten aanzien van deze wezenlijke aspecten van zijn of haar mensbeeld, is ieders mensbeeld anders. Aangezien elke keuze even legitiem is, is elk mensbeeld even legitiem. Het ene mensbeeld is niet van meer of minder waarde dan het andere, tenminste wat betreft het ontologische (zijns)aspect ervan: de beschrijving van wat werkelijkheid is. In ethisch opzicht kunnen de mensbeelden wel van andere waarde zijn, wat inhoudt dat de gevolgen voor het handelen en de beoordeling daarvan, in termen van goed en kwaad, kunnen verschillen van mensbeeld tot mensbeeld.

Elk mensbeeld geeft aan hoe de mens zichzelf ervaart, maar ook hoe de buitenwereld ervaren wordt. Elke keuze ten aanzien van het mensbeeld geeft als het ware een ander ‘zicht’ op de werkelijkheid; zowel op de werkelijkheid ‘in’ de mens zelf, als op de werkelijkheid ‘buiten’ de mens. Dat geeft een overvloed aan visies op werkelijkheid, die net als ieder mensbeeld, even legitiem zijn.

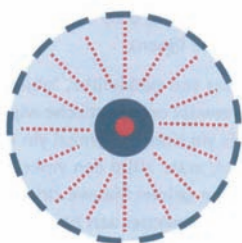
Hieronder geef ik vier basiscirkels, op grond waarvan de verschillende basishoudingen ten aanzien van de werkelijkheid, binnen en buiten de mens, kunnen worden beschreven. De basiscirkels kunnen worden ingebracht in de hiervoor weergegeven basisfiguur (figuur 3.2). Ze zien er als volgt uit:

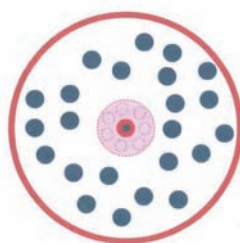
Basiscirkel 1

Basiscirkel 2

Basiscirkel 3

Basiscirkel 4

3.3 Basiscirkels mensbeeld

Elk van de basiscirkels geeft uitdrukking aan een andere set van basale keuzes die een individu voor zijn of haar oriëntatie in de werkelijkheid ten aanzien van de werkelijkheid maakt. Deze keuzes kunnen worden ingegeven door de cultuur waar iemand deel van uitmaakt, maar ook kunnen ze worden gemaakt op grond van krachten en inzichten van binnenuit. Een

aantal basiskeuzes wordt in elke cirkel weergegeven. Behalve de keuze voor wat als binnenwereld en wat als buitenwereld wordt ervaren, is er ook de keuze voor wat als ‘subjectief’ (heel persoonlijk van aard) en wat als ‘objectief’ (als feiten interpreteerbaar) ervaren wordt. Daarnaast is er ook nog de basale keuze voor wat als ‘echt’ ervaren wordt en wat als ‘illusionair’. Om een voorbeeld te geven: voor sommige mensen is ‘god’ de enige echte objectieve grond van het bestaan, voor andere mensen is ‘god’ iets subjectiefs, en weer voor anderen illusie. Een ander voorbeeld: voor sommige mensen zijn wetenschappelijke resultaten objectief en werkelijk waar, voor andere mensen zijn wetenschappelijke resultaten constructen van waarheid en verre van objectief.

Voor een goed begrip van de basiscirkels is het belangrijk om te weten dat rood staat voor ‘subjectief’ en blauw voor ‘objectief’. Blauw zal tijdens het vouwen vaak voor die aspecten van het kaartje blijken te staan die door de betreffende filosoof als ‘ziel’ worden aangeduid; rood zal vaak voor die aspecten blijken te staan die door de betreffende filosoof als ‘geest’ worden aangeduid. (De begrippen ‘ziel’ en ‘geest’ zullen in een schema dat verderop gegeven wordt, nader worden toegelicht.) Geel zal later worden gebruikt voor de inkleuring van een ‘goddelijke’ werkelijkheid. Een ononderbroken lijn staat voor ‘echt’ en een onderbroken lijn voor ‘illusionair’. Globaal kunnen de basiscirkels worden beschouwd als uitdrukking van de volgende oriëntaties:

Basiscirkel 1: een mens wordt beschouwd als ‘subject’ (het rode middelpunt van de cirkel) met een verwijzing naar een stabiel ik-besef (de blauwe stip in het rode middelpunt) en de buitenwereld bestaat uit te construeren (intersubjectieve) ‘feiten’ (de blauwe onderbroken rondjes);

Basiscirkel 2: de mens bevindt zich in een buitenwereld die een afspiegeling is van een groter, goddelijk geheel (de blauwe ononderbroken buiten-cirkel), waar hij of zij zich slechts een subjectieve voorstelling van kan maken (de rode lijnen);

Basiscirkel 3: de mens staat in zijn innerlijk in contact met een goddelijke, ‘objectieve’ oergrond (het blauwe middelpunt; de rode stip daarin verwijst op taoïstische wijze naar het altijd aanwezige tegendeel in al het bestaande, zoals yin nooit helemaal yin is maar altijd een yangkern heeft, en yang

nooit helemaal yang is, maar altijd een yinkern heeft) en de buitenwereld is daar een afspiegeling van (een geheel blauwe cirkel). De blauwe onderbroken buitencirkel doet ons er binnen dit perspectief aan herinneren dat volledig objectief een illusie is.

Basiscirkel 4: de mens beschouwt zichzelf als subject (het rode middelpunt van de cirkel) in een subjectieve wereld (de rode buitenrand) waarin objectieve feiten aanwezig zijn (de blauwe stippen).

Achtergrondinformatie bij de basiscirkels

De basiscirkels staan niet los van elkaar, maar in verbinding met elkaar. Ze 'tollen' als het ware over elkaar heen en fixeren zich in 'kaartjes' wanneer een filosoof (of een ander mens) zijn keuzes ten aanzien van de werkelijkheid maakt. Een aantal basiscirkels is via zijn middelpunt vergelijkbaar met een andere figuur: basiscirkel 1 is tevens het middelpunt van basiscirkel 4 en basiscirkel 3 is tevens het middelpunt van basiscirkel 2.

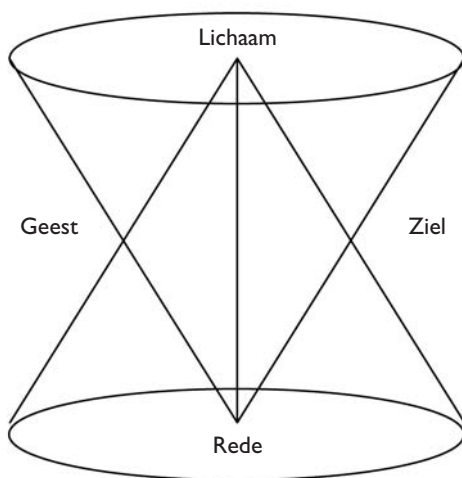
Maar ook op andere wijze gaat de ene cirkel in een andere cirkel over; namelijk waar die de oneindigheid raakt: een cirkel met een donkere middenstip (blauw in rood bij cirkel 1 en rood in blauw bij cirkel 3) gaat over in de donkere buitenrand van dezelfde kleur van een andere cirkel en vice versa: de blauw in rode binnenstip van cirkel 1 gaat over in de blauwe buitenrand van cirkel 2 en de blauwe buitenrand van cirkel 2 gaat over in de blauwe binnenstip van cirkel 1, en de rood in blauwe binnenstip van cirkel 3 gaat over in de rode buitenrand van cirkel 4 en de rode buitenrand van cirkel 4 gaat over in de rode binnenstip van cirkel 3. Zo gaat de ene basiscirkel in de andere over en daarmee gaat het ene perspectief op werkelijkheid dat door het kaartje wordt uitgedrukt, in het andere over.

Dit gebeurt dus via een duidelijke lijn: Basiscirkel 1 gaat via de blauwe binnenstip over in de blauwe buitenrand van basiscirkel 2, basiscirkel 2 gaat via zijn middelpunt over in basiscirkel 3, basiscirkel 3 gaat via zijn rode binnenstip over in de rode buitenrand van basiscirkel 4 en basiscirkel 4 gaat via zijn middelpunt over in basiscirkel 1.

Maar andersom kan ook: basiscirkel 4 gaat via zijn rode buitenrand over in de rood in blauwe binnenstip van basiscirkel 3, basiscirkel 3 gaat in zijn totaliteit over in het middelpunt van cirkel 2, cirkel 2 gaat via de blauwe buitenrand over in de blauw in rode binnenstip van cirkel 1 en basiscirkel 1 gaat in zijn totaliteit over in het middelpunt van cirkel 4.

Basicirkel 1 en 3 zijn in hun geheel tegengesteld wat betreft de interpretatie of beleving van objectief en subjectief en dat geldt ook voor basiscirkel 2 en 4. Rood en blauw zijn omgekeerd wat hun kleur betreft, terwijl onderbroken of ononderbroken onderling hetzelfde zijn. De blauwe onderbroken cirkeltjes van basiscirkel 1 zijn te beschouwen als versimpelde kleine versies van basiscirkel 3 en de blauwe stippen van basiscirkel 4 zijn te beschouwen als versimpelde kleine versies van basiscirkel 2.

Om de basiscirkels in het basismensbeeld in te kunnen brengen, is het nodig eerst de figuur van het basismensbeeld te kunnen 'lezen'. De volgende figuur geeft hier handvatten voor:

3.4 Basisfiguur mensbeeld met toelichtende termen

Bij de hoekpunten van de verbindende ruit in het midden van de figuur zijn de begrippen lichaam, ziel, geest en rede ingebracht. De wijze waarop dit is gebeurd, is misschien niet conform de intuïtie, omdat de rede in onze cultuur (geassocieerd met 'het mannelijke') vaak van hogere waarde wordt geacht dan het lichaam (geassocieerd met 'het vrouwelijke'). Het zou meer in lijn zijn met de waarden van onze cultuur om de rede bovenin de figuur te plaatsen en het lichaam beneden in de figuur. De figuur zoals ze nu is afgebeeld komt meer overeen met een vrouwelijk perspectief op werkelijkheid. (Ook de begrippen 'lichaam' en 'rede' zullen, net als de begrippen 'ziel' en 'geest', in een schema dat verderop gegeven wordt, nader worden toegelicht.)

Dat de keuze hier zo wordt gemaakt, wil niet zeggen dat het vrouwelijke hoger gewaardeerd wordt dan het mannelijke. 'Hoger' en 'lager' zijn kwalificaties die aan de verschillende posities kunnen worden gehecht vanuit mannelijk perspectief. Vanuit vrouwelijk perspectief is er geen hoger of lager, beter of slechter. Er is slechts verschil en overeenkomst, zonder nadere kwa-

lificatie. Het model dat hier wordt gepresenteerd kan echter alleen vanuit vrouwelijk perspectief worden beschreven. Niet omdat dat beter is dan het mannelijke, maar omdat de dingen die hier zichtbaar worden gemaakt, zich alleen tonen binnen vrouwelijk perspectief. Het werken vanuit een vrouwelijk perspectief heeft dus een technische reden. Het vrouwelijke perspectief is overkoepelend en omvat het mannelijke perspectief. Vanuit het mannelijke perspectief valt het vrouwelijke perspectief buiten beeld.

Wanneer er een voorbeeld wordt gegeven van een ingevuld perspectief, maakt het niet uit hoe de begrippen lichaam, ziel, geest en rede in de figuur worden geplaatst. Sterker nog: het is de bedoeling hier wat mee te spelen, omdat juist ieder perspectief dat in de figuur wordt ingebracht, mogelijk een andere invulling van de basisfiguur geeft.

Om je nu goed te kunnen inleven in de betekenissen van de verschillende aspecten van de figuur, kun je je voorstellen dat je als het ware van onder in de figuur naar boven zo de figuur ‘inschuift’ en de figuur aantrekt als een jasje. Je hoofd zit onder in de figuur bij het woord ‘rede’, en je voeten boven in de figuur, bij het woord ‘lichaam’.

Je kunt jezelf op deze wijze in de figuur plaatsen, en van daaruit de figuur begrijpen, maar je kunt ook in de huid van bekende filosofen kruipen en op deze wijze de filosofieën van deze filosofen in de figuur intekenen. Dat kan door aan de hand van de keuzes die de betreffende filosoof ten aanzien van werkelijkheid heeft gemaakt, de figuur als een ‘jasje’ aan te trekken. Dan verhuizen de begrippen lichaam, ziel, geest en rede mee. Door de figuur te ‘vouwen’ ontstaan nieuwe verhoudingen tussen de begrippen, en wel in overeenstemming met de wijze waarop de betreffende filosoof de werkelijkheid aanschouwt.

Dit ‘vouwen’ van werkelijkheidsvisies gebeurt door in de basisfiguur de keuzes in te brengen die een filosoof ten aanzien van de werkelijkheid heeft gemaakt. Deze treden op de voorgrond terwijl de niet gemaakte keuzes naar de achtergrond verdwijnen. Vergelijk het met het vouwseltje dat kinderen wel maken: neem een vierkant vouwblaadje, vouw de vier hoekpunten naar het midden, draai het blaadje om, en vouw opnieuw de vier hoekpunten naar het midden, draai het weer om, vouw de vier flapjes van binnen naar buiten en steek je vingers in de zakjes die zijn ontstaan. Nu kun je het vouwseltje op twee manieren openen en beide manieren laten vier andere vlakjes zien. De niet zichtbare vlakjes zijn naar de achtergrond verdwenen. Een andere vergelijking van het ‘vouwen’ van werkelijkheidsvisies is de caleidoscoop. Dit is een kijker waarin je kleine kleurige voorwer-

pen in telkens verschillende figuren in spiegeltjes weerkaatst ziet. Dezelfde basisgegevens zorgen voor steeds een nieuw perspectief, afhankelijk van welk voorwerpje in welke kleur vooraan ligt en welk voorwerpje naar de achtergrond verschoven is.

De figuur die zo tot stand gekomen is door het vouwen van de basisfiguur met ingebrachte basiscirkels, geeft ‘van binnenuit’ een indruk van de wijze waarop de betrokken filosoof de werkelijkheid aanschouwt: alsof je door de ogen van de filosoof zelf de werkelijkheid bekijkt. Maar dezelfde figuur geeft ook een indruk ‘van buitenaf’ van de wijze waarop de filosoof de werkelijkheid aanschouwt: als ‘een kaartje’ waar je naar kunt kijken, zonder je met het perspectief te hoeven identificeren. In het kaartje worden de belangrijkste keuzes die de filosoof ten aanzien van de werkelijkheid heeft gemaakt, weerspiegeld.

Zowel de basiscirkels als de basisfiguur zijn meerdimensionaal, net als het hiervoor beschreven vouwseltje van kinderen of de caleidoscoop. Telkens treedt één perspectief naar de voorgrond terwijl andere perspectieven naar de achtergrond verschoven zijn. Een aspect van een in de basisfiguur ingebrachte basiscirkel (buitenrand, middelpunt of tussenvlak) kan, afhankelijk van de wijze waarop de basisfiguur gevouwen is, anders worden geduid. Zo’n aspect kan worden geduid op het gewone, alledaagse of ‘aardse’ niveau van de werkelijkheid, of op zielsniveau of op geestesniveau. En al die niveaus doortrekken elkaar ook nog eens, en tonen zich steeds op een andere manier, afhankelijk van de gemaakte keuzes van de filosoof.

Schema: de begrippen lichaam, ziel, geest en rede

De termen lichaam, ziel, geest en rede die in de basisfiguur van het mensbeeld zijn geplaatst, zijn te duiden met behulp van het navolgende schema. Afhankelijk van het vouwen van de visie van de betreffende filosoof, kunnen de begrippen een andere invulling krijgen. Het schema geeft een overzicht van de betekenissen die de begrippen kunnen krijgen. Niet door in abstractie te vertellen wat ze betekenen, maar door aan te geven via welke interactie wij als mensen hun functie kennen. Dat zijn de interacties: ervaren voor het lichaam, denken voor de ziel, geloven voor de geest en redeneren voor de rede. De duiding van de begrippen is die binnen egoperspectief; niet die binnen een breder zielsperspectief. Dit heeft als consequentie dat voor hen die de begrippen binnen zielsperspectief of geestelijk perspectief (een eenheidspectief) duiden, dit schema tegen de intuïtie indruist.

Ervaren – door waarneming Als interactie waardoor wij mensen de functie van HET LICHAAM kennen Beïnvloed door geloof en ideeën 1. Zintuiglijk ervaren a. geprikkeld van binnenuit b. geprikkeld van buitenaf 2. Emotioneel ervaren a. geprikkeld van binnenuit b. geprikkeld van buitenaf	Denken – het vormen van ideeën Als interactie waardoor wij mensen de functie van DE ZIEL kennen Het betreft enkelvoudige ideeën (feiten) en complexe ideeën (structuren) 1. Het vormen van ideeën geïnspireerd door de ervaring geeft voorstellingen 2. Het vormen van ideeën geïnspireerd door de rede geeft gedachten
Geloven – door openbaring (niet per se goddelijke) Als interactie waardoor wij mensen de functie van DE GEEST kennen Het betreft enkelvoudige geloofsinhouden (axioma's) en complexe geloofsinhouden (religieuze en/of filosofische systemen) 1. op grond van de ervaring a. de eigen ervaring b. overgeleverde ervaring 2. op grond van de rede a. naar eigen inzicht b. op gezag	Redeneren – het leggen van logische verbanden Als interactie waardoor wij mensen de functie van DE REDE kennen Met betrekking tot ideeën gebaseerd op geloof 1. analytisch (met betrekking tot complexe ideeën) a. a priori (gedachten opdelen) b. a posteriori (voorstellingen opdelen) 2. synthetisch (met betrekking tot enkelvoudige ideeën) a. a priori (gedachten samenvoegen) b. a posteriori (voorstellingen samenvoegen)

Ik ga niet over tot een toelichting van het schema. Dan zou ik hier namelijk een inleidende cursus filosofie moeten geven waarin ik de gehanteerde termen uitleg. Dat kan alleen door te verwijzen naar wat filosofen aan de begrippen aan inhoud hebben meegegeven. Dan zou blijken, dat verschillende filosofen aan de verschillende begrippen verschillende uitleg geven. Dat maakt nu juist iedere filosoof uniek! Het schema is te beschouwen als een onderliggend interpretatiekader, dat van betekenis verandert en meebeweegt, afhankelijk van de filosoof wiens visie met behulp van de basiscirkels in de basisfiguur wordt ingebracht. Zo kunnen met behulp van de basisfiguur en de basiscirkels de visies van filosofen als kaartjes worden ‘gevouwen’.

Ter illustratie volgen nu een paar voorbeelden. Ik geef voorbeelden van de visies van Plato, Aristoteles, Berkeley, Descartes en Feuerbach.³ Ik begin met het geven van een beschrijving van hun filosofieën. Vervolgens geef ik aan hoe de basiscirkels, op grond van de keuzes die de betreffende filosoof ten aanzien van de werkelijkheid heeft gemaakt, in de basisfiguur kunnen worden ingebracht. De keuze voor deze vijf filosofen is wat willekeurig. Ik heb erop gelet dat ik aan de hand van de gekozen filosofen alle vier de basiscirkels heb gebruikt en alle vijf de filosofen zijn op een eigen manier illustratief voor steeds een andere belangrijke denkrichting binnen de filosofische traditie.

3. Beschrijving van de visies van vijf filosofen

Plato (427-347 v.c.j.) was van mening dat er een Ware Werkelijkheid bestond. Hij noemde dit de Ideeënwereld. Deze was van wiskundige aard. De aardse werkelijkheid was volgens hem een flauwe afspiegeling van de Ware Werkelijkheid. Met een prachtig verhaal illustreert Plato de situatie van de mensen die deze beperkte werkelijkheid voor waar houden. Hij vergelijkt ze met mensen die geketend zitten in een grot met uitzicht op een muur. Op de muur valt licht. In dat licht bewegen de schaduwen van mensen die buiten de grot wandelen. Deze mensen leven in de Ware Werkelijkheid. De geketende mensen zien de schaduwen en maken er een sport van om te voorspellen met welke regelmaat een bepaalde schaduw voorbij zal komen. Degene die het beste kan voorspellen, heeft binnen de gemeenschap van geketenden het meeste aanzien. Is er nu binnen deze gemeenschap iemand die zich weet los te maken en naar boven, naar buiten de grot gaat, dan zal hij in eerste instantie verblind zijn door het felle licht. Als zijn

ogen gewend zijn zal hij een heel nieuwe werkelijkheid aanschouwen. Een werkelijkheid die er weliswaar altijd al was, maar waarvan hij slechts een vermoeden kon hebben, dankzij de schaduwen op de muur van de grot waarin hij leefde. Als hij nu enthousiast terugkeert naar de mensen in de grot en hen vertelt wat hij waargenomen heeft, verklaren ze hem voor gek. Hij verstoort hun veilige en geregelde levenspatroon en is een gevaar voor de gevestigde orde. Zijn wijsheid wordt niet op prijs gesteld en hij wordt uit de weg geruimd (zoals Plato's leermeester Socrates de gifbeker te drinken kreeg). De mensen in de grot kunnen gerust zijn en het hun bekende leven verder leven, ongestoord door een werkelijkheid die zij met hun verstand en hun zintuigen op dit moment nog niet wensen aan te kunnen.

Het lichaam is volgens Plato als een kerker waarin de ziel gevangen zit en de zintuigen zijn als traliën. De mens moet zich uit deze gevangenis bevrijden, zoals de mensen uit de grot de ingang naar boven moeten vinden. Tot de tijd van bevrijding is het beeld dat de mens van de werkelijkheid heeft vertekend, zoals de mensen in de grot alleen maar schaduwbeelden van de Ware Werkelijkheid waarnemen. De verhouding van de menselijke ziel met zijn drie functies 1. rede, 2. wil en moed en 3. de begeerte, vergelijkt Plato met een wagenmenner die de rede voorstelt, en twee paarden, waarvan het goedwillende paard de wil en moed voorstelt en het maatloze paard de begeerte. Volgens Plato hebben we kennis van de ideeënwereld; we hoeven ons deze kennis alleen maar te herinneren. De hoogste functie van de menselijke ziel is de rede. De redelijke functie staat in nauwe verbinding met de godenwereld; hij is ermee verbonden als met een gouden draad.

Aristoteles (384-322 v.c.j.) was een leerling van Plato. Hij ging een heel eigen kant op. Terwijl Plato van mening was dat de werkelijkheid die wij met onze zintuigen waarnemen slechts een afspiegeling van de Ware Werkelijkheid was, ging Aristoteles ervan uit dat onze zintuigen zich niet kunnen vergissen: fouten treden pas op bij het nadenken over de werkelijkheid en deze verkeerd indelen en categoriseren. Wel hebben onze zintuigen maar een beperkt bereik.

In de filosofie van Aristoteles speelt het begrippenpaar materie-vorm een belangrijke rol. De verhouding van lichaam en ziel is als die van materie en vorm. Het gaat nu bij het lichaam niet om materie zonder meer; het gaat om levende materie. Een ander opvallend aspect van de filosofie van Aristoteles is dat ook de geest een rol speelt. Het gaat in zijn filosofie niet alleen om de

verhouding lichaam en ziel, het gaat ook om de verhouding lichaam, ziel en geest. Bij Aristoteles is de geest een actief principe (in zijn meest zuivere vorm een onafgebroken denken) en een passief (ontvangend) principe, die hij beide in de ziel plaatst, wat een radicaal onderscheid lichaam / ziel enerzijds en geest anderzijds, problematisch maakt. De ziel ontstaat volgens Aristoteles in de eicel, aangezien de ziel niet zonder het lichaam kan bestaan; de geest is een aspect van het mens-zijn dat van buitenaf in de mens binnentreedt en dat wordt gekenschetst als een goddelijk, en daarmee onsterfelijk, aspect van de mens. Het is een aspect dat het passieve principe in de mens (als een persoonlijk denken) wekt. De zintuigen kunnen pas indrukken opnemen dankzij de activerende functie van de geest.

Descartes (1596-1650 c.j.) was op zoek naar een onwrikbaar uitgangspunt van waaruit hij het bouwsel der wetenschappen kon optrekken. Hij ging methodisch twijfelen aan alles en constateerde: ik twijfel – en twijfel is een vorm van denken – dus ik denk dus ik ben. En dat in één ondeelbare gedachte: ik denk ik ben (*cogito ergo sum*). Voor hem was zijn denken het bewijs van zijn bestaan. Alles wat hij met dezelfde helderheid wist als dat hij dacht dus bestond, was volgens hem met dezelfde zekerheid waar. Vervolgens concludeerde hij tot het bestaan van god en daarna tot het bestaan van de werkelijkheid zoals wij die via onze zintuigen waarnemen.

Berkeley (1685-1753 c.j.) was een Ierse wijsgeer. Hij stond in een denkraaditie waarin het heel gebruikelijk was om aan het waarneembare *primaire eigenschappen* – grootte, beweging (kwantitatieve eigenschappen) en *secundaire eigenschappen* – smaak, kleur, geluid (kwalitatieve eigenschappen) te onderscheiden. Hierbij zou van de primaire eigenschappen *objectieve* – voor iedereen dezelfde – kennis kunnen worden verkregen en van de secundaire eigenschappen *subjectieve* – voor iedereen andere – kennis. Berkeley ging tegen deze traditie in door te stellen dat de kennis van primaire en secundaire eigenschappen even subjectief is. Beide soorten kennis komen we via de zintuigen, bemiddeld door ‘ideeën’, betrokken op ‘geest’, op het spoor. Daarmee is de voorstelling die ik heb van een ding – zowel wat betreft de primaire als de secundaire eigenschappen ervan – altijd mijn hoogstpersoonlijke, subjectieve, voorstelling. De objectiviteit van de voorstelling die ik heb, waardoor ik dezelfde voorstellingen van objecten kan hebben als een ander, dank ik aan god, die ervoor zorgt dat ik als ieder ander van een zelfde ding een zelfde voorstelling heb. God deelt

aan alle mensen een ‘ding’ op dezelfde wijze mee. De wijze waarop god een ‘ding’ aan mensen meedeelt is willekeurig. Een aan de mens meegegeeld ‘ding’ – als zodanig een *teken* – hangt niet naar zijn wezen met het ‘ding’ dat aan de mens wordt meegedeeld samen. Als teken, en los van de mens, bestaat een ‘ding’ niet in zijn materialiteit. Alle zintuiglijk waarneembare ‘dingen’ zijn *ideeën*, die in de geest bestaan omdat ze waargenomen worden. Dat betekent bij Berkeley geen vervluchtiging van de werkelijkheid, integendeel. Het zintuiglijke wordt concreet waargenomen en bestaat niet louter in de geest als voorstellingen.

Berkeley herleidt ‘werkelijkheid’ tot ‘dat wat waargenomen wordt’. ‘Zijn is waargenomen worden’ (*esse est percipi*) is de stelling waarmee hij beroemd geworden is; is het niet de mens die ‘het werkelijke’ waarneemt, dan is het god die dat doet. Zo staat god – god die alles ziet – er borg voor dat de tafel waaraan ik zit te werken, ook nog bestaat als ik even weg ben om koffie te zetten en er geen ander is die de tafel voor mij kan waarnemen.

De werkelijkheid bestaat zodoende onafhankelijk van de mens en de menselijke waarneming, en wel in en door god, de goddelijke waarneming. De mens kent deze werkelijkheid aan een tekenschrift, schrift van gods geest, dat naar die werkelijkheid verwijst. Het is een werkelijkheid die boven de mens uitgaat in haar betrokkenheid op god, de auteur van de natuur. Het tekenschrift is er één van willekeurig karakter – zij het door god zo gewild – geschreven in de universele taal van de natuur, een taal die de zintuigen verstaan. Ons zien is een lezen van de universele taal van de natuur.

Feuerbach (1804-1872 c.j.) was van mening dat alleen werkelijk is wat met de zintuigen in contact kan treden en dat is tevens object van wetenschap. Daarnaast is er het perspectief van het mens-zijn, maar dat beschouwde hij als van subjectieve waarde. Het is wel de dimensie van het bestaan die de mens in al zijn rijkdom schetst. Volgens Feuerbach waren substanties van ziel en lichaam abstracties, isoleringen van het verstand. Volgens hem was het zinloos naar het verband tussen beide te vragen. Werkelijkheidswaarde kreeg volgens hem iets in de ontmoeting en die is er alleen in de geleefde ervaring.

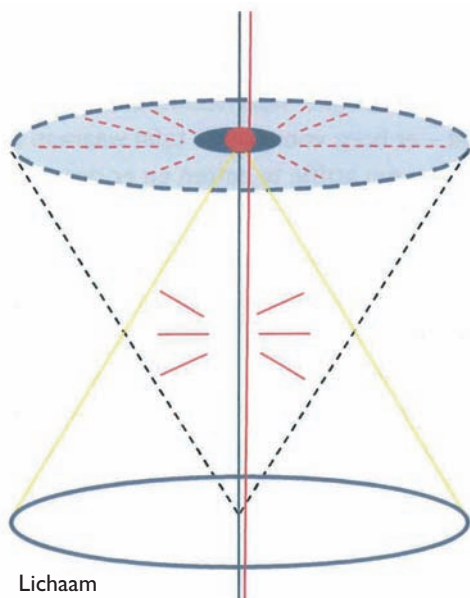
4. Het vouwen van visies van filosofen

De filosofieën kunnen in het mensbeeld worden ingebracht, door de basis-cirkels in het basismensbeeld in te brengen en deze op bepaalde wijze te ‘vouwen’. Dit vouwen gebeurt aan de hand van de basale keuzes die iedere

filosoof voor zichzelf ten aanzien van de werkelijkheid heeft gemaakt. Deze keuzes leiden we af uit teksten die filosofen ons hebben nagelaten, waarin zij hun visie op werkelijkheid beschrijven (een primaire tekst). Hiervan – of van beschrijvingen van anderen van de visie van de filosoof – maken we een samenvatting die een interpretatie biedt van de visie van de filosoof (een secundaire of tertiaire tekst). Hierin laten we een aantal karakteristieke keuzes die de betreffende filosoof ten aanzien van de werkelijkheid heeft gemaakt, naar voren komen, zoals in de samenvattingen van de visies van het vijftal filosofen hierboven is gedaan. Op grond van de aldus ontstane tekst kiezen we de juiste basiscirkels en volgen we de filosoof in zijn gemaakte keuzes.⁴

Plato

Het eerste kaartje en de manier waarop het tot stand te brengen is, schets ik aan de hand van de filosofie van Plato. Ik teken het op intuïtieve gronden. De uitleg bij het kaartje geef ik direct erna.

We beginnen met het kiezen van de basiscirkel(s) waar we vanuit zullen gaan. Bij Plato geeft zijn aanname van een Ware Werkelijkheid een indicatie voor het maken van de keuze. De Ware Werkelijkheid kunnen we associëren met een ‘objectieve werkelijkheid’ en eventueel ook met een ‘echte werkelijkheid’, al is die laatste kwalificatie wat lastig. Want is een zo abstracte werkelijkheid als de Ideeënwereld van Plato echt of niet? Dat geeft enige twijfel of de basiscirkel die we als uitgangspunt kiezen basiscirkel 2 of 3 zal zijn. Basiscirkel 2 heeft een ononderbroken blauwe buitenrand (echt en objectief), maar

3.5.1 Kaartje van de filosofie van Plato

basiscirkel 3 geeft – met zijn lichtblauw ingekleurde tussenvlak – zo mooi de ‘flauwe afspiegeling’ die de aardse werkelijkheid van de Ware Werkelijkheid is weer. Bij onze keuze moeten we ons realiseren dat de cirkels in elkaar overgaan, zoals we duidelijk kunnen zien in basiscirkel 2, die basiscirkel 3 als middelpunt heeft.

Bij onze keuze kunnen we ons ook laten leiden door de vraag waar in de visie van Plato de Ware Werkelijkheid zich bevindt: ‘achter’ de gewone werkelijkheid of ‘in’ de gewone werkelijkheid, als ‘flauwe afspiegeling’ ervan. Aangezien de aardse werkelijkheid een ‘flauwe afspiegeling’ is van de Ware Werkelijkheid, is het wellicht beter te verantwoorden de Ware Werkelijkheid als transcendente werkelijkheid te zien, ‘achter’ de gewone werkelijkheid. Dat doet de keuze voor de basiscirkel die we als uitgangspunt nemen toch weer wat sterker uitgaan naar basiscirkel 2, al blijft basiscirkel 3 in onze overwegingen meedoen.

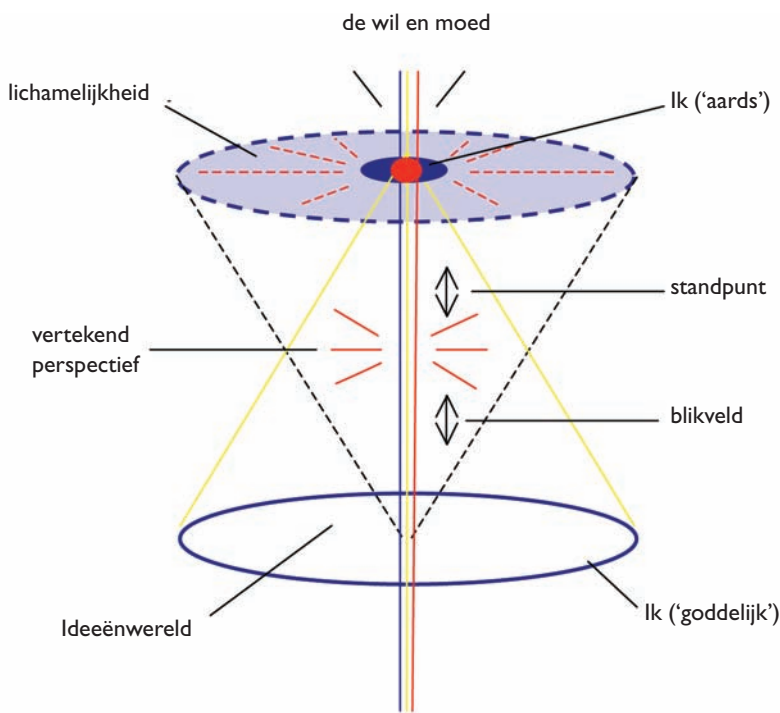
De volgende vraag die we ons kunnen stellen is de vraag waar in de basisfiguur we de basiscirkel kunnen plaatsen. Omdat voor Plato het lichaam een kerker is waarin de mens gevangen zit en de aardse werkelijkheid een flauwe afspiegeling is van de Ware Werkelijkheid, is de meest voor de hand liggende plaats voor basiscirkel 2 de kant van de rede, zo ver mogelijk van de lichamelijke en de ‘aardse werkelijkheid’ vandaan. De Ware Werkelijkheid, als blauwe ononderbroken buitenrand, treffen we bij Plato nu in de figuur zowel aan de buitenrand van zijn bewustzijn aan – en dit kan zowel worden geïnterpreteerd als in zijn innerlijk als in de uiterlijke werkelijkheid – als in zijn diepste wezen, zijn ‘ik’. De blauwe kern van basiscirkel 2 wijst daarop. Maar daar, in het middelpunt van de figuur, wordt ook zichtbaar dat de duiding van de werkelijkheid als ‘waar’ (echt, objectief) bij Plato – in wisselwerking met de persoon die op zoek is naar de Ware Werkelijkheid – niet zo helder is als zijn beschrijving van de Ware Werkelijkheid doet vermoeden. In de kern van de basiscirkel treffen we namelijk ook rode stippellijnen en een rode (subjectieve) kern aan en een lichtblauw vlak. Zo kan de figuur die van Plato’s visie aan het ontstaan is, ook een dieper inzicht geven in zijn visie. Dit vraagt wel van ons dat we kritisch blijven in onze interpretatie van zowel Plato’s visie als van de figuur en ons afvragen hoe de wisselwerking tussen beide is en of onze duiding van de figuur Plato’s visie recht doet. Als we de figuur zoals die aan het ontstaan is vergelijken met de wijze waarop Plato de relatie van de mens tot de Ware Werkelijkheid beschrijft, lijkt ons vermoeden wel te kloppen. Plato ziet de verhouding van de gewone sterveling tot de Ware Werkelijkheid, als die van een geketende

in een grot tot iemand in het zonlicht buiten de grot. Een geketende heeft slechts een flauw vermoeden van de Ware Werkelijkheid; zijn visie wordt vertekend door subjectiviteit. In de vergelijking van de wagenmenner plaatst Plato in de ziel behalve de rede (de hoogste functie) en de wil en de moed, ook de begeerte (de laagste functie). Ook hier lijkt de Ware Werkelijkheid voor de gewone sterveling moeilijk te bereiken; alleen de ware wijze lukt dat volgens hem: diegene is een filosoof.

We kunnen overwegen een 2e basiscirkel te kiezen, namelijk basiscirkel 3, we kunnen het ook bij basiscirkel 2 houden. Kiezen we voor twee basiscirkels, basiscirkel 2 en 3, dan plaatsen we basiscirkel 3 aan de kant van de lichamelijkheid. Houden we het bij basiscirkel 2, dan kunnen we die uit elkaar trekken (in de cirkel zijn de andere basiscirkels op een dieper niveau aanwezig) en dan verhuizen we de kern van basiscirkel 2 naar de kant van de lichamelijkheid.

We kunnen details aan het kaartje toevoegen, die we aangereikt krijgen door de beschrijving van zijn filosofie. Bepaalde aspecten van de cirkel(s) kunnen we bijvoorbeeld verhuizen naar andere lagen van de figuur en we kunnen eventueel nog een waarnemerpositie in de figuur invoegen en een blikveld. Dan stappen we ‘uit’ de figuur ‘als jasje’ (een positie van binnenuit), en aanschouwen de figuur van buitenaf. We krijgen dan de figuur zoals op de volgende pagina, figuur 3.5.2.

We kunnen ons dus op twee manieren tot de figuur verhouden. We kunnen kiezen voor een positie ‘van binnenuit’, we doen dan de figuur (zoals hiervoor is beschreven) als een jasje aan, en we kunnen kiezen voor een positie ‘van buitenaf’. In dat geval kijken we als buitenstaander naar de figuur als ‘kaartje’. Dan beschouwen we het als een weergave van de visie van de betreffende filosoof, hier Plato, die zich op zijn ontwikkelingsweg ergens tussen de aardse werkelijkheid en – in zijn visie – de Ware Werkelijkheid bevindt. In het kaartje (figuur 3.5.2) zijn de rode strepen uit basiscirkel 2, die in dit geval staan voor een vertekening van het blikveld van de waarnemer, in het kaartje toegevoegd. Het standpunt van de waarnemer bevindt zich aan de kant van de aardse werkelijkheid en zijn blik is gericht op de Ideeënwereld. De blik van de waarnemer wordt door de rode strepen uit basiscirkel 2 vertekend. Het is niet per se nodig om het standpunt en het blikveld in het kaartje toe te voegen; het is eigenlijk alleen zinvol voor het kaartje beschouwd vanaf de positie ‘van buitenaf’. Voor de positie ‘van binnenuit’ trekken we de hele figuur als het ware als een jasje aan en bepaalt de figuur als geheel de oriëntatie.

3.5.2 Kaartje van de filosofie van Plato (met toelichtende termen)

Plato heeft de verwachting dat een filosoof de Ware Werkelijkheid aanschouwen kan; uit dit kaartje kan niet worden opgemaakt hoe dat kan worden gerealiseerd. Het is mogelijk dat Plato's verwachting op illusie berust; het kan ook zijn dat het kaartje ontoereikend is een dergelijk standpunt te verbeelden.

Behalve dat de filosofie van Plato een dualistisch uitgangspunt kent, dat in het kaartje sterk op de voorgrond treedt, is er ook sprake van een eenheid van lichaam en ziel in de filosofie van Plato. Aan dat aspect van de filosofie van Plato doet het bovenstaande kaartje geen recht. Het kaartje biedt zoals gezegd een indruk van een bepaalde kant van zijn filosofie, zoals ook een landkaart altijd maar bepaalde facetten van het in kaart gebrachte landschap afbeeldt. In het hier afgebeelde kaartje komt vooral het dualisme van lichaam en ziel in de filosofie van Plato naar voren. Wellicht is het precies het aspect van de eenheid van lichaam en ziel waar in de filosofie van Plato

sprake van is en dat in het kaartje niet is afgebeeld, dat volgens Plato door een ware filosoof wordt geleefd.

Aristoteles

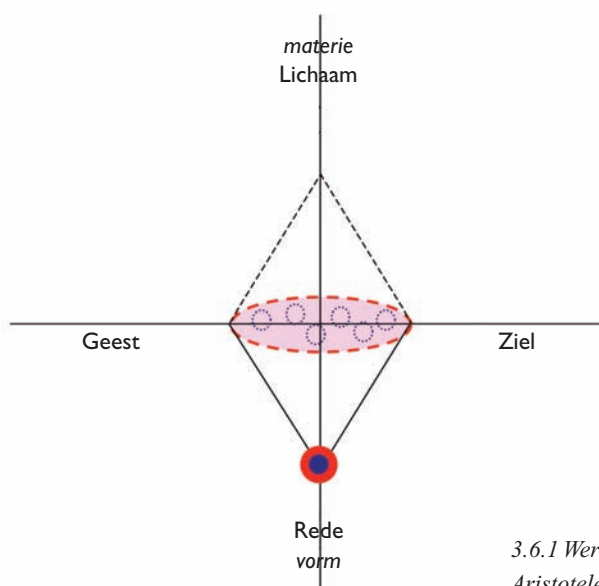
Het volgende kaartje dat ik als voorbeeld geef van de manier waarop de filosofie van een filosoof in kaart kan worden gebracht, is dat van de filosofie van Aristoteles. We beginnen weer met het kiezen van de basiscirkel(s) die we als uitgangspunt zullen nemen. In de beschrijving van de filosofie van Aristoteles valt op, dat het nu niet (zoals bij Plato) de rede is die toegang tot de waarheid (bij Plato: de Ware Werkelijkheid) biedt, maar dat de zintuigen dat doen. Het denken kan zich daarentegen vergissen. Dit doet in eerste instantie de aandacht uitgaan naar basiscirkel 3. Deze basiscirkel zou uitdrukking geven aan de ‘objectiviteit’ van de zintuiglijke ervaring, wat in overeenstemming lijkt te zijn met de visie van Aristoteles. Echter, het kaartje geeft ook reden om te vooronderstellen dat er enige twijfel aan deze objectiviteit van de zintuiglijke ervaring bestaat (lichtblauw tussenvlak, onderbroken buitenrand) – wat de visie van Aristoteles geen recht doet. Ook de rode stippellijnen die erop zouden kunnen wijzen dat er weinig concrete kennis van de zintuiglijke wereld te verkrijgen is, doen aan de juistheid van de keuze voor dit kaartje twijfelen. Een andere mogelijkheid biedt basiscirkel 1. Deze basiscirkel zou uitdrukking geven aan een geheel subjectieve werkelijkheid (het rode tussenvlak met onderbroken buitenrand) – wat de visie van Aristoteles geen recht doet; en ‘feiten’ die onjuist kunnen zijn (de blauwe onderbroken cirkeltjes) – wat de visie van Aristoteles wel recht doet; ons denken kan zich immers vergissen.

Om onze keuze te kunnen maken, zullen we dieper op de eigenschappen van de basiscirkels in verhouding tot de visie van Aristoteles moeten ingaan. Wat in zijn visie opvalt is dat de geest zo’n prominente plaats inneemt. Het is de geest die maakt dat de zintuigen indrukken kunnen opnemen. Dit aspect van Aristoteles’ visie doet de keuze toch naar basiscirkel 1 uitgaan, aangezien deze ook te interpreteren is als de geest die de materie tot levende materie maakt (zie eerder: rood staat vaak voor de ‘geestelijke aspecten’ van de filosofie). Al maken we deze keuze, het blijft lastig: in feite is voor alle vier de basiscirkels wel wat te zeggen. Basiscirkel 4 geeft met zijn rode ononderbroken buitenrand uiting aan het goddelijke karakter van de geest die van buitenaf in de mens binnentreedt en die wordt gekenschetst als een goddelijk, en daarmee onsterfelijk, aspect van de mens (weer terug te vinden in de kern van basiscirkel 1), en basiscirkel 2

geeft met zijn blauwe buitenrand juist uiting aan de ziel waarbinnen Aristoteles de geest als actief en passief principe plaatst.

Nu we – met enige aarzeling – onze keuze voor basiscirkel 1 hebben gemaakt, kunnen we beginnen met het ‘vouwen’ van het kaartje. We dienen ons echter goed te realiseren dat de andere basiscirkels (en dus de andere perspectieven) op de achtergrond van de figuur meedoen.

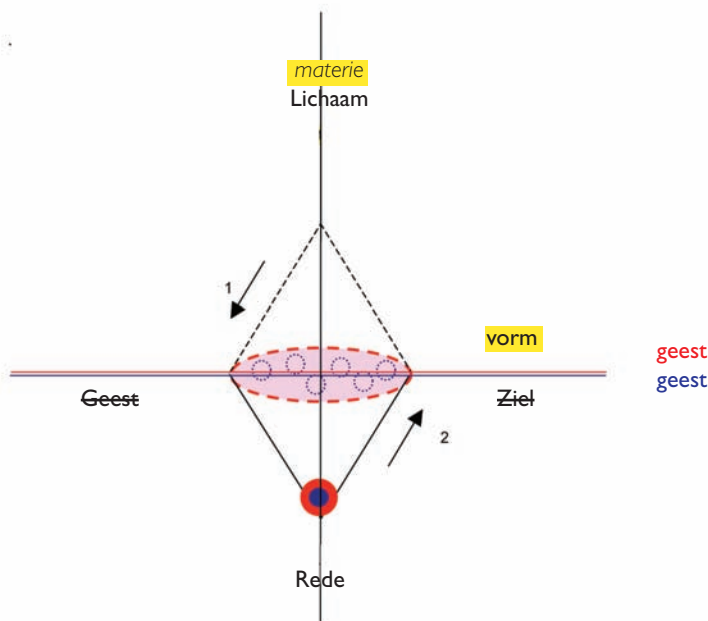
De aandacht wordt getrokken door het begrippenpaar vorm en materie in de filosofie van Aristoteles. De verhouding van lichaam en ziel is als die van materie en vorm. Het gaat bij het lichaam echter niet om dode stof, maar om levende materie. Het gaat bij Aristoteles om een combinatie van vorm en materie, waarbij de geest (het lichtrode tussenvlak) de materie tot levende materie maakt, en de ziel bij Aristoteles geen andere functie lijkt te hebben dan vorm te geven aan de gedachten, wat op zich een functie is van de (passieve) geest. Om deze reden is de cirkel wellicht nog het beste te plaatsen in het midden van de figuur, waarbij de oriëntatie van degene wiens visie door de figuur wordt verbeeldt (hier Aristoteles), in eerste instantie door deze combinatie van factoren wordt bepaald. (Andere aspecten spelen op de achtergrond van de figuur mee.) We krijgen nu de volgende figuur, die te beschouwen is als een eerste ‘werkversie’, op weg naar het uiteindelijke kaartje.

3.6.1 Werkversie 1 bij
Aristoteles

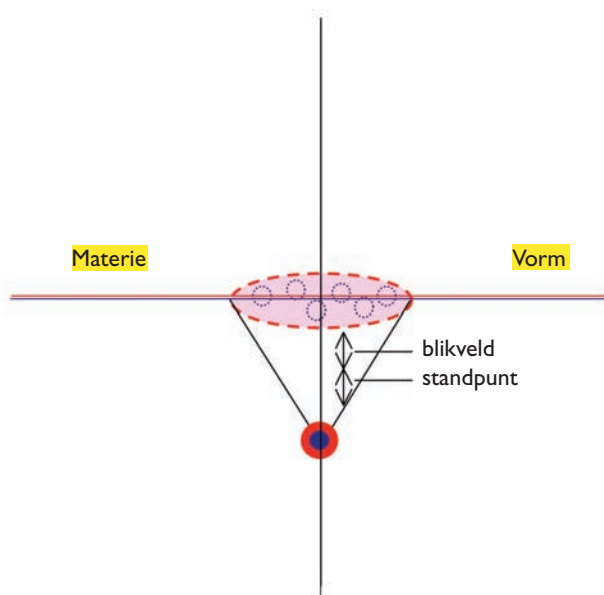
‘Materie’ zou te plaatsen zijn bovenin de figuur, waar de lichamelijke ervaring van de mens naar de oneindigheid verwijst. Maar het gaat bij Aristoteles om levende materie, in verbinding staande met de menselijke ziel, niet om levenloze materie, die los van het mens-zijn zou kunnen ‘bestaan’. Dit aspect van Aristoteles’ visie vraagt dus nog om correctie. ‘Vorm’ zou in de figuur te plaatsen zijn aan de kant van de rede, al associeert Aristoteles ‘vorm’ met ‘ziel’, dus ook dit aspect van zijn visie vraagt nog om correctie. Ik breng de correcties aan door lichaam en rede met een pijltje de suggestie van een draai mee te geven. Tegelijkertijd moeten we ons realiseren dat de geest zich in de ziel bevindt, en dat is wellicht het beste af te beelden door het geestaspect naar de dimensie van de ziel te verplaatsen. Het geestaspect is nu op de horizontale as in de figuur in het zielsaspect opgenomen; het zielsaspect is niet meer apart weergegeven maar wordt vertegenwoordigd door de plaats waar het begrip ‘geest’ (in objectieve en in subjectieve zin, als een goddelijk en een persoonlijk denken) rechts in de figuur is genoteerd. We krijgen nu de volgende figuur (figuur 3.6.2).

3.6.2 Werkversie 2 bij Aristoteles

Pijltje 1 geeft aan dat wat bij Aristoteles ‘materie’ zou zijn als het niet om levende materie ging, naar de dimensie van de figuur wordt verplaatst die oorspronkelijk geest was. Dit kan omdat ‘de geest’ volgens Aristoteles de dimensie is die ervoor zorgt dat het lichaam (de zintuigen) indrukken opneemt. Pijltje 2 geeft aan dat het bespiegelende vermogen van de geest met de redelijke functie van de mens overeenkomt, waardoor dit aspect van het mens-zijn verhuist naar wat nu de geestdimensie in de figuur is. De lijnen (rood en blauw) waarlangs de oriëntatie verloopt, worden horizontaal afgebeeld. Dit geeft uitdrukking aan het belang van de zintuigen bij het vergaren van betrouwbare kennis. Vorm en materie krijgen beide een goddelijke gloed (geel) omdat de geest bij Aristoteles een actief principe is dat wordt gekenschetst als een goddelijk, en daarmee onsterfelijk, aspect van de mens. Het is de geest die het lichaam tot levende materie maakt, en het is de geest die het passieve principe in de mens (als een persoonlijk denken) wekt.

Als we in dit kaartje de resultaten van de draaiing doorvoeren en het standpunt en het blikveld toevoegen, krijgen we het volgende kaartje (figuur 3.6.3):

3.6.3 Kaartje van de filosofie van Aristoteles (met toelichtende termen)

Ik wil niet beweren dat dit het meest ideale of duidelijke kaartje is dat van de visie van Aristoteles te maken is, maar op dit moment weet ik de belangrijkste aspecten van zijn visie niet beter af te beelden. Wellicht levert een andere secundaire tekst, als die als uitgangspunt genomen wordt, een duidelijker kaartje op, waarin andere aspecten van Aristoteles' visie op de voorgrond komen te staan, maar misschien is de visie van Aristoteles wel zó ingewikkeld, dat het sowieso moeilijk is om zijn visie in een kaartje recht te doen.

Descartes

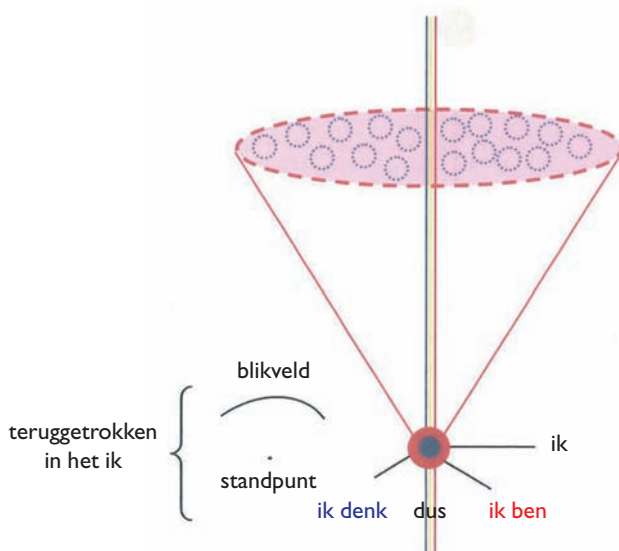
Descartes is bekend geworden om zijn strikte dualisme van lichaam enerzijds en geest of ziel anderzijds (de woorden geest en ziel hebben bij Descartes bijna dezelfde betekenis). Toch heeft hij het ook over de eenheid van lichaam en ziel, maar daarvan is alleen sprake op het terrein van de dagelijkse ervaring. Volgens hem zijn lichaam en ziel binnen het kader van de wijsbegeerte alleen als van elkaar onderscheiden te begrijpen. Aangezien Descartes wijsgerig gezien de voorkeur verleent aan het wijsgerige perspectief, komt het domein van de dagelijkse ervaring er in zijn wijsbegeerte bekaaid vanaf. Dit komt ook tot uitdrukking in het kaartje dat we van de filosofie van Descartes tekenen: het geeft uitdrukking aan zijn dualistisch mensbeeld.

Basiscirkel 1 lijkt alle relevante aspecten van de filosofie van Descartes in zich te dragen: een 'subjectief' (rood gekleurd) middelpunt, de gehele cirkel doorstralend, een blauwe stip daarin aanwezig – een potentieel voor een 'ik denk' (blauw) in een 'ik ben' (rood). Een uitwerking van de blauw in rode stip op het tussenvlak: de blauwe – schijnbaar – 'objectieve' cirkeltjes met onderbroken rand: het materiaal waarmee 'de wetenschappen' uit de zekerheid die de rede verschaft, kunnen worden opgetrokken.

Het middelpunt van basiscirkel 1 laat zich in de basisfiguur op de plaats van de rede plaatsen; het tussenvlak met buitenrand laat zich in de bovenste cirkel in de basisfiguur, op de plaats van de lichamelijke plaats. Gevouwen lijkt er niet te hoeven worden.

De rode lijnen geven uitdrukking aan het subject dat ervarend in de werkelijkheid staat, een blauwe lijn geeft uitdrukking aan het subject dat de werkelijkheid denkend tegemoet treedt en een gele lijn geeft uitdrukking aan een goddelijke dimensie in het mensbeeld.

Het kaartje ziet er als volgt uit:

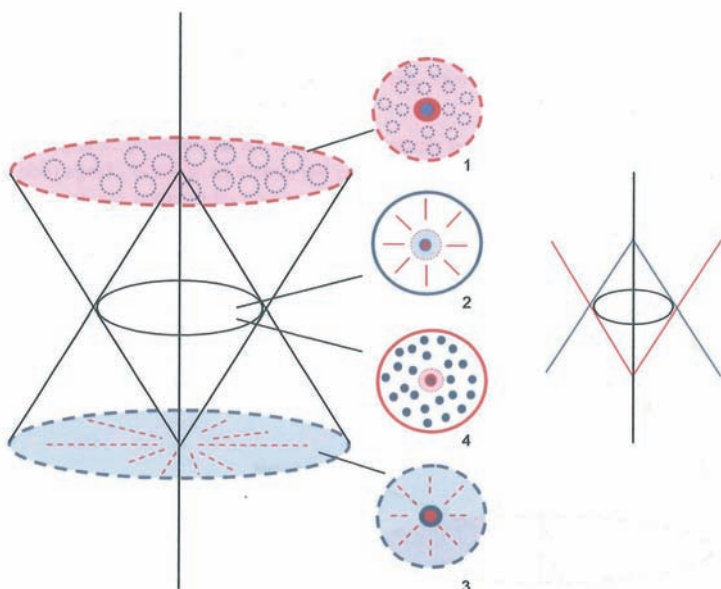

3.7 Figuur Descartes (met toelichtende termen)

Berkeley

Twee lijnen treden in de visie van Berkeley op de voorgrond. De eerste is die van de geest waardoor en waarin alles wat bestaat tot bestaan komt, en de tweede is de verschijningsvorm waarin alles wat bestaat zich aan de mens voordoet, dat wil zeggen als teken, tekenschrift van god. De werkversie bij Berkeley is een aftastend verhaal met hier en daar een klein schetsje van een fragment van de figuur, die tijdens het associërend lezen van de tekst ontstaat.

Twee basiscirkels zijn in verband met ‘taal’ en ‘teken’ in het basismensbeeld in te brengen, en dat zijn de basiscirkels 1 en 3. Het zijn cirkels met ‘objectieve’ gegevens (blauw) in ‘subjectieve’ context (rood) geplaatst (cirkel 1), en vice versa (cirkel 3). De objectiviteit van de gegevens is te danken aan god, waardoor ieder dezelfde voorstelling van objecten kan hebben als een ander (cirkel 1) en tegelijkertijd zijn al mijn waarnemingen subjectief (cirkel 3). Maar ook basiscirkel 2 en 4 krijgen in het mensbeeld van Berkeley een plaats, zij het naar de achtergrond verdronen. Ze zijn te associëren met de ‘natuur’ die onafhankelijk van de mens bestaat dankzij ‘de geest’ (van god). Meer nadrukkelijk dan de

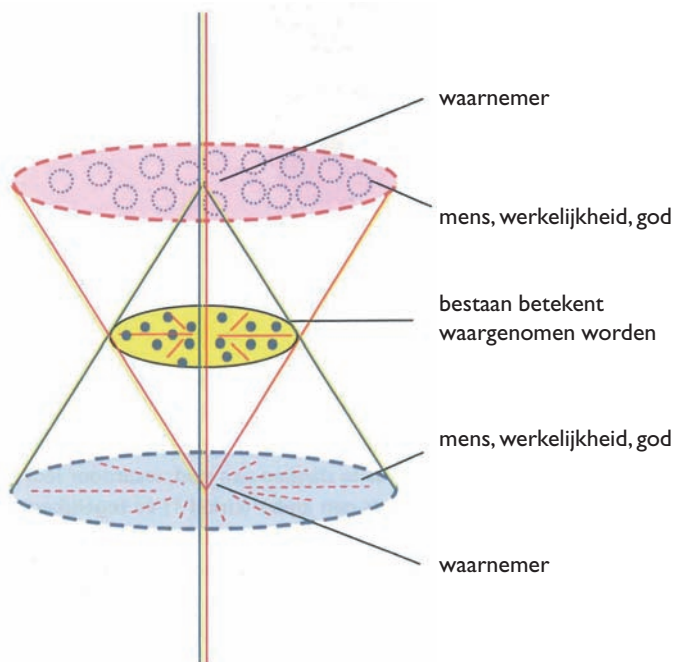
3.8.1 Werkversie bij Berkeley

blauw-rode basiscirkels speelt de met geel aan te duiden geest (van god) in Berkeleys filosofie een rol.

Cirkels 1 en 3 als staande voor, of verwijzend naar, de werkelijkheid als ‘teken’, ‘taal’, worden boven – en onderaan de figuur geplaatst, als rakend aan – of verwijzend naar – de werkelijkheid die buiten de menselijke ervaring / waarneming om bestaat, maar waar de mens via het teken ‘kennis’ van kan nemen. Cirkels 2 en 4 als ‘werkelijkheid’ gemanifesteerd in en door de geest (van god), worden op het kruispunt van de twee mogelijke perspectieven in de figuur geplaatst. Hierdoor vallen de uitwisselbare aspecten van de respectievelijke figuren tegen elkaar weg, in die zin dat waar ze ‘verdubbeld’ in de figuur terecht zouden komen (middelpunten, buitenranden), ze in ‘de oneindigheid’ verdwijnen. Dit ‘verdwijnen’ wordt ‘opgelost’ met de lijnen waarlangs de ‘waarneming’ in de figuur verloopt: deze krijgen de kleuren van de ‘weggevalen’ aspecten van de figuren.

De lijnen kunnen nu zo in de figuur worden ingekleurd, dat waarneming óf volgens het ene perspectief – langs blauwe lijnen, óf volgens het andere perspectief – langs rode lijnen – verloopt. Deze óf-óf waarneming geeft in

de figuur uitdrukking aan de spanning die in Berkeleys visie aanwezig lijkt te zijn, namelijk dat de werkelijkheid waarneembaar is (menselijke perspectief), dankzij de geest van god (goddelijk perspectief). Dit is aanleiding alle lijnen waarlangs de waarneming kan verlopen volgens – menselijk – beperkt perspectief, geel in te kleuren: een verwijzing naar de goddelijke werkelijkheid. Het kaartje bij de filosofie van Berkeley ziet er als volgt uit:

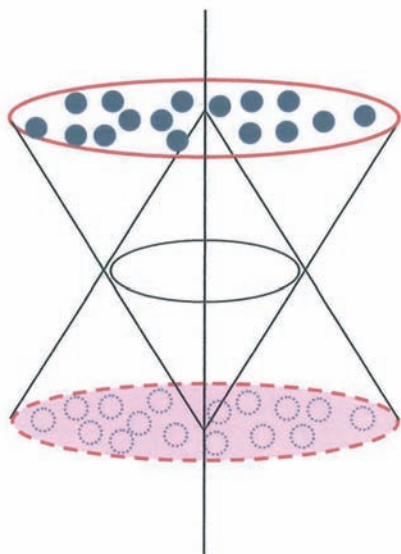
3.8.2 Figuur Berkeley (met toelichtende termen)

Feuerbach

Twee perspectieven lopen er bij Feuerbach door elkaar. Dat is enerzijds het perspectief ‘voor mij’, het perspectief van de geleefde ervaring, en anderzijds het perspectief ‘voor een ander’, het perspectief waarbinnen de mens zich ‘een werkelijkheid’ denkt, als zou deze ‘op zich’, onafhankelijk van de mens, bestaan. Met dit tweede perspectief is de basis voor een wetenschappelijk denken gelegd. Het eerste perspectief, dat van de geleefde ervaring,

is een perspectief waarbinnen ‘werkelijkheid’ zich als ‘werkelijkheid’ voordoet in ‘de ontmoeting’.

Feuerbach legt het accent – wijsgerig gezien – volledig bij het tweede perspectief (‘voor een ander’) en het eerste perspectief (‘voor mij’) verdwijnt in wijsgerig opzicht naar de achtergrond. De werkversie van de figuur bij Feuerbach is gebaseerd op het tweede perspectief, omdat hij daaraan wijsgerig de voorkeur verleent.

3.9 Werkversie bij Feuerbach

De te gebruiken basiscirkel voor het kaartje van de filosofie van Feuerbach komen we op het spoor dankzij de dingen die werkelijkheidswaarde krijgen in hun materialiteit, in wetenschappelijk-objectiveerbare zin. Dit kenmerk van de visie van Feuerbach wijst in de richting van basiscirkel 4: het tussenvlak met donkerblauwe stippen is te associëren met ‘echte’ dingen, ‘objecten voor wetenschap’. Basiscirkel 4 wordt in de basisfiguur op de plaats van het lichaam geplaatst; dit is de kant van de figuur waar de mens in zijn lichamelijkeheid via zijn zintuigen wetenschap bedrijft. De buitenrand van basis-

cirkel 4 blijft op zijn plaats. Deze kan wijzen op de subjectieve dimensie van ‘het doorleefde bestaan’; een verwijzing naar het eerste perspectief (‘voor mij’), dat binnen het tweede perspectief (‘voor een ander’) een randverschijnsel is. De mens als ‘subject’ doet zijn intrede, maar is wijsgerig gezien – in de optiek van Feuerbach – niet van belang, al is dat eerder een aanname dan een feit, aangezien de rode rand van basiscirkel 4 zich ook binnen het wetenschappelijke perspectief binnen zijn filosofie manifesteert. Het is een subjectieve dimensie van het wetenschap bedrijven, die bij Feuerbach binnen het wijsgerig kader niet wordt onderkend, maar die zich binnen het kaartje opdringt. Het middelpunt van basiscirkel 4 verhuist naar de plaats van de rede. Het is te associëren met ‘dingen’ in hun ‘materiali-

teit', 'objecten' van 'wetenschap', maar wel binnen het subjectieve kader van de geleefde ervaring. Dit is het 'ondergeschoven' perspectief in de filosofie van Feuerbach, dat in wijsgerig opzicht binnen de filosofie van Feuerbach niet van belang is.

We kunnen concluderen dat er geen kaartje van de visie van Feuerbach te tekenen is, dat de vooronderstellingen van Feuerbach recht doet. Zijn ideaal van een 'wetenschappelijk objectiveerbare' werkelijkheid is namelijk niet in het mensbeeld in te brengen: zodra we dat doen, dringt de subjectieve kant van zijn visie zich op, het eerste perspectief. De mens als subject komt in beeld: de onderste cirkel. We kunnen óók concluderen dat juist de subjectieve kant van zijn visie – het eerste perspectief – karakteristiek is voor zijn visie en dan is het kaartje adequaat: de objectieve wetenschap is een nobel streven van een subject, dat niet anders dan binnen een beperkt en willekeurig kader (de rode buitenrand van de bovenste cirkel) 'objectieve wetenschap' bedrijft.

De kaartjes zijn te vouwen, maar ze zijn geen getrouwe afspiegeling van werkelijkheid. Ze laten slechts zien dat de werkelijkheidsvisies van mensen – ook die van filosofen – op grond van keuzes ten aanzien van werkelijkheid tot stand komen. Andere keuzes leiden tot andere werkelijkheidsvisies.

Interlude I

De volgende hoofdstukken beslaan, met de toonladder als metafoor, de fa, so, la en ti. Met deze tonen van de muziek doorkruisen we de dimensie van de ziel. We proberen ‘de grote oversteek’ te maken van het geïsoleerde ego dat we achter ons laten, naar een Ego met een hoofdletter waarvan we vage vermoedens hebben wat het is. Ons scheepje probeert over woeste wateren zijn weg te vinden, de gevaren die het op zijn weg ontmoet trotserend en er soms door overmand. Naar de schijnveiligheid van het geïsoleerde ego kunnen en willen we niet terug en waar we naar op weg zijn, lijkt nog zo ver weg. Een visioen gloort aan de horizon. Het is het enige dat ons onderweg nog houvast geeft.

Wanneer we de fa passeren, hoofdstuk 4, blikken we terug op het land dat we achter ons gelaten hebben. Het land dat we bewoonden nog voordat we besloten hadden om op weg te gaan. Onze herinnering is vervaagd, met moeite blikken we in het verleden terug. De so, hoofdstuk 5, geeft ons inzagte in de breuk met ons verleden en de la, hoofdstuk 6, werpt onze blik nu recht vooruit, naar het visioen dat voor ons opduikt. De ti, hoofdstuk 7, doet ons scheepje afmeren, na de gevaren onderweg te hebben weerstaan. We zetten onze eerste stap aan land.

4. Hoe de godin uit de heilige boeken is verdwenen

Voordat mannen de geschiedenis gingen schrijven, werd in grote delen van de wereld een moedergodin aanbeden. Ook werden andere godinnen en wat goden aanbeden. In de Bijbel zien we terug hoe de cultuur van de moedergodin met de grond gelijk werd gemaakt. Oude symbolen werden vernietigd of van een andere betekenis voorzien, oude verhalen werden herschreven. Ook het zondevalverhaal is een herschrijving van oude verhalen, nu op een vrouwonvriendelijke manier.

1. Het moederland

De bloeitijd van de godin

In de tijd voordat mannen de geschiedenis gingen schrijven, werd het vrouwelijke in grote delen van de wereld geëerd. Het bewijs hiervan vinden we in de aarde. Er zijn talloze beeldjes gevonden van vrouwenfiguren. We komen de vrouwe tegen als jong meisje, als zwangere vrouw, als barende en als volwassen vrouw. Dit laatste type beeldje komt het meeste voor. Het symboliseert de overvloed die de aarde aan de mens geeft. In de oude en nieuwe steentijd verbeeldt zij de clanmoeder. Later wordt ze vergoddelijkt. Ze groeit uit tot godin in wie het levengevende vrouwelijke wordt geëerd. De godin heeft een mannelijke partner, maar het accent ligt op haar eeuwige cyclus waarin het mannelijke een rol vervult.¹ Als we hem tegenkomen symboliseert hij als stervende god die opnieuw geboren wordt of opstaat uit de dood, het afsterven van de natuur en het opnieuw tot bloei komen ervan.² We spreken over deze tijd waarin het vrouwelijke nog volop werd geëerd als over ‘het moederland’.³ In het moederland ervaart men de goddelijk vrouwelijke energie als eeuwig. Het mannelijke is sterfelijk en wordt uit haar wedergeboren.

De herinnering aan de godin is weggevaagd

Van die cultuur die de onze vooraf ging is weinig bewaard gebleven.⁴ Dat

komt enerzijds omdat er nog niet geschreven werd met behulp van de letters van het alfabet en anderzijds omdat die cultuur systematisch en doelbewust is vernietigd.

In het moederland drukte men zich uit met behulp van symbolen. Van grottekeningen kennen we onder meer de vulva (vaak een V-vormige figuur) die staat voor het levengevende aspect van het vrouwelijke. Andere symbolen zijn de levensboom, de slang, de omega (net als de grot symbool van de baarmoeder), de maan, de hoorn, de koe met haar stierkalf, zigzaglijnen, spiralen, labyrinten en zoveel meer⁵. Wanneer men aantekeningen gaat maken in kleitabletten, vanaf ca. 8000 v.c.j., ontwikkelen de symbolen zich tot een beeldschrift, dat rond 4000 v.c.j. uitgroeit tot spijkerschrift. Vanaf ca. 1400 v.c.j. ontwikkelt men het eerste alfabetische spijkerschrift.⁶

De geschiedenis laat men officieel beginnen wanneer het schrift ontstaat. De opkomst van het schrift loopt parallel met de opkomst van de staat en ook met een neergang van de vrouw en het vrouwelijke. Het zijn de mannen die gaan schrijven. Oude bronnen, zoals mondeling overgeleverde verhalen die in prille versie op schrift zijn gesteld, worden herschreven op een vrouwvijandige manier.

Eén god neemt de regie over

Wat we nu kennen als de bijbelse verhalen ondergaan eenzelfde lot. Over de oude teksten wordt een nieuw model gelegd. In het nieuwe model is er maar één god die mag worden aanbeden. In de eerste tempel van het jodendom had de godin nog een prominente plaats. Dan wordt ze uit de tempel verdreven. In de tweede tempel is voor haar geen plaats meer. Er wordt een nieuwe wet uitgevaardigd: de tweede wet of deuteronomium. De priester-schrijver die verantwoordelijk is voor de eindredactie van de bijbelse teksten, past deze aan de nieuwe wet aan.⁷ Bijna alles wat aan de godin of aan het vrouwelijke aspect van het goddelijke doet herinneren, wordt uit de teksten geschrapt.⁸

Dat er ten tijde van het moederland niet werd geschreven, heeft tot gevolg dat het lijkt alsof de cultuur waarin het mannelijke centraal kwam te staan uit het niets is opgedoken. Een vadergod, een mannelijk staatshoofd, de vrouw op een achtergestelde plaats, we zijn er zo aan gewend dat het bijna is alsof de verhoudingen een natuurlijke orde weerspiegelen. Het is alsof er geen geschiedenis was voordat mannen de geschiedenis gingen schrijven en oude verhalen gingen herschrijven. Het is alsof alles begon zoals het in de Bijbel staat beschreven: god schiep de hemel en de aarde en

alles wat daarbij hoort in zes dagen en de zevende dag rustte hij. Na dit scheppingsverhaal volgen in de Bijbel ‘het verhaal van de boom in het midden van de tuin’ en daarna de aartsvaderlijke geschiedenis. Toen mannen de Bijbel gingen schrijven, is de geschiedenis herschreven. Bijna iedere herinnering aan de tijd waarin de godin aanbeden werd, is weggewist.⁹

Ook de islam kent zo’n tijd van voor de openbaring van de Koran, waarin godinnen nog werden aanbeden. Ook aan deze tijd is zoveel mogelijk elke herinnering uitgevlakt. In de islam heet deze tijd ‘jahiliyya’. Het wordt beschouwd als een tijd van duisternis, van niet-weten, van dwaling. Dat het om een tijd van dwaling gaat, wordt als reden aangevoerd om zich niet in deze voorislamitische tijden te hoeven verdiepen.¹⁰

2. Religieuze verhalen

Bijbel

Er zijn mensen die de Bijbel letterlijk nemen. Dat betekent dat ze geloven dat alles wat in de Bijbel staat precies zo is gebeurd als het er staat. Zij gaan eraan voorbij dat een groot deel van de bijbelse verhalen het beste te begrijpen is als mythen, legenden en sagen. Mythen zijn godenverhalen. Goden, godinnen, godenzonen en -dochters spelen de hoofdrol. In legenden speelt een held, heldin of heilige de hoofdrol. Sagen vertellen iets over een bepaalde plek. Mythen, legenden en sagen kennen vaak een historische kern waaromheen ze zijn ontstaan. Wat er in de Bijbel mythe, legende of sage is en wat werkelijke geschiedenis, is moeilijk te achterhalen.

Koran

Moslims geloven dat de Bijbel het woord van god bevat en dat de Koran dat woord bevestigt. Profeten – traditioneel: mensen die spreken namens god – die in het Oude Testament van de Bijbel worden genoemd, komen ook in de Koran voor, bijvoorbeeld Adam, Abraham en Mozes. Christenen en moslims kennen ook Jezus als profeet en moslims bovendien nog Mohammed. Binnen de islam wordt Mohammed beschouwd als de sleutel der profeten, dat wil zeggen: als de laatste profeet. Na Mohammed is het volgens moslims niet nodig om nog iets toe te voegen aan het geloof.¹¹

Volgens de overlevering heeft Mohammed in ruim 20 jaar tijd de tekst van de Koran via de engel Gabriël van godorgekregen.¹² In de Koran staan bewerkingen van de mythen uit de Bijbel en ook nog heel veel andere

verhalen. Moslims geloven dat de Koran een verbeterde versie van de bijbelse verhalen biedt. Waar ze twijfelen over de Koran, kunnen ze zich met hun vragen wenden tot ‘de mensen van het boek’ (joden en christenen) (Soera 10: 94).

Een historische, symbolische en ethische laag in religieuze verhalen

Religieuze verhalen kennen verschillende ‘lagen’: een historische, een symbolische en een ethische laag. De historische laag doet denken aan en gaat eventueel terug op een historische gebeurtenis. Deze laag heeft betrekking op de vraag wat van het verhaal ‘echt gebeurd’ is. De symbolische laag verwijst naar een eventuele diepere betekenis van het verhaal: wat wil het verhaal in beeldspraak aan betekenis overbrengen? De ethische laag bevat een boodschap. Het verhaal wil ons op dit niveau vertellen hoe we moeten leven. De historische laag komt deels overeen met de symbolische laag, namelijk wanneer iets wat voorondersteld wordt ‘echt gebeurd’ te zijn, tevens een diepere betekenis wil overbrengen. De symbolische laag komt behalve met de historische laag, deels overeen met de ethische laag, namelijk wanneer de diepere betekenis een levensles betreft. De ethische laag komt behalve met de symbolische laag deels overeen met de historische laag, want de ethische boodschap is in een bepaalde historische situatie op schrift gesteld en weerspiegelt de mores van de samenleving uit die tijd. Vaak zijn mythen die al bestonden voordat latere religieuze verhalen op schrift werden gesteld herschreven en aan de bedoelingen van de schrijvers aangepast. Dat geldt ook voor bijbelse verhalen.

DE HISTORISCHE LAAG VAN BIJBELSE VERHALEN

De historische laag van bijbelse verhalen vraagt naar het waarheidsgehalte ervan. Niet de waarheid als symbolische of ethische boodschap, maar de waarheid in de zin van ‘echt gebeurd’.

Als voorbeeld nemen we het bijbelse verhaal van de aartsvaders van de joden en de moslims. De meeste gelovige joden, christenen en moslims geloven dat deze echt hebben bestaan en dat Abraham de vader was van Ismaël en Isaak en dat Jakob de zoon was van Isaak. Het heten aartsvaders omdat volgens de Bijbel en de Koran uit deze mannen en hun vrouwen, enerzijds het volk Israël is voortgekomen (uit de afstammingslijn van Isaak) en anderzijds de Arabieren (uit de afstammingslijn van Ismaël). Er zijn ook mensen die Abraham, Isaak en Jakob, de drie aartsvaders van Israël, als drie opperhoofden beschouwen van verschillende volksstammen

die misschien wel honderden jaren na elkaar hebben geleefd. De Bijbelschrijvers hebben de verhalen over hen in één verhaal samengevat en dat verhaal is in de Bijbel opgenomen.¹³

Een ander voorbeeld betreft Mozes. De gebruikelijke lezing is dat Mozes werd geboren in een tijd dat alle Israëlitische jongetjes moesten worden gedood in opdracht van de farao. De Israëlieten werden als slaaf in Egypte gehouden en werden zo talrijk, dat de farao dat verder wilde voorkomen. Mozes werd in een mand in het water gelegd, gevonden door de dochter van de farao en door haar als haar zoon aangenomen. Hij werd een groot leider van het volk Israël. Een andere voorstelling van zaken is dat Mozes een zoon was van de kroonprinses, zuster van Ramses II van Egypte en een ingewijde in de mysteriën van Osiris. In de mysteriescholen werd geheime kennis overgebracht. Mozes zou over deze kennis hebben beschikt.

DE SYMBOLISCHE LAAG VAN BIJBELSE VERHALEN

Als het gaat om de symbolische laag van de verhalen in de Bijbel, dan kunnen we niet om de mysteriescholen heen. De kennis die daar werd geleerd, kwam in geheimtaal naar buiten. Wie er openlijk over sprak, werd door de leden van de mysteriescholen gedood. Dat was mede uit bescherming van de leden: de machthebbers uit die tijd hadden niet veel met mysteriekennis op. Het naar buiten brengen van de kennis kon het voortbestaan van de mysteriescholen bedreigen. Ook gebeurden er mogelijk dingen die het daglicht niet konden verdragen.¹⁴ De geheimhouding is een reden dat de kennis die wij van de mysteriescholen hebben beperkt is.¹⁵

De geheimtaal die de mysteriescholen hanteerden, zou ook in de Bijbel voorkomen. Dat is dan kennis voor 'wie oren heeft om te horen' (Lucas 8: 8). Als je de Bijbel leest en daarin op zoek gaat naar mysteriekennis, dan lees je de Bijbel opeens met heel andere ogen. Veel teksten brengen dan in geheimtaal deze kennis over. Dan is de ark van Noach plotseling geen echte boot meer, maar een oud symbool van inwijding. Het woord voor 'ark' is hetzelfde Hebreeuwse woord dat voor de mand wordt gebruikt waarin Mozes werd gelegd. Of de opwekking van Lazarus. Dat is dan niet meer de 'opwekking van een dode', maar de 'inwijding van een levende'.¹⁶

Mensen die de Bijbel met deze ogen lezen, wijzen er op dat veel verhalen in de Bijbel ontleend zijn aan geheime leringen uit omliggende culturen.

DE ETHISCHE LAAG VAN BIJBELSE VERHALEN

De ethische laag heeft betrekking op de vraag hoe we moeten leven. Enerzijds betreft het concrete leefregels en geboden: ‘Jullie moeten je houden aan de geboden die ik je vandaag geef’ (Exodus 34: 11), anderzijds zijn het beelden waaraan via interpretatie een boodschap wordt verbonden. Een voorbeeld van dit laatste is de visie van de SGP dat vrouwen niet zouden mogen worden toegelaten tot ‘het regeerambt’. Dit zou zo zijn omdat god eerst de man geschapen heeft en daarna pas – uit zijn rib – de vrouw. Deze volgorde zou een bepaalde taakverdeling met zich meebrengen.¹⁷ Wie de Bijbel zo leest, koppelt een bijbels beeld (de man zou als eerste zijn geschapen en daarna pas de vrouw) en een boodschap (de vrouw zou niet mogen regeren) aan elkaar. De vooronderstelde ‘zondeval’ vormt een brug om beide aan elkaar te verbinden. Als gevolg van de zonde zou de man over de vrouw heersen.¹⁸

3. De bedoelingen van de Bijbelschrijvers

Dat de Bijbel niet is bedoeld als verslag van historische gebeurtenissen blijkt wel uit het feit dat er verschillende versies van dezelfde gebeurtenissen in de Bijbel staan die niet met elkaar te rijmen zijn. Zo staan er twee scheppingsverhalen in de Bijbel. In het ene verhaal schept god de hemel en de aarde in al hun rijkdom in zes dagen en de zevende dag rust hij (Genesis 1: 1 – 2: 3). De eerste dag schept god het licht, de derde dag doet god jong groen ontkiemen en de zesde dag schept god de mens. In het andere verhaal schept god eerst de mens, dan een tuin en dan bomen (Genesis 2: 4 – 3: 24). Zo zijn er ook twee versies van het gebod dat god aan Noach oplegt. In de eerste versie moet Noach van alle dieren één paar aan boord van de ark brengen (Genesis 6: 19) en in de tweede versie gebiedt god hem om van alle reine dieren zeven paar te nemen en van alle dieren die niet rein zijn één paar (Genesis 7: 2).

Ook in het Nieuwe Testament komen verschillende versies van zelfde gebeurtenissen voor. Dit zien we bijvoorbeeld in de zogenaamde ‘synoptische evangeliën’, Marcus, Matteüs en Lucas. Deze evangeliën worden zo genoemd omdat ze naast elkaar te plaatsen zijn en dan grote overeenkomsten vertonen. Maar ook zijn er grote verschillen. Zo staan er bijvoorbeeld twee kerstverhalen in de Bijbel. Het ene staat in het evangelie van Matteüs en het andere in het evangelie van Lucas. In het eerstgenoemde evangelie

wordt Jezus geboren in een huis, en magiërs uit het Oosten komen hem eren. Er is een ster en er is een vlucht voor Herodes naar Egypte. In het andere evangelie is er een volkstelling afgekondigd door keizer Augustus en er is een engel die de herders het goede nieuws van Jezus' geboorte brengt. De pasgeboren Jezus wordt in een voederbak gelegd en herders komen hem hulde brengen. Beide verhalen kunnen nooit tegelijkertijd waar zijn, al worden beide verhalen rond de kerststal in elkaar geschoven. Dan zitten de wijzen en de herders samen bij de pasgeboren Jezus, alsof het om één verhaal zou gaan.

Waarom er twee verhalen rond de geboorte van Jezus in de Bijbel staan is te verklaren doordat de schrijvers van de evangeliën beiden een andere doelgroep voor ogen hadden staan en beiden andere bedoelingen hadden. Matteüs richtte zich tot geleerde joden en beschreef hoe Jezus de vervulling was van wat lang geleden was voorspeld, namelijk dat er een leider zou komen, iemand die het volk kwam verlossen. In zijn verhaal spelen magiërs een hoofdrol.¹⁹ Lucas richtte zich tot het gehele volk en hij beschreef Jezus als vriend van de armen. In zijn verhaal spelen herders een hoofdrol.

De Bijbelschrijvers hadden dus *bedoelingen* met hetgeen zij schreven. Zij schreven in een bepaalde tijd, op een bepaalde plaats, voor een bepaalde doelgroep en met een bepaald doel voor ogen. Zij wilden aan de lezers overbrengen wat hún visie op de gebeurtenissen was en zij kozen daarbij partij.

Oude mythologische verhalen herschreven

Eén van de bedoelingen van veel Bijbelschrijvers was de herinneringen aan de cultuur waarin het goddelijk vrouwelijke aanbeden werd, uit het bewustzijn van de mensen te wissen. Het goddelijk vrouwelijke werd uit de bijbelse verhalen weggeschreven. Verhalen uit de cultuur waarin het goddelijk vrouwelijke nog centraal stond en werd geëerd als vrouwe of godin, werden herschreven. Het vrouwelijke kwam in een kwaad daglicht te staan. Godinnen die eerder in hoog aanzien stonden, konden nu verschijnen als demonen, monsters, draken en slangen. Waarschijnlijk is Tiamat uit de Soemerische scheppingsmythe 'het enuma elisj' de eerste die dit lot moest ondergaan. Ze veranderde van een toegewijde moeder in een kwade voortbrengster van monsters die 'gelukkig' door de dappere Mardoek in tweeën werd gespleten. Uit haar verscheurde lichaam maakte hij de wereld die al eerder was geschapen, opnieuw.²⁰ Mogelijk heeft koning Hammoe-

rapi rond 1725 v.c.j. de opdracht gegeven het enuma elisj te schrijven, dat wil zeggen de oude mythe over een eerbiedwaardige moedergodin te herschrijven.²¹

Asjera uit de Bijbel weggeschreven

Een al eerder genoemd voorbeeld van het elimineren van de moedergodin uit de Bijbel is de behandeling van de godin Asjera. We weten dat de god van het Oude Testament in vroegere tijden haar partner was.²² Nog eerder, al in de 14e eeuw v.c.j., waren de god El en Sophia / Asjera vader en moeder van een grote godenfamilie. JHWH is, net als Baäl, zoon van hen, samen met 68 andere godenzonen/dochters. JHWH komt, anders dan Asjera, niet van Kanaänitische bodem, Baäl wel.²³ JHWH kwam mee met Semitische nomaden, die later bekend zijn geworden als het volk Israël. De naam van de partner van Asjera in de bronnen varieert. Soms is het El, soms Baäl, soms JHWH. Eerst verdringt Baäl zijn vader El (die vaak als stier wordt voorgesteld), later neemt JHWH deze plaats over.²⁴ JHWH begint zijn carrière als stormgod met weinig macht en groeit uit tot de Enige God van het jodendom die geen andere goden naast zich duldt. Dat wordt hij na de Babylonische ballingschap (ca. 586-539 v.c.j.), wanneer de bijbelse bronnen worden herschreven. Dan kan het natuurlijk niet meer zo zijn dat Asjera in de Bijbel voorkomt als vrouw van wie hij de partner was.²⁵ Bijbelschrijvers proberen Asjera weg te moffelen en haar eigenschappen op JHWH over te dragen. Een eigenschap van JHWH is bijvoorbeeld zijn erbarmen (Ezra 9: 8). Wie dat leest beseft niet dat het woord 'erbarmen' is afgeleid van het Hebreeuwse begrip 'moederschoot' waar het werkwoord 'baren' mee samenhangt. Baren was in het moederland een competentie van de godin.²⁶

Op plaatsen waar Asjera's naam in de Bijbel stond wordt de herinnering aan haar weggepoetst. In vertalingen werd gesproken van 'heilige paal' of van 'gewijde paal' als het ging om een paal die aan haar was gewijd.²⁷ Haar naam werd nauwelijks meer genoemd, haar aanbidden werd afgodendienst.²⁸ In de nieuwste Bijbelvertaling is haar naam weer ingevoerd: 'U moet hun gewijde plaatsen met de grond gelijkmaken, hun altaren slopen en hun gewijde stenen verbrijzelen; hun Asjerapalen moet u verbranden en hun godenbeelden in stukken hakken. Er mag niets overblijven dat aan die goden herinnert.' (Deuteronomium 12: 2 – 3). Asjera's naam was mét de vernietiging van de palen die voor haar verering waren opgericht uit het bewustzijn van mensen gewist. Langzaam maar zeker komt ze weer in het

bewustzijn van mensen terug en weten we weer dat ze in oude tijden een zeer vooraanstaande positie innam.²⁹ Recentelijk zijn in Israël drieduizend Asjerabeeldjes gevonden die dateren uit de periode 700 – 600 v.c.j. Tweeduizend ervan zijn in Jeruzalem gevonden. Het zijn kleine, zuilachtige beeldjes van 8 tot 14 cm hoog.³⁰

Asjera figurines

Andere voorbeelden van het wegschrijven van de godin uit de Bijbel

Een ander voorbeeld van het weren van de moedergodin uit de Bijbel, nu het Nieuwe Testament, betreft de joodse Sophia – wijsheid. Zij toont zich als moeder, geest en duif. Haar eigenschappen gaan over op ‘het woord’ (Johannes 1: 14 – 18) en via het woord versmelt zij met Christus.³¹ Haar eigenschappen gaan over in de logos (‘het woord’), Christus en Jezus.³²

Het bleef niet alleen bij het weren van de moedergodin uit de Bijbel, ook werd ze in diskrediet gebracht. Een voorbeeld daarvan is het lot van een godin die in Jeruzalem aanbeden werd, Heba.³³ De naam Eva, die letterlijk ‘moeder van het leven’ betekent, is waarschijnlijk een variant op deze naam.³⁴ In oude bronnen wordt verteld van een ritueel waarin de koning van de stad met de godin Heba huwt, ieder jaar opnieuw, in haar hof. Dan schenkt zij hem een appel. Het is de appel van de eeuwige jeugd.³⁵ Dit motief zien we terug in het verhaal van Adam en Eva. In de tijd waarin het vrouwelijke in een kwaad daglicht kwam te staan kon Eva natuurlijk niet meer de rol van een godin vervullen. Zij werd een vrouw die de mensheid tot zonde verleid-

de. Met haar hadden alle vrouwen het gedaan. De oude mythe werd vergeten, de nieuwe mythe zou tot op de dag van vandaag voortleven.

De vrouw en het vrouwelijke degradeert

In grote delen van de wereld vond een beweging plaats die de rol van de vrouw en van de moedergodin demoniseerde.³⁶ Een vrouw kon geen goed meer doen. Eén van de dieptepunten speelde zich af in het Oude Griekenland; hetzelfde Griekenland dat wij als de bakermat van onze cultuur beschouwen. In Griekenland werd de vrouwen het burgerrecht ontnomen. Vrouwen telden niet meer als volwaardige mensen mee. Ze hadden geen stemrecht meer, ze moesten binnenblijven, ze moesten zwijgen.³⁷

Paulus draagt zijn steentje bij

Een aantal van deze vrouwonvriendelijkheden is in de Bijbel terecht gekomen, bijvoorbeeld via de brieven van Paulus. In de Bijbel staat dat Paulus een joodse man was die in een Grieks klimaat opgegroeide. Op een dag, toen hij op weg was naar Damascus om leerlingen van Jezus gevangen te nemen en te doden – hij heette toen nog Saulus, verscheen Jezus in een visioen aan hem en zei: ‘Saul, Saul, waarom vervolg je mij?’ (Handelingen 9:4). Dat is het moment van Paulus’ bekering. Van een vervolger van de christenen werd hij de grootste verbreider van het christendom. Hij schreef brieven aan de prille christelijke gemeenschappen die in die tijd waren ontstaan. De brieven bevatten richtlijnen over hoe met bepaalde godsdienstige vraagstukken om te gaan. Niet-joodse christenen vroegen zich bijvoorbeeld af of zij bepaalde joodse gebruiken moesten overnemen om een goed christen te zijn, zoals de besnijdenis. Paulus gaf dan antwoord in zijn brieven. In het geval van de besnijdenis antwoordde Paulus dat in het geloof in Jezus Christus het al dan niet besneden zijn er niet toe doet; een christen hoefde zich niet te laten besnijden.

Paulus legt in zijn brieven een verband tussen de verlossing in Jezus Christus en de zondeval.³⁸ Hij schrijft: ‘Door één mens is de zonde in de wereld gekomen en door de zonde de dood, en zo is de dood voor ieder mens gekomen, want ieder mens heeft gezondigd. (...) Hoe zouden wij, die dood zijn voor de zonde, nog in zonde kunnen leven? Weet u niet dat wij die gedoopt zijn in Christus Jezus, zijn gedoopt in zijn dood? We zijn door de doop in zijn dood met hem begraven om, zoals Christus door de macht van de Vader uit de dood is opgewekt, een nieuw leven te leiden.’ (Romeinen 5: 12, 6: 2-4). Hij construeert een theologie van het heil, van verlossing, waar-

bij Christus de mens die in hem gelooft, verlossing brengt. Hiervoor is het nodig dat die mens eerst ‘gevalen’ is. Want er is niets te verlossen als de mens niet eerst gevallen is. Het is voor Paulus dus van theologisch belang, om de bevrijding in het licht van de zondeval te plaatsen.

Volgens Paulus moet een vrouw zwijgen. Het hoofd van de vrouw is de man, het hoofd van de man is Christus (1 Korintiërs 11: 3). Dit is geen verheven beeldspraak, het is de afspiegeling van de kwalijke beweging die plaatsvond vanaf ongeveer 1000 v.c.j. En omdat deze voorschriften via de brieven van Paulus in de Bijbel terecht gekomen zijn en de Bijbel is verheven tot een heilig boek, zijn er nog steeds mensen die zich aan deze voorschriften denken te moeten houden om een goed mens te zijn.³⁹

De kerk volgt Paulus in zijn vrouwenvriendelijkheid

Paulus is heel belangrijk geweest in de vormgeving van de kerk. Hij schreef de eerste bijbelse theologie en hij stelde richtlijnen op voor de eerste christelijke gemeenschappen. Deze richtlijnen gaven aan hoe je je als christen moest gedragen. Uit deze gemeenschappen is de kerk gegroeid. Omdat de brieven van Paulus in de Bijbel zijn opgenomen, zijn ze nog altijd leidraad voor de kerk, hoe divers de kerkelijke gemeenschap ook mag zijn. De Bijbel is naast het geloof in Jezus Christus, datgene wat de kerkelijke gemeenschap bindt.

De Bijbel is geschreven ná de zogenaamde ‘zondeval’ en vóór mensen die daarin geloven. Dát is de doelgroep die Paulus en andere Bijbelschrijvers voor ogen stond. De Bijbel legt bepaalde waarden vast die we juist aan deze ‘zondeval’ te danken hebben, zoals het geloof dat de mens verlossing nodig heeft en de ondergeschiktheid van de vrouw aan de man.

4. Het onderscheid tussen de historische, de symbolische en de ethische laag

Historisch en symbolisch

Het blijkt dat de historische en de symbolische laag van de Bijbel soms lastig van elkaar te onderscheiden zijn. Hoe de verhouding wordt bepaald is afhankelijk van geloof en onderzoek. Voor de één zijn Adam en Eva echt de eerste twee mensen, onze stamouders, voor de ander staan ze symbool voor de mensheid als geheel. Van beide opvattingen volgt hier een voorbeeld.

Het eerste voorbeeld is ontleend aan een document dat in 1995 is uitgebracht door de rooms-katholieke kerk. Er wordt in gesteld dat het verhaal: *een oergebeurtenis bevestigt, een feit dat plaats heeft gehad aan het begin van de geschiedenis van de mens. De openbaring geeft ons de geloofszerkerheid dat heel de menselijke geschiedenis getekend wordt door de misstap die onze stamouders, uit vrije wil, aan het begin begingen.*⁴⁰ Dit citaat getuigt van een letterlijke manier van lezen.

Het andere voorbeeld is ontleend aan een meer recente uitgave, ook van de rooms-katholieke kerk: *Dit verhaal heeft niet de bedoeling een theorie van het ontstaan van de eerste mens te schetsen. Alle godsdiensten spreken over 'het begin' en willen daarmee iets vertellen over de betekenis van het leven. In het verhaal van Adam en Eva is dit niet anders: hun naam is reeds programmatisch: Adam betekent letterlijk 'de mens', Eva 'leven'. In diepzinnige beelden wordt het mysterie van het mens-zijn benaderd. Het verhaal van de boom van de kennis van goed en kwaad moet in deze betekenis worden gelezen. De boom, van wiens vruchten Adam en Eva onder invloed van de slang eten, is een eigen leven gaan leiden en kent allerlei soms bizarre interpretaties. Dit beeld wil echter vooral zeggen dat in de geschiedenis van elke mens en van de mensheid als geheel kwaad en lijden aanwezig is en voert dit terug op een weigering van de schepselen om God te vertrouwen.*⁴¹ De schrijver van dit citaat neemt de tekst van het Bijbelverhaal als beeldspraak.

Wie gelooft dat het verhaal echt is gebeurd interpreteert onderzoek anders dan wie gelooft dat het verhaal als beeldspraak moet worden verstaan. Fossiele resten van dinosauriërs zouden volgens de eerste groep mensen, de creationisten, door god met de schepping in de aarde zijn ingebakken. Ze leveren geen bewijs voor het bestaan van leven vóór ongeveer 3761 v.c.j., wanneer de schepping zou hebben plaatsgevonden. Voor wie de evolutietheorie onderschrijft biedt paleontologisch onderzoek voldoende bewijs voor het ontstaan van het leven in de loop van miljoenen jaren.

Symbolisch en ethisch

De historische laag en symbolische laag van religieuze verhalen zijn soms lastig van elkaar te onderscheiden. Dit geldt ook voor de symbolische en de ethische laag. Een bijbels beeld en een boodschap worden immers via interpretatie aan elkaar gekoppeld. In het voorbeeld van de SGP wordt aan een bijbels beeld (de man die als eerste wordt geschapen en daarna pas de vrouw) op volstrekt willekeurige wijze een ethisch (of moralistisch) voorschrift gekoppeld: de vrouw zou niet mogen regeren.⁴²

Het onderscheid tussen de historische en ethische laag

Homofilie

Maar ook de historische en de ethische laag zijn niet gemakkelijk van elkaar te onderscheiden. Bij de historische laag gaat het in dit geval niet om de vraag wat er van de bijbelse verhalen waar gebeurd is. Het gaat nu om de vraag in welke historische context een Bijbeltekst op schrift is gesteld. Elke Bijbeltekst is immers in een historische context ontstaan. Neem als voorbeeld hiervan het gebod in Leviticus 28: 13: ‘Wie met een man het bed deelt als met een vrouw, begaat een gruweldaad. Beiden moeten ter dood gebracht worden en hebben hun dood aan zichzelf te wijten’. Niet mis te verstane woorden uit een tijd waarin dit kennelijk wet was. Moet het praktiseren van homofilie nu op grond van de Bijbel worden verboden? Moet de doodstraf die er volgens dit Bijbelvers op staat worden uitgevoerd? Eén van tweeën doen is theologische willekeur, discrimineren en haat zaaien is volgens de Nederlandse Grondwet en het Nederlandse Wetboek van Strafrecht verboden. De doodstraf kennen we niet meer in Nederland.⁴³

In alle gevallen waarin er aan de Bijbel een ethische (of moralistische) richtlijn wordt ontleend, zou de historische context waarbinnen de betreffende Bijbeltekst tot stand is gekomen bij de uitleg kunnen worden betrokken. En steeds opnieuw zou kunnen worden besloten, op grond van hedendaagse inzichten, welke van de richtlijnen wel, en welke niet worden overgenomen.

Een ideaal van heelheid

Er zijn meer bijbelse beelden waaraan via interpretatie een boodschap wordt verbonden. Het belangrijkste beeld is misschien wel het koninkrijk van god. Het is een ideaal van heelheid. De ethische laag van de Bijbel wijst in de richting van de verwezenlijking van dit ideaal. Het lastige ervan is dat iedere christen het ideaal op zijn of haar eigen manier interpreteert. Dat leidt vaak tot gebrokenheid in plaats van heelheid. Dat zou een reden kunnen zijn waarom het ideaal van het koninkrijk van god vaak in de toekomst wordt geprojecteerd, al wordt er ook van gezegd dat het binnen ons bereik ligt. In de Bijbel staat: ‘De komst van het koninkrijk van God laat zich niet aanwijzen, en men kan niet zeggen: “Kijk, hier is het!” of: “Daar is het!” Maar weet wel: het koninkrijk van God ligt binnen uw bereik.’ (Lucas: 17: 20, 21)

Als ideaal van heelheid zou het koninkrijk van god werkelijkheid kun-

nen zijn voor die mensen die niet kiezen voor de zondeval, maar die kiezen voor de vrijheid. Dat kan via ‘het geloof in Jezus Christus’ zijn, maar ook los van het geloof in Jezus Christus. Dan ga je namelijk uit van de ongebrokenheid van de schepping en van de mens die nooit gevallen is, maar die leeft in verbondenheid met god of het goddelijke principe. In seculiere termen ga je dan bijvoorbeeld uit van een vertrouwen in de mogelijkheid van de mens om goed te doen. Voor wie leeft in dat vertrouwen zou het koninkrijk van god – een wereld waarin het goed is om te leven, voor iedereen – geen toekomstvisioen hoeven te zijn, maar realiteit kunnen zijn.

Het wordt tijd te onderkennen dat de Bijbel het heil dat ze predikt deels zelf in de weg zit door oude, achterhaalde waarden te vereeuwigen. Het wordt tijd om het karakter van de zondeval te gaan doorzien.

Verdiepingstekst: Een mannelijke en vrouwelijke waarheid

In hoofdstuk 4 is verteld over een tijd en cultuur waarin het vrouwelijke nog in hoog aanzien stond. Naar deze tijd en cultuur wordt wel verwezen als naar 'het moederland'. Een vrouwelijke waarheid stond in deze tijd en cultuur centraal. De tijd en cultuur van het moederland ging aan onze tijd en cultuur vooraf. In onze tijd en cultuur staat een mannelijke waarheid centraal. We kunnen deze tijd en cultuur als het 'vaderland' benoemen. In deze verdiepingstekst wordt geschetst hoe de beweging van het moederland naar het vaderland kan worden begrepen. Daartoe wordt een 'figuur van de waarheid' gepresenteerd.

I. De vrouwelijke waarheid

We zijn misschien gewend om de waarheid als eenduidig, uniform te beschouwen. Ook al heeft iedereen zijn eigen waarheid, dé waarheid is één. Dat is, volgens het concept van waarheid dat aan dit boek ten grondslag ligt, een mannelijke visie op waarheid. Het is de waarheid van de wetenschap en het is de waarheid waarop het godsbeeld van de monotheïstische godsdiensten is gebaseerd.

Een visie op waarheid als meerduidig, pluriform, is gestoeld op een vrouwelijk waarheidsconcept. Volgens dit waarheidsconcept is 'de waarheid' een samenstel van mannelijke en vrouwelijke aspecten. De mannelijke waarheid maakt deel uit van de vrouwelijke waarheid en de vrouwelijke waarheid is de dragende grond van de mannelijke waarheid. De vrouwelijke waarheid kan als volgt in beeld worden gebracht (figuur 4.1):

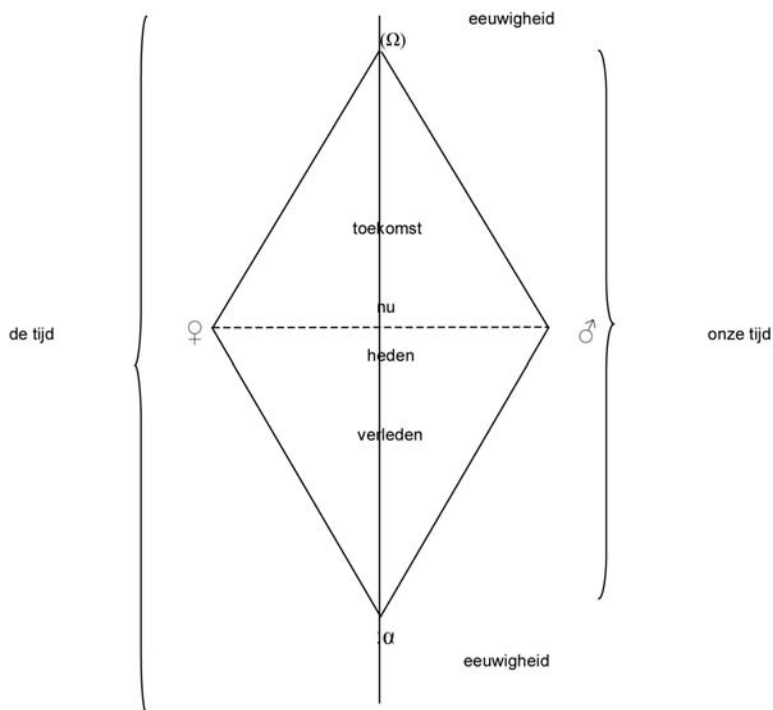
Uitleg van de begrippen in de figuur van de waarheid

De uitleg van de begrippen in de figuur van de waarheid vooronderstelt de filosofie die in dit boek wordt uitgewerkt. Hieronder wordt op de inhoud van dit boek vooruit gegrepen. De 'hermeneutische cirkel' is hier debet aan: een woord ontleent zijn betekenis aan de context waarbinnen het functioneert.

Voor een goed begrip is het aanbevolen het onderstaande in de volgorde waarin de begrippen zijn toegelicht te lezen. Latere toelichting van de begrippen vooronderstelt namelijk soms de eerdere toelichting.

De tijd en onze tijd

Een belangrijke vooronderstelling die aan dit boek ten grondslag ligt, is dat 'werkelijk-

4.1 Figuur van de waarheid

heid' tot stand komt in de wisselwerking met bewustzijn. Op kwantumtheoretische wijze bevindt de werkelijkheid zich zonder deze wisselwerking in een 'superpositie van toestanden'. Ook 'tijd' bestaat niet zonder deze wisselwerking met bewustzijn. In de figuur is aangegeven wat we (dat wil zeggen: mensen) ervaren als 'onze tijd'. Het is wat wij collectief als onze tijd ervaren. De ervaring van tijd gaat tot de eerste mensen terug en is in de toekomst geprojecteerd als de ervaring van mensen zolang er mensen zijn. 'Onze tijd' bevindt zich op de tijdslijn 'de tijd' om aan te geven dat er ook andere bewustzijnsvormen zijn dan menselijke, in wisselwerking waarmee 'tijd' ervaren wordt. Denk maar aan de dinosauriërs. Wij als mensen waren er toen nog niet. We kunnen over de tijd dat de dinosauriërs leefden dan ook niet spreken als over 'onze tijd', maar er was wel sprake van tijd, namelijk in de ervaring van deze dieren.

De waarheid

'De waarheid' die in dit boek wordt ontvouwen is uiteindelijk de waarheid van het eigen hart. Zolang deze (mystieke) waarheid niet wordt herkend, zal men – ook als lezer – proberen 'de waarheid' met zijn eigen verstand te be-grijpen. In dit boek wordt de ontvouwing van 'de waarheid' van het verstand tot de uiteindelijke mystie-

ke waarheid, de waarheid van het hart, beschreven op het niveau van het ego, van de ziel en van wat voorbij het verstand ligt.

De dynamiek van de figuur

Zoals de figuur is afgebeeld, is het een statisch plaatje. De figuur kan zich voor het geestesoog echter openen. De figuur zoals ze is afgebeeld stelt 'de waarheid' voor, zoals ze cognitief te vatten, te be-grijpen is. Deze 'waarheid' komt in verbinding met ons bewustzijn tot stand. Het is een beperkte waarheid, zolang wij ons identificeren met ons bewustzijn zoals zich dat op egoniveau manifesteert.

De geopende figuur stelt 'de volle waarheid' voor. De figuur kan zich naar boven toe openen, we blijven ons dan bewust van (de illusie van) een geschiedenis – heden, verleden, toekomst – die vastligt, alsof geschiedenis los van ons bewustzijn kan bestaan. De figuur kan zich ook naar beneden toe openen. Het is de verbeelding van de ervaring van de (mystieke) waarheid.

Heel het bewustzijn is in het heden aanwezig. Verleden en toekomst zijn slechts als manifestaties van ons bewustzijn aanwezig. Dat wil niet zeggen dat we het verleden en de toekomst naar believen kunnen manipuleren. Het wil wel zeggen dat we dankzij de wijsheid van het hart en door de kracht van de liefde op een nieuwe manier naar het verleden kunnen kijken. De feitelijke gebeurtenissen veranderen hierdoor niet, maar we plaatsen ze wel in een nieuw kader. Ondanks alles wat er in het verleden is gebeurd, kunnen we 'opnieuw' beginnen, een nieuwe start maken.

Nu en eeuwigheid

Een individu van wie het bewustzijn zich volledig heeft geopend voor de 'volle waarheid' – de figuur heeft zich naar onder en naar boven toe geopend – leeft in het nu. In het nu blijkt de eeuwigheid aanwezig. De grenzen van de figuur verdwijnen, lossen zich op, en heden, verleden en toekomst versmelten tot één ervaring. Nu en eeuwigheid vloeien in elkaar over en zijn niet meer te onderscheiden. De figuur is opgelost. Men ervaart de eenheid van al-wat-is. Dit is eenheidsbewustzijn, dit is de ervaring van de (mystieke) waarheid.

Verleden, heden en toekomst

De woorden verleden, heden en toekomst geven in de figuur de leesrichting aan van de figuur. Gebruikelijk is immers om te denken in de volgorde: verleden, heden, toekomst. De figuur is dan ook primair bedoeld om van beneden naar boven te worden gelezen. Echter – de dynamiek van de figuur maakt het al duidelijk – de figuur kan zich 'openen'. Dat is wanneer wij onze projecties op de werkelijkheid laten varen en wij de werkelijkheid ervaren zoals ze is, vrij van onze voorstellingen, verwachtingen en beelden. De mens die deze staat van zijn verwezenlijkt heeft als stabiele ervaring, staat in de literatuur bekend als een 'verlicht mens'. Als voorbeelden van zulke mensen worden wel genoemd de Boeddha of Jezus. Voorondersteld wordt dat de beleving van deze mensen gecenterd is in het heden. De beleving wordt niet meer door de figuur van de waarheid uitgedrukt, tenzij we deze voorstellen als volledig geopend. De figuur heeft zich in dat geval geheel opgelost. De tijdservaring omvat nu

heden, verleden en toekomst en tegelijkertijd is er niet meer in deze termen te spreken omdat deze tijdsdimensies zijn samengevloeid tot één ervaring, de eenheidservaring. De eenheid achter al-wat-is wordt ervaren als een in het heden te beleven realiteit. Het is een mystieke ervaring.

In de figuur zien we een vrouwelijke waarheid afgebeeld. De figuur omvat de mannelijke waarheid. In de figuur is dit de waarheid rechts, die met het mannelijkheidsymbooltje aangegeven is. Deze waarheid streeft de richting na waarin het pijltje wijst. In de figuur is dat rechtsboven. Het is een dynamische waarheid, die verandert met de tijd. Als we ons op het standpunt van deze waarheid stellen, realiseren we ons dat deze waarheid op zoek is naar een eeuwige waarheid, een waarheid die nooit verandert. In de wetenschap staat de mannelijke waarheid centraal. De wetenschap streeft een waarheid na die onveranderlijk waar is.¹ Het is ook de waarheidopvatting die ten grondslag ligt aan het klassieke christelijke godsbeeld: god is eeuwig, onbegrijpelijk, onzienlijk, onveranderlijk, oneindig, almachtig, alwetend en volmaakt wijs, om een paar eigenschappen van de christelijke god te noemen.²

Hetgeen waarnaar de mannelijke waarheid (gepersonifieerd) op zoek is, is de vrouwelijke waarheid. Deze is de figuur als geheel (de figuur met de vier hoekpunten), dus niet alleen de waarheid links in de figuur, waar het vrouwelijkheidsymbooltje is afgebeeld. We kunnen dit begrijpen met onze kennis uit de verdiepingstekst van hoofdstuk 2, waarin beschreven werd hoe het vrouwelijke perspectief op eenheid zich herhaalt via het principe van gelijkheid in verscheidenheid tot in de oneindigheid. Op vergelijkbare wijze als daar werd beschreven met betrekking tot de eenheid, wordt in de linker hoekpunt van de figuur de gehele figuur van de waarheid weerspiegeld, en is de hele figuur van de waarheid op haar beurt weerspiegeld in de hoekpunt van een meer omvattende waarheid. Die meer omvattende waarheid zal later blijken de ziel te zijn (zie de verdiepingstekst van hoofdstuk 5)

2. Perspectief en paradigma

In de wetenschapsfilosofie komen we het dragende aspect van de waarheid tegen als het *paradigma* op grond waarvan de wetenschappelijke waarheid vorm heeft gekregen. Paradigma betekent letterlijk ‘voorbeeld’. De wetenschapsfilosoof en geschiedkundige Thomas Kuhn is het woord gaan gebruiken als het ‘voorbeeld’ dat wetenschappers voor ogen staat wanneer zij hun onderzoek verrichten. Dit voorbeeld krijgen zij aangereikt tijdens

hun opleiding tot wetenschapper. Als zij onderzoek doen is het mogelijk dat bepaalde gegevens niet binnen het door hen gehanteerde paradigma of denkkader passen. Deze ongerijmdheden worden anomalieën genoemd. Treden er voldoende anomalieën op, dan is dit reden tot het herzien van het geldende paradigma. Een paradigmaverandering vindt dan plaats. Een aantal wetenschappers zal zich willen houden aan het oude en vertrouwde paradigma, terwijl anderen steeds meer binnen het nieuwe paradigma gaan werken. Een ‘wetenschappelijke revolutie’ treedt op, wanneer het oude paradigma vervangen wordt door het nieuwe, en de meeste wetenschappers én niet-wetenschappers het nieuwe paradigma gaan hanteren.³

In technische zin is er een verschil tussen de termen perspectief en paradigma. Een perspectief is een bepaalde manier van kijken. Een perspectief komt tot stand door het op bepaalde (steeds andere) wijze samengaan van mannelijke en vrouwelijke krachten op steeds wisselende niveaus van werkelijkheid. Een paradigma functioneert als ‘de bril’ waardoor naar de werkelijkheid gekeken wordt. Een paradigma wordt gevormd door het vrouwelijke perspectief ten opzichte waarvan waarheidsclaims ten aanzien van werkelijkheid kunnen worden gedaan (een functie van het ego).

Een paradigma heeft de kenmerken van fractal-organisatie (zie de verdiepingstekst van hoofdstuk 2). Het wordt gevormd door het vrouwelijke perspectief dat zich via het principe van gelijkheid in verscheidenheid tot in de oneindigheid herhaalt. Dankzij dit principe kunnen wij onze werkelijkheid ervaren als ‘oneindig’. Het is de ervaring van oneindigheid binnen een beperkt perspectief. Hoe ver de ervaring zich ook naar binnen of naar buiten toe uitstrekt, ze zal nooit de grenzen van haar eigen oneindigheid overschrijden. De grenzen van het paradigma proberen te overschrijden, is als het naderen van een nooit te bereiken limiet.

In de verdiepingstekst van hoofdstuk 2 hebben we gezien dat werkelijkheid tot stand komt in interactie met ons bewustzijn. Er is beschreven hoe de oorspronkelijke eenheid via ons – en andere bewustzijnsvormen – naar zichzelf ‘kijkt’ en er een ‘lus’ ontstaat. Deze lus zorgt voor onze projecties. Dat gebeurt wanneer het vrouwelijke perspectief zich met het mannelijke verbindt of andersom, wanneer het mannelijke perspectief zich met het vrouwelijke verbindt. Het vrouwelijke perspectief dat zich (nog) niet met het mannelijke verbonden heeft is het paradigma. Het krijgt pas werkelijkheidswaarde in de verbinding met het mannelijke perspectief. De eenheidsdimensie van de werkelijkheid buigt zich als het ware naar zichzelf terug en neemt zichzelf waar.

Blijft het vrouwelijke zichzelf (en haar eenheidsperspectief) trouw, dan neemt ze beide waar, mannelijk en vrouwelijk, en beide als deel van zichzelf. Maakt ze de keuze voor het mannelijke perspectief dan ‘valt’ ze de derde dimensie in.⁴ Er vormt zich een beperkt (ego)perspectief. Vanaf dit (ego)perspectief doet de werkelijkheid zich als mannelijk voor: het mannelijke vormt het dominante perspectief en het vrouwelijke speelt op de achtergrond een rol. Ze speelt haar rol als het paradigma ten opzichte waarvan ideeën over de werkelijkheid kunnen worden gevormd en uitspraken over de werkelijkheid kunnen worden gedaan (verborgen perspectief).

3. Een kwantumtheoretische ‘lus’

In de kwantumtheorie komen we het principe van het terugbuigen van de eenheidsdimensie van de werkelijkheid naar zichzelf tegen, als ‘een soort van zichzelf opwekkende ‘terugkoppelingslus’ die alomtegenwoordig is in de kosmos’.⁵ Ook in verschillende religieuze mythen komen we het tegen, bijvoorbeeld als de oerslang, Ouroboros, die zichzelf in de staart bijt, en in een hindoeïstische scheppingsmythe die vertelt dat Brahma, de scheppingsgod, ooit een klank was (de klank ohm) die met zichzelf in botsing kwam en zo de echo vormde. Uit de echo ontstonden alle verschijningsvormen. In Genesis komen we het principe tegen als de geest van god die de mens tot leven wekt (Genesis 2: 7). We komen het ook tegen waar Jezus in Openbaring 22: 13 zegt: ‘Ik ben de alfa en de omega, de eerste en de laatste, het begin en het einde.’

Wanneer we de figuur van de waarheid nader bekijken, zien we onderen bovenaan de verticale lijn in de figuur de α en de Ω staan. Het zijn de waarheid aan het ‘begin van de tijd’ en de waarheid aan het ‘einde van de tijd’. Het zouden dezelfde waarheden kunnen zijn waar Jezus zich in het hiervoor gegeven citaat mee identificeert. Jezus is in deze zin symbool van heelheid, de waarheid die niet gedifferentieerd is in termen van mannelijk en vrouwelijk. Uiteindelijk is dit onderscheid tussen mannelijk en vrouwelijk ook in de figuur van de waarheid niet meer van toepassing, namelijk ‘aan het einde van de tijd’ – of in het heden – wanneer de figuur van de waarheid zichzelf heeft opgeheven. Tot die tijd kunnen we haar beschouwen in termen van mannelijk en vrouwelijk, wat we hier voorlopig zullen doen.

Waar α staat mag worden gelezen, en waar Ω staat, mag worden gelezen. Dat laatste tussen haakjes, over de reden waarom hierna meer.

Het zijn de mannelijkheid- en vrouwelijkheidsymbooltjes op verschillende wijze door elkaar getekend. In het eerste geval nog innig met elkaar verweven, in het tweede geval beide ontplooid tot hun eigen potentie, maar wat de symbolen met elkaar delen (de cirkeltjes) verenigd. De figuur als geheel kan op twee manieren worden gelezen. Ze kan worden gelezen als waarheid in de tijd geplaatst, en de leesrichting is dan van beneden naar boven (in de volgorde verleden, heden, toekomst) en ze kan worden gelezen als waarheid los van het tijdsaspect, de waarheid in de eeuwigheid geplaatst. Dan is er geen voorgeschreven leesrichting. De eerste manier van lezen (de waarheid in de tijd geplaatst) kan worden beschouwd als de ‘mannelijke’ leesrichting. Er is beweging, dynamiek, tijd, ontwikkeling. De tweede manier van lezen (de waarheid in de eeuwigheid geplaatst) kan worden beschouwd als de ‘vrouwelijke’ manier van lezen.⁶ Er is rust, eeuwigheid, de stilte achter de schepping.

Deze rust, stilte, eeuwigheid, is een directe toegang tot de eeuwigheid, stilte, rust die (bijvoorbeeld in boeddhistische literatuur) geassocieerd wordt met de ‘volle leegte’ die de mens uiteindelijk doet beseffen één te zijn met brahman, de eenheid achter het geheel van al-wat-is.⁷

Vanuit het mannelijke perspectief beschouwd is de dualiteit het meest prominent aanwezig. Van de eenheid achter de verscheidenheid bestaat slechts een vermoeden. Vanuit het vrouwelijke perspectief beschouwd hebben de eenheid en de dualiteit gelijkelijk bestaansrecht, zij het dat beide ook als ‘illusie’ kunnen worden geduid. Het begrip ‘illusie’ verwijst naar een innerlijke houding ten opzichte van de verschijnselen. Het is een begrip dat impliceert dat doorzien is dat de werkelijkheid – de materiële, tastbare werkelijkheid, maar ook de geestelijke werkelijkheid – zich slechts op grond van onze concepten op die manier als werkelijkheid aan ons voordoet als ze zich voordoet. Los van onze concepten is er over deze werkelijkheid niets zinnigs te zeggen. Een hanteerbare vooronderstelling ‘voor onderweg’ is dat deze werkelijkheid los van onze concepten wel in onze ervaring voor ons toegankelijk is, totdat ook deze vooronderstelling niet meer nodig is. In onze ervaring kunnen we contact maken met de ‘wereld van de eenheid’ die schuilgaat achter de dualiteit, die geschapen wordt met onze concepten. Laten we onze concepten los, dan bereiken we – leert het boeddhisme ons – het nirvana. De boeddhistische monnik Thich Nhat Hanh legt uit hoe onze concepten (begrippen, mentale constructies) ons in de weg staan om de werkelijkheid te ervaren zoals ze is. Hij doet dat door te beschrijven wat het nirvana *niet* is:⁸

Veel geleerden zeggen dat nirvana het uitdoven van alles inhoudt en dat boeddhisten naar niet-zijn, niet-bestaan, streven. Zij zijn door de slang van nirvana gebeten. In vele soetra's wijst de Boeddha erop dat de opvatting van veel asceten en brahmanen dat zijn leer de opheffing en het niet-zijn van al-wat-is beschrijft, niet klopt. De Boeddha biedt ons nirvana aan om ons te bevrijden van onze gehechtheid aan de begrippen 'vergankelijkheid' en 'niet-zelf'. Maar als we in het begrip 'nirvana' gevangen raken, hoe kunnen we dan ooit nog vrijkomen? Denkbeelden en begrippen kunnen nuttig zijn als we in staat zijn ze te gebruiken zonder erin verstrikt te raken. De zenmeester Lin Chi zei: 'Als je ooit de Boeddha op je pad tegenkomt, dood hem dan.' Hij bedoelt: als je een beeld van de Boeddha hebt dat je verhindert de Boeddha rechtstreeks te ervaren, zit je gevangen in een constructie van je eigen geest. De enige manier om jezelf te bevrijden en werkelijk met de Boeddha in contact te treden is de voorstelling die jij je van de Boeddha gemaakt hebt, uit de weg te ruimen (...). Als je je aan een idee of begrip blijft vastklampen, verspeel je je kans. Het is een hele kunst je mentale constructies van de werkelijkheid te overstijgen. (...) Als je beladen bent met begrippen, zul je nooit vrij worden.

4. Verlangen als drijfveer van de mannelijke waarheid

De wereld van de eenheid achter de verscheidenheid wordt in boeddhistische literatuur ook wel de avatamsaka-wereld genoemd of 'het gelukzalige land'.⁹ In christelijke literatuur komen we het tegen als het koninkrijk van god. Naar die eenheid (het vrouwelijke waarheidsaspect als toegang tot de eeuwigheid) gaat het 'verlangen' van het mannelijke waarheidsaspect uit. Dit verlangen is de drijfveer om aan 'het begin van de tijd' op weg te gaan, de eeuwigheid uit, de tijdelijkheid in. Vanuit vrouwelijk perspectief bezien is deze reis een illusionaire, omdat alles tegelijkertijd bestaat.

Het mannelijkheidsymbooltje staat voor de 'mannelijke waarheid' die in onze tijd en cultuur centraal staat. Het verwijdt zich van de waarheid aan het begin van onze tijd, waarin het mannelijke en het vrouwelijke nog innig met elkaar verbonden waren (aangegeven met α). Historisch gezien kennen we deze tijd als het 'moederland'. Het vrouwelijkheidsymbooltje staat symbool voor de vrouwelijke waarheid, die in onze huidige tijd en cultuur nauwelijks wordt onderkend. Binnen de figuur van de waarheid kunnen we haar duiden als het paradigma ten opzichte waarvan onze gedachten en overtuigingen vorm krijgen; binnen het grotere perspectief waarvan ze deel

uitmaakt kunnen we haar duiden als de ziel en binnen een nog ruimer kader als de eenheid van al-wat-is.¹⁰ Het mannelijkheid- en vrouwelijkheidsymbooltje ‘aan het einde van de tijd’ (aangegeven met Ω) kunnen we duiden als de waarheid van de toekomst en tevens als de waarheid in het heden waarin ze zich tot in haar volledige potentie heeft ontplooid.

In de figuur is op de horizontale lijn de waarheid waar te nemen zoals we die als ‘tijdloos’ ervaren, in het nu. De verticale lijn brengt de voortgang van de waarheid in de tijd in beeld. Zowel het mannelijke waarheidsymbooltje als het vrouwelijke waarheidsymbooltje bewegen zich langs de verticale as ophoog, maar op de horizontale as ervaren we dat niet. Op de kruising van de twee assen in het midden van de figuur ontmoeten de twee bewegingen elkaar en afhankelijk van onze oriëntatie stellen we onze eigen waarheid samen.

Langs de verticale as is waar te nemen hoe de waarheid zich in de tijd ontwikkelt. Aan het begin van de tijd, in de figuur de onderste hoekpunt, zijn de mannelijke en vrouwelijke waarheid nog innig met elkaar verbonden. Dankzij de uitgaande kracht van het mannelijke (binnen zeker perspectief, vergelijk wat daar over is gezegd in de verdiepingstekst van hoofdstuk 2), komt de waarheid in beweging. Het mannelijke waarheidsaspect beweegt zich langs de rechterlijn omhoog, het vrouwelijke waarheidsaspect beweegt zich tezamen met het mannelijke waarheidsaspect omhoog, maar langs de linker lijn. Zijn we het ons niet bewust dat beide aspecten deel uitmaken van één en dezelfde waarheid, dan ervaren we dualiteit. De waarheid valt uiteen in twee en vervolgens in vele waarheden en pluraliteit is ontstaan.

De horizontale lijn in de figuur, de as waarop het mannelijke en het vrouwelijke waarheidsaspect zich bevinden, is tevens de lijn waar het verleden (de onderste helft van de figuur) overgaat in de toekomst (de bovenste helft van de figuur). Wanneer de figuur gesloten blijft, zoals ze afgebeeld is, ervaren we de wereld als voorspelbaar. Ons model van de wereld strekt zich uit tot in de toekomst. Of het model klopt is een tweede, maar we leven met de illusie dat we op grond van kansberekening of logische gevolgtrekkingen de lijnen uit het verleden kunnen doortrekken tot in de toekomst.

Vouwt de figuur zich open, dan laten we de waarheid van het ego achter ons. Het ego geeft haar poging om de waarheid toe te eigenen als bezit, op grond waarvan voorspellingen mogelijk zouden zijn, op. Het ego ontvouwt

zich – als het goed is – tot in de dimensie van de ziel. Daar opent ze zich voor een omvattende waarheid, die niet meer in modellen is te vatten. Vandaar dat het bovenste mannelijkheid- en vrouwelijkheidsymbooltje waarin mannelijk en vrouwelijk beide zijn ontplooid tot hun volledige potentie, tussen haakjes is geplaatst.

Als het ego haar streven om de waarheid te vatten opgeeft, waarbij het zich niet bewust is van de dimensie van de eenheid waar de ziel toegang toe geeft, dan ervaart degene die zo leeft verwarring. Het is verwarring die in onze tijd op grote schaal ervaren wordt. De waarheid van het ego is failliet, maar contact met de grotere omvattende waarheid is er nog niet altijd. In de dialogen van Plato wordt de fase van verwarring de *elenchus* genoemd. Het wordt als een fase beschouwd die vooraf kan gaan aan de geboorte van nieuw inzicht. Deze wordt *maieutiek* genoemd (vroedvrouwkunde).

Modellen die proberen de waarheid van de ziel te vatten (zoals hier wordt gedaan) schieten altijd tekort. Voor het ego kunnen ze echter handig zijn om te zien dat er wellicht mogelijkheden voor het ego zijn ná wat ervaren wordt als het failliet van de waarheid van het ego. Die mogelijkheden zijn toegankelijk, wanneer we een ego-oriëntatie verruilen voor een zielsoriëntatie. We leven dan meer vanuit de waarden van de ziel, en minder vanuit de waarden van het ego. We hebben meer oog voor het belang van het geheel, en minder voor alleen het eigen belang. We leven niet vanuit de overtuiging van tekort, maar vanuit de overtuiging van genoeg voor iedereen.

5. De omkering van mannelijke en vrouwelijke waarden

Waar toe leidt de gedachte van de zondeval? De gedachte van de zondeval in jodendom, christendom en islam.

1. 'De zondeval' symboliseert een historische situatie

De zondeval beschrijft een historische situatie. Niet, zoals streng gelovige christenen geloven, dat er werkelijk twee eerste mensen waren, een man en een vrouw, waarvan wordt gezegd dat de vrouw de man verleidde om te plukken en te eten van de boom van de kennis van goed en kwaad. Nee, het verhaal is een mythe en weerspiegelt op verborgen wijze een historische gebeurtenis. Het verhaal weerspiegelt de keuze voor het gedemoniseerde vrouwelijke in plaats van het levengevende vrouwelijke. Wie kiest voor het plaatsvinden van de zondeval in het verhaal, stemt in met de omkering van de orde die aan onze cultuur vooraf ging. Hij of zij kiest voor de orde waarin de normen van ná de zondeval als richtinggevend worden aanvaard. Om te begrijpen hoe dat zit, is meer inzicht in de dynamiek van vrouwelijke en mannelijke krachten nodig.

De keuze voor heelheid of gebrokenheid

Die dynamiek betreft in de eerste plaats de bewegingen van onze eigen geest. De geest wordt in dit geval niet beschouwd als alleen ons denken, maar als een alomvattend principe, waarin de hele werkelijkheid zich ontvouwt. De geest als het eeuwige brahman, de goddelijke oergrond, de onuitsprekelijke naam. De geest ontvouwt zich in interactie met ons bewustzijn. Ons dagelijkse bewustzijn wordt bepaald door ons ego en het is de ziel die tussen ego en geest bemiddelt.

De ziel, als intermediair tussen ego en geest, kan de keuze maken voor de geestelijke werkelijkheid, de goddelijke oergrond, de eenheid van al-wat-is. Dat doet ze via de persoon. Maakt ze deze keuze, dan bewaart de persoon het gevoel van verbondenheid met het geheel. In het verhaal van de boom in het midden van de tuin plukt en eet de mens in dat geval van de levensboom. De ziel kan ook via de persoon de keuze maken voor de driedimensionale

werkelijkheid, dat is de werkelijkheid waarin het ego zich thuis voelt. Dan ‘valt’ ze als het ware in de driedimensionale werkelijkheid. De persoon heeft het gevoel de verbondenheid met het geheel te zijn kwijtgeraakt. Dat is de ervaring die door het plukken en eten van de boom van de kennis van goed en kwaad in het zogenaamde zondevalverhaal wordt verbeeld.

De rol die het ego bij de keuze speelt

Een functie van het ego is te bepalen wat ‘waar’ is. Dat kan het ego doen op een onthechte wijze. Haar thuishaven is de ziel. Dan vloeit wat ‘waar’ wordt bevonden mee met de manier waarop de werkelijkheid zich op dat moment aan de persoon voordoet. Het ego kan het ook op een dwingende manier doen. Dan wordt ‘waar’ bevonden wat allang voorbij is. Een plaatje van de werkelijkheid wordt gevormd terwijl de werkelijkheid er niet meer aan voldoet. Op het moment dat dat gebeurt, scheidt het ego zich af van het geheel, het verzelfstandigt zich en het creëert een eigen, beperkte werkelijkheid op grond van wat het ‘waar’ acht. Vervolgens gaat de persoon naar die waarheid leven en bekrachtigt daarmee de waarheid van zijn eigen beperkte werkelijkheid.

De rol die de ziel bij de keuze speelt

Een persoon die zich niet bewust is van zijn eigen ziel en van het geheel van al-wat-is, zal voornamelijk vanuit beperkt egoperspectief leven. Dat wil zeggen, zijn ik – ego – beschouwt hij of zij als hetgeen zijn of haar oriëntatie in de wereld bepaalt. Hij of zij zal wel eens gestoord worden door krachten vanuit de ziel, maar deze worden niet herkend. Het kan om mooie nachtelijke dromen gaan, die handvatten aanreiken over hoe te leven, en het kan om verrassende inzichten gaan, waarvan de ontvanger niet begrijpt hoe hij eraan komt. Een aha-erlebnis die dankbaar ontvangen of argwanend terzijde geschoven wordt. De ziel kan echter ook op minder aangename wijze van zich laten horen. De ziel is een stuwende kracht die de mens tot ontplooiing aanzet. Een mens die zich in zichzelf opsluit en niet voor de zielekrachten openstaat, kan deze stuwing van de ziel ervaren als uiterst pijnlijk: het is een kracht die de intentie heeft het ego te doen openbloeien, maar verzet die zich dan kan het een kracht zijn die het ego verwondt. We kennen deze wonden als psychiatrische ziektebeelden, al zijn natuurlijk niet alle psychiatrische ziektebeelden te herleiden tot de stuwing van zielekrachten. De zielekrachten kunnen zich in verwrongen vorm aan de ontvanger ervan tonen, en de mens in kwestie wordt gekweld door

ervaringen die als ondraaglijk ervaren worden. Een mens die in zijn leven staat voor het moment waarop de ziel het ego wakker schudt, kan een intense hel doormaken. Stalinav Grof noemt deze fase waar een mens doorheen gaat ‘spiritual emergency’.¹

De rol die de geest bij de keuze speelt

De ziel kan voor het afgescheiden ego zodoende iets engs, iets bedreigends, zijn. Pas als het ego zich leert oriënteren aan de eenheid, de geest, het geheel van al-wat-is, kan het de ziel leren kennen in haar bemiddelende rol: de ziel die weet heeft van enerzijds het ego en anderzijds de geest. De ziel biedt het ego dan een bredere context, namelijk die van de (goddelijke) geest. Het ego dat gericht is op de oorspronkelijke heelheid, ervaart geen afgescheidenheid. Het ervaart via de ziel, waarin het opgaat, de eenheid van al-wat-is.

Ego, ziel en geest geduid in termen van mannelijk en vrouwelijk

Het ego kunnen we beschouwen als een mannelijk aspect van ons mens-zijn. De ziel als een vrouwelijk aspect. De geest kunnen we beschouwen als een samengaan van mannelijke en vrouwelijke aspecten. Het leuke maar ook verwarrende is, dat wanneer we naar de geest kijken vanuit ons afgescheiden, beperkte ego, dat wil zeggen vanuit een mannelijk perspectief, de geest zich als mannelijk toont. Wanneer we naar de geest kijken met de ogen van onze ziel, een vrouwelijk perspectief, dan toont de geest zich als vrouwelijk. Vandaar dat onze cultuur waarin het afgescheiden ego overheerst, een mannelijk godsbeeld kent. Het is te beschouwen als een mannelijke projectie op de oorspronkelijke eenheid. De cultuur die de onze vooraf ging en waarin het vrouwelijke nog de dragende maatschappelijke kracht was, kende een vrouwelijk godsbeeld.

Karakterisering van het vrouwelijke en het mannelijke

Een kenmerk van het vrouwelijke is dat ze het mannelijke omvat, zoals een vrouw een man in zich kan toelaten en ook een dochter en een zoon kan baren. De ziel kan het ego omvatten, zonder dat daarmee het ego zijn eigenheid verliest. Ze biedt het ego context. Verzelfstandigt het ego zich, en gaat het los van de ziel functioneren, dan verliest het vrouwelijke haar alomvattende karakter, althans vanuit egoperspectief beschouwd. De ziel wordt dan door het ego niet langer meer herkend. Vanuit zielsperspectief is de heelheid nooit geschonden.

Een kenmerk van het mannelijke perspectief is een zekere neutraliteit. Het herkent zijn eigen mannelijkheid niet, het ervaart het als neutraal. Het herkent ook het vrouwelijke niet in haar eigenheid. Als het mannelijke en het vrouwelijke dan toch worden opgemerkt, dan wordt het vrouwelijke beschouwd als anders dan het mannelijke, met het mannelijke als norm.² Vanuit zielsperspectief, een vrouwelijk perspectief, beschouwd, wordt het mannelijke als mannelijk en het vrouwelijke als vrouwelijk gewaardeerd. Het vrouwelijke en het mannelijke worden beide in hun eigenheid (h)erkend.

2. Een mannelijk en een vrouwelijk perspectief

Het kan belangrijk zijn om te onderkennen vanuit welk perspectief een verhaal geschreven is: vanuit een mannelijk (ego-) perspectief of vanuit een vrouwelijk (ziels-) perspectief of vanuit een perspectief waarin mannelijk en vrouwelijk samengaan. Door dit te onderkennen, wordt de vaak ondergeschikte positie van het vrouwelijke in de bijbelse verhalen gerelativeerd. Het is de wijze waarop vanuit mannelijk perspectief de verhoudingen worden geschetst, nadat het zich van het vrouwelijke heeft losgemaakt. Ter illustratie volgt nu een analyse van de verhalen over de schepping van de mens.

De schepping van de mens vanuit mannelijk perspectief

De schepping van de mens wordt beschreven in twee scheppingsverhalen. Het ene scheppingsverhaal gaat in het andere over bij Genesis 2: 4. In het eerste verhaal wordt de mens geschapen naar gods evenbeeld, mannelijk en vrouwelijk scheidt god de mensen. Dit leert tegelijkertijd over god dat hij/zij mannelijk en vrouwelijk is (Genesis 1: 27). In het tweede verhaal wordt de mens geschapen uit stof, uit aarde, en god blaast hem levensadem in de neus (Genesis 2: 7). Daarna neemt god een van zijn ribben weg en bouwt uit deze een vrouw, waarna de mens pas man is (Genesis 2: 22-23). We zien in deze opbouw van de schepping van de mens in drie stappen weerspiegeld, hoe de (symbolisch) androgyne mens geschapen wordt, terwijl de mens pas man is, als de vrouw door god naar hem gebracht is en de mens haar als vrouw (h)erkent.³ Eerder niet.

We zien in dit verhaal weerspiegeld hoe een cultuur waarin het vrouwelijke en het mannelijke nog innig met elkaar verbonden zijn, wat wordt

gesymboliseerd door de androgyne mens, wordt omgevormd tot een cultuur waarin het vrouwelijke bijzaak wordt, gesymboliseerd door de schepping van de vrouw uit een rib van een mens. Het verhaal is ná de cultuuromslag geschreven. Het mannelijke perspectief domineert. God is eerder man dan vrouw, al ligt er een subtiele herinnering aan een androgyne god in het verhaal verborgen. Een mannelijke god schept met zijn adem nieuw leven uit aarde en dan schept hij uit een rib een vrouw. Mannen baren niet, ze verwekken en daarom gaat het scheppen door een mannelijke god op deze zonderlinge wijze.⁴

De schepping van de mens vanuit vrouwelijk perspectief

In het moederland werd nieuw leven door een godin gebaard, of uit aarde en menstruatiebloed gevormd.⁵ Bloed staat voor levenskracht. De door de godin gevormde mens was een levenskrachtig wezen; de door de god gevormde mens is een begeesterd wezen. Oorspronkelijk was geest (Hebreeuws ruach = adem, wind) een kwaliteit van de godin.

De schepping van de mens in de Talmoed

De talmoedische traditie (dat is een joodse traditie) trekt zijn eigen conclusie uit de (drie)dubbele schepping van de mens. Deze leert dat Eva de tweede vrouw van Adam is. Zijn eerste vrouw was Lilith.⁶ Lilith was een krachtige vrouw die geen genoegen nam met een onderdanige positie. Ze was toch net als Adam uit stof, uit aarde, gevormd en door god levensadem in de neus geblazen? Ze was aan hem gelijkwaardig! Adam wilde haar met geweld laten weten wie de sterkste was en Lilith riep in haar wanhoop de onuitsprekelijke naam van god uit. JHWH luisterde en gaf haar vleugels waarmee zij wegvloog, uit het paradijs. Adam, die alleen achterbleef smeekte god om haar terug te brengen, maar Lilith weigerde. JHWH bracht hem Eva, een onderdanige vrouw. Dit verhaal is een spiegel waarin we zien hoe het krachtige vrouwelijke in het nauw gedreven wordt en weglucht. De vrouw van nu is volgens het verhaal een geknechte vrouw die zich in haar minderwaardige positie schikt.

3. Actuele implicaties van de keuze voor een zondeval

‘De zondeval’ volgens traditioneel gelovige christenen

De kerkelijke traditie pakt ditzelfde spoor op. In plaats van te onderkennen

dat de onderdanige positie van de vrouw een gevolg is van de zogenaamde zondeval, blijft de traditionele kerk deze ondergeschikte positie van de vrouw als ideaal omarmen. Alsof dit conform de bedoelingen van god zou zijn. Het zondevalverhaal toont ons dat dit ideaal precies het omgekeerde is van hoe de schepping is bedoeld. In oorsprong schept god de mens, man en vrouw – ook volgens de Bijbeltekst – als gelijkwaardig aan elkaar: hij schept hem naar zijn evenbeeld, mannelijk en vrouwelijk schept hij hen. Vervolgens schept god de mens – man en vrouw – uit stof, uit aarde, en blaast deze de levensadem in de neus en tenslotte zijn er vrouw en man.

Als ze dan eten van de boom van de kennis van goed en kwaad als een van de levensboom onderscheiden boom, dan scheiden ze zich af van god. Ze verzelfstandigen zich ten opzichte van god en van elkaar. De straffen van god op het overtreden van het gebod te eten van de boom van de kennis van goed en kwaad, weerspiegelen de gevolgen van deze verzelfstanding voor ons leven op aarde. Zweten zal de mens voor zijn brood en zwoegen zal de vrouw als ze baart en haar man zal ze begeren en hij zal over haar heersen. (Genesis 3: 16 – 17).

Het kan toch niet duidelijker gezegd zijn dan op deze manier, dat de ondergeschikte positie van de vrouw een gevolg is van de zogenaamde zondeval en dat dit niet de situatie is die god volgens het bijbelse verhaal voor de mensen voor ogen had toen hij hen schiep? Waarom dan nog langer deze situatie idealiseren?⁷

‘De zondeval’ in de Koran

De islam bouwt voort op de interpretaties van het jodendom en het christendom. In de Koran staan meerdere versies van het zondevalverhaal. Eén daarvan is de volgende:

O Adam bewoont gij en uw echtgenoot de Gaarde, eet gij dan van waar gij wilt, maar nadert niet deze boom, want dan zult gij behoren tot de onrechtdoenden. Toen fluisterde de Satan hun in om hun openbaar te maken, wat hun verborgen was van hun slechtheden, en zij zeide: Niet heeft Uw Heer u afgehouden van deze boom, dan om te voorkomen dat gij beiden engelen zoudt worden, of zoudt gaan behoren tot de eeuwig-levendenden. En hij bezwoer hen: Ik behoer voor u beiden waarlijk tot de goede raadgevers. Zo verleidde hij hen met bedrieglijkheid. En toen zij van de boom gesmaakt hadden, werden hun hun slechtheden openbaar en zij begonnen een bedekking te

naaien, van het gebladerte der Gaarde (soera 7: 19-22 e.v.; zie ook soera 2: 35-36, 20: 115-121).

Een verschil tussen het ‘zondevalverhaal’ in de Bijbel en in de Koran is dat in de Koran Adam zijn fout onmiddellijk toegeeft en god hem meteen vergeeft. Er is geen erfzonde, zoals in het christendom, de mens wordt vrij van zonde geboren en is verantwoordelijk voor zijn of haar eigen leven.⁸

Een ander verschil is dat het in de Koran niet meer Eva is die Adam verleidt, maar dat het beiden, man en vrouw zijn (de naam van Eva wordt in de Koran niet genoemd), die de misstap maken. Echter, ook in de Koran vervult de vrouw een ondergeschikte rol, conform de culturele normen die golden in het land en in de tijd dat de islam ontstond.

Over de ondergeschikte positie van de vrouw in de islam, en ook in het jodendom en het christendom, zijn de meningen overigens verdeeld. Veel gelovigen zijn van mening dat mannen en vrouwen nou eenmaal anders zijn, en dat dat anders-zijn geen kwestie is van minder zijn, maar van een andere positie innemen. Dat een vrouw binnen moet blijven, haar hoofd moet bedekken en moet zwijgen (zomaar een paar verplichtingen uit een aantal tradities) is geen kwestie van minder zijn, het is gewoon hoe vrouwen horen te zijn.

4. Uitnodiging tot een andere houding ten opzichte van heilige boeken en geschriften

Als we de heilige boeken van het jodendom, het christendom en de islam beschouwen, is het zinvol de maatschappelijke context waarin de boeken zijn ontstaan mede in ogenschouw te nemen. Dan komen we tot de trieste conclusie dat waarden die algemeen geaccepteerd waren in de tijden en culturen waarin de boeken zijn geschreven, door de boeken de status van heiligheid hebben gekregen. Daarmee is discussie uitgesloten.

Gelukkig is er ook een andere houding ten opzichte van deze heilige teksten mogelijk. Dan zijn het boeken die stil getuigen van oude culturen waaruit we onze lessen kunnen trekken: we weten dat het anders kan. Het vrouwelijke kan worden gerehabiliteerd en we kunnen op zoek naar een nieuw evenwicht van mannelijke en vrouwelijke waarden.

Verdiepingstekst: Een meerdimensionaal mensbeeld

In hoofdstuk 5 is beschreven hoe de zondeval geduid kan worden als een ‘val’ uit de eenheidsdimensie, de derde dimensie in. Deze duiding vooronderstelt een bepaald, meerdimensionaal mensbeeld, waarvan de eerste contouren in deze verdiepingstekst worden geschetst. Het meerdimensionale mensbeeld is een samenstel van de drie verschillende niveaus van waaruit en waarop wij de mens kunnen aanschouwen, namelijk ego, ziel en geest. In deze verdiepingstekst wordt beschreven hoe de zogenaamde zondeval in het licht van dit mensbeeld kan worden begrepen. Er wordt een beschrijving gegeven van de wijze waarop de verschillende ‘waarheden’ die in de figuur van de waarheid zijn afgebeeld, een rol spelen op egoniveau. Deze beschrijving wordt uitgebreid naar de dimensie van de ziel en tenslotte naar de dimensie van de achterliggende eenheid.

1. Een ego- en een Egoperspectief op werkelijkheid

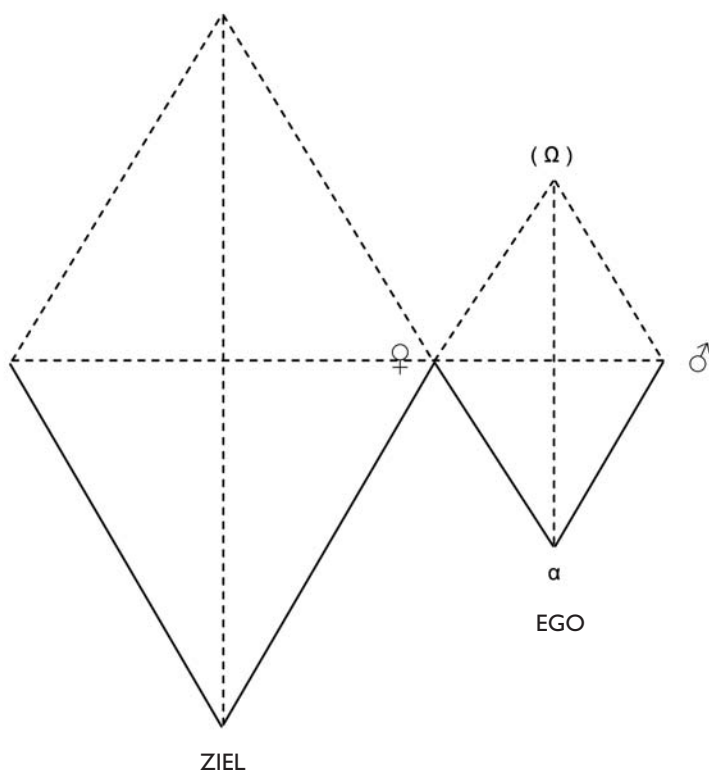
In de figuur van het mensbeeld (figuur 3.2) zien we een ruitvormige figuur, waarin de figuur van de waarheid (figuur 4.1) past. Het bepalen van wat waar is, is een functie van het ego. Een ego dat zijn waarheid voor waar houdt en die waarheid claimt, is een gesloten ego. Het is een ego met een kleine letter, een ego dat nog niet beseft van een grotere eenheid, een hogere dimensie, deel uit te maken.¹ De figuur van de waarheid in het hart van de figuur van het mensbeeld doet zich als gesloten voor.

Het ego kan zich openen voor een hogere dimensie van de werkelijkheid, namelijk voor de dimensie van de ziel. De figuur van de waarheid in het hart van de figuur van het mensbeeld, opent zich dan voor die hogere dimensie van de werkelijkheid. Dit houdt in dat het niet langer het ego met een kleine letter is dat bepaalt wat waar is, maar het Ego met een hoofdletter. Dat is het ego dat beseft van een grotere eenheid deel uit te maken, of zelfs deze grotere eenheid te *zijn*. Dit ego claimt die waarheid niet, dit ego is die waarheid. Vergelijk de woorden van Jezus: ‘Ik ben de weg, de waarheid en het leven. Niemand kan bij de Vader komen dan door mij’ (Johannes 14: 6). Als Jezus die woorden inderdaad gesproken heeft, dan heeft hij ze mogelijk van de godin Sophia die zegt: ‘ik heb inzicht, ik heb kracht’ (Spreuken 8: 14), ‘gelukkig is een mens die op mijn wegen blijft’ (8: 32), ‘mijn mond verkondigt slechts de waarheid’ (8: 7), ‘wie mij vindt, vindt het

leven' (8: 35).² Het is ook mogelijk dat de schrijver van het Johannesevangelie door de woorden van Sophia is geïnspireerd. Wanneer de uitspraak wordt uitgelegd alsof Jezus zou bedoelen dat een mens alleen via hem bevrijding kan vinden, zonder de diepere zin van de uitspraak te verstaan, dan betekent dit een terugkeer naar een beperkend egoperspectief (met een kleine letter). Als we de diepere zin verstaan, dan worden we door de woorden in ons Ego (met een hoofdletter) beroerd.

2. Een zielsperspectief op werkelijkheid

De dimensie van de ziel kan als een verdubbeling van de figuur van de waarheid worden getekend, aan de linkerkant ervan waar het vrouwelijkheidsymbooltje is afgebeeld (zie figuur 5.1).

5.1 De figuur van de waarheid met de dimensie van de ziel

De rechter ruit, die de figuur van de waarheid voorstelt, blijkt in het licht van de figuur als geheel voor een egoperspectief op werkelijkheid te staan, een perspectief dat bepaald wordt door een 'ik' (ego) dat meent een uitspraak te kunnen doen over de werkelijkheid. De linker ruit staat voor een zielsperspectief op werkelijkheid.

De figuur is met stippellijnen ingetekend, omdat de figuur zich als open en als gesloten voor kan doen. Is de figuur open, dan zijn alle lijnen, ook de stippellijnen, weg. Is de figuur gesloten, dan zouden de lijnen ononderbroken zijn, ware het niet dat dat wat lastig tekenen is, omdat er binnen een gesloten perspectief geen notie van een zielsdimensie bestaat die getekend zou kunnen worden. Vandaar de stippellijnen in de figuur als compromis.

De figuur van de waarheid is vanaf egoperspectief beschouwd zelf vrouwelijk, met daarbinnen de polen mannelijk en vrouwelijk. Ze is de vrouwelijke pool van de vrouwelijke waarheid, links in de figuur van de waarheid. Ook wordt ze weerspiegeld in elk van de andere hoekpunten van de figuur. Tegelijkertijd maakt ze deel uit van een grotere context, de ziel. Vanuit beperkt egoperspectief is de ziel vrouwelijk van aard. Binnen de context van de ziel doet de figuur van de waarheid zich als mannelijk of als vrouwelijk voor. Doet ze zich als vrouwelijk voor, dan toont ze opnieuw de polen mannelijk en vrouwelijk. Zodra ze zich als mannelijk voordoet is ze binnen dit mannelijke perspectief het contact met de eenheid kwijt; alleen zijn vrouwelijke wederhelft heeft weet van de eenheid waar hij (ook) deel van is. Vergelijk dit met de dynamiek in de figuur van een vrouwelijk perspectief op de eenheid (figuur 2.1). Daarin omvatte de overkoepelende vrouwelijke waarheid de vrouwelijke pool van de waarheid en ze was deze tegelijkertijd, terwijl het mannelijke perspectief het contact met het vrouwelijke karakter van de eenheid was kwijtgeraakt.

Het mannelijke perspectief binnen de context van de ziel is opnieuw een egoperspectief: een ego dat 'vergeten' is deel uit te maken van de grotere context van de ziel.

3. De waarheid vanuit het beperkte perspectief van het gesloten ego

We kunnen nu met de perspectieven op werkelijkheid gaan spelen en kijken wat voor waarheidsconcepten dat oplevert. We beginnen met de rechter hoekpunt in de ruit rechts, waar het mannelijkheidsymbooltje is geplaatst.

Zoals we in de verdiepingstekst van het vorige hoofdstuk al hebben besproken, doet deze waarheid (aangeduid met het mannelijkheidsymbool-

tje in de figuur rechts), zich in onze westerse cultuur als de wetenschappelijke waarheid voor en ook als de waarheid van de monotheïstische godsdiensten en hun mannelijke godsbeeld. Het is een eenduidige waarheid die wordt nagestreefd. Dat er meerdere visies op waarheid zijn heeft binnen dit perspectief niet zozeer te maken met de waarheid die wordt nagestreefd zelf, maar eerder met de ontoereikendheid van degene die dit perspectief hanteert, om de waarheid in zijn geheel te duiden. Het vrouwelijke waarheidsperspectief (de linker hoekpunt van de rechter ruit) wordt vanuit dit perspectief niet of met moeite waargenomen; de impact van haar aanwezigheid met moeite onderkend. De onderkenning ervan hebben we, zoals gezegd (in de verdiepingstekst van hoofdstuk 4), te danken aan Thomas Kuhn, die de rol van het paradigma in de wetenschap beschreef.

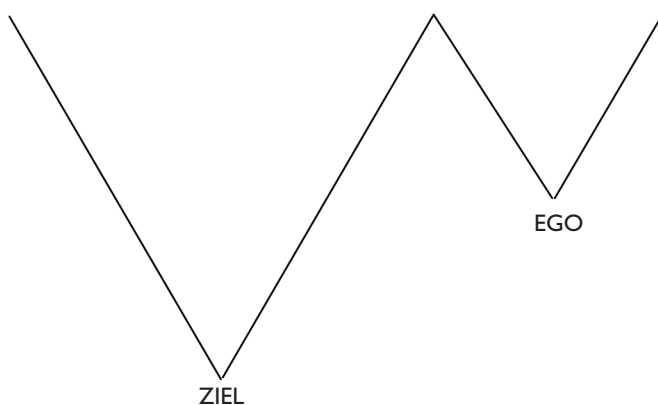
Een paradigma speelt niet alleen een rol binnen de wetenschappen, maar binnen elk werkelijkheidsperspectief waarin 'waarheid' wordt geclaimd. Geen uitspraak wordt onbevooroordeeld gedaan, geen proef is vrij van vooronderstellingen die in de uitvoering ervan meespelen, geen openbaring wordt niet door onze eigen gedachten en ervaringen gekleurd. Al deze invloeden op de totstandkoming van (geclaimde) waarheid, maken deel uit van het paradigma ten opzichte waarvan de waarheidsclaims worden gedaan. Het is het vrouwelijke waarheidsperspectief (links in de figuur van de waarheid), beschouwd vanaf het mannelijke waarheidsconcept.

Maar het vrouwelijke waarheidsconcept kan ook zelf uitgangspunt van beschouwing zijn binnen deze (beperkte) context van het gesloten ego, waarbij de figuur van de waarheid zich gesloten rechts in de figuur bevindt. Dit waarheidsconcept vinden we onder meer in oosterse wijsheidstradities.³ De betreffende tradities zijn gevormd rond een vrouwelijk waarheidsconcept (de linker hoekpunt van de rechter ruit) dat binnen de grotere context van de ziel (de linker ruit) als mannelijk kan worden geduid. Deze tradities vooronderstellen in het algemeen een eenheid achter al-wat-is. De westerse filosofieën daarentegen gaan in grote lijnen van een te beschrijven werkelijkheid uit en creëren daarmee dualiteit. Ze zijn net als de wetenschappelijke oriëntatie, rond de mannelijke waarheid (rechter hoekpunt van de rechter ruit) gevormd. Esoterisch georiënteerde filosofieën hebben – net als de oosterse filosofieën – eerder een vrouwelijk waarheidsconcept (de linker hoekpunt van de rechter ruit) als uitgangspunt. Als het gesloten ego (de rechter ruit) zich opent, is er binnen deze oriëntaties die het vrouwelijke waarheidsconcept als uitgangspunt hebben, zicht op de eenheid van al-wat-is.

De oppositie oost-west en de oppositie esoterie-exoterie (esoterie is kennis voor ingewijden, exoterie is algemeen toegankelijke kennis), zijn voorbeelden van opposities die tegen de achtergrond van de figuur van de waarheid kunnen worden geplaatst, maar in feite geldt dit voor elke oppositie. Andere voorbeelden zijn de oppositie alternatief en regulier en de oppositie holistisch en reductionistisch. De figuur is slechts een hulpmiddel om cognities ten opzichte van elkaar een plek te geven, met als doel te begrijpen hoe al deze benaderingen van werkelijkheid, binnen de dynamiek van de figuur, bijdragen aan één grote beweging, namelijk het komen tot een perspectief dat niet meer is uit te drukken in termen van eenheid of dualiteit.

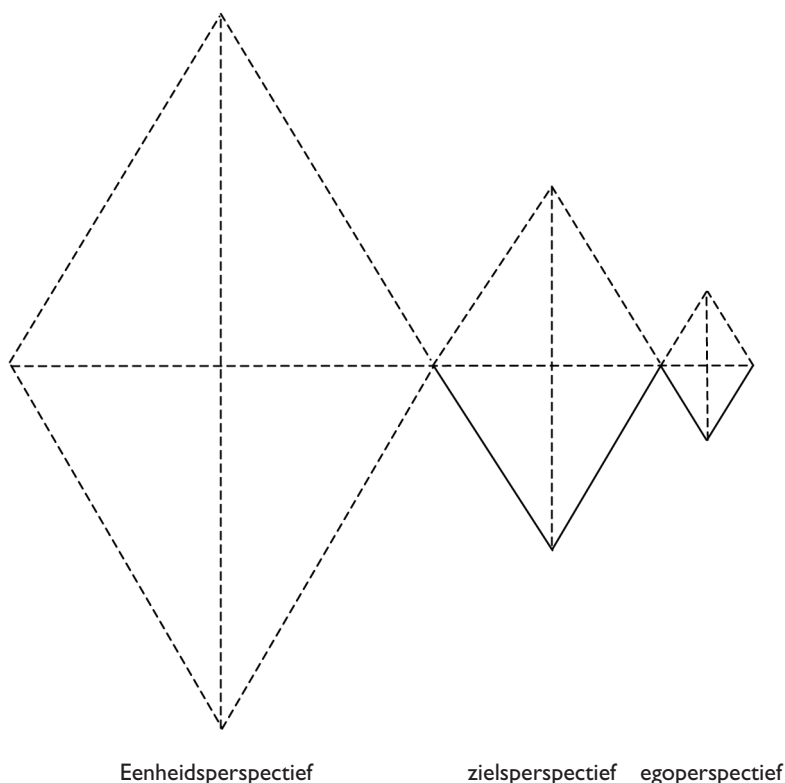
4. De waarheid vanuit het perspectief van de ziel of van de eenheid van al-wat-is

De oosterse wijsheidstradities hebben er weet van dat het gesloten waarheidsconcept van het ego zich kan openen voor de grotere werkelijkheid van de ziel of van de eenheid van al-wat-is, net als de westerse esoterische wijsheidstradities. We komen de werkelijkheid van het geopende waarheidsconcept in de boeddhistische literatuur zoals gezegd (in de verdiepingstekst van hoofdstuk 4) tegen als de avatamsaka-wereld of als ‘het gelukzalige land’ en in christelijke literatuur als het koninkrijk van god. In dat geval opent de figuur zich (afhankelijk van visie in de toekomst of in het heden) van een egoperspectief op werkelijkheid (figuur 5.1) in een zielsperspectief op werkelijkheid (figuur 5.2). We kunnen dat als volgt verbeelden:

5.2 Zielsperspectief op werkelijkheid

De werkelijkheid van de ziel wordt gekenmerkt door een ‘superpositie van toestanden’. Het is de situatie waarin de werkelijkheid – via ons – nog niet gekozen heeft op welke wijze ze zich aan ons als werkelijkheid zal voordoen. Ze kan kiezen voor de werkelijkheid van het ego (met een kleine letter) en voor de werkelijkheid van het Ego (met een hoofdletter). Deze situatie wordt als volgt verbeeld (figuur 5.3):

5.3 Grondstructuur van het model van zielsontwikkeling

Vanaf zielsperspectief (middelste ruit) beschouwd – als zodanig zelf een instabiele situatie – ‘kiest’ de ziel (via de persoon) óf voor het egoperspectief (rechter ruit) óf voor het Ego perspectief (linker ruit). Wanneer we de werkelijkheid aanschouwen vanaf geopend (Ego) perspectief, verhuist de figuur van de waarheid naar de linker ruit. Wat daar gebeurt is verrassend: ze linkt terug naar de ruit rechts en gaat een verbinding met het kleine ego

aan. Precies deze link (de eerder genoemde ‘lus’; zie de verdiepingstekst van hoofdstuk 2 en de hoofdtekst van hoofdstuk 3 en de verdiepingstekst van hoofdstuk 4) zorgt voor ons waarnemen van werkelijkheid. Vanuit het perspectief van de eenheid (het perspectief van het Ego met een hoofdletter) doet de werkelijkheid zich anders voor dan vanuit het beperkte egoperspectief. Het ego vindt haar bedding in de overkoepelende eenheid en is daar thuis. Het zoeken naar ‘de waarheid’ is voorbij. *Ze is* de waarheid die ze zocht. Dit is het moment waarop de traditionele ‘nieuwe mens’ verwekt of zelfs geboren wordt. De waarheid doet zich nu niet meer voor als te beschrijven in termen van geclaimde waarheid, maar als mystieke waarheid, de waarheid van het eigen hart. Het is de waarheid die in de figuur van de waarheid (figuur 4.1) bovenin de figuur tussen haakjes is geplaatst en is aangegeven met de omega. Daar is het geprojecteerd als ideaal van heelheid in de toekomst. Is het gerealiseerde waarheid, dan heeft de figuur zich opgelost. We kunnen ons die waarheid voorstellen als zich bevindend in het midden van de figuur van de waarheid, waar het mannelijke perspectief (verticale lijn) en het vrouwelijke perspectief (horizontale lijn) elkaar ontmoeten. (Vergelijk de positie van ‘de boom in het midden van de tuin’, te duiden als levensboom en als boom van kennis van goed en kwaad, afhankelijk van het gehanteerde perspectief).

Aanschouwen we de eenheidsdimensie van de vrouwelijke waarheid (de linker ruit) vanaf egoperspectief, met kleine letter, dan nemen we onze projecties op de eenheid waar. Het zijn onze beelden van wat waarheid is, die we (zoals het een egoperspectief betaamt) als waarheid claimen. We doen dan uitspraken over god en wie hij / zij / het is en wat hij / zij / het van ons verlangt en zeggen dat het waar is. We doen dat vanaf ons eigen beperkte egoperspectief. Doen we het vanaf een Egoperspectief met een hoofdletter, dan claimen we geen waarheid meer. We onderkennen dan dat wat we ook zeggen, alleen binnen een bepaald en beperkt kader (het paradigma ten opzichte waarvan wij onze uitspraken doen) waar is.

De figuur van de waarheid kan ook in de middelste ruit worden ingepast. Dit is altijd een tijdelijke situatie, want zodra ze zich hier bevindt (in een ‘superpositie van toestanden’) zal ze kiezen óf voor de rechter ruit, de waarheid van het ego, óf voor de linker ruit, de waarheid van het Ego, de mystieke waarheid, de waarheid van het hart. Waarom ze deze keuze moet maken wordt uitgelegd in de verdiepingstekst van hoofdstuk 7. Als ze voor

de waarheid van het ego kiest, dan ‘valt’ ze de driedimensionale werkelijkheid in, een val die door de Bijbel en de Koran verbeeld wordt in het verhaal van de zogenaamde ‘zondeval’. Kiest ze voor de waarheid van het hart, dan leeft ze in overeenstemming met haar hoogste potentieel.

6. Leven in overeenstemming met ons hoogste potentieel

Waar toe leidt de gedachte van geen zondeval? De ziel die de fundamentele keuze voor de heelheid maakt. Het is het bijbelse visioen van het koninkrijk van god, vergelijkbaar met het gelukzalige land van de boeddhisten.

1. Het lichtlichaam van de mens

Mysteriescholen: oude en hedendaagse

De mens heeft een lichtlichaam. In de kabbalistiek wordt het de shekina genoemd – de goddelijke uitstraling van de mens. In Egyptische inwijdingsliteratuur heet het de merkaba. Mer = licht, ka = geest en ba = voertuig. Bij velen is het lichtlichaam als potentieel aanwezig, bij sommigen is het volledig ontplooid. De mens bij wie het lichtlichaam als potentieel aanwezig is, draagt zijn lichtlichaam als belofte in zich. Het is vergelijkbaar met een kastanje die de belofte van een kastanjeboom in zich draagt en met een rups die de belofte van een vlinder in zich draagt. Willen we de belofte die er in ons wezen verborgen is verwezenlijken, dan dienen we ons lichtlichaam tot ontplooiing te brengen. Dat betekent dat we gaan leven naar ons hoogste potentieel.

In mysteriescholen werd en wordt geleerd hoe we het lichtlichaam tot ontplooiing kunnen brengen. In de oude mysteriescholen was het verboden om de kennis die daar geleerd werd naar buiten te brengen. In hedendaagse mysteriescholen wordt er soms nog steeds geheimhouding gevraagd. Tegenwoordig is de kennis vaak toegankelijk voor iedereen, mits je wel het programma doorloopt, zoals je ook niet zonder vooropleiding colleges kunt volgen aan de universiteit. In veel hedendaagse mysteriescholen wordt er van uit gegaan dat de kennis voor iedereen die het curriculum doorloopt toegankelijk moet zijn: de tijd is rijp. Wanneer dit het uitgangspunt is, wordt meestal niet meer van ‘mysterieschool’ gesproken. Mysterie betekent immers ‘geheim’. Wanneer het geheim voor iedereen toegankelijk is, is de naam mysterieschool niet langer meer op zijn plaats.

Onze kennis van mysteriescholen

De kennis die we van de oude mysteriescholen hebben is beperkt. Die kennis is afkomstig van een aantal bronnen. Er zijn bijvoorbeeld boeken bewaard gebleven of later teruggevonden, waarin kennis van de mysteriescholen opgeschreven staat. Een andere bron zijn de herinneringen van mensen die nu leven, die zich de kennis uit de oude mysteriescholen herinneren als kennis uit een vorig leven. Voor hen is de scheidslijn tussen de verschillende levens dun. Een derde bron van informatie is channeling. Dat is het doorkrijgen van informatie uit een andere dimensie. Lichtwezens die met de gewone zintuigen niet waar te nemen zijn, geven de informatie aan de ontvanger door. Veel gechannelde literatuur geeft informatie over de wijze waarop het lichtlichaam ontwikkeld kan worden. Ook is er rechtstreekse kennis van mensen die hun lichtlichaam en de hogere aspecten van hun wezen ontwikkeld hebben. Zij wijzen de weg die ze zelf zijn gegaan aan anderen, opdat ook anderen hun lichtlichaam kunnen ontplooien.

Hieronder worden vier – oude en nieuwe – wegen besproken die kennis doorgeven over hoe het lichtlichaam tot ontplooiing kan worden gebracht.¹

Dit zijn:

1. de gnostiek,
2. een Indiase wijsheidsleer omtrent het opwekken van de kundalini,
3. een oude Egyptische inwijdingsweg volgens Drunvalo Melchizedek, en
4. Awakening your Lightbody volgens de Amerikaanse methode van LuminEssence.

Het tot ontplooiing brengen van het lichtlichaam

De gnostiek

Volgens de gnostiek heeft de mens een geestelijke kern. Deze kent de eenheid achter al–wat–is. Deze kern van goddelijke aard is de lichtkern van de mens.² In gnostische literatuur wordt deze voorgesteld als de licht-Adam. De licht-Adam is het hemelse voorbeeld waarnaar de aardse mens Adam geschapen is. De licht-Adam is niet door de god van het Oude Testament geschapen. Zoals we al eerder hebben gezien geloofden de gnostici dat de god van het Oude Testament een kwade scheppingsgod is. Deze heeft de mens naar lichaam en ziel geschapen en niet naar geest. De wezens die de kwade scheppingsgod bij zijn scheppingswerk hielpen heten archonten. Het zijn zielekrachten, die geen geesteskeren bezitten en deze dus ook niet aan hun maaksel ‘mens’ konden toevoegen. Wil de mens weer terugkeren

naar zijn geestelijke huis, het pleroma, de lichtwereld of ‘het koninkrijk’, dan moeten de zieleferen worden overwonnen. Daarvoor moet deze mens de archonten passeren. Elke archont bewaakt zijn eigen zielefeer. Elke zielefeer kent zijn eigen levenslessen die moeten worden geleerd. Deze levenslessen zijn de wachtwoorden om de betreffende sfeer te kunnen passeren. Een mens die de wachtwoorden kent kan de archonten passeren en keert terug naar zijn volmaakte geestes- of lichtkern. Deze mens heeft zijn lichaam en zijn ziel overwonnen en is vrij.³

De Indiase wijsheidsliteratuur

In de Indiase wijsheidsliteratuur wordt beschreven hoe het menselijk potentieel zich kan ontploegen tot in de goddelijke dimensie. De vele goden die in het hindoeïsme voorkomen staan voor innerlijke krachten die, indien ze werkelijk begrepen zijn, de mens leiden tot zijn of haar hoogste potentieel. Een belangrijke symboliek die hierbij wordt gebruikt is die van een slang die opgerold ligt onderaan de ruggengraat. De slang staat voor een kracht, een vrouwelijke energie, die ook wel wordt aangeduid met de naam van de godin Shakti. Het is de kundalini-energie (zie ook hoofdstuk 3). Wanneer deze energie gewekt wordt, stijgt ze op en klimt langs de ruggengraat omhoog, om uiteindelijk de kruin te bereiken, waar ze zich verenigt met Shiva, een mannelijke god. Wanneer de beide energieën versmelten tot één, bereikt het individu een toestand van gelukzaligheid.⁴

Tijdens haar reis omhoog doet de kundalini-energie verschillende punten aan, die langs de ruggengraat zijn gelokaliseerd: de chakra's (Sanskriet voor ‘wiel’).

Wanneer de kundalini-energie een chakra aandoet vindt daar een transformatie plaats van energie. Uiteindelijk leert de mens zich daardoor steeds meer af te stemmen op de eenheid van al-wat-is. Er zijn drie knooppunten, die het lastigst zijn om te passeren. Dat zijn het wortelchakra, het hartchakra en het voorhoofdchakra. Transformatie van deze punten brengt respectievelijk: 1. het inzicht dat je met de totaliteit verbonden bent, 2. het waarnemen van het bestaan van een universeel levensprincipe en 3. het bereiken van een toestand van eenheid, van universele vreugde.⁵

Het is mogelijk dat de slang uit het paradijsverhaal is gemodelleerd naar de kundalinslang uit de Indiase wijsheidsliteratuur. De Bijbelschrijvers kunnen met de Indiase wijsheid in contact zijn geweest. De kennis kan zich langs handelsroutes naar het Midden-Oosten hebben verspreid. De slang uit het betreffende verhaal in Genesis wijst de mens op zijn of haar goddelijke

potentieel. De gedachte dat de mens een goddelijke kern heeft, zou door de Bijbelschrijvers als een grote zonde kunnen zijn beschouwd. In het Genesis verhaal wordt de slang dan ook als een grote boosdoener neergezet.

Drunvalo Melchizedek

Drunvalo Melchizedek is een Amerikaan die bekend is door zijn boeken en de cursussen die hij geeft. Hij heeft zijn lichtlichaam zover ontwikkeld dat hij erin kan reizen. Zo bereist hij de 'dimensies': verschillende gebieden in de ziel. Tijdens zijn reizen blijft hij bewust. Dat vergt oefening. Iemand die in de dimensies bewust kan blijven en die er bovendien voor kiest om op aarde te blijven en niet in een eenheidsbewustzijn op te gaan, heet in sommige kringen een melchizedek.

Drunvalo Melchizedek heeft een methode ontwikkeld om het lichtlichaam tot ontwikkeling te brengen. Het is een methode die vooral werkt met ademhalingsoefeningen. Het lichtlichaam – de merkaba – bestaat volgens zijn inzichten uit twee in elkaar grijpende tetraëders. Samen lijken ze op de Davidster maar dan driedimensionaal.

Stertetraëder

Drunvalo Melchizedek heeft kennis van de inwijdingsrituelen uit het oude Egypte. Volgens hem waren er twee belangrijke inwijdingsrituelen. Het eerste kon een inwijdeling ondergaan na een twaalfjarige opleiding. Deze had als doel om de angst te overwinnen. Aan het einde van de opleiding legden de inwijdelingen een proef af. Ze moesten een diep water in en elders weer bovenkomen, waarbij ze in de diepte twee muurtjes onderlangs moesten passeren. Daarbij kwamen ze langs obstakels en langs een reservoir gevuld met krokodillen. Meestal gingen de inwijdelingen de eerste keer fout en moesten ze de proef overdoen. Ze wisten dan van de krokodillen, maar ze wisten ook dat er nog een andere weg was.

De tweede inwijdingsproef volgde na weer een opleiding van twaalf jaar met als doel tot een eenheidsbewustzijn te komen. Een inwijdeling moest drie en een halve dag liggen in een sarcofaag. Hij of zij verliet dan zijn of haar lichaam en kon dankzij de kennis die hij of zij in de twaalf jaar van studie had opgedaan, de weg naar zijn of haar lichaam weer terugvinden.

Melchizedek leert over de geometrie van de schepping.⁶ Hij leert over het ei des levens en over de levensbloem. Hij vertelt over het reizen in dimensies en over wezens die in andere dan de driedimensionale werkelijkheid leven. Hij leert over de evolutie van de mensheid en over de tijd waarin wij nu leven als een heel bijzondere tijd. Volgens hem leven we in een tijd van grote overgangen.⁷

Awakening your lightbody

Awakening your Lightbody is een Amerikaanse methode die gechannelled is door Duane Packer en Sayana Roman. Degenen die door hen spreken heten Orin en DaBen. De ontwikkeling van het lichtlichaam volgens deze methode gebeurt met ondersteuning van klanken en visualisaties. Tijdens de meditaties leer je de energiecentra van je lichtlichaam kennen. Deze zijn gelokaliseerd op dezelfde plaatsen als de chakra's, maar je spreekt ze als het ware op een ander niveau aan: op het niveau van het lichtlichaam. Het lichtlichaam wordt beschouwd als drager van de ziel, toegang tot de eenheid. De energie van de lightbody wordt in de ruimte 'neergezet' en door 'resonantie' wordt je eigen lichtlichaam tot ontwaken gebracht. Het 'neerzetten van energie' is een techniek uit de Awakening your Lightbody. Het betekent dat er een veld van energie in de ruimte wordt gebracht, niet zichtbaar, wel ervaarbaar. Ook het resoneren is een techniek uit de Awakening your Lightbody. Het is als met het aanslaan van een bepaalde toets op de piano of het zingen van een bepaalde toon. Een voorwerp in de ruimte trilt in dezelfde vibratie mee en vormt dezelfde toon. Door het mee resoneren met de energie die in de ruimte wordt neergezet, wordt je eigen energie naar een hogere vibratie gebracht. Je kunt steeds meer zielskwaliteiten in je leven toelaten. Zielskwaliteiten zijn bijvoorbeeld liefde, mededogen, vreugde, compassie, eenheid en verbondenheid. Je leert te leven vanuit het concept van overvloed voor iedereen en niet vanuit de gedachte van tekort. De Awakening your Lightbody is een hedendaagse methode die oude kennis in een nieuw jasje brengt.

2. De vereniging van het mannelijke en het vrouwelijke

Eenheidsbewustzijn

Al de wegen die hier besproken zijn leren ons – meer of minder expliciet – dat het zaak is om het mannelijke en het vrouwelijke in onszelf te herenigen.

Dat wordt gedaan door oefeningen en uitgelegd met behulp van metaforen. De energiestromen in ons eigen subtiele lichaam worden voorgesteld als goddelijke stromen, mannelijk en vrouwelijk, die zich kunnen herenigen en met elkaar kunnen versmelten tot één. Met deze eenwording ondergaat ook onze visie op god, de godin of het goddelijke een transformatie. We kunnen niet meer spreken over god in termen van mannelijk en vrouwelijk, maar ‘god’ of de goddelijke dimensie van de werkelijkheid is een ervaring. We stappen de eenheidsdimensie van de werkelijkheid binnen.

Eerder (in hoofdstuk 3) zagen we dat onze visie er toe doet. Het is niet om het even welke visie we hanteren, omdat we onze visie als uitgangspunt nemen voor ons handelen. Leven we vanuit een dualistisch standpunt, dan doet de werkelijkheid zich als gebroken aan ons voor. Leven wij vanuit een eenheidsbewustzijn, dan manifesteert de werkelijkheid zich als één, als heel. Wij zijn met onze visie, met ons handelen, verantwoordelijk voor de werkelijkheid waarin wij leven.

Het koninkrijk van god als ideaal van heelheid

De christelijke Bijbel en de gnostische geschriften hebben het in navolging van het jodendom over het koninkrijk van god. Het is een ideaal dat in de toekomst wordt geprojecteerd, maar ook wordt ervan gezegd dat het in het heden voorhanden is.

Het koninkrijk van god in het Thomasevangelie

Eén van de meest populaire apocriefe (niet in de Bijbel opgenomen) boeken is het vroegchristelijke evangelie van Thomas. In dit evangelie staan 114 losse uitspraken die aan Jezus toegeschreven worden. Het heeft een gnostische inslag. We lezen over het koninkrijk van god: ⁸

*Het komt niet door het te verwachten;
zij zullen niet zeggen: Zie hier, of: Zie daar.
Maar het Koninkrijk van de Vader
is uitgespreid over de aarde
en de mensen zien het niet.*

Een ander citaat uit hetzelfde Thomasevangelie zegt:

*Als jullie de twee één maakt
en als jullie het innerlijk maakt als het uiterlijk,
en het uiterlijk als het innerlijk
en het boven als het beneden,
en als jullie het mannelijke en vrouwelijke tot één maakt,
zodat het mannelijke niet mannelijk zal zijn
en het vrouwelijke (niet) vrouwelijk, (...)
dan zullen jullie binnengaan [in het Koninkrijk].*

Het lijkt erop dat de schrijver van het Thomasevangelie ons op het belang wil wijzen van een leven vanuit een eenheidsbewustzijn. Hij wijst erop dat dat kan door mannelijke en vrouwelijke krachten weer als één te zien. Dan gaan we binnen in het koninkrijk.

Het koninkrijk van god in de Bijbel

Jezus spreekt in de Bijbel in gelijkenissen over het koninkrijk van god. Hij vergelijkt het met een mosterdzaadje dat heel klein is maar uiteindelijk een struik wordt, in de takken waarvan de vogels komen nestelen. Hij vergelijkt het ook met zuurdesem dat zijn werk in stilte doet. Wat het koninkrijk van god is, zegt Jezus in de Bijbel niet. Hij zegt wel wat het niet is. In Johannes 18: 36 zegt hij dat zijn koningschap ‘niet bij deze wereld hoort’ en dat zijn koninkrijk ‘niet van hier is’. Daarmee wordt niet noodzakelijk gezegd dat het koninkrijk van god geen aards vrederijk zou kunnen zijn. Het kan ook de aarde zijn in een nieuw perspectief, vanuit een eenheidsbewustzijn waargenomen.

De Bijbel is er verre van duidelijk over wat het koninkrijk van god inhoudt. Wat we erover vinden is wellicht het beste te begrijpen als beeldspraak.⁹ Bovendien is het niet altijd duidelijk of een passage inderdaad gaat over het koninkrijk van god.¹⁰ Dat biedt dus ruimte tot speculatie. En gespeculeerd is er in de loop der eeuwen! En het gebeurt nog steeds. Er zijn mensen die het koninkrijk van god begrijpen als een staat in het innerlijk van de mens, en er zijn mensen die het zien als de wereld zoals die door god is bedoeld. Volgens sommigen is het ideaal van het koninkrijk van god met geweld op aarde te vestigen, volgens anderen door in alle toonaarden af te zien van geweld. Er zijn mensen voor wie de wereld zoals die door god is bedoeld voorhanden is als we dat maar willen en durven te zien, zoals het Thomasevangelie suggereert. Er zijn mensen volgens wie het koninkrijk van god door god zelf op aarde zal worden gevestigd. Wat we

kunnen doen is volgens de één ons openstellen voor dit ideaal zodat we er klaar voor zijn als het zover is, volgens de ander kunnen we ons ervoor inzetten door zo goed mogelijk te leven. Sommigen zien het als een werkelijkheid die voor ons toegankelijk is na de dood, anderen zien het als een werkelijkheid die ooit komt, voor de levenden en de doden, op het moment dat god dat wil. Er zijn mensen voor wie het koninkrijk van god toegankelijk is voor alle mensen, niemand uitgezonderd. Volgens anderen vindt er een selectie plaats en is het koninkrijk van god alleen toegankelijk voor mensen die goed leven of goed hebben geleefd, uitgaande van de normen waarvan zij menen dat die goed zijn. Sommigen geloven dat er eerst een tijd van rampen nodig is voordat het koninkrijk van god aanbreekt, de apocalyps genoemd. Anderen zijn van mening dat apocalyptische beelden afspiegelingen zijn van de bewegingen van de menselijke ziel. Ze beschouwen ze als angsten die geprojecteerd zijn op de eindtijd. Die staan ons in de weg om te kunnen zien dat het NU is waar het om gaat als we het hebben over het koninkrijk van god. Het lijkt erop dat de Bijbel aansluit bij de behoefte van mensen, en ook is geschreven door mensen vanuit deze behoefte, om plaatjes te plakken op een ideaal dat vele mensen delen, maar waarvan niemand precies weet – anders dan met zijn of haar hart – wat het is waarnaar verlangd wordt.

Het koninkrijk van god in andere dan de christelijke religie

Het bijbelse visioen van het koninkrijk van god is in oorsprong joods. De christenen hebben het van de joden overgenomen. Het kan zijn dat het ideaal van het koninkrijk van god op een nog oudere bron teruggaat, namelijk de leer van Zarathoestra. Zarathoestra (Zoroaster in het Grieks) was een profeet die volgens de overleveringen in het oude Perzië zijn leer verkondigde. De schattingen van de tijd waarin hij leefde lopen uiteen van 5000 v.c.j.¹¹ tot 600 v.c.j., met tegenwoordig de meeste stemmen voor ca.1400 tot 1200 v.c.j.¹² De gedachte dat de geschiedenis niet cyclisch is en ook niet eeuwig, maar eindigt in een strijd tussen goed en kwaad zou op Zarathoestra kunnen teruggaan. De strijd zou ooit een hoogtepunt bereiken in een grote veldslag en na veel onrust en kwellingen zouden de goede krachten winnen. Dit zou gebeuren onder leiding van een saashyant, een toekomstige weldoener, een zoroastrische messias.¹³

De islam kent het ideaal van het koninkrijk van god niet als zodanig. Het ideaal van de islam is dat de hele wereld onderworpen is aan de wil van god. Een goede moslim realiseert zich dat en leeft volgens de regels van de

islam. Een gematigde moslim respecteert de wijze waarop andere mensen hun leven en hun religie vormgeven, een radicale moslim staat voor ogen god een handje te helpen bij het onderwerpen van de wereld aan zijn wil.

Binnen het hindoeïsme bestaat een leer over verschillende tijdperken die de mensheid doormaakt. We zitten nu aan het begin van het kali yuga en dat is een donkere tijd. We maken als mensheid een dieptepunt door. Daarna komen er weer lichtere tijden. Dat kan alleen nog wel duizenden jaren duren, dus wat dat betreft hoort het hindoeïsme niet in dit rijtje optimistische geluiden thuis.

Op dit moment zijn er veel esoterische leringen die bij elkaar komen in één punt: we leven in de eindtijd (dat wordt gezegd in vele tijden) en we maken de omslag van het duistere naar het lichte leven nu mee. De rampen en oorlogen die ons treffen wijzen alle in één richting: het voorbij gaan van de oude en de komst van een nieuwe wereld. Hoe we ons dat kunnen voorstellen wordt op verschillende manieren ingevuld. We gaan over van de derde naar de vierde (of nog hogere) dimensie en alles van de derde dimensie (de wereld waarin we nu leven) wordt vernietigd, of, een andere visie, we leren de wereld waarin we leven op een heel nieuwe manier zien. Dezelfde wereld met andere ogen.

De boeddhisten kennen een kijk die vergelijkbaar is met bepaalde visies op het koninkrijk van god. Het gaat om die visies, die ervan uitgaan dat de nieuwe wereld al voorhanden is, maar dat het met onze eigen waarneming te maken heeft of we het ook zo ervaren of niet. Deze boeddhisten noemen de wereld die we dan waarnemen de Avatamsaka-wereld of ‘het gelukzalige land’. Als we onze denkbeelden over hoe de wereld is loslaten, kunnen we openstaan voor deze manier van kijken. We verlaten dan het land van het lijden en treden het gelukzalige land binnen. We projecteren niet langer onze projecties op het scherm van ons eigen innerlijk, en nemen de werkelijkheid waar zoals ze is.

Verdiepingstekst: De dynamiek van mannelijk en vrouwelijk

In hoofdstuk 6 is gesproken over de eenwording van mannelijk en vrouwelijk als toegang tot 'het koninkrijk'. In deze verdiepingstekst wordt tegen de achtergrond van het model van zielsontwikkeling uitgelegd, hoe deze eenwording van mannelijk en vrouwelijk kan worden begrepen.

I. Duidingen van ego en ziel als mannelijk en vrouwelijk

In westerse filosofische en religieuze teksten wordt het ego als mannelijk en de ziel als vrouwelijk geduid. Ter illustratie van het eerste geef ik een citaat uit het werk van de filosoof Luce Irigaray; voor de onderbouwing van het tweede verwijs ik naar gnostische teksten waarin de ziel wordt voorgesteld als een gevallen vrouw (zie hoofdstuk 2 en 8).

Voor Luce Irigaray is seksualiteit een belangrijke metafoor voor de beschrijving van maatschappelijke, door mannelijke waarden gedomineerde, verhoudingen. De mannelijke, door egokrachten bestuurde orde noemt zij 'fallocratisch'. Het is een orde die het vrouwelijke ontkent, niet ziet, of het binnen mannelijke modellen aan zich onderwerpt:

Het vrouwelijke heeft er geen plaats behalve binnen modellen en wetten die door mannelijke subjecten uitgevaardigd zijn. Wat impliceert dat er niet werkelijk twee geslachten bestaan, maar één. Slechts één praktijk en voorstelling van het seksuele. Met zijn geschiedenis, zijn behoeften, zijn ongelukken, zijn tekorten, zijn negatief/ven ... waarvan het vrouwelijk geslacht de ondersteuning is. Dit – fallische – model bestaat uit de waarden die door de patriarchale maatschappij en cultuur bevoorrecht zijn en die in het filosofische corpus zijn ingeschreven: eigendom, productie, orde, vorm, eenheid, zichtbaarheid ... erectie.¹

Het ego is dus mannelijk, de ziel vrouwelijk. Maar was het maar zo eenvoudig! In de verdiepingstekst van hoofdstuk 2 heb ik er op gewezen dat het perspectief van waaruit wij naar de werkelijkheid kijken, mede bepaalt of wat we waarnemen zich aan ons voordoet als mannelijk of als vrouwelijk. Dat levert verschillende duidingen op van dezelfde fenomenen als mannelijk of vrouwelijk. Dat geldt ook voor de fenomenen ego, ziel en geest.

2. Een andere duiding binnen een ander perspectief

Dat het ego mannelijk is en de ziel vrouwelijk, is alleen waar te nemen binnen een vrouwelijk (ego- of ziels)perspectief en het is alleen binnen een vrouwelijk (ego- of ziels)perspectief waar. Alleen binnen een vrouwelijk (ego- of ziels)perspectief zijn ‘mannelijk’ en ‘vrouwelijk’ als zodanig te onderscheiden. Binnen een eenzijdig mannelijk perspectief is niets van deze analyse ‘waar’. Binnen een overstijgend Egoperspectief is ook niets van deze analyse ‘waar’. Ieder perspectief levert zijn eigen ‘waarheid’ op.

Hieronder zet ik de verschillende perspectieven op een rij:

- Het ego vanuit (mannelijk) egoperspectief beschouwd
- Het ego vanuit vrouwelijk ego- of zielsperspectief beschouwd
- Het ego vanuit (overstijgend) Egoperspectief beschouwd
- De vrouwelijke pool van het egoperspectief vanuit – mannelijk – egoperspectief beschouwd
- De vrouwelijke pool van het egoperspectief vanuit vrouwelijk ego- of zielsperspectief beschouwd
- De vrouwelijke pool van het egoperspectief vanuit (overstijgend) Egoperspectief beschouwd
- De ziel vanuit (mannelijk) egoperspectief beschouwd
- De ziel vanuit vrouwelijk ego- of zielsperspectief beschouwd
- De ziel vanuit (overstijgend) Egoperspectief beschouwd
- De geest vanuit (mannelijk) egoperspectief beschouwd
- De geest vanuit vrouwelijk ego- of zielsperspectief beschouwd
- De geest vanuit (overstijgend) Egoperspectief beschouwd.

Het ego vanuit (mannelijk) egoperspectief beschouwd, levert een duiding van het ego op als neutraal en eventueel als mannelijk (dit laatste gebeurt dan in een ‘vage herinnering’ aan een vrouwelijk perspectief; vergelijk de holletjes en bolletjes in de figuur van Escher; zie de verdiepingstekst van hoofdstuk 1).

Binnen het egoperspectief hebben we behalve de mannelijke pool van waaruit we de werkelijkheid kunnen aanschouwen, ook de vrouwelijke pool. Binnen dit perspectief is er al een vermoeden van een veel grotere, omvattende werkelijkheid. Dit perspectief kan zelfs de ingang zijn tot die grotere, omvattende werkelijkheid, maar ze is het nog niet. Als ze het is, dan is het dezelfde positie als het zielsperspectief. In de verdiepingstekst van hoofdstuk 5 hebben we gezien dat dit het perspectief is van oosterse en

esoterisch georiënteerde wijsheidstradities. Het is de vrouwelijke pool van het mannelijke egoperspectief, vanuit – vrouwelijk – zielsperspectief als mannelijk te benoemen (als deel uitmakend van het ego) of als vrouwelijk te benoemen (als deel uitmakend van de ziel). Het (mannelijke) ego vanuit vrouwelijk ego- of zielsperspectief beschouwd, kan als mannelijk worden benoemd, aangezien dit het perspectief is waarbinnen ‘mannelijk’ en ‘vrouwelijk’ als zodanig te onderscheiden zijn. Wordt ze als vrouwelijk benoemd, dan is het een ego dat is opgegaan in de grotere context van de ziel – in wezen een pathologische positie, omdat het ego zijn eigenheid is kwijtgeraakt zonder een nieuwe identiteit te hebben gevonden in een (overstijgend) Egoperspectief.

Het ego vanuit (overstijgend) Egoperspectief beschouwd, gaat op in de dynamiek van het Ego, voor te stellen als de werkelijkheid als energie, als de eenheid achter al-wat-is, als bewustzijn, als het ‘goddelijke perspectief op werkelijkheid’ of welke term je er ook voor wilt gebruiken. Het doet zich niet als mannelijk of vrouwelijk voor, omdat mannelijk en vrouwelijk zich binnen dit perspectief hebben verenigd tot één.

Zoals gezegd is er ook nog een vrouwelijke pool van het egoperspectief. De wijze waarop dit perspectief vanuit de verschillende perspectieven kan worden beschouwd (als het al wordt opgemerkt), is als volgt. Vanuit (mannelijk) egoperspectief kan de vrouwelijke pool van het (ego)perspectief behalve als paradigma, ook als geest worden benoemd. Het is een ‘doorblikje’ naar de eenheidsdimensie van de werkelijkheid, waarbij het vrouwelijke (de ziel als intermediair (zielsniveau) of de eenheid in haar vrouwelijke hoedanigheid (geestesniveau) niet, of met moeite, wordt opgemerkt. Als het wordt opgemerkt wordt het als neutraal of als mannelijk geduid. In spirituele literatuur komen we het tegen als het ‘hogere zelf’ of als het (mannelijk) goddelijke.

De vrouwelijke pool van het egoperspectief kunnen we vanaf de vrouwelijke pool van het egoperspectief als vrouwelijk benoemen. Ditzelfde geldt voor de vrouwelijke pool van het egoperspectief vanuit een – vrouwelijk – zielsperspectief beschouwd. Vanaf beide posities (die in wezen dezelfde positie zijn) kunnen we de vrouwelijke pool van het egoperspectief ook als mannelijk benoemen. Dat brengt ons weer terug bij een duiding van de vrouwelijke pool van het egoperspectief als ‘hogere zelf’ of als het mannelijke goddelijke, maar nu nadrukkelijk als mogelijke keuze en niet als enige optie.

Vanuit (overstijgend) Egoperspectief beschouwd, gaat de vrouwelijke pool van het egoperspectief, net als de mannelijke pool (zie eerder), op in de dynamiek van het Ego en doet zich niet langer meer als mannelijk of vrouwelijk voor, maar mannelijk en vrouwelijk hebben zich binnen dit perspectief verenigd tot één.

Welbeschouwd is er ook nog de positie van het hogere zelf; deze is dezelfde als de positie van het (overstijgend) Egoperspectief met dit verschil dat er nog wisselende posities van mannelijk en vrouwelijk in te onderscheiden zijn.

De ziel vanuit (mannelijk) egoperspectief beschouwd, levert een duiding van de ziel op als neutraal en eventueel als mannelijk, als het al wordt opgemerkt. Vergelijk het citaat uit het werk van Luce Irigaray waarin ze zegt dat het vrouwelijke binnen de door mannelijke waarden gedomineerde cultuur geen plaats heeft. Vanuit (mannelijk) egoperspectief is het moeilijk het vrouwelijke in haar eigenheid te onderkennen. Het vrouwelijke doet zich voor als de ondersteuning van zijn orde, op een manier die als vanzelfsprekend wordt beschouwd en die in zijn ogen geen erkenning behoeft.

De ziel vanuit vrouwelijk ego- of zielsperspectief beschouwd, levert een duiding op van de ziel als vrouwelijk, zolang ze in contact blijft met de eenheid van al-wat-is en niet 'de val', de derde dimensie in, maakt. 'Valt' de ziel de derde dimensie in, en vereenzelvigd ze zich met het ego, dan zal ze alles, ook zichzelf, door de bril van het ego waarnemen. Kijkt ze door de bril van het mannelijke ego, dan zal ze zichzelf als 'mannelijk' zien. We spreken dan niet meer van een zielsperspectief, maar van een (mannelijk) egoperspectief. Kijkt ze door de bril van het vrouwelijke ego- of zielsperspectief, dan (h)erkent ze het vrouwelijke én het mannelijke in hun eigenheid.

De ziel vanuit (overstijgend) Egoperspectief beschouwd, levert een duiding op van de ziel als niet langer in termen van mannelijk of vrouwelijk te benoemen.

De geest vanuit (mannelijk) egoperspectief beschouwd levert een duiding op van de geest als neutraal en eventueel als mannelijk – ter illustratie verwijs ik naar het vigerende mannelijke godsbeeld.

De geest vanuit vrouwelijk egoperspectief beschouwd, kan worden geduid als mannelijk of vrouwelijk, of als androgyn of als niet langer te benoemen in termen van mannelijk of vrouwelijk, afhankelijk van de vraag op welk niveau de geest wordt beschouwd: op het niveau van het ego, van

de ziel of van de geest (die vanuit vrouwelijk egoperspectief beschouwd, alle een manifestatie van de geest zijn). De geest vanuit vrouwelijk zielspectief beschouwd, wordt geduid als vrouwelijk (het mannelijke omvattend), of als androgyn of als niet langer te benoemen in termen van mannelijk of vrouwelijk. De geest vanuit (overstijgend) Egoperspectief beschouwd, is niet langer te benoemen in termen van mannelijk of vrouwelijk.

3. Het tot één maken van het mannelijke en het vrouwelijke

Kort gezegd komt het er op neer dat de begrippen ‘ziel’ en ‘geest’ een heel andere invulling krijgen, afhankelijk vanuit welk perspectief deze begrippen worden geduid: een egoperspectief (met een kleine letter), een zielspectief of een Egoperspectief (met een hoofdletter). Vanuit vrouwelijk (ego- of ziels)perspectief kan worden geschetst, wat vanuit mannelijk (ego)perspectief niet (of met moeite) zichtbaar is en wat vanuit (overstijgend) Egoperspectief vanzelfsprekend is, namelijk hoe mannelijk en vrouwelijk uiteindelijk één en hetzelfde zijn, opgaan in een eenheidsperspectief, zoals het Thomasevangelie zegt:

*en als jullie het mannelijke en vrouwelijke tot één maakt,
zodat het mannelijke niet mannelijk zal zijn
en het vrouwelijke (niet) vrouwelijk, (...)
dan zullen jullie binnengaan [in het Koninkrijk].²*

‘Kiest’ het zielspectief in het model van zielsontwikkeling (figuur 5.3) voor een ‘val’ naar rechts, dan belandt ze in de driedimensionale wereld van het ego (met een kleine letter). Het is een mannelijk perspectief, van waaruit de vrouwelijke dimensie van de werkelijkheid niet of met moeite waar te nemen is. Een kenmerk van het mannelijke perspectief is immers dat het alles, ook ‘het andere’, tot zichzelf herleidt, waardoor het vrouwelijke niet meer in haar eigenheid wordt (h)erkend.

‘Kiest’ het zielspectief in het model van zielsontwikkeling niet, dan bevindt ze zich in een ‘superpositie van toestanden’, tot het moment dat ze een keuze maakt.

‘Kiest’ het zielspectief in het model van zielsontwikkeling voor het eenheidsperspectief (links in het model afgebeeld), dan blijft ze op haar plaats en omvat de gehele figuur. Vanaf deze positie linkt ze met haar vrouwelijke dimensie, die het geheel omvat, terug naar de dimensie van het ego

(zo omvat de vrouwelijke dimensie de mannelijke) en biedt het ego daarmee context. Het ego kan deze dimensie vanuit zijn beperkte perspectief waarnemen als neutraal of als mannelijk; het ego kan deze dimensie vanuit een omvattend perspectief (zij/hij/het is nu het Ego met een hoofdletter) niet langer waarnemen in termen van mannelijk of vrouwelijk. Zij/hij/het gedraagt zich conform de regels van het spel zoals geschetst in de verdiepingstekst van hoofdstuk 2, met één verschil. Het Ego laat de duidingen van de perspectieven die zich voordeden in termen van mannelijk en vrouwelijk achterwege, want zodra zij/hij/het dat doet raakt zij/hij/het verwikkeld in dit spel en dan stagneert het spel: zij/hij/het maakt dan zijn/haar keuze voor de driedimensionale wereld. Het is dan wachten op een ‘switch’ om innerlijk contact te maken met de eenheid en zich weer in te voegen in de zielenstroom.

Dit is de situatie waarvan in het citaat uit het Thomasevangelie sprake is: het mannelijke en het vrouwelijke zijn tot één gemaakt, het mannelijke is niet mannelijk meer en het vrouwelijke niet vrouwelijk. Wat zich voorheen in termen van mannelijk en vrouwelijk aan ons voordeed is opgenomen in de zielenstroom. De ziel heeft haar bestemming gevonden in de geest. Als we zo over haar spreken, vergeten we al gauw het ‘dubbele karakter’ van de ziel, dat ze in deze hoedanigheid inderdaad niet kent.

7. Wat is de ziel eigenlijk?

Wat is de ziel eigenlijk? We kunnen het er wel over hebben, maar waar hebben we het dan over? Visies op de ziel; de ziel in theorie en praktijk.

1. Aspecten van de ziel

De ziel bemiddelt tussen ego en Ego (met kleine en hoofdletter)

De ziel bemiddelt tussen de geest en het ego. De geest is alomtegenwoordig. Het is het alles en het is niets. Het is het kwantumtheoretische substraat dat in interactie met ons bewustzijn onze werkelijkheid *is* (zie hoofdstuk 3). Voor het ego is die werkelijkheid te groot om in één keer te bevatten. Vandaar dat het ego deze werkelijkheid in mootjes hakt en daarvan zegt: dit is de werkelijkheid. We doen dat met z'n allen en daarmee creëren we een collectieve werkelijkheid. Op die collectieve werkelijkheid plakken wij individueel onze eigen plaatjes en verklaren dat tot onze werkelijkheid. Zo wordt de alomtegenwoordige geest voor ons behapbaar.

De ziel zit tussen ego en geest in. Het is een soort voorstadium van de driedimensionale werkelijkheid en tegelijkertijd een poort naar de eenheidsdimensie van de werkelijkheid. In de driedimensionale werkelijkheid voelt het ego zich thuis. De kunst van het leven is het ego zo te oefenen, dat ze ook in de eenheidsdimensie thuis is. Dan spreken we niet meer van ego met een kleine letter maar van Ego met een hoofdletter. Het is ons hogere bewustzijn. De zielswerkelijkheid twijfelt als het ware steeds hoe ze zich in een bepaalde tijd en op een bepaalde plaats zal manifesteren. Zal ze kiezen voor de driedimensionale werkelijkheid of voor de eenheidsdimensie van de werkelijkheid? Uiteindelijk omvat de eenheidsdimensie van de werkelijkheid ook de driedimensionale werkelijkheid. In de eenheidsdimensie is immers alles één. Ook wat zich eerder aan ons voordeed als veel. De ziel kent vele dimensies. Veel meer dan de drie die we gewoonlijk de alledaagse werkelijkheid noemen. In feite is het aantal dimensies van de ziel oneindig. Wanneer de ziel opgaat in de geest zijn alle dimensies teruggebracht tot één.

Wat wij als onze persoon ervaren, kan zich meer of minder identificeren

met het ego, de ziel of de geest. Identificeren we ons met het ego, dan voelen we ons thuis in de driedimensionale wereld. Wanneer we het hebben over het ego dat zich in de driedimensionale wereld thuisvoelt, dan hebben we het in feite over de persoon die zich met het ego identificeert. Oriënteren we ons aan de ziel, dan maken we ons los van de driedimensionale wereld en we treden een meerdimensionale wereld binnen. Het ego realiseert zich deel uit te maken van de ziel en is niet meer het ankerpunt voor onze oriëntatie.¹ We spreken van het perspectief of het gezichtspunt van de ziel. Komen we thuis in de dimensie van de geest, dan versmelt ons bewustzijn met het al of het niets, de eenheid van al-wat-is. We spreken van een eenheidsperspectief.

De ziel is bovenpersoonlijk

De ziel is bovenpersoonlijk. Dat betekent dat de ziel veel meer is dan onze persoonlijkheid. Het is als met een bloem in een bloemenveld. Alle bloemen tezamen maken het veld en toch kan een bloem van zichzelf niet zeggen dat hij het bloemenveld is. En toch is ook die ene bloem het bloemenveld, als onderdeel van het geheel. Zo is het ook met de persoon die zich begint te realiseren dat zijn ego deel uitmaakt van de ziel. Er zijn meerdere persoonlijkheden die zich met dezelfde ziel identificeren. En tóch is de ziel ook persoonlijk, omdat het in eenzelfde ruimte-tijd-continuüm (meestal) maar één persoon is, die zich met deze ene ziel identificeert. Onze driedimensionale werkelijkheid is één ruimte-tijd-continuüm, maar de ziel kent er meerdere. Voor de persoon zijn deze te ervaren als vorige levens of als volgende levens of als parallelle levens. Voor de ziel bestaan al deze werkelijkheden tegelijkertijd. Via de werkelijkheid van de ziel kan een persoon met deze levens contact maken.

De ziel is meerdimensionaal

Al die ervaringen van de ziel spelen zich af in meerdere dimensies tegelijkertijd. Als een persoon het gevoel heeft alleen in de driedimensionale werkelijkheid te leven, kan het toch zo zijn dat hij of zij gemotiveerd wordt vanuit een ander leven. Als iets uit een vorig leven nog niet is opgelost, dan kan een persoon er in dit leven mee worden geconfronteerd. Iemand kan bijvoorbeeld nog schuld ervaren om een begane misdaad of iemand kan nog angst ervaren door een traumatisch overlijden of iemand zit nog vol van boosheid om een ruzie die nooit is goedgeemaakt. De resten van deze onverwerkte ervaringen worden in dit leven nog ervaren. Er zijn ook erva-

ringen in de ziel die deel uitmaken van de zielestroom en die als positief worden ervaren. Dat zijn bijvoorbeeld vermogens en talenten die iemand uit een vorig leven meeneemt dit leven in. De som van goede en slechte daden uit vorige levens wordt 'karma' genoemd. Het als negatief ervaren karma zijn de onverwerkte ladingen die als het ware zijn blijven hangen en wachten tot ze worden verwerkt en losgelaten. Het als positief ervaren karma maakt deel uit van de zielestroom en staat de nieuw te incarneren persoon ter beschikking voor zover deze in contact leeft met zijn of haar zielestroom.

Na de dood trekt de ziel zich uit de driedimensionale persoonlijkheid terug en blijft in andere dimensies bestaan. Al hetgeen verwerkt is, keert terug in de eenheid van al-wat-is, de wereld van het licht. Wanneer een ziel een nieuwe persoonlijkheid op de aarde zet, is deze persoon via zijn of haar ziel verbonden met het karma van zijn of haar ziel. Onverwerkt karma houdt de ziel gebonden aan de aardse dimensie(s) van de werkelijkheid. Naarmate een persoon schoner wordt (zijn of haar ziel bevat minder restanten uit andere levens), kan een persoon na zijn of haar dood steeds completer terugkeren naar 'het licht'. Deze dimensie wordt ook ervaren als liefde en als een toestand van gelukzaligheid, getuige de verslagen van mensen die een zogenaamde 'bijna dood ervaring' hebben gehad.

De dimensies van de ziel zijn als de tonen van muziek

De dimensies van de ziel zijn te vergelijken met de tonen van muziek. Wij maken onze muziek binnen een bepaald bereik. De tonen van de muziek lopen oneindig ver omhoog en oneindig ver omlaag. Ook al horen we de tonen daar normaliter niet meer, het is voorstelbaar dat de tonen er wel zijn. Zo is het ook met de dimensies van de ziel. Voor onze persoonlijkheid is maar een bepaald bereik van de werkelijkheid te ervaren, terwijl de werkelijkheid oneindig veel meer dimensies kent dan wij ons bewust zijn. De dimensies die wij bewust ervaren, zijn te vergelijken met de tonen van de muziek die wij van het oneindige spectrum kunnen horen.

Flatland

Er bestaat een hele leuke vergelijking. Die is bedoeld om uit te leggen hoe voor ons de vierdimensionale werkelijkheid en de werkelijkheden van hogere dimensies er wel zijn en invloed op ons uitoefenen, ook al nemen wij die werkelijkheden niet bewust waar. In die vergelijking spelen wezens een rol, die in een tweedimensionale wereld leven. Ze leven in het plat-

te vlak. Ze leven in een wereld van driehoeken, vierkantjes, meerhoeken, rondjes, in allerlei kleuren, maar alles tweedimensionaal. Stel je voor dat ze leven in het platte vlak van een tafelblad. Nu legt iemand opeens een pen op tafel neer. Voor de tweedimensionale wezentjes verschijnt de pen op de tafel uit het niets. Ze nemen, in het platte vlak, alleen de afdruk ervan waar. Waar komt die vandaan!? Ze begrijpen het niet. Een wonder! Ze komen tot de conclusie dat god moet bestaan, die voor een wonder als dit zorgt. God zorgt er ook weer voor dat de afdruk van de pen verdwijnt.²

Wat speelt zich af in de dimensies?

Tegenwoordig verschijnt er veel literatuur die op allerlei wijze uitlegt wat er zich allemaal buiten ons bewustzijn in de vele dimensies afspeelt. In de eerste plaats bevinden de engelen, meesters en gidsen van het licht zich in die dimensies. Als we ons bewustzijn leren te verruimen, leren we ook contact te hebben met deze wezens. Maar het is niet alleen maar goed wat er in deze dimensies leeft. Er is ook de astrale wereld, waarin wezens leven die niet goed ‘over’ zijn gegaan en nog altijd niet weten dat ze dood zijn. Wij kunnen ze ervaren als kwade geesten, terwijl het gewoon wezens zijn die hulp nodig hebben bij het alsnog goed ‘over’ gaan. Als we niet voldoende zijn geaard, via onze lichtkanalen zijn verbonden met de aarde, dan kunnen we in de astrale wereld verzeild raken en krijgt deze wereld invloed op ons. Onze maatschappij gaat hiermee om door pillen voor te schrijven en je psychiatrisch te begeleiden.

Waarom wij meestal geen weet hebben van de wezens in andere dimensies wordt in esoterische kringen verklaard doordat ons eigen bewustzijn nog niet zo ver ontwikkeld is, waardoor wij geen zicht hebben op hen, en zij wel op ons (vergelijk de tweedimensionale wezentjes en hun ‘god’). Er wordt wel geopperd dat ‘onze goden’ eigenlijk (goede en slechte) wezens uit andere dimensies zijn. Naarmate een mens zich verder geestelijk ontwikkelt, zal het contact met deze meerdimensionale werkelijkheid steeds groter kunnen worden. Het is dan mogelijk om in deze dimensies ‘opruimwerk’ te doen, bijvoorbeeld om verdwaalde wezens te begeleiden naar het licht. Ook kan het opruimwerk bepaalde aspecten van onze eigen ziel betreffen. De achterliggende gedachte is dat wij een verantwoordelijkheid hebben voor het leven op aarde, maar ook voor de levens die we zelf al in andere dimensies hebben geleefd.

De motieven om zich met andere dimensies in te laten zijn divers. Een motief is dat mensen hun contact met de wereld van gidsen en helpers wil-

len versterken. Soms krijgen ze andere contacten er dan gratis bij. Soms ervaren mensen een negatieve invloed van de geesteswereld in hun leven en willen daarvan af. Sessies waarbij je de dimensies verkent kunnen daar bij helpen.³ Soms voelen mensen dat ze ‘elders’ meer thuis zijn dan hier en willen ze onderzoeken waar ze vandaan komen of waar ze óók wonen. Als ze dat weten kunnen ze zich vaak beter verzoenen met het leven op aarde, omdat ze die verschillende levens met elkaar kunnen verbinden. Het kan ook zijn dat mensen in hun verlangen spiritueel te groeien ervaringen krijgen die door andere dimensies te verklaren zijn en zonder dat ze daar op uit waren, komen die ervaringen dan op hun pad.⁴

2. Spirituele ontwikkeling

De wetmatigheden van een toonladder toegepast op zielsontwikkeling

Eerder is al gezegd dat de dimensies van de zielswerkelijkheid te vergelijken zijn met de tonen van muziek. Spirituele ontwikkeling is te vergelijken met het componeren van een muziekstuk. De tonen van het muziekstuk kennen een bepaalde wetmatigheid. Die kent spirituele ontwikkeling ook. Als je kijkt naar een toonladder, dan is daar iets opmerkelijks aan. De toonladder do – re – mi – fa – so – la – ti – do kent bepaalde ‘sprongetjes’. De sprongetjes doen zich in de muziek als halve tonen voor. Ze vinden plaats tussen de mi en de fa en tussen de ti en de do. Steeds zijn het drie tonen en dan een sprongetje en dan weer drie tonen en een sprongetje:

Do – re – mi ^ fa || so – la – ti ^ do.

Het is voorstelbaar dat een soortgelijk mechanisme ook op zielsniveau werkzaam is. Vergelijken we de driedimensionale werkelijkheid met de eerste drie tonen do – re – mi, dan zien we dat we om contact te krijgen met de zielswerkelijkheid een sprongetje moeten maken, naar de fa. Vergeten we dat sprongetje te maken, dan zitten we nog steeds op egoniveau al denken we van onszelf dat we op zielsniveau functioneren. We gaan vrolijk door met ons te ontwikkelen en ondertussen zijn we aan het dwalen.

Zijn we niet verdwaald en ontwikkelen we ons verder en zijn we toe aan het sprongetje naar geestesniveau, dan moeten we ook niet vergeten het sprongetje te maken. Maken we het sprongetje niet, dan dwalen we op

zielsniveau en denken we dat we verlicht zijn. Als zo iemand leraar wordt, dan kunnen we die maar beter niet volgen.

‘Sprongetjes’ zijn er meer wanneer we ons ontwikkelen. Welke dat zijn, verschilt van systeem tot systeem dat ons hier inzicht in wil bieden. Allerlei scholen hebben er hun eigen opvattingen over. De belangrijkste les die we hieruit kunnen trekken is dat er dwaalwegen zijn op het terrein van spirituele ontwikkeling en dat we moeten opletten wie we als leraar volgen en welke weg we gaan.

Mythen spreken in verholde termen over aspecten van zielsontwikkeling

Eerder (in hoofdstuk 6) maakten we kennis met een inwijdingsweg van het oude Egypte. Die liet zien hoe de inwijdeling door twee bassins met water moest gaan en vaak eerst verkeerd ging in zijn of haar wens zo gauw mogelijk de proef te doorstaan. Het is mogelijk dat deze proef een aspect van spirituele oefening plastisch uitbeeldt: de weg is vol obstakels en er zijn allerlei dwaalwegen.

Ook in oude mythen zien we mogelijk ditzelfde aspect van de ziel verbeeld. Denk aan de mythe van Ariadne. Zij wijst Theseus de weg in het labrynt en helpt hem eruit door hem een kluwen wol mee te geven die hij aan het begin van het labrynt vastbindt waardoor hij de weg terug kan vinden. Bovendien verslaat hij met het zwaard dat zij hem heeft gegeven een vreselijk monster in het labrynt. Maar ook andere aspecten van de menselijke ziel worden in mythen aanschouwelijk gemaakt.

De mythe van het tweespan van Plato schetst de dubbele hoedanigheid van de ziel. De ziel hangt enerzijds naar het aardse, anderzijds streeft ze naar het hemelse. De ziel heeft volgens Plato drie delen, te weten 1. de rede, 2. de wil of de moed, en 3. de begeerte. De verhouding tussen de drie delen van de ziel werkt hij uit in een vergelijking van een wagenman met een span paarden. De goden hebben het in hun reis om de Ware Werkelijkheid te aanschouwen gemakkelijk. In de vergelijking zijn zij wagenmannen die de beschikking hebben over twee goede paarden. Het niet-goddelijke gevolg echter, beschikt over één paard dat naar boven, naar de Ware Werkelijkheid reikt, en één onwillig paard, dat het hele span naar de aardse werkelijkheid trekt. In de vergelijking staat de wagenman voor de redelijke functie, het goedwillende paard voor de wil of moed en het onwillige paard voor de begeerte.

De mythe van Isis en Osiris verbeeldt de onsterfelijkheid van de ziel. In

de mythe krijgt de broer van Osiris, de kwade Seth, Osiris door een list zover om in een kist te gaan liggen. Als Osiris erin ligt sluit Seth de kist, verdrinkt zijn broer, hakt hem in 14 stukken en verspreidt hem over heel Egypte. Hij wordt door Isis weer bij elkaar gesprokkeld. Alleen zijn mannelijke lid wordt niet gevonden. Isis creëert een gouden fallus waarmee Osiris toch nog een zoon, Horus, verwekt. Isis balsemt en mummificeert Osiris en dankzij haar hulp verkrijgt hij het eeuwige leven.

Maar de mooiste verbeelding van een aspect van de menselijke ziel zien we misschien wel in het bijbelse verhaal van de boom in het midden van de tuin. Dat verhaal laat zien hoe de ziel twee gezichten kent; een wonder-schoon gezicht: dat van het eeuwige leven, en een grimmig gezicht: dat van de dood. Het verhaal toont ons dat het aan ons zelf is in welke werkelijkheid wij leven: een werkelijkheid die aansluit bij ons hoogste potentieel of een werkelijkheid van dwaling.

Verdiepingstekst: De dimensies van de ziel

In hoofdstuk 7 is beschreven wat de ziel is, zowel in theoretische als in praktische zin. Het blijkt dat de ziel twee gezichten kent: ze kan zich voordoen als wonderschoon en ze kan zich voordoen als gevaarlijk. In deze verdiepingstekst wordt beschreven hoe dit tweezijdig voorkomen van de ziel kan worden begrepen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de tonen van muziek als metafoor. Inzichtelijk wordt hoe de dimensies van de ziel totstandkomen en hoe de dimensies 'dwaalwegen' kunnen vormen op de weg van zielsontwikkeling. Ook wordt beschreven hoe iemand door een zuivere oriëntatie op het juiste pad kan blijven.

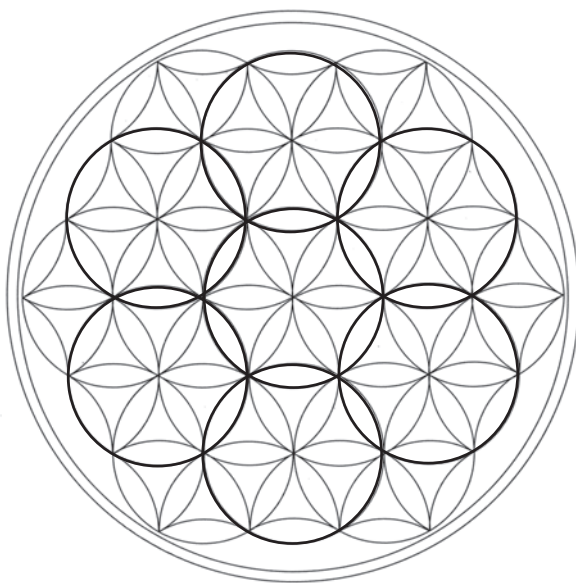
I. Ei des levens

De dimensies van de ziel zijn te vergelijken met de tonen van muziek. De dimensies van de werkelijkheid zoals die door het ego worden waargenomen als driedimensionale werkelijkheid, zijn te beschouwen als de tonen do-re-mi. Dan vindt er een 'sprongetje' plaats naar de fa: de dimensie van de ziel. De tonen fa-so-la-ti (eenvoudig voorgesteld) bestrijken met elkaar de dimensie van de ziel en dan vindt er opnieuw een 'sprongetje' plaats naar de do en het octaaf is vol.

Do	re	mi	fa		so	la	ti	do.
1	2	3	4		5	6	7	8

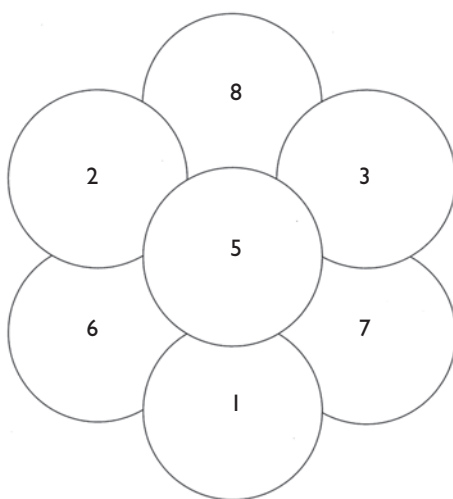
Willen we begrijpen waarom die sprongetjes plaatsvinden, dan zullen we 'achter' de gewone werkelijkheid moeten kijken, naar de werkelijkheid van 'achter de schermen'. Dat doen we aan de hand van het model van zielsontwikkeling, met nu de verschillende dimensies erin geplaatst. Maar voordat we daartoe overgaan, zullen we eerst 'het ei des levens' van Drunvalo Melchizedek bespreken, aangezien dit zeer verhelderend is wat betreft het waarom van de 'sprongetjes' in het octaaf.¹

Het ei des levens is onderdeel van de levensbloem. De levensbloem ziet er als volgt uit (figuur 7.1). De contouren van het ei des levens zijn er vet in afgedrukt:

7.1 Levensbloem

Het ei des levens heeft de volgende contouren (figuur 7.2):

7.2 Ei des levens

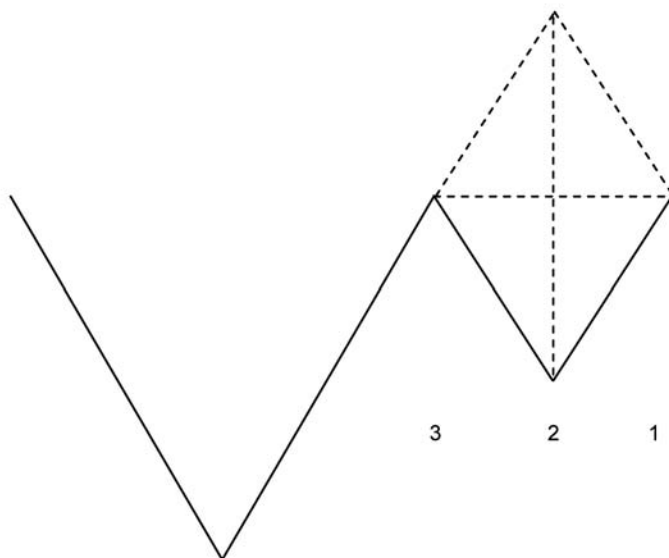
De figuur van het ei des levens is een driedimensionale figuur. Achter bol 5 bevindt zich, uit het zicht, bol 4. In de figuur vinden we de contouren van twee in elkaar geschoven tetraëders terug. Dat is wanneer we de middelpunten van de bollen 1, 2, 3 en 4 en de middelpunten van de bollen 5, 6, 7 en 8 met elkaar verbinden. (Vergelijk de figuur in hoofdstuk 6.) Een tetraëder is een regelmatig viervlak.

Een citaat uit het boek waar de figuren uit afkomstig zijn, legt heel mooi uit hoe we de sprongetjes in een toonladder kunnen begrijpen, tegen de achtergrond van de figuur:

De reden dat er halve stappen zijn tussen de derde en vierde noot en de zevende en achtste noot, en een breuk tussen de vierde en vijfde noot, is dat geluid verklaard kan worden in termen van het ei des levens (figuur 7.2). Als geluid van onderaf binnenkomt, raakt het bol nummer een. Van daar moet het naar drie andere plaatsen op deze tetraëder – van bol nummer een naar nummer twee, dan naar nummer drie; het beweegt in een driehoek – een plat vlak in dezelfde richting. Dan moet de geluidsgolf van richting veranderen om naar de vierde bol te gaan. De vierde bol ligt recht achter bol nummer vijf. Omdat de geluidsgolf van richting verandert, wordt hij waargenomen alsof hij een kortere afstand aflegt, vandaar de halve stap, net zoals de schaduw van een lijn korter lijkt te worden als hij van richting verandert. De geluidsgolf heeft nu de eerste tetraëder voltooid en gaat de tweede tetraëder in. Hiervoor moet hij door de leegte in het midden van het ei des levens, de Grote Leegte om bij bol nummer vijf te komen. Geluid verandert van polariteit als het naar de tweede tetraëder gaat, van mannelijk in vrouwelijk of van vrouwelijk in mannelijk. Dan gaat het in een plat vlak naar de bollen nummer zes en zeven, waar het weer een halve stap moet maken om naar bol nummer acht te gaan.²

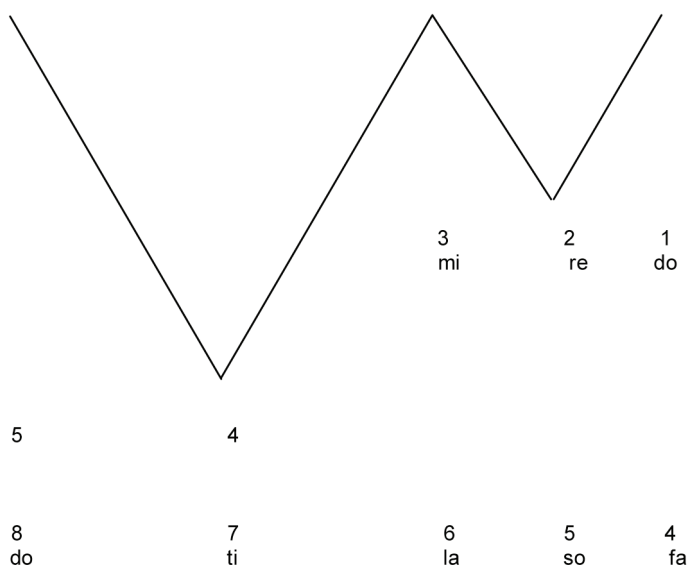
2. De goede weg en een perspectief van dwaling

De schrijver van het boek waaraan ik dit citaat ontleen, Bob Frissell, geeft aan dat Drunvalo Melchizedek de kennis doorgeeft die met de training voor de 2e inwijding van de Egyptische mysterieschool van Achnaton werd geleerd. Aan de hand van de inzichten die hij ontvouwt, kan ik uitleggen hoe de dimensies van de werkelijkheid in het model van zielsontwikkeling te plaatsen zijn. Daartoe keren we terug naar de figuur die een egoperspectief op werkelijkheid toont (figuur 5.1). Van deze figuur beeld ik alleen de relevante lijnen af (figuur 7.3):

7.3 Grondstructuur van het model van zielsontwikkeling met dimensies 1, 2 en 3

In de figuur zijn de dimensies 1, 2 en 3 afgebeeld. Ze verwijzen naar de hoekpunten (rechts, onder en links) van de ruit die het egoperspectief op werkelijkheid verbeeldt (de rechter ruit). We weten dat we na de derde dimensie (nog behorende bij de werkelijkheid zoals die door het ego wordt waargenomen) een sprongetje moeten maken naar de vierde dimensie, behorende bij de werkelijkheid zoals die vanaf zielsperspectief wordt waargenomen. We doen dat door de figuur voor ons geestesoog te transponeren naar de dimensie van de ziel (zie figuur 7.4). We tekenen deze dimensie in de figuur door deze een verdieping lager te tekenen. De ruit rechts verbeeldt op deze hoogte de dimensie van de ziel; een verdieping nog lager verbeeldt (vooruitlopend) op diezelfde plaats de eenheidsdimensie van de werkelijkheid. Zo wordt in beeld gebracht hoe de werkelijkheidsdimensies van het ego (bestaande uit de dimensies 1, 2 en 3) kunnen worden ingebracht in de dimensies van de ziel (bestaande uit de dimensies 4, 5, 6 en 7; eenvoudig voorgesteld), en hoe deze tenslotte kunnen worden ingebracht in het eenheidsperspectief (dimensie 8; eenvoudig voorgesteld).

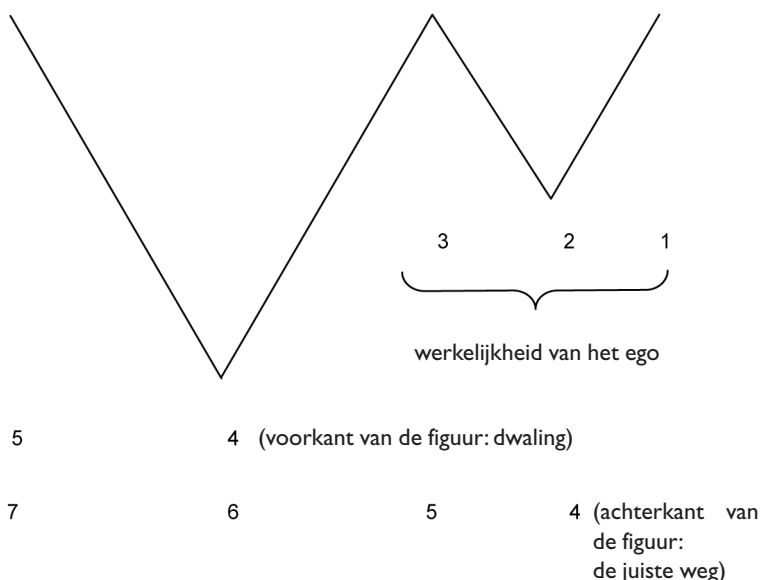
7.4 Tussenstap en eigenlijk fout: een perspectief van dwaling

Maar dit is een zeer vereenvoudigde (en daardoor eigenlijk foutieve) voorstelling van zaken, maar op dit moment ons uitgangspunt. Van hieruit kan ik stapje voor stapje uitleggen hoe de dimensies van de ziel in de grondstructuur van het model van zielsontwikkeling zijn in te brengen. Helemaal foutief is de voorstelling van zaken eigenlijk ook weer niet: het is een weg die kan worden gegaan, maar het is een doodlopende weg. Het is een weg die wordt gegaan als wordt vergeten ‘het sprongetje’ te maken. Het is een perspectief van dwaling.

Een perspectief van dwaling kenmerkt zich doordat wordt voorondersteld dat de zielswerkelijkheid of het eenheidsperspectief wordt betreden, terwijl men op egoniveau blijft. Elke betrouwbare inwijdingsweg begeleidt de inwijdeling in het leren doorzien en overwinnen van zijn eigen fouten op het gaan van de weg naar eenheidsbewustzijn.

Om nu de goede weg te gaan, en het ‘sprongetje’ te maken dat we in figuur 7.4 vergeten zijn te maken, moeten we als het ware naar de achterkant van de figuur: een vanaf figuur 7.3 beschouwd ‘verborgen perspectief’. Pas dan kunnen we de dimensies van de ziel op de juiste wijze in het

model van zielsontwikkeling inbrengen. Vergelijk hoe in het ei des levens de stap van 3 naar 4 naar ‘achter’ het zichtbare beeld wordt gezet. We krijgen nu de volgende figuur (figuur 7.5):

7.5 De dimensies in het model van zielsontwikkeling geplaatst tot en met de dimensies van de ziel (verborgen perspectief)

Om de figuur goed te kunnen lezen, moeten we begrijpen dat het beeld vanuit zielsperspectief gezien, zich omkeert ten opzichte van het egoperspectief. Het waarom daarvan, kunnen we begrijpen met behulp van onze kennis opgedaan in de verdiepingstekst van hoofdstuk 6. We hebben daar gezien hoe begrippen ziel en geest een heel andere invulling krijgen, afhankelijk van het perspectief van waaruit de begrippen worden beschouwd. Ditzelfde geldt voor de verschillende dimensies van de figuur: mannelijk en vrouwelijk draaien zich om bij een wisseling van perspectief. We zien het ook in het hiervoor gegeven citaat terug, waar wordt verteld dat geluid van polariteit verandert als het van de eerste naar de tweede tetraëder gaat. Het gaat over van mannelijk in vrouwelijk of van vrouwelijk in mannelijk.

We zien het ook terug in de structuur van de toonladder, indien we haar voorzien van de begrippen ‘mannelijk’ en ‘vrouwelijk’:

Mannelijk				vrouwelijk				} toonladder vanuit vrouwelijk perspectief beschouwd (vanuit mannelijk perspectief draait de verhouding van mannelijk en vrouwelijk zich om) ³
Do – re – mi ^ fa so – la – ti ^ do.								
1	2	3	4	5	6	7	8	

7.6 De verborgen structuur van een octaaf

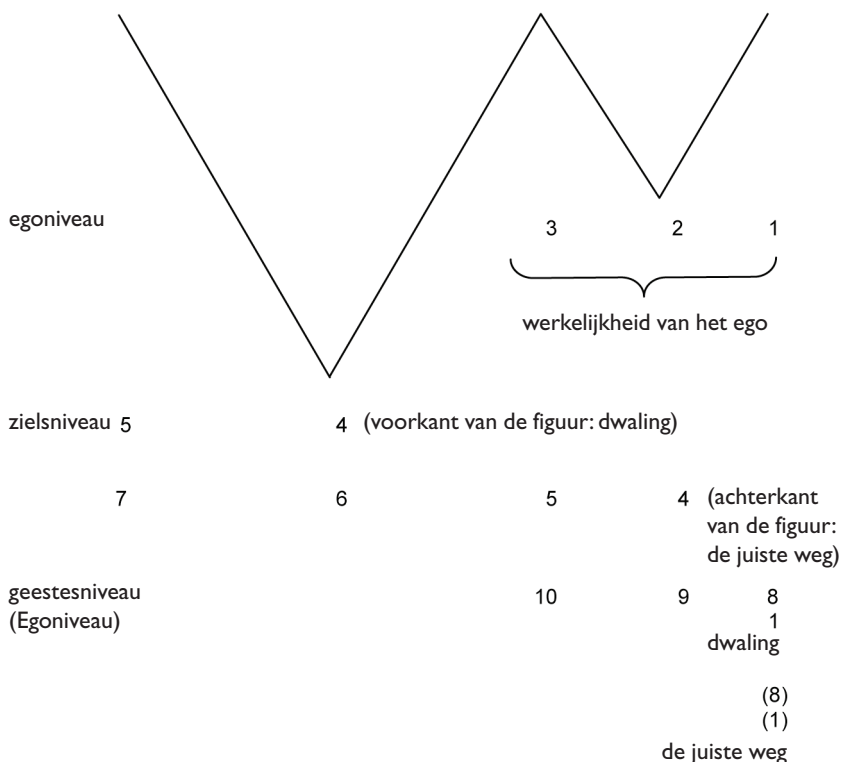
Ook zien we het verderop in hoofdstuk 8 in een citaat over de ziel: ‘Want de zuivering van de ziel is het herwinnen van de frisheid van haar vroegere aard en *de omkering van zichzelf*’.⁴ Het volgen van de juiste weg vraagt om een ‘omkering’ of – een andere metafoor – een ‘sprongetje’. (De feitelijke overstap van de eerste naar de tweede tetraëder vindt plaats van 4 naar 5; hierover verderop meer.)

Het ‘sprongetje’ herkennen we in de figuur aan het getransponeerd zijn van de figuur naar de zielsdimensie (een verdieping lager afgebeeld) en aan het verloop van de V. De zielsdimensie draait zich om ten opzichte van de dimensie waarin het ego thuis is. Als we in figuur 7.5 volgen hoe de V na dimensie 3 een verdieping lager verder loopt, zien we dat de V verder gaat waar ze is geëindigd: dimensie 4 bevindt zich in de figuur zowel op het niveau van het ego als op het niveau van de ziel in de diepte van de V. Er lijkt geen ‘sprongetje’ te zijn afgebeeld. Maar dat de V verder lijkt te gaan waar ze is geëindigd, is gezichtsbedrog. Omdat de zielsdimensie zich omdraait ten opzichte van de dimensie waarin het ego thuis is, is de figuur op zielsniveau te lezen alsof ze ‘omgekeerd’ is afgebeeld. In ons hoofd maken we er de voorstelling van dat de V waar die overgaat van de 3e naar de 4e dimensie, is afgebeeld als een omgekeerde V. De figuur maakt zijn toonladder vol tot en met de ti – de volgende stap is do. Deze kunnen we ons voorstellen een verdieping lager, onder de do op egoniveau. De do op deze plaats bevindt zich op geestesniveau: het is het teruggrijpen van de geestelijke dimensie van de werkelijkheid – het niveau van het Ego (met een hoofdletter) – naar de driedimensionale werkelijkheid. De werkelijkheid van het ego (met een kleine letter) krijgt hierdoor een nieuwe glans: de glans van heelheid.

In ons chakrasysteem zien we deze dynamiek of deze wetmatigheid van de toonladder terug. We hebben 7 hoofdchakra's (basischakra, buikchakra, solar plexus, hartchakra, keelchakra, voorhoofdchakra, kruinchakra) en met deze chakra's corresponderen (volgens de methode *Awakening your Light-body*) de verschillende centra van het lichtlichaam. Vanaf de kruin stroomt de energie die vanaf het basischakra vanuit de aarde omhoog stroomt als een fontein weer omlaag, om zich daar met de aarde-energie te mengen en weer het lichaam binnen te stromen, langs onze ruggengraat omhoog. Op haar weg omhoog ontmoet zij de hemelenergie, die onder meer via onze kruin ons lichaam binnenstroomt. Via het hart treedt de zich ontwikkelende persoon de zielsdimensie binnen en maakt contact met de zielenkrachten en leert deze te hanteren. Bij het leren hanteren van de zielenkrachten is het nodig deze te gronden. Dat kan in een aan de zielsdimensie complementair systeem, dat in ons lichaam in de diepte van ons bekken (in wat genoemd wordt het kosmisch oog, waarover verderop in deze verdiepingstekst meer), ons kleine ego met het grote Ego verbindt. Vergeten we de zielenkrachten te gronden, dan kan er gemakkelijk een dwaalweg worden ingeslagen. Verbinden we hemel en aarde in de diepte van het bekken, dan is het mogelijk ons zelf voor het gaan van een dwaalweg te behoeden.

Om te begrijpen hoe de dwaalweg loopt, keren we terug naar de voorkant van de eerder getoonde figuur, met aan de voorkant van de figuur de dwaalweg afgebeeld. Zie afbeelding 7.7.

Van 3 naar 4 (van mi naar fa) begeef je je naar zielsniveau en van 7 naar 8 (van ti naar do) – eenvoudig voorgesteld – naar geestesniveau. Zoals er van 3 naar 4 een dwaalweg is te nemen door op egoniveau te blijven, zo is er van 7 naar 8 een dwaalweg te nemen door op zielsniveau te blijven. Met het zielsniveau is, zoals gezegd, iets bijzonders aan de hand: het zielsniveau is niet stabiel, het bevindt zich in een 'superpositie van toestanden' tot er een keuze wordt gemaakt voor het egoniveau of het Egoniveau van de werkelijkheid (zie de verdiepingstekst van hoofdstuk 6). Wanneer er een keuze wordt gemaakt voor het egoperspectief (met kleine letter), begeeft de persoon die deze keuze maakt zich op een dwaalweg; de persoon denkt de regie te voeren over het Ego, terwijl hij of zij het contact ermee is kwijtgeraakt. Wanneer de persoon kiest voor het Egopectief (met hoofdletter), dan wordt het ego bestuurd door het Ego, het geestesniveau van de werkelijkheid. Deze situatie is in de figuur af te beelden door de figuur te

7.7 De dimensies in het model van zielsontwikkeling geplaatst tot en met de dimensies van de geest

laten teruglinken van Egoniveau naar egoniveau. Deze situatie is niet meer af te beelden omdat de figuur van de waarheid zich zowel naar beneden als naar boven toe geopend heeft en ook stippellijnen niet meer relevant zijn. De werkelijkheid bevindt zich niet meer in een ‘superpositie van toestanden’, maar heeft haar uiteindelijke staat van zijn gekozen.

3. Ervaringen op dwaalwegen

Zoals gezegd zijn er dwaalwegen op de weg van zielsontwikkeling. Deze kunnen worden betreden door te vergeten om op de juiste momenten de ‘sprongetjes’ te maken. Wanneer dat gebeurt blijft iemand op egoniveau functioneren terwijl hij of zij denkt op ziels- of geestesniveau te functione-

ren of iemand blijft op zielsniveau functioneren terwijl hij of zij meent op geestesniveau te functioneren. Wanneer iemand het eerste sprongetje (van mi naar fa) vergeet te maken, dan is hij of zij dogmatisch over zaken die de ziels- of de geesteswerkelijkheid betreffen. In dat geval claimt hij of zij waarheden betreffende de ziels- of goddelijke werkelijkheid, en heilige boeken worden met een fundamentalistische inslag uitgelegd.⁵ Ook kunnen we ervaren dat we in de astrale wereld ronddolen en dat deze wereld vat op ons heeft. In dat geval kijken we niet zozeer vanaf egoniveau naar wat we denken dat ziels- of geestesniveau is (zoals bij de eerstgenoemde vorm van dwaling), maar we verliezen ons ego in de zielswerkelijkheid (in de verdiepingstekst van hoofdstuk 5 gekarakteriseerd als een pathologische positie) en hebben geen veilig ankerpunt meer in ons ego of het Ego.

Wanneer iemand het tweede sprongetje (van ti naar do) vergeet te maken, dan is een ander soort fouten te maken. Hans ten Dam heeft acht van die fouten op een rij gezet.⁶ Hij noemt het ‘wachters op de drempel’. Dit is terminologie uit occulte literatuur.⁷ Vergelijk het met de archonten uit de gnostische literatuur: zielenkrachten die de zich ontwikkelende mens moet leren kennen om een volgende stap op de ontwikkelingsweg te kunnen zetten. Zelf noem ik het liever dwaalwegen. Bij elk van de dwaalwegen gaat het om gedachtebeelden die vanuit de zielswerkelijkheid zijn gevuld met scheppingskracht. Deze moeten worden herkend om links te kunnen laten liggen, zodat een dwaalweg niet wordt ingeslagen, of om op de schreden terug te keren indien een dwaalweg ingeslagen is. Zo kun je op je ontwikkelingsweg geconfronteerd worden met de volgende fenomenen:

1. Het monster: de alles verslindende muil, de hellepoort. Een angstbeeld.
2. De duivel, de tegenstander: de buiten je geprojecteerde schaduw, al het weggeduwde negatieve.
3. De grenzeloze veelheid: in alles en iedereen opgaan, verloren gaan in grenzeloosheid. Geabsorbeerd worden, fragmenteren. Gespleten persoonlijkheid, onbeheerst mediumschap. Het vermogen je te identificeren met bepaalde beroemde figuren uit de geschiedenis (Jezus, Maria Magdalena, etc.).
4. De leegte: de bodemloze afgrond, het gapende niets. De ontdekking niet(s) te zijn, niet te bestaan, de ervaring van totale leegte (het tegenovergestelde van de mystieke ‘volle leegte’).
5. De tovenaars: magie, macht, dingen kunnen regelen langs geestelijke weg. Natuurkrachten geknecht.

6. De engel, de gids: de beschermende en troostende papa of mama die ons waarschuwt voor enge, donkere invloeden.
7. De universele sleutel: zekerheid, je kent de code waarmee de hele werkelijkheid kan worden ontsloten: alles wordt verklaard in termen van die sleutel (tarot, astrologie, e.a.), en niets dan die sleutel.
8. De geliefde, de jackpot: het lustbeeld, het ideaalbeeld, de soulmate, de hemelpoort, Vrouwe Fortuna met geluk en rijkdom.

De gedachte dat de mens die zich op zielsniveau beweegt scheppingskracht tot zijn of haar beschikking heeft, is gestoeld op de vooronderstelling, of ervaring, dat de werkelijkheid als oneindig potentieel zich met de kracht van bewustzijn laat beïnvloeden in de wijze waarop het zich voor ons als werkelijkheid manifesteert. Dit beïnvloeden kan zoals gezegd (in de verdiepingstekst van hoofdstuk 1) met onze aandacht – door focus, meditatie of gebed. Wordt deze scheppingskracht verkeerd aangewend, dan vullen zich vanuit de zielswerkelijkheid bij elk van de genoemde dwaalwegen gedachtebeelden met scheppingskracht. De gedachtebeelden winnen aan kracht en keren zich tegen hun eigen schepper – degene die het gedachtebeeld creëerde.

4. Het doorkruisen van de grote leegte

In figuur 7.5 is niet te zien dat er van 4 naar 5 een wezenlijke stap gezet moet worden. In termen van het ei des levens: de grote leegte moet worden doorkruist om bij de volgende bol te komen. De grote leegte staat voor de dimensie van de geest. Concreet betekent het oversteken van de grote leegte dat men zich realiseert dat ook de wereld van de ziel een aspect van illusie kent, namelijk wanneer men ten aanzien van deze wereld waarheidsaanspraken doet. Men streeft – zoals de Boeddha volgens de overlevering leerde – naar het bereiken van de verlichting, maar de les die men moet leren is dat – met de toonladder als metafoor – het bereiken van de hoogste do (de ‘goddelijke’ dimensie van de werkelijkheid, de allerhoogste eenheid) óók het najagen van een illusie is. Zijn of haar rust vindt men uiteindelijk in de geestesdimensie van de werkelijkheid, van waaruit men de werkelijkheid aanschouwt. De geestesdimensie van de werkelijkheid is te ervaren als ‘de grote leegte’ zolang hemel en aarde, mannelijk en vrouwelijk, niet met elkaar verbonden zijn. Vanuit mannelijk perspectief beschouwd is het de stap van egoniveau naar Egoniveau die moet worden gezet, waarbij het zielsperspectief buiten beeld valt; vanuit vrouwelijk per-

spectief beschouwd is het het doorkruisen van de zielsdimensie met alle dwaalwegen en gevaren van dien, tot de ziel terugkeert in de geestesdimensie van de werkelijkheid die ze als haar ‘thuis’ ervaart. De mannelijke en de vrouwelijke weg zijn precies dezelfde weg, alleen anders waargenomen en anders geduid.

De grote leegte komen we na de stap van fa naar so nogmaals tegen op onze ontwikkelingsweg, en dat is wanneer we ons realiseren dat de laatste do van de toonladder geen trede is waarop we onze voeten kunnen laten rusten. Het is de stap naar de eenheidsdimensie van de werkelijkheid. In feite is de grote leegte als stap van fa naar so dezelfde leegte als de stap naar de eenheidsdimensie van de werkelijkheid, met dit verschil dat bij de laatste stap – wanneer die goed gemaakt wordt – de lessen van de zielsdimensie zijn geleerd.

De eerste keer dat we de grote leegte doorkruisen vormt de grote leegte een bescherming in de menselijke geest, die voorkómt dat je onvoorbereid de zielsdimensie betreedt. Je stapt dus niet zo gauw ongemerkt van 4 naar 5 op zielsniveau, dus van de eerste naar de tweede tetraëder. De tweede keer dat we de grote leegte doorkruisen vormt de grote leegte een bescherming in de menselijke geest, die voorkómt dat je onvoorbereid de eenheidsdimensie van de werkelijkheid betreedt. De ziel keert pas terug in de eenheidsdimensie van de werkelijkheid, als al de lessen zijn geleerd. De zielslessen hebben enerzijds te maken met het overwinnen van het ego met een kleine letter op weg naar de ontwikkeling van het Ego met een hoofdletter en anderzijds met het leren hanteren van je scheppende vermogens als mens. Dat wil zeggen: deze niet te misbruiken ter meerdere eer en glorie van jezelf (vergelijk de dvd en bestseller *The Secret*⁸), maar deze aan te wenden ten behoeve van het grotere geheel waar je zelf deel van bent.

Er zijn als het ware twee ‘paden’ waarlangs de zielsontwikkeling kan verlopen: de mannelijke en de vrouwelijke weg. De mannelijke weg neemt de sprong van egoniveau naar Egoniveau en ervaart wat daartussen ligt als grote leegte, terwijl de zielslessen die men leert dezelfde zijn als die van de vrouwelijke weg; de vrouwelijke weg doorkruist de zielsdimensie welbewust, terwijl het gevaar bestaat in de zielsdimensie te blijven hangen zonder de stap naar de eenheidsdimensie van de werkelijkheid te zetten. Dat gevaar is ook aanwezig op de mannelijke weg, alleen wordt dit dan niet zo geduid.

In het model van zielsontwikkeling zien we drie niveaus: dat van het ego, dat van de ziel en het geestesniveau van werkelijkheid. De drie

niveaus hebben in ons lichaam ieder een eigen centrum, terwijl ze ook het hele lichaam doordringen. Het niveau van het ego heeft als centrum ons hoofd. Is het volledig ontplooid dan claimen we geen waarheid meer maar laten we ons meevoeren met de zielenstroom. In feite is er dan geen sprake meer van ego maar van Ego. Het niveau van de ziel heeft als centrum het hart en is het volledig ontplooid dan zijn wonderen mogelijk. Vanaf zielsniveau hebben we de beschikking over scheppingskracht. Leven we vanaf zielsniveau, dan is het nodig dat we gezuiverd zijn van egokrachten en leven in verbondenheid met de (goddelijke) geest. Dan zijn we in staat de scheppingskracht die ons ter beschikking staat goed te hanteren. Het niveau van de geest heeft als centrum de diepte van het bekken, het kosmisch oog.⁹ We vinden het drie vingers breed boven het schaambeentje en dan op die hoogte naar binnen tegen het heiligbeen. Daar vindt de versmelting plaats van de energie die stroomt vanuit onze persoonlijke bron, het staartbeen waar de kundalini in ons lichaam opgeslagen ligt, en de energie die ons lichaam vanuit onze kruin binnenkomt en door de wervelkolom stroomt. Zijn alle energieën in evenwicht, dan ervaren we niet zozeer energiestromen die door en om het lichaam gaan, maar we ervaren onszelf als een onbegrensd stralingsveld – rustig, stabiel en krachtig.¹⁰

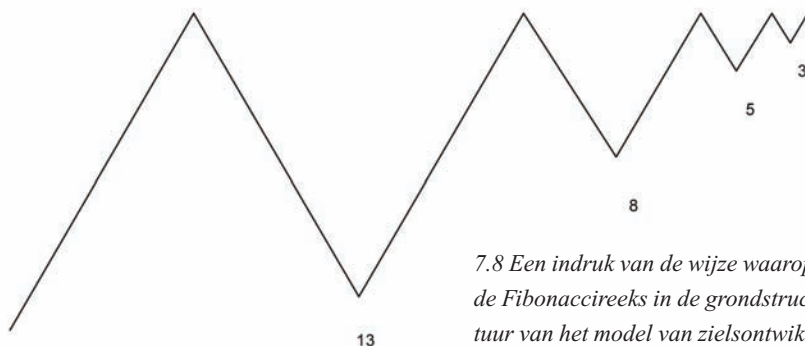
5. Verankering in de dimensie van de eenheid

Bij de stap naar de eenheidsdimensie van de werkelijkheid – we hebben nu de hele weg afgelegd en kennen de dwaalwegen en gevaren – gaat het erom ons met ons bewustzijn te verankeren in de dimensie van de eenheid en de werkelijkheid van hieraf te aanschouwen.

Aanschouwen we de werkelijkheid vanuit de ervaring van de eenheid, dan nemen we deze waar in het licht van de eenheid. In de zentraditie bestaat een uitspraak die als volgt luidt: ‘Voor ik met de dharma (de boeddhistische leer, FdJ) in aanraking kwam, waren bergen bergen en rivieren rivieren. Toen ik de leer van de Boeddha begon te beoefenen, waren bergen geen bergen meer en rivieren geen rivieren. Nu ik de leer een tijd beoefend hebt, zijn bergen weer bergen en rivieren weer rivieren.’¹¹ In de eerste fase van meditatie is een steen dus gewoon een steen, dan is de steen geen steen meer, en in de laatste fase is de steen weer gewoon een steen. Wanneer de gewone werkelijkheid vanaf het Ego wordt beschouwd, is het weer de gewone werkelijkheid die waargenomen wordt, maar met de glans van heelheid.

Nemen we toch de do als volgende trede op onze ontwikkelingsweg, dan blijven we in de zielswerkelijkheid hangen. Dan kunnen we gaan nadenken over de indeling van de werkelijkheid, hoger dan dimensie 7. In de literatuur vinden we daar vele overzichten van. Als voorbeeld noem ik het boek *Voyagers*.¹² Het deelt de werkelijkheid in 15 dimensies in. Andere boeken noemen andere aantallen dimensies. In alle dimensies is van alles te beleven, vaak geen leuke dingen. Het gaat onder meer over ontvoeringen door ruimtewezens en het manipuleren van ons voortplantingsvermogen. Ook gaat het over wezens die wel goede bedoelingen met ons hebben.

Dat het niet mogelijk is de werkelijkheid in te delen, hoger dan dimensie 7, hebben we te danken aan de structuur van de zielswerkelijkheid. Deze blijkt een dynamiek te kennen, die beantwoordt aan een bepaalde wetmatigheid. Het is een wetmatigheid die ligt besloten in de toonladder (ook de ziel als toonladder). We zien deze in beginsel ontstaan in wat wel de Fibonaccireeks wordt genoemd. De Fibonaccireeks is gebaseerd op de verhouding van de gulden snede (zie de verdiepingstekst van hoofdstuk 2). De verhouding wordt benaderd door het getal 1,618033988749895 ... (het getal phi). De Fibonaccireeks wordt verkregen door de twee voorgaande getallen uit een reeks beginnende bij 0, 1, 1 bij elkaar op te tellen: 0, 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34, 55, 89, 144, 233, 377, 610, 987, 1597 ... enz.¹³ Na het 40ste getal benadert de verhouding van de getallen (bijvoorbeeld 1/1, 2/1, 3/2, 5/3, 8/5, 13/8, 21/13) het getal phi. We kunnen de Fibonaccireeks als volgt in de grondstructuur van het model van zielsontwikkeling intekenen (verkleind) (figuur 7.8):

7.8 Een indruk van de wijze waarop de Fibonaccireeks in de grondstructuur van het model van zielsontwikkeling kan worden ingetekend

Wat de figuur weergeeft is slechts een benadering van de werkelijkheid; de verhoudingen zijn met getallen weergegeven, maar de verhoudingen zijn niet in de figuur zelf tot uitdrukking gebracht. Zou dat wel zo zijn, dan zou er een complexe spiraalvormige figuur ontstaan, gebaseerd op de verhoudingen van de gulden snede. Door deze structuur is de werkelijkheid boven dimensie 7 niet langer meer in overzichtelijke tabellen in te delen. We kunnen ze wel bereizen, maar dat is voor het doen van innerlijk werk. Voor onze veiligheid is het nodig dat we goed verankerd zijn in de diepte van ons bekken en van daaruit hemel en aarde met elkaar verbinden.

Interlude 2

De muziek klimt op tot aan de hoogste do. In plaats van die laatste toon die rust brengt, horen we nieuwe klanken. In deze klanken herkennen we de tonen van het muziekstuk dat we spelen, van het begin tot aan het eind. De laatste do laat op zich wachten. In spanning wachten we af. Wanneer klinkt die laatste do?

De laatste drie hoofdstukken beslaan, met de toonladder do – re – m i ^ fa || so -la – ti ^ do als metafoor, met elkaar de hoogste do, die zich als drie-eenheid aan ons kan voordoen. In de godsdiensten komen we de hoogst do als drie in één tegen in de christelijke triniteit en in de hindoeïstische trimurti. In dit boek krijgen de laatste drie hoofdstukken de titels van de man-vrouwelijke triniteit: de vader / de moeder, de zoon / de dochter, de heilige geest / christus.

Terwijl we ons door de klanken van de muziek laten meevoeren door deze slotfase heen, horen we bekende klanken opnieuw. We brengen het hele muziekstuk dat we horen tot een nieuw niveau. Het is het niveau van de eenheid. Hier klinkt de laatste do.

8. De vader: de eenheid van al-wat-is

Gnosis is de kennis van de weg die leidt tot eeuwig leven. Het thuiskomen bij 'de vader' is in mythologische geschriften metafoor voor het bereiken van de staat van gnosis.

1. Gnosis

Er bestaat verwarring over het begrip gnosis. Dat is omdat het begrip een andere betekenis krijgt afhankelijk van het niveau waarop het functioneert. Het 'hoogste ideaal' dat met het begrip wordt gedekt is de mens die gnosis bereikt en die 'terugkeert' in de eenheid van al-wat-is, aan het einde van een lange weg. Die weg is te vergelijken met de ontwikkeling die een rups doorloopt om via een pop een vlinder te worden.

Binnen de gnostische traditie kent men de indeling van de weg in drie stadia: het hylische, het psychische en het pneumatische stadium.¹

Het hylische of materialistische stadium is vergelijkbaar met de rups, het psychische of zielsstadium met de pop en het pneumatische of geestesstadium met de vlinder. Het hylische stadium komt overeen met de mens die op egoniveau functioneert, het psychische stadium met de mens die op zielsniveau functioneert en het pneumatische stadium met de mens die op geestesniveau functioneert. Elk van deze stadia moet ieder mens doorlopen om een volledig ontplooid mens te worden.

De stadia horen er allemaal bij, het ene stadium is niet minder goed dan het andere. Om van het hylische naar het psychische stadium over te stappen moet men de psychische inwijding ondergaan. Om van het psychische naar het pneumatische stadium over te stappen moet men de pneumatische inwijding ondergaan. Het zijn een soort toelatingsexamens tot het volgende stadium van geestelijke ontwikkeling. Het pneumatische stadium wordt afgesloten met een soort van eindexamen. Dat biedt toegang tot gnosis in de eerste zin van het woord, het hoogste ideaal dat met het begrip gedekt wordt.

Het begrip 'gnosis' dekt drie ladingen. Gnosis is de eindbestemming, het bereiken van de staat van gnosis (1), gnosis is het gaan van de weg van gnosis, door de verschillende stadia heen (2) en gnosis is de keuze voor het gaan van de weg van gnosis, met vallen en opstaan (3).

Behalve gnosis als het hoogste stadium dat bereikt wordt aan het einde van een lange weg, is gnosis dus ook het gaan van de weg zonder het contact met de eenheid te verliezen. Hier is gnosis niet alleen de eindbestemming, maar ook het gaan van de weg in verbondenheid met de eenheid van al-wat-is, zonder van deze weg af te geraken. In christelijke termen is het Jezus die deze weg van gnosis van het begin tot het einde is gegaan. Jezus doorloopt tot aan zijn doop het hylische stadium, vanaf zijn doop tot aan de kruisweg doorloopt hij het psychische stadium en als hij de kruisweg gaat doorloopt hij het pneumatische stadium om daarna zijn ego af te leggen aan het kruis en 'op te staan' als volledig ontplooid mens. Dit is de tweede betekenis van het begrip gnosis.

De derde invulling van het begrip gnosis betreft de weg die de mens gaat die fouten maakt en dwaalt, smeekt om verlossing en wordt gered. Ook dit is de weg van gnosis, die in dit geval met vallen en opstaan wordt gegaan.

Gnosis als eindbestemming

De mens die zijn of haar bestemming heeft bereikt, leeft in een vervuld heden. Dit houdt in dat hij of zij goed verankerd is in zijn of haar lichaam. Het bewustzijn, of punt van aandacht, rust in de diepte van het bekken. Vanuit het kosmisch oog dat zich daar bevindt, straalt een licht dat de hele bekkenruimte vult. Als een fontein die hier ontspringt, stralen de gezuiverde en met elkaar versmolten energieën vanuit de bekkenschaal op naar de heilige ruimte van het hart, terwijl ook de energie die van boven ons lichaam binnenstroomt daar toegang vindt, zodat we kunnen stralen.² We zijn een licht voor onze omgeving. Het kleine ego vindt haar bedding in de geest, de alomvattende geest die *is*, en niet meer wordt en streeft. Waarheidsclaims houden geen stand, maar gaan op in de levensstroom. Voor ons geestesoog ontvouwt zich het mysterie: de waarheid die zich ontvouwt tot volle waarheid. Wij zijn waarnemer van werkelijkheid en deelnemer aan werkelijkheid. Het is de eenheid van al-wat-is die zich in ons manifesteert. We identificeren ons niet meer met ons kleine ik, maar leven in het licht van onze bron die tevens onze bestemming is.

Gnosis als weg

Tallose mensen zijn ons voorgegaan in het realiseren van de weg die leidt tot een verlicht leven. Dit zijn de mensen die gnosis hebben gerealiseerd. Deze mensen weten. Dit is het weten waarnaar het woord gnosis verwijst. De mensen die gnosis hebben gerealiseerd zijn de weg geworden die leidt

tot de waarheid van het heden. Zij leven deze waarheid. Zij zijn de weg, de waarheid en het leven. Deze woorden kennen we van Jezus, die volgens de bijbelse overlevering heeft gezegd: 'Ik ben de weg, de waarheid en het leven. Niemand kan bij de Vader komen dan door mij' (Johannes 14: 6). De Bijbel brengt inzicht, zoals ook andere heilige boeken doen, in de weg die leidt tot een bevrijd leven. Het personage Jezus in de Bijbel kan worden beschouwd als prototype van de verlichte mens. De bijbelse geschriften wortelen in de gnosis en brengen deze kennis, die gnosis is, over. Gnosis is de eeuwige kennis van de weg die leidt tot 'eeuwig leven'. Het eeuwige leven verwijst naar de verplaatsing van onze identificatie met een beperkt ik of ego, naar de tijdloze dimensie van de geest, die in bijbelse en gnostische terminologie 'de vader' wordt genoemd. Gnosis in de tweede betekenis van het woord is het gaan van de weg die leidt tot eeuwig leven.

De weg van gnosis voert langs een als 'mannelijk' te benoemen weg en langs een als vrouwelijk te benoemen weg, die uiteindelijk beide één en dezelfde weg blijken te zijn. Binnen het christendom kennen we de 'mannelijke' weg als het bijbels georiënteerde christendom, of het kerkelijke christendom dat zich op de bijbelse geschriften baseert. De 'vrouwelijke' weg kennen we als de christelijke gnostiek. Beide wegen leiden tot gnosis, maar langs een ogenschijnlijk andere weg. Beide wegen komen we ook in andere godsdiensten en wijsheidstradities tegen. De 'mannelijke weg' komen we bijvoorbeeld tegen in het traditionele jodendom en de islam, de 'vrouwelijke weg' in oosterse en esoterisch georiënteerde wegen van wijsheid.

Zowel de mannelijke als de vrouwelijke weg zijn te situeren in de tijd en tevens in een eeuwig heden. De 'mannelijke weg' herbergt een herinnering aan de eenheid van al-wat-is aan het begin van de tijd, toen alles nog goed was (Genesis 1: 31) en het koestert een ideaal van heelheid aan het einde van de tijd, wanneer alles weer goed zal zijn. Dit ideaal heet in bijbelse termen het koninkrijk van god.

Het ideaal van heelheid wordt ook in het heden gesitueerd (zie hoofdstuk 4 en 6). In het christendom sterft een mannelijke godheid, Jezus genoemd, aan een kruis en staat op uit de dood. Wie deze weg navolgt, verwerft het eeuwige leven. Dat wil zeggen dat hij of zij sterft aan het ego en zijn of haar nieuwe identiteit vindt in de eeuwige geest. Het is deze situatie waarnaar de levensboom in Genesis 3: 5 verwijst. De slang weet dat een mens gnosis verwerft en kennis heeft van eeuwig leven, wanneer hij of zij plukt en eet van de vruchten van de boom van leven. Ook in dit verband is het van

belang dat het begrip gnosis drie betekenissen heeft. Het is namelijk niet zo dat het eten van de boom van leven, het gaan van de weg van gnosis overbodig maakt en je meteen van rups tot vlinder wordt. De weg verloopt via het ziels- of popstadium. Dat is niet over te slaan, net zo min als een rups een vlinder kan worden zonder het popstadium door te maken. Je kunt de weg van inwijding in al zijn stadia echter wel zonder omwegen gaan, zoals Jezus volgens de overlevering deed. Je kunt de weg ook gaan met vallen en opstaan. In dat geval word je steeds opnieuw uitgenodigd om voor het leven te kiezen en niet voor de dood, totdat je snapt wat het is om te nemen en te eten en ook te geven aan je medemens, van de boom van leven.

De ‘vrouwelijke weg’ kent de beelden van een godheid die sterft aan het kruis en opstaat uit de dood eveneens; het vrouwelijke omvat immers het mannelijke. Het accent van de vrouwelijke weg ligt echter minder bij een buiten zichzelf geprojecteerd ideaal van heelheid en meer bij de nooit geschonden heelheid waarmee men nog altijd in contact is.

Het vrouwelijke gezicht van de nooit geschonden eenheid draagt in de gnostiek onder andere de naam Sophia. Dit is in sommige mythen ook de naam van het zielsdeel dat in afgescheidenheid verloren is geraakt en dat we kennen als het ego. Het ongeschonden vrouwelijke principe staat onder meer bekend als de grote Sophia, het afgescheiden deel als de kleine Sophia.³ Om verwarring te voorkomen wordt de grote Sophia ook aangesproken met Barbelo. Haar naam betekent ‘viervoudige godin’.⁴ Het is de oervrouwelijkheid die zich manifesteert als vier. Voorlopig kunnen we de vier begrijpen als de eenheid aan het begin van de tijd, de eenheid aan het einde van de tijd en de (illusionaire) opsplitsing van de eenheid in haar gang door de tijd in enerzijds een mannelijk aspect en anderzijds een vrouwelijk aspect.

Gnosis, gnostiek en christendom

Gnosis ontrekt zich aan de innerlijke en uiterlijke verdeeldheid tussen mannelijk en vrouwelijk. Gnosis is gerealiseerde eenheid en ook de keuze hiervoor. Gnostiek (representant van de vrouwelijke weg) en kerkelijk of bijbels georiënteerd christendom (representant van de mannelijke weg) bewegen zich beide in de verdeeldheid en wijzen van daaruit een weg naar de eenheid. Het is alsof beide wegen voorstaan een drenkeling te redden die ze zien spartelen in het water. Ze besluiten zelf kopje onder te gaan om de drenkeling tegemoet te komen. Beide wegen zijn geworteld in de eenheid, die gnosis is, en wijzen de drenkeling de weg naar het droge. In hun ‘kopje onder gaan’ lijken beide zo nu en dan (of vaker) hun contact met de

eenheid te zijn verloren. We kunnen denken aan de kruistochten, de inquisitie en de heksenverbrandingen als het om de kerk gaat. We kunnen denken aan een onvermogen tot vergeven als het om de gnostiek gaat. Kerk en gnostiek spreken beide een andere ‘taal’ en maken elkaar over en weer verwijten. Dat is te begrijpen, omdat beide op hun weg door de verscheidenheid heen fouten maken en hun contact met gnosis verliezen. De splinter in het oog van de ander is in dat geval groter dan de balk in het eigen oog.

Gnosis is de kennis van de weg die leidt tot eeuwig leven, gnostiek is het totaal van filosofische systemen en teksten die door de tegenstanders ervan – in het bijzonder de kerk – onder één noemer zijn geplaatst.⁵ Die noemer maakt het mogelijk gnostische teksten in één keer als ketters te bestempen, zonder te onderkennen dat ook de bijbelse leringen haar wortels hebben in de gnosis. Zowel gnostisch als kerkelijk christendom hebben weet van de eenheid die geen verdeeldheid kent, als ook van de eenheid die zich manifesteert als twee en veel. Beide benaderingen bieden een weg die terugleidt tot de eenheid. Het is dezelfde weg, alleen anders waargenomen en anders geduid.

2. De reis van de ziel in mythologische geschriften

Gnosis als baken voor onderweg

Wie leeft in het licht van zijn of haar bestemming, heeft gnosis bereikt. Hij of zij heeft de eenheid van al-wat-is, in zijn of haar eigen leven gerealiseerd. Hij of zij leeft deze eenheid en straalt deze uit. Hij of zij leeft in continue verbondenheid met de eenheid van al-wat-is in zichzelf en herkent deze in de wereld om zich heen en ook in anderen. Hij of zij leeft in verbondenheid met de eeuwige geest en *weet* dat. Hij of zij is niet onbewust van dit belangrijkste feit dat men in zijn leven ooit onder ogen kan zien, hij of zij is het zich *bewust*. Hij of zij slaapt niet meer, maar is ontwaakt. Het is deze staat van bewustzijn waarnaar het woord boeddha, dat ‘ontwaakte’ betekent, verwijst.

Wie gnosis heeft gerealiseerd leeft in deze permanente staat van ontwaakt bewustzijn. Hij of zij kent de gevaren van onderweg en weet deze te vermijden. Wie in zijn leven op het punt staat de geestelijke dimensie van de werkelijkheid te betreden, maar nog niet volledig is ontwaakt, kan zich in de zielsdimensie, die hij of zij voor de geestelijke dimensie aanziet, verliezen. We hebben de gevaren in eerdere hoofdstukken verkend. We hebben ook gezien dat de dwaalwegen die kunnen worden betreden divers

zijn. Even divers zijn de verhalen in wijsheidsgeschriften die de wegen van de ziel verkennen. Wie eenheid zoekt in de verhalen, vindt deze wanneer hij of zij gnosis op het spoor is of deze heeft gerealiseerd.

Wijsheidsgeschriften verkennen in beelden de mogelijkheden van de naar eenheid hunkerende ziel en de gevaren die deze heeft te trotseren. De gnostische geschriften zijn – naast de Bijbel en talloze andere vindplaatsen van mythologische verhalen – een rijke bron van vertellingen die handelen over de afdaling en redding van de zich ooit verloren gewaande ziel.

De verhandeling over de ziel

Als voorbeeld van die verhalen volgt hier een samenvatting van het gnostische geschrift *De verhandeling over de ziel*.⁶ Dit geschrift is één van de Nag Hammadi geschriften die in 1945 teruggevonden zijn. In het citaat wordt het proces waarin het zielsaspect dat zich met ‘de aarde’ heeft verbonden, zich verwijderd heeft van het hemelse goddelijke, terugverlangt naar heelwording en uiteindelijk als bruid wordt verenigd met de bruidegom in het heilig huwelijk, om dan terug te keren tot ‘de vader’, plastisch verbeeld.

In het verhaal is de kleine Sophia afgedaald naar de aarde. Zij dwaalt daar rond en bedrijft de liefde met iedereen die haar aandacht schenkt. Ze weet niet beter dan dat dat zo hoort. Het is niet anders. Het is de staat van de ziel die in de derde dimensie, de wereld van de zintuigen ‘gevallen’ is, en zich daar voordoet als het ego. De ziel is het contact met de eenheid kwijtgeraakt. Gnostici noemen deze staat van bewustzijn de hylische staat. In het verhaal wordt de ziel vergeleken met een vrouw: *Naar haar natuur is ze werkelijk vrouw en heeft ze zelfs een moederschoot.*

Dan komt ze tot bezinning en herinnert zich waar ze vandaan komt. Ze komt van haar vader, die voor de eenheidsdimensie van de werkelijkheid staat. Ze is daar vrouwelijk en mannelijk in één: *Zolang zij alleen bij de Vader was, was ze een maagd in een androgyne vorm.* Ze krijgt spijt van haar dwalingen en smeekt tot haar Vader vanuit het diepst van haar hart: *Red mij, mijn Vader. Want zie, ik wil rekenschap afleggen waarom [ik] mijn huis [heb verlaten] en uit mijn maagdelijk vertrek ben gevlucht. Neem mij opnieuw bij U!* De vader ontfermt zich over haar en keert haar moederschoot om, waardoor ze gereinigd is van de smarten van het verleden: *Dus als de moederschoot van de ziel, door de wil van de Vader zich naar binnen keert, is ze gedoopt en tevens gereinigd van de uitwendige vervuiling waarmee ze was besmeurd; zoals [kledingstukken die], als ze smerig zijn, in het*

*[water] worden gelegd en rondgedraaid totdat het vuil is verwijderd en ze weer schoon zijn. Want de zuivering van de ziel is het herwinnen van de [frisheid] van haar vroegere aard en de omkering van zichzelf. Dat is haar doop. Dan zal ze tegen zichzelf beginnen te schreeuwen als een vrouw in barensood, die ineenkrimpt en schreeuwt in het uur der bevalling. Deze fase van bewustzijn, de zoektocht van de ziel naar eenheid, heelwording, bestemming, die wordt ingeluid met de doop, wordt door gnostici de *psychische staat* van bewustzijn genoemd.*

Dan zendt de vader vanuit de hemel haar echtgenoot, haar man, die haar broeder is. Hij keert zich als bruidegom tot haar en zij realiseert zich nu dat ze haar vroegere ontucht moet opgeven en ze vernieuwt zich tot de staat van een bruid. Ze bereidt zich voor op het heilig huwelijk, de vereniging van mannelijk en vrouwelijk: *Zij reinigde zich in het bruidsvertrek, dat ze vulde met parfum(geur). Daar zat ze en zag uit naar de ware bruidegom.* Deze staat van bewustzijn wordt door gnostici de *pneumatische staat* genoemd. De bruid en de bruidegom verenigen zich: *En zo, nadat de ziel zich in haar schoonheid had [opgemaakt] verheugde [ze zich weer in] haar geliefde. En [ook hij] beminde haar.* Hun liefde is een geestelijke liefde, zijn zaad is geestelijk zaad: *En toen ze met hem gemeenschap had, ontving ze van hem het zaad – dat is de geest die levend maakt – zodat ze door hem goede kinderen baarde die door haar werden grootgebracht (...).* Dan wordt ze teruggevoerd naar de plaats waar ze vandaan komt: *En ze ontving het goddelijke wezen van de Vader, om weer nieuw te worden en daardoor teruggevoerd te worden naar de plaats waar ze vanaf de oorsprong was. Dat is de opstanding uit de dood. Dat is de verlossing uit gevangenschap. Dat is het opstijgen naar de hemel. Dat is de terugweg tot de Vader.* Dit is de terugkeer van de ziel tot de geestelijke dimensie van de werkelijkheid, waar ook het ego zijn bestemming vindt. Gnostici noemen deze staat van bewustzijn de realisering van gnosis: de gnostische staat van bewustzijn.⁷

De vier aspecten van Barbelo

In de weg die Sophia gaat, herkennen we de vier aspecten van Barbelo, de viervoudige godin: de eenheid aan het begin van de tijd, de eenheid aan het einde van de tijd en de (illusionaire) opsplitsing van de eenheid in een vrouwelijk en een mannelijk aspect in haar gang door de tijd.

Sophia, die aan het begin van de tijd (eerste aspect) nog als androgyne maagd bij haar vader, de eeuwige geest is, raakt verloren in de stof. Dit is de kleine Sophia. Ze is op zoek naar haar broeder, man, minnaar, van wie

zij het bestaan weet maar van wie ze niet meer weet hoe hij eruit ziet (tweede en derde aspect, het vrouwelijke en mannelijke principe zijn elkaar uit het oog verloren). Zij is op zoek naar vervulling, de terugkeer naar de vader aan het einde van de tijd (vierde aspect).

In de mythe zien we een paar aspecten van de reis van de ziel op weg naar vervulling uitvergroot, terwijl andere niet of weinig zijn uitgewerkt. We weten bijvoorbeeld wel waar Sophia vandaan komt, we weten waar ze naar toe op weg gaat, maar erg uitgebreid beschreven is het niet. De nadruk ligt in het verhaal op de weg die Sophia gaat, haar bevuiling, haar berouw, haar ommekeer en haar reiniging. Het is met name de psychische fase die de inwijdeling doorloopt, die in de mythe wordt belicht. Wat volledig onbekend is en blijft in deze mythe, is wie de bruidegom is of waar hij vandaan komt. Deze gegevens kunnen we wellicht destilleren uit andere mythen, bijvoorbeeld de bijbelse verhalen over Jezus. Dan zijn deze verhalen een mogelijke aanvulling op de verhalen over de gnostische Sophia. Sophia daalt als de kleine Sophia (een vrouwelijk aspect) naar de aarde af en raakt bezoedeld; Jezus daalt als godenzoon (een mannelijk aspect) naar de aarde af en blijft rein. Hij zou de hemelse bruidegom kunnen zijn van de aardse Sophia naar wie ze reikhalzend uitzielt.

Alle mythen bij elkaar geven een kleurrijk pallet aan avonturen die de ziel beleeft tijdens haar reis. De ene mythe belicht het ene aspect, de andere een ander aspect. De ene mythe belicht een aspect vanuit vrouwelijk gezichtspunt, de andere vanuit mannelijk gezichtspunt. De ene mythe beschrijft de avonturen vanuit de ongeschonden heelheid, de andere mythe komt de drenkeling tegemoet en beschrijft de avonturen vanuit gebrokenheid. Natuurlijk sluiten niet alle aspecten in de beschrijvingen naadloos op elkaar aan. En hoe we de puzzel leggen is afhankelijk van onze interpretatie. Maar alle mythen bij elkaar geven een vollediger beeld van de weg die de menselijke ziel gaat op weg naar vervulling dan één enkele mythe.

3. De strijd tussen kerkelijk en gnostisch christendom

De kerk heeft de gnostiek vanaf dat ze ontstond bestreden. Het geloof dat de mens ten diepste goddelijk zou zijn, wordt door de kerk als de grootste zonde beschouwd. De wijsheid van mysteriescholen wordt afgewezen, het feit dat de kerk in gnosis wortelt ontkend. Toen de bijbelse canon werd samengesteld, werden de boeken langs een antignostische lat gelegd: ieder

boek dat gnostische wijsheid leek te bevatten, werd uit de canon geweerd. De boeken die de toets doorstonden werden of waren zo herschreven of vertaald, dat gnostisch gedachtegoed niet langer werd herkend. De eigenaam van de godin werd wegvertaald en mysterietaal werd vervangen door neutrale woorden. Neem bijvoorbeeld de volgende verzen uit De Nieuwe Bijbelvertaling: 'Toch is wat wij verkondigen wijsheid voor wie volwassen is in het geloof. Het is echter niet de wijsheid van deze wereld en haar machthebbers, die ten onder zullen gaan. Waar wij over spreken is Gods verborgen en geheime wijsheid waarover God vóór alle tijden besloten heeft dat wij door haar zouden delen in zijn luister'. Hoe anders klinken deze woorden wanneer we ons openen voor de taal van de mysteriën en het neutrale woord 'wijsheid' vervangen door de eigennaam van de godin en openlijk spreken over 'geïnitieerden' of 'ingewijden (in de mysteriën)': 'Onder de geïnitieerden spreken we van Sophia, want het is 'het geheim van Sophia' dat in onze Mysteriën onderwezen wordt'. (1 Korintiërs 2: 6-7a).⁸ In de eerste vertaling herkennen we de godin niet meer en evenmin dat het haar wijsheid is die de ingewijden leren. We moeten opnieuw leren lezen (en vertalen) als we de wijsheid van de mysteriën, de wijsheid van Sophia, in de Bijbel willen terugvinden.

Op hun beurt dragen de gnostisch georiënteerde christenen bij aan de strijd tussen kerkelijk en gnostisch christendom. Als voorbeeld noem ik de manier waarop Timothy Freke en Peter Gandy, auteurs van een aantal boeken die Jezus in gnostisch daglicht plaatsen, zich tegenover de kerk opstellen.⁹

Hun intentie is te verenigen. Echter, door zich radicaal tegenover de kerk op te stellen doen ze wat ze de kerk verwijten: ze scheiden gnostische en kerkelijke christenen van elkaar.¹⁰ Ze introduceren de tegenoverstelling gnosticisme en literalisme om het verschil tussen gnostisch christendom en kerkelijk christendom op scherp te stellen. Het verschil lichten ze toe in een mooi beeld:

Gnosticisme wordt wel de 'eeuwige wijsbegeerte' genoemd, omdat zij in alle culturen van alle tijden werd teruggevonden. Dat betekent niet dat alle gnostici exact hetzelfde verkondigen. Dat is niet het geval. Veeleer zijn hun verschillende perspectieven te beschouwen als uiteenlopende vingerwijzingen naar dezelfde ervaring van gnosis. Helaas zien de meeste mensen alleen de wijzende vinger, waardoor hun ontgaat waarom het draait. Dit is literalisme. Literalistische reli-

gies zijn gemeenschappen voor mensen die er de voorkeur aan geven de wijzende vinger van hun oprichter als de Enige Ware Vinger te beschouwen, maar geen inzicht verwerven in de ervaring van het ontwaken waarnaar de vinger feitelijk verwijst.¹¹

Eenvoudig gezegd is literalisme het letterlijk nemen van de teksten van heilige boeken, waaronder de Bijbel. Freke en Gandy zien over het hoofd dat je zowel gnostische teksten als canonieke teksten letterlijk kunt nemen en ze ook kunt beschouwen als vingerwijzingen naar een hogere waarheid. Het is dus meer de houding waarmee de teksten worden benaderd waar het verschil tussen gnostici en literalisten in zit, dan dat het de teksten zelf zijn. Toch schrijven zij:

Onze heilige schriften maken er aanspraak op de collectieve herinneringen aan ons diepste verleden te vertolken. Ze beweren ons te vertellen wie wij zijn en waar we vandaan zijn gekomen. Ze vertegenwoordigen onze collectieve identiteit, net zoals onze persoonlijke herinneringen onze individuele identiteit vertegenwoordigen. Stel je nu even voor dat je op een ochtend wakker werd en ontdekte dat alles wat je over jezelf dacht te weten onwaar was. Je naam was niet je echte naam. Je ouders waren niet je echte ouders. Je hele identiteit was een verzinsel. Precies zo is het gesteld met onze heilige schriften, want ze zijn niet wat ze zelf zeggen te zijn. Ze zijn opzettelijk verdraaid (...) en onjuist geïnterpreteerd. Ze hebben onze herinneringen verminkt, met rampzalige resultaten. We zijn het slachtoffer van een gigantisch 'valse-herinneringencomplex' en hebben dringend collectieve therapie nodig.¹²

Met het feit dat de heilige geschriften vervormde waarheid bevatten hebben Freke en Gandy zeker een punt. In plaats van de heilige geschriften van het traditionele jodendom, christendom en islam op één hoop te gooien en ze af te doen als misleidende tekst, doen we er wellicht beter aan om ook in deze teksten, door de verwarring heen, gnosis te ontdekken.

Verdiepingstekst: **De moeder: de eenheid wordt zichzelf bewust**

In hoofdstuk 8 is gesproken over gnosis als eindbestemming, als weg en als keuze voor leven: de boom van leven. In deze verdiepingstekst wordt beschreven wat het betekent als we kennen opvatten als be-grijpen, onderscheiden van kennen als gnosis.

1. De ogdoade

Timothy Freke en Peter Gandy geven in een aanhangsel van hun boek *Jezus en de verloren godin* een blauwdruk van de werkelijkheid in paren, volgens gnostische inzichten.¹ Eén van de paren waarin de oereenheid zich manifesteert is bewustzijn – waarheid. Zij zijn geboren uit diepte en stilte en brengen logos en leven voort. Logos en leven hebben als nakomelingen, de mens en gemeenschap. Samen vormen deze vier paren een ogdoade (achtheid), die doet denken aan het ei des levens (figuur 7.2)

Diepte	–	Stilte
Bewustzijn	–	Waarheid
Logos	–	Leven
Mens	–	Gemeenschap

In mythologieën komen we deze ogdoade tegen als vier godenparen die staan voor deze fundamentele archetypen. Archetypen zijn in termen van de Jungiaanse psychologie, voorbewuste structuren in de collectieve menselijke psyche. Archetypische motieven komen voor in volksvertellingen en sprookjes en appelleren aan onbewuste psychische inhoud. Ze oefenen een sterke aantrekkingskracht uit op mensen, omdat deze de motieven herkennen als heel eigen. Ze vertellen over de menselijke hoedanigheid in aansprekende vormen.² Het is ook de taal van de godsdiensten. Met behulp van archetypische beelden vertellen die over de wonderlijke wederwaardigheden van goden en helden, alsof het gebeurtenissen in de stof betreft. De verhalen geven uitdrukking aan de werkelijkheid van de menselijke ziel, die het leven van alle dag kan beroeren.

In de gnostiek wordt de gemanifesteerde werkelijkheid beschouwd als onvolmaakte afspiegeling, van de volmaakte werkelijkheid van deze wereld van archetypische krachten. Deze volmaakte werkelijkheid wordt het pleroma genoemd, de gemanifesteerde werkelijkheid, het kenoma.³ Het

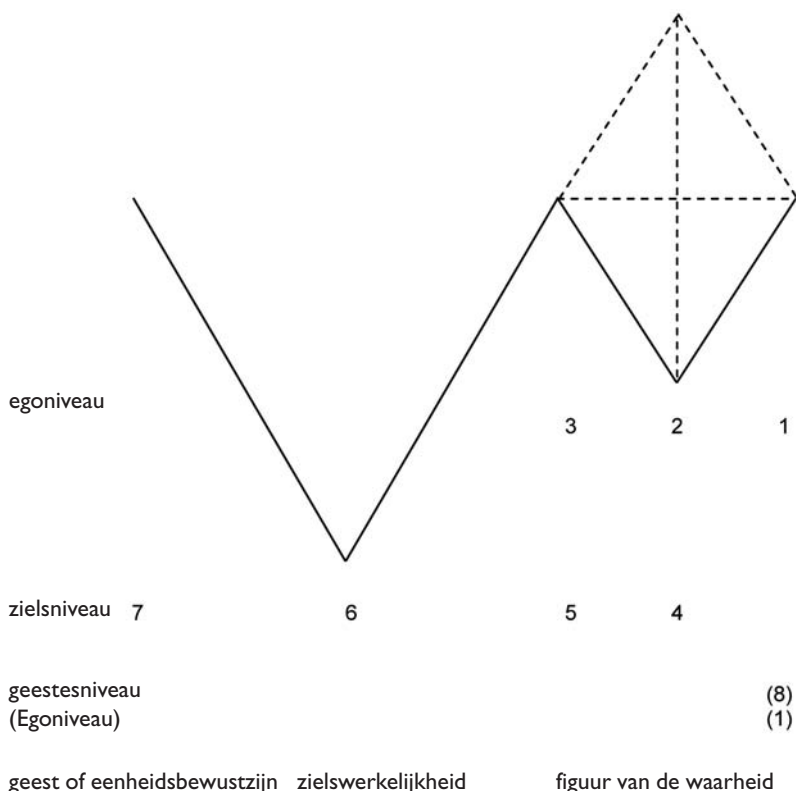
kenoma is, met het pleroma als voorbeeld, geformeerd tot zeven hemelen of zielsferen, met daarboven de ogdoade. De ogdoade of ‘de achtste’, wordt beschouwd als de woonplaats van de godin.⁴ Het is de do aan het einde van de toonladder in termen van zielsontwikkeling. Afhankelijk van interpretatie is de ogdoade toegang tot het pleroma en eindpunt van de reis tot ontwaken, of het is een plaats net buiten het pleroma.⁵ We zien in deze tweevoudige interpretatie van de ogdoade weerspiegeld, hoe de ‘do’ aan het einde van de toonladder enerzijds de stap tot ontwaken kan zijn en anderzijds een stap tot dwaling. In figuur 7.7 wordt deze dubbele interpretatie van de achtste stap, aangegeven met respectievelijk ‘de juiste weg’ en ‘dwaling’. De weg van dwaling wordt in gnostische geschriften wel verbeeld door de godin Achamoth, het vrouwelijke aspect van de goddelijke oergrond, dat zichzelf wil leren kennen door be-grijpen, niet door gnosis. Daarmee scheidt ze zichzelf van de oergrond af. Ze wordt uit het pleroma geworpen en brengt een zoon ter wereld, de demiurg, die de wereld der verschijnselen schept. Dit is de wereld van afgescheidenheid waar we via een lange weg van acht onderscheiden stappen aan kunnen ontkomen, door de verwerving van gnosis.⁶

2. De reis van de ziel in acht stappen

Om de reis van de ziel in acht stappen goed te kunnen begrijpen, keren we terug naar de zich ontvouwende figuur van de waarheid uit hoofdstuk 7. Daarin zien we weerspiegeld hoe de zielsdimensie zich tussen de beide polen waarheid en bewustzijn in bevindt (figuur 8.1). Heb je haar herkend, Barbelo, de viervoudige godin? Ze is zich als grote Sophia bewust van de weg die de kleine Sophia gaat, terwijl de kleine Sophia dat bewustzijn verliest, zich manifesteert in de figuur van de waarheid rechts in de figuur, en zich na een aantal omzwervingen bewust wordt van de eenheidsdimensie van de werkelijkheid links in de figuur. Zie figuur 8.1.

Het bewustzijnsniveau (links in de figuur) is niet afgebeeld. We moeten het er in ons hoofd bij denken als leegte. De figuur van de waarheid (rechts in de figuur) is met stippelijnen ingetekend. Dat is omdat een figuur de complexe werkelijkheid niet kan verbeelden. We hebben inmiddels verkend hoe de ziel via de dimensies een reis maakt naar vervulling. Het is een reis in acht stappen met de toonladder do – re – mi ^ fa || so – la – ti ^ do als metafoor.

De eerste drie stappen nemen we op egoniveau, de volgende vier stap-

8.1 De ontvouwing van de ziel tot in de geestesdimensie

pen op zielsniveau en de laatste stap is een stap naar de geestelijke dimensie van de werkelijkheid. Deze kunnen we ook beschouwen als de eenheidsdimensie van de werkelijkheid, of als een ‘goddelijke’ dimensie, mits we onze beelden van het ‘goddelijke’ loslaten en ons realiseren dat de woorden ‘het goddelijke’, net als alle bewoordingen, tekortschieten bij het aangeven van wat we bedoelen.

De eerste drie stappen op de weg tot ontwaken zet men zoals gezegd op egoniveau. Het is het niveau waarop de *hylici* zich bewegen: de niet-ingewijden. Op dit niveau krijgt men echter al wel een voorproefje van de stappen die de inwijdeling kan zetten. De eerste proeve die men ondergaat is de keuze voor heelheid of verdeeldheid, voorafgaande aan de reis waaraan de ziel begint. In termen van de metafoor van de boom ‘in het midden van de

tuin' kun je plukken en eten van de boom van leven, of van de boom van de kennis van goed en kwaad. In dat geval kies je ervoor om de boom van de kennis van goed en kwaad als een van de levensboom onderscheiden boom te zien. Kies je ervoor te plukken, te eten en te geven van de boom van leven, dan leef je in verbondenheid met de eenheid van al-wat-is. Kies je ervoor om de boom van de kennis van goed en kwaad als een van de levensboom onderscheiden boom te zien, en daarvan te plukken, te eten en te geven, dan leef je in afgescheidenheid. Kies je voor verdeeldheid, dan zijn de tweede en de derde stap op de ontwikkelingsweg een worsteling met de dualiteit. Kies je voor de eenheid, dan blijf je leven in verbondenheid met de eenheid van al-wat-is. Stap 2 en 3 op de inwijdingsweg betekenen dan geestelijke groei in een bewust zijn van de eenheid, ook op egoniveau.

De vierde stap is de stap naar zielsniveau. We doorlopen nu de dimensies van begin af aan opnieuw. De eerste stap is weer het egoniveau dat de dimensies 1, 2 en 3 omvat. We zakken een niveau lager in figuur 8.1. Je ziet daar op zielsniveau de dimensies 4, 5, 6 en 7 afgebeeld, waarvan de dimensies 4 en 5 overeenkomen met het niveau daarboven afgebeeld, het egoniveau. We maken dezelfde reis opnieuw, maar met meer kennis, meer wijsheid, meer inzicht. We hebben geleerd van onze eerdere ervaringen en bevinden ons op het psychische niveau van inwijding. Freke en Gandy schrijven over dit niveau van inwijding: 'Bij de *psychische* of zielsinwijding gaat het erom aan onszelf te werken om een beter mens te worden.'⁷ Op dit niveau gaat het om de beleving van metanoia: verandering van hart. Je richt je op de eenheid en niet langer op de verdeeldheid. Wie deze stap maakt, neemt de stap van 4 naar 5 (in de figuur op zielsniveau horizontaal naar links). *Metanoia* is het signaal dat we eraan toe zijn aan het proces van zielsinwijding te beginnen.⁸ Tijdens de stappen 6 en 7 verkennen we de zielswerkelijkheid verder. We ruimen de rommel uit het verleden op en bereiden ons voor op de laatste stap van onze ontwikkeling, de stap naar de uiteindelijke eenheid. Deze wordt gemarkeerd door de pneumatische inwijding. Peter en Gandy schrijven over het pneumatische niveau van inwijding: 'Bij de *pneumatische* of geestesinwijding gaat het erom te leren begrijpen dat we helemaal geen persoon zijn. We zijn onpersoonlijk bewustzijn of geest.'⁹

De 'acht' is de stap naar het geestelijke niveau van de werkelijkheid. Het is

de bevrijdende stap de eenheidsdimensie van werkelijkheid in. Voorafgaande aan deze stap, staat de inwijddeling op zijn of haar ontwikkelingsweg opnieuw voor de meest fundamentele keuze die een mens kan maken: die tussen 'leven' (de levensboom als weg naar gnosis, eenwording, eenzijn) en 'dood' (de boom van de kennis van goed en kwaad, als onderscheiden van de levensboom). In figuur 8.1 zakken we nog een niveau lager en we bevinden ons op geestesniveau.

In dit derde stadium van inwijding kunnen we Achamoth ontmoeten, die als gevallen godin de ogdoade net buiten het pleroma bewoont. In haar wanhoop over wat ze heeft gedaan toen ze wilde kennen door begrijpen en niet door gnosis, heeft ze volgens de mythe de oerouder om hulp gevraagd en die heeft tussen de archetypische wereld van het pleroma en de wereld van verschijnselen, het kenoma waar zij zich bevindt, een barrière geplaatst. Deze barrière, als ruimte, wordt in de bronnen met meerdere namen aangeduid, onder ander met 'kruis' (waaraan het ego dient te sterven), met midden (of middenrijk) en met nonade, 'de negende'.¹⁰ Nu is de tien de laatste stap op de ontwikkelingsweg, de barrière voorbij. Zien we de laatste drie stappen als drie-in-één, dan is deze stap de laatste stap en we realiseren eenheidsbewustzijn.

Op geestesniveau komen we alle voorgaande niveaus van ontwikkeling opnieuw tegen. De 1-2-3 of do-re-mi van het egoniveau, de hoofdstukken 1, 2 en 3; de weg van de ziel in drievoud: ego-ziel-geest (gerepresenteerd door alle tien de hoofdstukken ook weer verdeeld in drieën: 1-2-3, do-re-mi, op egoniveau, 4-5-6-7- of fa-so-la-ti op zielsniveau en 8-9-10 of do op geestesniveau) en deze drie stappen op het geestesniveau opnieuw, waarbij dit maal aanvaard is dat de weg van gnosis via de stadia ego, ziel en geest verloopt.

9. De zoon: Jezus

Jezus staat in een lange traditie van zonen, die 'eersteling' worden genoemd. Langs deze lijn van eerstgeboren zonen, ontvouwt zich een geheim dat zich onthult als gnosis.

1. Drie testamenten

De Bijbel van de christenen bestaat uit het Oude en het Nieuwe Testament. Testament betekent verbond. Met betrekking tot de Bijbel betreft het een verbond tussen god en mens. Het Oude Testament hebben de christenen van de joden overgenomen. Het is het heilige boek van de joden, Tenach. Tenach bestaat uit de Thora, Profeten en Geschriften. Er zijn kleine verschillen tussen Tenach en het Oude Testament. Zo bevat de rooms-katholieke Bijbel, in tegenstelling tot de protestantse Bijbel, iets meer boeken dan Tenach (die worden deuterocanoniek genoemd) en ook is de volgorde van de boeken niet helemaal dezelfde. Het Nieuwe Testament is, net als Tenach, door joden geschreven.¹ In het Nieuwe Testament gaat het over de geboorte, het leven, het lijden, het sterven en het opstaan van Jezus uit de dood. Een belangrijk verschil tussen joden en christenen is dat christenen geloven dat Jezus de – volgens hen – in het Oude Testament aangekondigde messias is en dat de joden die niet tot het christendom zijn overgegaan dat niet geloven.²

Christenen noemen het Oude en het Nieuwe Testament ook wel het eerste en het tweede testament. Dit doen ze om niet de suggestie te wekken dat het Oude Testament verouderd zou zijn. Jezus zegt volgens de christelijke Bijbel dat hij de vervulling is van de wet en de profeten (Matteüs 5: 17). Dat wil zeggen, van de Thora en de profetische boeken van Tenach. Het Oude Testament is volgens deze woorden van Jezus niet verouderd, maar wel vervuld in hem.

In de Thora, de eerste vijf boeken van de Bijbel, staat te lezen hoe Mozes de Thora van god op de berg Sinaï ontvangt. Bij deze gebeurtenis sluit god een verbond met Mozes en de Israëlieten. Maar eerder heeft god ook al een verbond gesloten, namelijk met Noach en zijn nakomelingen. Ook dat verhaal staat in de Thora te lezen. Eigenlijk is dit verbond met Noach en zijn

nakomelingen het eerste verbond en het verbond met Mozes en de Israëlieten het tweede. Het is dus niet helemaal correct om van het eerste en het tweede testament (of verbond) te spreken voor respectievelijk het Oude en het Nieuwe Testament. Welbeschouwd betreft het eerste testament het verbond dat god met Noach en zijn nakomelingen sloot en het tweede testament het verbond dat god met Mozes en de Israëlieten sloot. Het verbond dat god via Jezus met de christenen sloot zou volgens deze logica het derde testament betreffen. Beter dan van Oude en Nieuwe Testament en eerste en tweede testament te spreken, zou het dan ook zijn om van Oudere, Oude en Nieuwe Testament te spreken. Het eerste is dan het oudere verbond, dat god sloot met Noach en zijn nakomelingen, het tweede is dan het oude verbond, dat god met Mozes en de Israëlieten sloot en het derde verbond is dan het nieuwe, dat god – volgens christelijk inzicht – in Jezus met de christenen sloot.³

Het eerste verbond

Het eerste verbond sloot god met Noach en zijn nakomelingen. Volgens het verhaal in Genesis zegt god tegen Noach en zijn zonen: ‘Hierbij sluit ik een verbond met jullie en met je nakomelingen, en met alle levende wezens die bij jullie zijn: vogels, vee en wilde dieren, met alles wat uit de ark is gekomen, alle dieren op aarde.’ (Genesis 9: 8-10). De regenboog is het teken van het verbond dat god met alle levende wezens op aarde sluit: ‘Dit,’ zei God tegen Noach, ‘is het teken van het verbond dat ik met alle levende wezens op aarde gesloten heb.’ (Genesis 9: 17)

Het tweede verbond

Het tweede verbond sloot god met het volk Israël. God zegt op de berg Sinai tegen Mozes: ‘Stel deze geboden op schrift, want op grond van deze geboden sluit ik met jou en de Israëlieten een verbond’ (Exodus 34: 27).

Dit verbond staat niet op zichzelf. In de Bijbel staat een verhaal over een verbond dat god met Abraham en zijn nakomelingen sluit. Het verhaal staat tussen het verhaal over de verbondssluiting van god met Noach en alle levende wezens enerzijds en de verbondssluiting van god met Mozes en de Israëlieten anderzijds in. Het verbond dat god met Mozes en de Israëlieten sluit, is volgens de Bijbel een bevestiging van het verbond dat god eerder met Abraham en de Israëlieten gesloten heeft. Bij die verbondssluiting belooft god de Israëlieten een land om in te wonen: ‘Ik sluit een verbond met jou en met je nakomelingen, met alle komende generaties, een eeuwig-

durend verbond: ik zal jouw God zijn en die van je nakomelingen. Heel Kanaän, het land waar je nu als vreemdeling woont, zal ik jou en je nakomelingen voor altijd in bezit geven, en ik zal hun God zijn.’ (Genesis 17: 7-8) Als teken van het verbond moeten de mannen zich laten besnijden.⁴ Abraham krijgt meerdere zonen, waaronder Ismaël en Isaak. De joden stammen volgens de bijbelse genealogie af van Isaak, de Arabieren stammen volgens islamitische genealogie af van Ismaël. God zet het verbond met Abraham in zijn zoon Isaak voort.

Het derde verbond

Voor het derde testament kunnen we niet meer bij de joodse Bijbel (Tenach) terecht, maar alleen bij de christelijke Bijbel (het Oude en Nieuwe Testament). Het is het verbond dat god volgens de christelijke leer in Jezus heeft gesloten met hen die in Jezus geloven. Op de avond voor zijn kruisiging lag Jezus volgens de bijbelse overlevering met zijn leerlingen aan de paasmaaltijd aan: ‘En hij nam een brood, sprak het dankgebed uit, brak het brood, deelde het uit en zei: “Dit is mijn lichaam dat voor jullie gegeven wordt. Doe dit, telkens opnieuw, om mij te gedenken.” Zo nam hij na de maaltijd ook de beker, en zei: “Deze beker, die voor jullie wordt uitgegoten, is het nieuwe verbond dat door mijn bloed gesloten wordt”.’ (Lucas 22: 19, 20)

Geconstrueerde 'geschiedenis'

De boeken van Tenach zijn in de christelijke Bijbel zo gerangschikt, dat er als het ware een chronologie ontstaat, een ‘bijbelse geschiedenis’. Een geschiedenis die niet met de historische feiten overeen komt, maar een geschiedenis die de christelijke interpretatie van gods bedoelingen met de schepping centraal stelt. Die geschiedenis is, in het kort, de volgende: de schepping is goed, de mens overtreedt gods gebod, god verdelgt de mensheid, hij redt Noach en de zijnen, het volk Israël wordt uitverkoren, het is gods wet ontrouw, er zijn steeds meer afvalligen totdat er uiteindelijk één mens overblijft die leeft zoals god de mens heeft bedoeld. Die mens is Jezus. Dit is christelijke bijbelse 'geschiedenis'. Het Oude Testament wordt gelezen alsof de geschiedenis onomstotelijk tot de komst van Jezus leidt.⁵ Dit is heel anders dan de volgorde van de boeken van Tenach, die rond de Thora zijn gerangschikt. De volgorde van de boeken van Tenach pretendeert geen geschiedenis te zijn, maar stelt de praxis, het handelen centraal. Anders dan in Tenach, zien we in de christelijke Bijbel een versmalling

optreden van de verbonden die god met de mensen sluit, van Noach en zijn nakomelingen, naar Abraham en zijn nakomelingen, naar alleen de Israëlieten, naar Jezus, en dan weer een verbreding naar zij die in Jezus geloven, de christenen.

Overeenkomsten in structuur tussen de tien geboden en het eerste gebod

Vergelijken we het gebod uit Genesis 2: 16-17, het eerste gebod, waarin god de mensen zegt 'Van alle bomen in de tuin mag je eten', met de tien geboden die god aan Mozes overhandigt bij de verbondssluiting op de Sinaï, dan kan worden opgemerkt dat de geboden van dezelfde structuur zijn. De tien geboden zijn gesteld in termen van een contract: Ik zal voor je zorgen mits jij ..., want anders ... God vraagt de eerste mensen, wanneer hij hen het eerste gebod oplegt, hem als hun god te erkennen en dat uit hun daden te laten blijken. Daartegenover stelt hij het leven: de levensboom. Houden de mensen zich niet aan de voorwaarden die god stelt, dan zullen zij sterven. Zo beschouwd is het eerste gebod ook gesteld in de vorm van een contract. In het gebod klinkt het verbond dat god met Mozes en het volk Israël sluit al mee, door de overeenkomst in structuur.⁶

Adam en Noach voor dezelfde keuze gesteld: die tussen leven en dood

In het eerste gebod klinkt ook het verbond dat god met Noach en de zijnen sloot al mee, door de keuze waarvoor de mens in het verhaal wordt gesteld. In het eerste gebod krijgen de mensen een kans om voor het leven te kiezen en niet voor de dood. Ook Noach wordt voor deze keuze gesteld. Echter, dat wordt pas duidelijk als de Bijbeltekst heel goed wordt gelezen. Het is net als met de keuze waarvoor de mens in Genesis 2-3 wordt gesteld; die tekst moet je ook goed lezen om te zien wat er nu eigenlijk gebeurt wanneer de mens plukt en eet van de boom in het midden van de tuin. In het verhaal van Noach gebeurt het volgende.

Tot aan het eerste verbond, met Noach en zijn nakomelingen, leven de generaties vóór en na de geboorte van de oudste zoon, de eersteling of eerstgeborene. Dit verandert bij Noach. Noach leeft vóór en na de zondvloed.⁷ Reken de leeftijden die de nakomelingen van Adam hebben maar eens na (Genesis 5: 1-32). Adam bijvoorbeeld leeft 130 jaar voor de geboorte van zijn eerstgeboren zoon en 800 jaar erna. Dat is bij elkaar de 930 jaar die hij volgens de Bijbeltekst in totaal leeft (Genesis 5: 5). Dit rekensommetje gaat de hele geslachtslijst op, tot aan Noach. Bij hem gaat het anders. Zijn levensjaren worden niet meer berekend vóór en na de

geboorte van zijn eerstgeboren zoon, maar vóór en na de zondvloed.⁸ Noach stelt het leven niet meer centraal, maar de dood. God joeg Adam en Eva volgens de Bijbeltekst uit het paradijs toen ze de keuze voor de dood maakten, al ben je als lezer vrij om in deze keuze mee te gaan of niet. Maak je deze keuze niet, dan verliest de Bijbeltekst zijn betekenis voor zover deze de zonde vooronderstelt. God sluit een verbond met Noach en zijn zonen en zegent hen wanneer zij deze keuze maken. Hij zegt tegen hen: 'Wees vruchtbaar en word talrijk en bevolk de aarde.' (Genesis 9: 9-10) God heeft leren leven met zijn schepsel 'mens'. Hij heeft zich ermee verzoend dat de mens een misstap maakt. Hij stuurt ze volgens christelijke chronologie zijn zoon. Opnieuw word je als mens / als lezer van het bijbelse verhaal voor de keuze gesteld: leef je vóór en na de zonde of leef je voor en na de zoon? De keuze om vóór en na de zoon te leven is metafoor voor een keuze voor leven, voor gnosis. Als een verborgen lijn door de verbondsverhalen heen, is deze keuze door de verhalen heen geweven, voor wie er aan toe is dit te zien. We worden voor deze keuze gesteld in het verhaal van de boom in het midden van de tuin, in het verhaal van Noach, de Israëlieten worden voor deze keuze gesteld bij de verbondssluiting op de Sinaï en de christenen worden voor deze keuze gesteld in de betekenis die zij toekennen aan Jezus. Steeds weer worden de gelovigen uitgenodigd om voor het leven te kiezen, niet voor de dood. Kiezen we voor het leven, dan zien we niet meer als door een wazige spiegel, zoals Paulus schreef, maar vallen ons de schellen van de ogen en zien we waar het in de bijbelse verhalen om gaat.

Eerstelingschap in de Bijbel

In de Bijbel is de eerstgeborene een belangrijk gegeven. Ook Jezus wordt gods eerstgeborene of eersteling genoemd (Romeinen 8: 29). Het eerstelingschap gaat over van vader op zoon. Niet altijd op de eerstgeboren zoon. Het eerstelingschap is iets waarmee te manipuleren valt. Dat wordt in de Bijbel gedaan door Isaak en Jakob. Ook al zijn dit beiden als tweede geboren zonen, het eerstelingschap gaat op hen over. De geslachtslijn van Adam is volgens een opsomming in de Bijbel Adam – Seth – Enos – Kenan – Mahalaleël – Jered – Henoch – Methusalah – Lamech – Noach, allemaal eerstelingen. Bij het tweede verbond gaat het eerstelingschap over van Abraham op Isaak (niet op Ismaël die eerder is geboren) en dan op Jakob, niet op Esau, Jakobs eerder geboren broer. Jakob krijgt twaalf zonen en deze komen via een prachtig Bijbelverhaal in Egypte aan, waaruit ze jaren

later onder leiding van Mozes worden bevrijd. Bij het derde verbond gaat het eerstelingschap over op Jezus en op allen die ‘door hem geroepen zijn’: ‘Wie hij al van tevoren heeft uitgekozen, heeft hij er ook van tevoren toe bestemd om het evenbeeld te worden van zijn Zoon, die de eerstgeborene moest zijn van talloze broeders en zusters. Wie hij hiertoe heeft bestemd, heeft hij ook geroepen; en wie hij heeft geroepen, heeft hij ook vrijgesproken; en wie hij heeft vrijgesproken, heeft hij nu al laten delen in zijn luister.’ (Romeinen 8: 29-30)

Sophia als eersteling

Maar nog vóór al deze politieke wisselingen in het eerstelingschap was er Sophia, die in de Bijbel uitroept: 'Hij heeft mij in het begin, vóór alle tijden geschapen, en ik zal nimmer sterven'. (Jezus Sirach: 25: 9) Ook in het eerste vers van de Bijbel is zij aanwezig als begin, als eersteling: *In het begin schiep God de hemel en de aarde* (Genesis 1: 1). ‘Het begin’ is te vertalen met ‘eersteling’.⁹ Sophia is er als begin, zij is er in de fase vóór de schepping. Zij is er aan het begin van de schepping. Ook in Spreuken is zij aanwezig als eersteling.¹⁰ We lezen in een vertaling:

*De Eeuwige heeft mij, de wijsheid,
tot aanzijn geroepen
als het Begin van zijn wegen,
nog voor zijn werken van oudsher
van eeuwigheid aan ben ik gevormd...
Toen Hij de hemel op zijn plaats zette, was ik daar;
toen Hij een kring trok op het oppervlak van de oceaan ...
toen Hij aan de zee haar perk stelde,
opdat de wateren zijn gebod niet zouden overtreden,
en Hij de grondslagen der aarde bepaalde,
toen stond ik als uitvoerster aan zijn zijde. (Spreuken 8: 22-29)¹¹*

Dit is de Sophia van vóór het oudere verbond, het verbond dat god met Noach en de zijnen sloot. Het is Sophia van nog vóór de keuze voor de dood en niet het leven. Dan worden de verhalen herschreven en Sophia wordt uit de verhalen weggeschreven. Het godsbeeld wordt mannelijk en niet meer is Sophia gods eersteling. Het eerstelingschap gaat over op de mannelijke lijn.

2. De godsbeelden van de eerste, tweede en innerlijke tempel

Het godsbeeld ten tijde van de eerste tempel in Jeruzalem

Het oudere of eerste testament (waarmee hier dus niet het Oude Testament wordt bedoeld, maar het verbond met Noach en de zijnen) valt samen met de periode van de eerste tempel van Jeruzalem (968- 586 v.c.j.) en het oude of tweede testament met de periode van de tweede tempel (515 v.c.j.-70 c.j.). Deze tijdsbepaling is niet gebaseerd op een schatting van het plaatsvinden van de verbondssluitingen in de tijd (Noach zou volgens bijbelse chronologie ca. 3000 v.c.j. hebben kunnen leven (de schepping van de wereld zou volgens de joodse orthodoxie in 3761 v.c.j. hebben plaatsgevonden), Abraham zou ergens tussen 2000 en 1500 v.c.j. hebben kunnen leven en Mozes rond 1200 v.c.j.). Deze tijdsbepaling is gebaseerd op de totstandkoming van de bijbelse canon: de boeken die in de Bijbel zijn opgenomen en als gezaghebbend zijn aanvaard door de gemeenschappen van gelovigen. De totstandkoming van de bijbelse canon is in fasen gegaan. Eerst waren er heilige geschriften die nog een mannelijk en vrouwelijk godsbeeld kenden (de periode van de eerste tempel, het oudere verbond), dan worden de verhalen herschreven en alles wat aan de godin deed herinneren werd geschrapt (de periode van de tweede tempel; het oude verbond).

De theologie van de eerste tempel wordt gekenmerkt door een godsbeeld dat nog mannelijke en vrouwelijke eigenschappen verenigt.¹² JHWH en Asjera, de naam van de godin in Kanaän en Israël, zijn nog samen.¹³ Dan wordt de tempel door vijanden verwoest, de elite van Israël wordt in ballingschap naar Babylon meegevoerd en een ander gedeelte van het joodse volk vlucht de diaspora in. Zij verspreiden zich over Egypte, Mesopotamië, Arabië en elders. De elite in ballingschap is voor een groot deel verantwoordelijk voor het herschrijven van verhalen die later in de bijbelse canon opgenomen zijn. Zoveel mogelijk worden de sporen die aan Asjera doen herinneren uit de geschriften gewist. De joden in de diaspora blijven de theologie van de eerste tempel trouw. Zij bewaren herinneringen aan het manvrouwelijke godsbeeld van de eerste tempel.¹⁴

Het godsbeeld ten tijde van de tweede tempel in Jeruzalem

De naar Babylon meegevoerde joden keren na ca. vijftig jaar weer terug. De tempel die door Salomo was gebouwd en in 586 v.c.j. door de Babyloëniërs was verwoest, wordt met Perzisch geld herbouwd en in 515 v.c.j.

opnieuw ingewijd. De theologie van de tweede tempel wordt gekenmerkt door een godsbeeld dat exclusief mannelijk is. God wordt een god die geen andere goden naast zich duldt, ook niet meer zijn vrouw. De tweede tempel wordt onder Herodes de Grote herbouwd en sterk uitgebreid van 19 v.c.j. tot 63 c.j. en door de Romeinen verwoest in 70 c.j.¹⁵

Het godsbeeld na de verwoesting van de tweede tempel

Het nieuwe of derde testament beslaat (wanneer we kijken naar de totstandkoming van de bijbelse canon) de periode van na de verwoesting van de tweede tempel. De theologie blijft gekenmerkt door een exclusief monotheïsme (god is niet meer meerdere goden), dat tot op de dag van vandaag de theologie is die in synagoge, kerk en moskee bedreven wordt. Joden en moslims verwijten christenen overigens een inclusief monotheïsme (het godsbeeld sluit meerdere goden in), omdat christenen het begrip van de drie-eenheid kennen: god als vader, zoon en heilige geest. Christenen zien het zelf als drie uitdrukkingvormen van één god.

Het godsbeeld na de opbouw van de innerlijke tempel

Wanneer Jezus daags voor zijn kruisiging wordt gearresteerd, wordt hij ervan beschuldigd te hebben gezegd: 'Ik kan de tempel van God afbreken en in drie dagen weer opbouwen' (Matteüs 26: 61). Christenen begrijpen deze uitspraak van Jezus veelal als beeldspraak. Jezus heeft het over de geestelijke weg van de mens die zijn identificatie met het tijdelijke loslaat en weet dat zijn of haar werkelijke identiteit ligt in de tijdloze dimensie van de geest. We zijn weer terug bij Sophia, die er was vóór de aanvang van de tijd. Zij was immers vóór alle tijden geschapen? En zij zou nimmer sterven. We zijn ook terug vóór de aanvang van de bijbelse theologie. We bevinden ons in een eeuwig heden, waarin we het leven centraal stellen en niet de dood. Het vierde testament zou volgens deze indeling van testamenten toekomstmuziek kunnen zijn die al in het huidige leven klinkt. En ook klinkt de muziek in het paradijsverhaal, wanneer we eten van de levensboom en leven in verbondenheid met god. Het paradijsverhaal bevestigt dat we in het huidige leven, in het huidige moment, kunnen kiezen voor het leven en niet voor de dood. De christelijke Bijbel, met zijn eigen chronologie, lijkt gecomponeerd te zijn voor mensen, christenen, die hebben gekozen voor de dood, en die in hun geloof in Jezus alsnog een keuze voor het leven, voor gnosis, kunnen maken.

3. Jezus

Uit de bijbelse beschrijvingen van Jezus blijkt dat Jezus de weg van gnosis van het begin tot het einde is gegaan. Hij is het prototype van de verlichte mens: de mens die gnosis heeft gerealiseerd. Maar is Jezus een historische figuur, of een mythologische figuur die door Paulus en de schrijvers van de evangeliën is geconstrueerd om de mensen de weg naar gnosis te wijzen? Ook Timothy Freke en Peter Gandy stellen zich deze vraag. Ze proberen in hun boek *De mysterieuze Jezus* aannemelijk te maken dat Jezus als historische persoon niet heeft geleefd. Zij werken de hypothese uit dat het personage Jezus een bewerking is van de heidense godmens Osiris-Dionysus. Met deze benaming verwijzen ze naar alle godmensen die verschillende culturen hebben voortgebracht, zoals Osiris uit Egypte, Attis uit Klein-Azië, Dionysus uit Griekenland, Adonis uit Syrië, Bacchus uit Italië en Mithras uit Perzië. Allen verwijzen ze volgens hen naar hetzelfde mythische wezen. Deze godmens zou zijn aangepast aan de ideeën die in de joodse mysteriën leefden. Het personage Jezus zou een constructie zijn van gehelleniseerde (vergriekste) joden die vóór en rond het begin van onze jaartelling leefden. In hun boek sommen de auteurs overeenkomsten op tussen de door de auteurs samengestelde god Osiris-Dionysus en Jezus:

- Osiris-Dionysus is een god van vlees en bloed, de verlosser en ‘zoon van god’.
- Zijn vader is god en zijn moeder is een sterfelijke maagd.
- Hij wordt op 25 december geboren in een grot of eenvoudige koeienstal in tegenwoordigheid van drie herders.
- Hij biedt zijn volgelingen de kans wedergeboren te worden door dooptuilen.
- Hij verandert op miraculeuze wijze water in wijn tijdens een huwelijks-ceremonie.
- Hij rijdt triomfantelijk op een ezel de stad in terwijl de mensen met palmtakken zwaaien om hem eer te bewijzen.
- Hij sterft omstreeks onze paastijd als offer voor de zonden van de wereld.
- Na zijn dood daalt hij af naar de hel en dan op de derde dag staat hij op uit de dood en stijgt glorieus op ten hemel.
- Zijn volgelingen verwachten zijn terugkeer als rechter tijdens de laatste der dagen.

- Zijn dood en wederopstanding worden gevierd met een rituele maaltijd van brood en wijn die zijn lichaam en bloed symboliseren.¹⁶

Een reconstructie van het ontstaan van het Nieuwe Testament

Freke en Gandy reconstrueren het ontstaan van het Nieuwe Testament als volgt. De oudste nieuwtestamentische geschriften die we kennen zijn de brieven van Paulus. Hij kan zijn kennis hebben van een primitieve versie van de mythe over Jezus, die al wel eeuwen zou kunnen hebben bestaan. Paulus heeft het in zijn brieven nooit over een historische Jezus. Hij heeft het over een mythische Jezus die door zijn dood en opstanding zijn volgelingen wedergeboorte brengt. In het evangelie van Marcus wordt het verhaal over Jezus in een historische context geplaatst. De andere evangeliën bouwen op het voorbeeld van Marcus (en een verloren gegane Q-bron) voort.¹⁷ Daarmee groeit pseudo-historie uit tot veronderstelde historie. Het christendom verspreidt zich over een groot gebied. Daar, ver af van de plaatsen waar de mysteriekennis werd geleerd, moest zich wel een verwarde vorm van de Jezusmysteriën ontwikkelen. Degenen die de Jezusmythe hadden gecreëerd hadden er geen grip meer op. Het werd voldoende om in de gestorven en opgestane heer te geloven en van de oorspronkelijke bedoelingen van de mythe was bij de nieuwe gelovigen niets meer terug te vinden.

Jezus met zijn discipelen astrologisch geduid als zon met 12 sterrenbeelden

De dvd *Zeitgeist 2008* geeft weer een andere invalshoek om Jezus als mythische figuur te duiden.¹⁸ Deze benadert Jezus, zoon van god, gods zoon, *gods zon*, astrologisch. Jezus staat symbool voor het goddelijke licht, de zon als metafoor voor een goddelijke kracht. De 12 discipelen staan symbool voor de 12 sterrenbeelden. Het verhaal over de geboorte van Jezus, de ster in het oosten en de drie koningen, zijn dood aan het kruis en zijn opstanding na drie dagen worden als volgt geduid. De ster in het oosten is Sirius, de helderste ster in de nachtelijke hemel, die op 24 december één lijn vormt met de 3 helderste sterren in de riem van het sterrenbeeld Orion. Die noemen we nog net als in oude tijden de Drie Koningen. Deze wijzen samen met Sirius naar de plek waar de zon op 25 december opkomt. Zodoende ‘volgen’ de Drie Koningen de ster in het oosten naar de plek waar de zon opkomt – de geboorte van de zon. Een interessant fenomeen vindt plaats rond 25 december, bij de winterwende. Vanaf de zomerwende tot aan de winterwende worden de dagen korter en kouder. Vanaf het noor-

delijke halfrond gezien, lijkt de zon naar het zuiden te bewegen, kleiner te worden en minder aanwezig te zijn. Het korter worden van de dagen en het afsterven van de vegetatie terwijl de winterwende nadert, symboliseert het proces van de dood – de dood van de zon. Op 22 december is de neergang van de zon compleet, want nadat de zon zich voor 6 maanden zuidelijk heeft bewogen, komt ze bij het laagste punt dat ze in de hemel zal bereiken. Dan gebeurt er iets verrassends. Ogenschijnlijk staat de zon voor 3 dagen stil. Gedurende deze ‘pauze’ verblijft de zon in de buurt van het sterrenbeeld Crux (kruis). En dan op 24 december stijgt de zon 1 graad naar het noorden, met de belofte van langere dagen, warmte en lente. Dus men zei: de zon is gestorven aan het kruis voor drie dagen om vervolgens weer op te staan. De opstanding van de zon / de zoon wordt pas met Pasen gevierd, omdat de zon dan (met de lente-equinox) de krachten van het duister ten volle overwonnen heeft.

Een kerkelijke visie op Jezus

Voor de kerk is het, in relatie tot de christelijke gnostiek, van onderscheidend belang dat Jezus echt heeft bestaan. Een theoloog brengt dit belang als volgt onder woorden: *Het zal niet verbazen dat in de ogen van Romeinen, die gehecht waren aan hun antieke, officiële godsdienst, het christendom niet meer was dan de zoveelste, uit het oosten ingevoerde, mysteriegodsdienst. In het christendom staat het thema van dood en verrijzenis immers ook centraal, ook het christendom kent een eredienst in besloten kring rond sacramenten, die in het Grieks met hetzelfde woord ‘mysterie’ werden aangeduid, en het leert eveneens dat men door deze sacramenten, vooral door de doop, deel krijgt aan het goddelijke leven. Maar nooit is er in het christendom (lees: het kerkelijke christendom, FdJ) sprake van een volledige vereenzelviging met God en mens in de mysteries. Bovendien leert het christendom (ook hier geldt: het kerkelijke christendom, FdJ) niet dat verlossing een eindeloos herhaalbare ervaring van vereenzelviging met één van de vele goden is, maar een eens en voor altijd in de levensgeschiedenis van Jezus van Nazareth voltrokken 'historische' daad van de ene God.*¹⁹

Heeft Jezus echt bestaan?

Of de evangeliën historische feiten naar voren brengen of gecomponeerd zijn als pseudo-historie, de bronnen geven geen uitsluitsel. In het boek van Freke en Gandy ontbreekt het aan een goed overzicht van historische bronnen op grond waarvan zij tot de opsomming van de overeenkomsten tussen

Jezus en de samengestelde godmens Osiris-Dionysus komen. Er worden wel bronnen genoemd, maar deze stammen meestal uit een tijd na Christus en dat maakt het bewijs dat ze leveren niet sterk.²⁰ Zo moet je hen op hun woord geloven, óf hun hele onderzoek napluizen om de betrouwbaarheid van het onderzoek te kunnen wegen en dat is van een gemiddelde lezer wat veel gevraagd.²¹ Ook op de historische bronnen die zouden moeten aantonen dat Jezus wel als historische persoon zou hebben geleefd is af te dingen. De naam van Jezus en de wondere dingen die hij deed worden nergens in de ons bekende niet-christelijke bronnen genoemd, althans op zo'n wijze dat we er zeker van zijn dat het de Jezus uit de Bijbel betreft. Er is één bron waarin Jezus wordt genoemd, waarbij het door de bijzondere feiten die worden beschreven duidelijk is dat het over de Jezus uit de Bijbel gaat. Dat is het werk van Josephus (geschreven in ongeveer 90 c.j.). Maar de passages over Jezus zouden heel goed latere toevoegingen kunnen zijn.

Er is ook een bron waarin Christus wordt genoemd. Dat is het werk van Tacitus (geschreven ongeveer 115 c.j.). De schrijver kan zijn kennis hebben van 'horen zeggen'. Dat geldt ook voor de schrijvers van de evangeliën. We weten niet zeker wie dat zijn en evenmin wanneer zij hun verhalen over Jezus hebben geschreven. Een conclusie over de historiciteit van Jezus valt dus niet met zekerheid te trekken. Of je nou meent dat Jezus echt heeft bestaan of een mythologische figuur is of dat er rond een historische figuur mythologische elementen in de verhalen zijn gevlochten, het is een kwestie van geloof.

De scheiding der wegen met betrekking tot de vraag of de bijbelse verhalen, inclusief de verhalen over Jezus, in meer of mindere mate echt zijn gebeurd, loopt overigens niet keurig langs de lijn kerk en gnostiek. Een gnosticus kan van mening zijn dat het mysterie dat zich in mythologische verhalen voltrekt, zich ook in de stof heeft voltrokken in de persoon van Jezus. Anderzijds kunnen ook kerkelijke christenen hun twijfels hebben bij de historiciteit van Jezus, zonder zijn betekenis op symbolisch en ethisch niveau op te geven.

4. De verwerkelijking van het vierde testament in het heden

Door een monotheïstisch en vrouwvijandig vernislaagje heen, schemert in de bijbelse verhalen een oudere laag door, een laag van diepe wijsheid.

Deze herinnert aan de tijd van vóór de aanvang van de verbondsverhalen die uitgaan van een breuk tussen god en mens en de noodzaak tot een herstel van deze breuk. Ze herinnert aan een tijd van vóór het begin, toen Sophia en de allerhoogste god nog samen waren en er nog geen breuk was tussen god, godin en mens.

Op dit diepe niveau verwijst de tekst naar gnosis: een ragfijne draad die door de teksten heen loopt en die de zoekende lezer de weg naar ware kennis wijst. De draad loopt van de keuze waarvoor de gelovige wordt gesteld in het verhaal van de boom in het midden van de tuin, naar het verhaal van Noach, naar de verbondssluiting op de Sinaï, naar Jezus. Het is als de draad die Ariadne aan Theseus meegeeft wanneer hij het labyrint ingaat en een vreselijk monster weet te verslaan. Dankzij de draad – gnosis – weet Theseus de weg terug uit het labyrint te vinden. Het is alsof de Bijbelschrijvers weten wat een donkere tijd de mensheid ingaat en ze geven haar gnosis mee, voor hen die zoeken en vinden. Het is alsof de heilige geest – Sophia – de Bijbelschrijvers heeft geïnspireerd om ondanks zichzelf waarheid te spreken, net als de slang deed in het paradijsverhaal toen hij sprak over de boom ‘in het midden van de tuin’.

Die ragfijne draad, die gnosis is, en die loopt door de verbondsverhalen heen, is mogelijk ook te vinden in het verhaal van Jozef en zijn broers, wanneer we het lezen als een verhaal dat de mensheid gnosis aan wil reiken. Daartoe dienen we het verhaal te transponeren van het niveau waarop het zich afspeelt, een bijbels verhaal, naar een volgend niveau, een verhaal dat naast andere bijbelse verhalen is geschreven met de bedoeling de bijbelse profetieën in vervulling te doen gaan in Jezus, naar een nog hoger niveau, een verhaal dat wordt geleefd in een vervuld heden.

Het verhaal van Jozef en zijn broers

In het verhaal van Jozef en zijn broers is Jozef het lievelingetje van zijn vader. Door zijn jaloerse broers wordt hij in een put gegooid en niet lang daarna aan Ismaëlieten verkocht. Zij brengen hem naar Egypte en verkopen hem als slaaf aan Potifar, een hoveling van de farao. Jozef brengt het tot onderkoning. Als er hongersnood uitbreekt komen de broers naar Egypte, waar de graanschuren door toedoen van Jozef rijkelijk zijn gevuld. Ze herkennen hun broer dan niet. Om zijn broers te testen, laat Jozef een zilveren kelk in de zak van Benjamin stoppen en beschuldigt hem van diefstal. Eén van de broers stelt zich voor Benjamin garant en de broers halen hun vader uit Kanaän op. De les die het verhaal leert is dat de broederschap zich

herstelt, wanneer allen tot bezinning zijn gekomen en de onderlinge vrede het enige is wat telt.

Het verhaal is mogelijk te transponeren van Jozef als messiaanse figuur in het Oude Testament, naar Jezus als messiaanse figuur in het Nieuwe Testament, naar de messiaanse mens, de mensheid in haar lichtgestalte, als de bevrijdende Christus op wie gelovigen wachten. Ook Jozef klimt in het verhaal in drie fases op tot hij de één na hoogste positie van Egypte bekleedt. Alleen door de troon zal de farao boven hem staan. Eerst is Jozef het lievelingetje van zijn vader, die hem liefheeft boven al zijn broers, dan daalt hij door toedoen van zijn broers neer in een put, dan klimt hij op en wordt aangesteld over het huis van Potifar, dan daalt hij door verraad af naar de gevangenis, dan klimt hij op en wordt door de farao aangesteld over het hele land Egypte.²² We zien in de op- en neergaande beweging de weg verbeeld die de mens gaat van egoniveau, naar zielsniveau naar geestesniveau. Wellicht kunnen we het verhaal lezen, als een verhaal dat de dynamiek van geestelijke ontwikkeling als een kiem in zich draagt en zich door de geschiedenis heen verder ontvouwt.

Het verhaal getransponeerd naar het evangelie

Het verhaal zou zich in de loop van de geschiedenis verder hebben kunnen ontvouwen in het evangelie. De evangelieschrijvers kunnen het verhaal van Jozef en zijn broers, naast andere oudtestamentische verhalen, hebben gebruikt als sjabloon voor het schrijven van de verhalen over Jezus. Zij componeerden de verhalen zo, dat 'heel het volk' om de kruisdood van Jezus roept. Het kan zijn dat de Bijbelschrijvers dit hebben gedaan om de joden in een kwaad daglicht te stellen. De Bijbel kent antisemitische trekjes. Dit is te verklaren door de strijd die er in de begintijd van het christendom ontstaat tussen joden die in Jezus geloven en joden die Jezus als messias afwijzen. De schrijvers van de evangeliën die zich tot het christendom hadden bekeerd, keerden zich mogelijk doelbewust af van de joden die dat niet hadden gedaan. Het kan ook zijn dat de Bijbelschrijvers hun verhaal zo hebben geschreven als ze hebben gedaan, om de broederschap die de mensheid is te testen, op een vergelijkbare manier als de broers door Jozef worden getest. Opvallend detail in het verhaal is dat Benjamin als onschuldig slachtoffer (hij was er niet bij toen zijn broers Jozef in de put gooiden) verdacht wordt van een misdaad die hij nooit beging. Misschien is de positie van de joden, die door té veel christenen verantwoordelijk worden gehouden voor de moord op Jezus, vergelijkbaar met de positie van Benja-

min in het verhaal. Dan zijn de Joden, net als Benjamin, onschuldig slachtoffer van een beschuldiging van een misdaad die ze nooit hebben begaan. Eeuwenlang zijn veel Joden bespot en gedood om wat hen als misdaad aangerekend werd. De moord op 6 miljoen Joden in de Tweede Wereldoorlog is een triest dieptepunt. Jozef verklaart aan het einde van het verhaal, wanneer de ontknoping is geweest en de broers weten dat Jozef de broer is die zij hebben verraden: 'Maar wees niet bang en maak jezelf geen verwijten (...) God heeft mij voor jullie uit gestuurd om jullie voortbestaan op aarde veilig te stellen; zo wilde hij veel levens redden' (Genesis 45: 5-7).

Anders dan Benjamin in het verhaal, hebben veel Joden de beschuldiging met hun leven moeten bekopen. Hoe pijnlijk de vergelijking daardoor ook is, toch kunnen we wellicht een parallel trekken tussen het verhaal van Jozef en zijn broers en het evangelie, en meer precies tussen de positie van Benjamin in het verhaal en de Joden in relatie tot de broederschap. De les die in het verhaal verborgen zit zou kunnen zijn dat niet-Joden gaan inzien dat ze, als ze de Joden beschuldigen van de moord op Jezus, dit op grond van hun eigen interpretaties van de bijbelse geschriften doen, die bewust gecomponeerde geschiedenis zijn en geen historie in de zin van 'echt gebeurd'. Dit te onderkennen draagt mogelijk bij aan het herstel van de broederschap op wereldschaal.

Het verhaal getransponeerd naar het leven van alle dag

De op- en neergaande beweging in het verhaal van Jozef en zijn broers verbeeldt mogelijk de dynamiek van geestelijke ontwikkeling van de mens die zich ontplooit van egoniveau, naar zielsniveau naar geestesniveau. Deze beweging zien we terug in de drie 'lagen' waarop een religieus verhaal kan worden gelezen: de historische, de symbolische en de ethische laag. De historische laag refereert aan echt gebeurde geschiedenis. De symbolische laag brengt in beeldspraak betekenis over die veelal is geïnspireerd op de natuur (het afsterven en weer tot bloei komen ervan en de cyclus van leven, sterven en het weer opstaan van de mens). De ethische laag, de boodschap of levensles, is gericht op de verwezenlijking van een ideaal van heelheid. Wat betreft de historische laag is er weinig aanwijzing dat het verhaal van Jozef en zijn broers echt is gebeurd. We worden teruggeworpen op de vraag wie het verhaal geschreven heeft en met welke intentie. De symbolische laag verwijst naar de cyclus van leven, sterven en opstaan die de menselijke geest doorloopt op weg naar eeuwig leven.

De laatste stap, die naar het ethische niveau, is de vertaling van de bood-

schap die het verhaal in zich draagt naar het leven van alle dag. Daartoe is het nodig die ragfijne draad die gnosis is en die loopt door de bijbelse verhalen heen, te volgen en te kiezen voor het leven. Dan is wat we kennen als visioen van vrede, in het heden gerealiseerd. Dit zou ook de laatste stap kunnen zijn die in het verhaal van Jozef en zijn broers verborgen ligt. We transponeren het verhaal naar een niveau van dagelijks leven, waarop de broederschap van de mensheid als geheel is hersteld: ieder mens een messiaanse mens. Er is geen verschil meer tussen mensen van diverse geloven en mensen die niet geloven. De mensheid verenigt zich in een ideaal van heilheid dat zich uitstrekt in een eeuwig heden. Het is de mensheid die haar bestemming heeft bereikt.

Verdiepingstekst: De dochter: Sophia

In hoofdstuk 9 is de weg van gnosis beschreven, zoals die als een verborgen lijn door het kerkelijke of het bijbels georiënteerde christendom loopt. In deze verdiepingstekst wordt beschreven hoe onze perspectieven op god en het goddelijke kunnen wisselen als in een dans. We worden uitgenodigd onze projecties achter ons te laten en te kiezen voor gnosis.

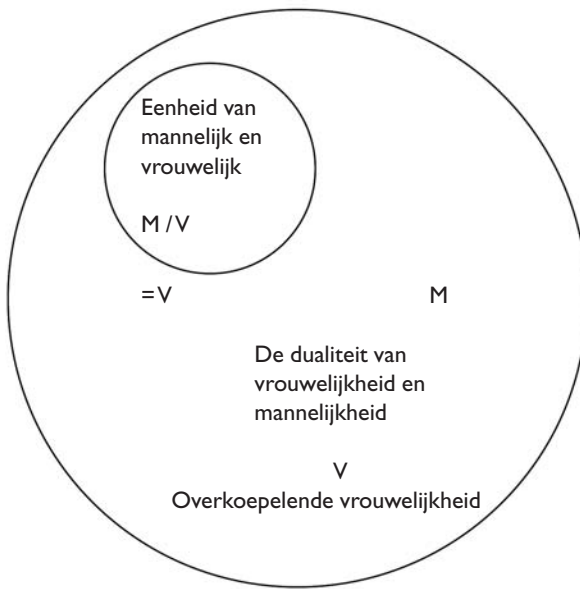
1. De grote en de kleine Sophia

In de verdiepingstekst van hoofdstuk 8 hebben we gezien hoe Achamoth, Sophia in haar gedaante van gevallen godin, de ogdoade net buiten het pleroma bewoont. Haar zoon, JHWH, die niets meer van de vader weet, schept volgens gnostische inzichten de wereld der verschijnselen. Hij roept zichzelf uit tot allerhoogste god.

De grote Sophia heeft de vader nooit verlaten. De kleine Sophia is in de wereld der verschijnselen afgedaald. In hoofdstuk 2 kwamen we de grote en de kleine Sophia ook al tegen. Heb je haar herkend? Ik beeld de figuur hier nogmaals af. Het is figuur 2.1, 'een vrouwelijk perspectief op de eenheid'. Het zijn Sophia en haar dochter, de grote en de kleine Sophia. (zie figuur 9.1) Waarschijnlijk herken je hen nu wel.

In wezen is figuur 9.1 dezelfde figuur als figuur 8.1. De kleine binnencirkel van figuur 9.1 – de kleine Sophia – correspondeert met de figuur van de waarheid rechts in figuur 8.1 en met het ego (met een kleine letter). De grote buitencirkel van figuur 9.. – de grote Sophia – correspondeert met de zielsdimensie in figuur 8.1 en met het Ego (met een hoofdletter). De zielsdimensie kan enerzijds volkomen samenvallen met het ego (in figuur 8.1 de 'val' naar rechts, de wereld van de verschijnselen in), en anderzijds met de geestesdimensie. De geestesdimensie is in beide figuren niet afgebeeld omdat deze een werkelijkheid vertegenwoordigt die niet in woorden of beelden te vatten is.

Beide figuren brengen een ander aspect van de wijze waarop Sophia zich in de werkelijkheid manifesteert naar voren. In figuur 8.1 ligt het accent op de ontvouwing van de ziel tot in de geestesdimensie. In figuur 9.1 ligt het accent op de wijze waarop de vrouwelijke dimensie van de werkelijkheid zich in de menselijke geest kan voordoen als een scherm dat een barrière opwerpt tussen ik – ego – en werkelijkheid. Het is de barrière die

De overkoepelende vrouwelijkheid is tegelijkertijd de eenheid van mannelijk en vrouwelijk als deel van de dualiteit.

Dualiteit van vrouwelijkheid en mannelijkheid is tegelijkertijd (de dualiteit in) de eenheid van mannelijk en vrouwelijk als deel van de dualiteit.

9.1 Een vrouwelijk perspectief op de eenheid

de oerouder tussen de archetypische wereld van het pleroma en de wereld van verschijnselen, het kenoma plaatst, wanneer Sophia in haar gedaante van Achamoth om hulp heeft gevraagd. Zo wordt ze afgeschermd 'van haar angst en andere negatieve emoties die alle wortelen in haar gebrek aan gnosisis'.¹

In eerdere hoofdstukken hebben we verkend hoe de barrière als scherm, een wereld van illusie schept die, wanneer wij er geloof aan hechten, ons doet verdwalen in onze zoektocht naar waarheid. In onze eigen zoektocht naar waarheid bevinden we ons in dit hoofdstuk in de nonade, 'de negende', waar zich volgens de mythologie de barrière bevindt. Achamoth houdt zich op in het kenoma en wij met haar, indien wij net als haar kiezen voor willen be-grijpen en niet voor gnosisis. Dan manifesteert de ogdoade, de woonplaats van de godin, zich als plaats net buiten het pleroma. Kiezen we voor gnosisis, dan is de ogdoade toegang tot het pleroma en eindpunt van de reis tot ontwaken.

2. De ‘kennis’ van Achamoth

Laten we hier even dieper ingaan op de aard van de kennis van Achamoth. Om in termen van Freke en Gandy te spreken: ‘Achamoth symboliseert de vruchteloze poging van het mysterie om zichzelf door middel van gedachten objectief te kennen.’² Het gaat bij de kennis van Achamoth om geobjectiveerde kennis, kennis die haar wortels heeft in afgescheidenheid. Wanneer Achamoth wil kennen, scheidt ze zich van de oerouder af. In termen van de metafoor van de toonladder: de laatste drie stappen, gezamenlijk de ‘do’, het geestesniveau van werkelijkheid, worden als afgescheiden gezien van de eerdere stappen. Gnosis als eindbestemming (één van de drie betekenissen van het begrip gnosis uit hoofdstuk 8) houdt in dat aanvaard is dat de weg van gnosis alle drie de stadia van ego, ziel en geest vervat. De stadia horen er alle drie bij.

Het is van wezenlijk belang dat elk van de drie niveaus ego – ziel – geest, zijn eigen vorm van ‘waarheid’ kent. Alle drie hebben hun functie in het geheel van mogelijkheden voor de mens om zich in de werkelijkheid te oriënteren. Op egoniveau is het een waarheid die zich manifesteert als waarheidsclaims: het is zo en niet anders. Op zielsniveau is het een waarheid die zich manifesteert balancerend tussen de waarheid van het ego en de waarheid van de geest. Op geestesniveau is de waarheid gnosis.

In de verdiepingstekst van hoofdstuk 3 kwamen we in onze zoektocht naar waarheid een bont geheel van werkelijkheidsvisies op het spoor: de visies van filosofen die allen op hun eigen manier waarheid menen uit te dragen. Het is waarheid op egoniveau, die kan worden verheven naar geestesniveau (gnosis). Dat kan wanneer we ons handelen afstemmen op de zielenstroom: de manier waarop de ziel zich natuurlijkerwijs in ons ontvouwt. Wetenschappelijke waarheid heeft zo haar plaats in het geheel en is niet in strijd met de waarheid die gnosis is: we plaatsen de wetenschappelijke waarheid in een ethisch kader. Ethiek wordt opgevat als ons handelen in contact met onze eigen zielenstroom (zie hoofdstuk 3). Het ‘ethisch kader’ is nu even stromend als de waarheid zelf.

3. De keuze voor gnosis

In de verdiepingstekst van hoofdstuk 6 leerden wij kennen hoe waarheid zich manifesteert in oosterse en esoterisch georiënteerde wijsheidstradities. Het is waarheid die balanceert tussen de waarheid van het ego en de waarheid die gnosis is en die ons op de weg naar gnosis begeleidt.

De waarheid die zich manifesteert in oosterse en esoterisch georiënteer-

de wijsheidstradities, is te beschouwen als mannelijk (egoniveau) en als vrouwelijk (zielsniveau). We kunnen haar ontstaan historisch plaatsen rond 600 à 500 v.c.j. In deze tijd ligt ook de oorsprong van het westerse denken. Het wordt de axiale tijd of spiltijd genoemd. Het is de tijd waarin de mens gaat denken. Bedoeld wordt: rationeel gaat denken. In India verkondigt de Boeddha zijn leer, in China treedt Confucius naar voren en in Griekenland komen we rond die tijd de filosoof Socrates tegen.³ Alledrie de denkers staan aan het begin van een andere denkrichting. De Boeddha stond aan het begin van het boeddhisme, Confucius stond in de traditie van de Chinese filosofie en Socrates stond aan het begin van de westerse wijsbegeerte. Alledrie de denkrichtingen geven een ander antwoord op de vraag hoe mensen zich verhouden tot de hen omringende wereld. Ook de Vedicse leer mag in dit overzicht niet ontbreken. Elk van de vier denkrichtingen heeft zijn eigen rationaliteit: zijn eigen manier om zich tot de zich omringende werkelijkheid te verhouden. De westerse wijsbegeerte volgt het spoor van het Griekse denken. De mensen komen tegenover de hen omringende wereld te staan. Het mythisch denken, waarin de mens zich nog één voelde met de hem of haar omringende werkelijkheid, wordt verbroken. We kunnen dit moment in de geschiedenis misschien wel vergelijken met het breken van een kruik. In de kruik werd waarheid verborgen. Nu de kruik gebroken is, verbergt de kruik geen waarheid meer.⁴

Na het breken van de kruik gingen mensen op zoek naar de waarheid die verloren was gegaan. De Chinezen, de boeddhisten, de hindoes en de yogi's, de westerse filosofen en de priesters gingen allemaal op zoek. Ieder vond een deel van de gebroken kruik. Ze koesterden de symbolen die op de wand van de kruik getekend waren en probeerden ze te ontcijferen. Ze hoopten daarmee de waarheid terug te vinden, maar de waarheid was weg. Waar was ze heen? We weten nu dat de waarheid die verloren werd gewaand gnosis is.⁵ Kiezen we voor gnosis, dan laten we de verwarring van het ego achter ons.

4. De dans van perspectieven

Wanneer we niet voor gnosis kiezen, en we laten ons in oordelende termen uit over de werkelijkheid, dan creëren we dualiteit. Wanneer we ons in oordelende termen uitlaten over de 'hoogste werkelijkheid', dan projecteren we ons godsbeeld op het projectiescherm dat zich tussen ons en die 'hoogste' werkelijkheid in bevindt. Zeggen we 'god is een man', dan roept het de mogelijkheid op van het tegendeel: 'god is een vrouw'. Zeggen we 'god is

goed', dan roept het de mogelijkheid op van het tegendeel: 'god is niet goed'. Zeggen we 'god is één, de enige', dan roept het de mogelijkheid op van het tegendeel: 'god is meervoudig' en 'er zijn meerdere goden'. Elk oordeel dat we doen over wat we beschouwen als god, levert een tegendeel op. Het tegendeel bevat de van het godsbeeld uitgesloten mogelijkheden. Onze projecties projecteren we op het scherm in ons innerlijk, dat we ons kunnen voorstellen als verbeeldt in figuur 9.1: een vrouwelijk perspectief op de eenheid. Steeds kunnen we ons godsbeeld projecteren op de kleine binnencirkel of de grote buitencirkel, en telkens roept deze projectie zijn tegendeel op. Onze 'waarheid' is slechts een 'halve' waarheid. De hele waarheid gaat ons voorstellingsvermogen te boven. Claimen we waarheid voor onze 'halve waarheid', dan ervaren we een 'breuk' in de eenheid. Dit is wat het verhaal van de zogenaamde 'zondeval' verbeeldt. De breuk is iets wat zich in onze ervaring afspeelt, zowel binnen als buiten ons, omdat wij onze keuzes maken ten aanzien van een werkelijkheid die groter is dan wij kunnen bevatten. Als we ons niet realiseren dat we onze werkelijkheid op grond van een eigen keuze zélf beperken, dan leven we in een wereld van gebrokenheid.

Als we ons realiseren dat onze keuzes ons helpen onze oriëntatie te bepalen in een werkelijkheid die groter is dan wij kunnen bevatten, dan vindt die breuk niet plaats. We geven ruimte aan een werkelijkheid die groter is dan wij en beperken haar niet op voorhand. We leven met ruimte voor het mysterie van het leven en respecteren mensen die hun keuzes anders maken dan wij. Er is geen noodzaak tot strijd, geen noodzaak tot het verdedigen van het eigen gelijk, omdat het besef heerst dat de ander mogelijk de andere 'helft' van dezelfde waarheid ziet, een waarheid die we kunnen leven zonder haar ooit te bezitten.

In literatuur over de kwantumfysica wordt gesproken over een 'dans van subatomaire deeltjes'.⁶ Deeltjes verschijnen en verdwijnen, vergelijkbaar met een perspectief dat 'verschijnt' als we er werkelijkheidswaarde aan toekennen, terwijl op datzelfde moment een ander niveau van werkelijkheid naar de achtergrond verdwijnt en buiten onze waarneming valt. Keert dat perspectief 'terug' dan is het de vraag of het hetzelfde of een 'nieuw' perspectief is. Het is dezelfde vraag als die Gary Zukav stelt ten aanzien van deeltjes die 'opnieuw' verschijnen na eerder verdwenen te zijn.⁷ De 'dans van perspectieven' geprojecteerd op het scherm in ons innerlijk, is mogelijk dezelfde als 'de dans' die subatomaire deeltjes dansen. Is het de

‘dans van Shiva’ waarvan de Indiase wijsheidsliteratuur spreekt? Het zou de dans zijn eenmaal en ontelbaar maal uitgevoerd, steeds dezelfde dans weerspiegeld op het kleinste en het grootste niveau van wat wij als de werkelijkheid ervaren. Het kan de dans zijn van de god en de godin, die in verschillende wijsheidstradities verschillende namen dragen.

10. De heilige geest: Sophia inspireert

In de bijbelse geschiedenis, die ook de islam heeft geïnspireerd, kunnen we de leiding van de godin Sophia herkennen. Haar geschiedenis wordt vertolkt door de profeet Zarathoestra, wiens woorden doorklinken tot in de heilige boeken van de huidige monotheïstische wereldreligies.

1. Sophia in haar vier gedaanten

De heilige geest is Sophia, de vrouwelijke wederhelft van de mannelijke god, die mensen begeestert, inspireert. Ze doet dat langs een vrouwelijke weg die voor ons inzichtelijk is als we ons openen voor de beeldtaal van de Bijbel en andere bronnen van mythologische verhalen. We herkennen dan hoe Sophia ons vanaf het begin tot het einde van de tijd op onze weg begeleidt.

Sophia als begin

We hebben al kennisgemaakt met Sophia – wijsheid – zoals ze zich in de Bijbel manifesteert als begin: *De Eeuwige heeft mij, de wijsheid, tot aanzijn geroepen als het begin van zijn wegen* (Spreuken 8: 22).¹ Ook de openingszin van de Bijbel vangt aan met Sophia als begin: *In het begin schiep God de hemel en de aarde* (Genesis 1: 1). ‘Begin’ kun je terugvertalen naar ‘wijsheid’, naar Sophia.² De priesterschrijver die Sophia uit de Bijbel heeft weggeschreven, heeft haar naam vertaald met ‘begin’, zodat we haar er nog maar met moeite in herkennen.

Ook zweeft Sophia als gods geest al in de eerste regels van de Bijbel over het water: *De aarde was nog woest en doods, en duisternis lag over de oervloed, maar Gods geest zweefde over het water* (Genesis 1: 2). Het Hebreeuwse woord voor geest is vrouwelijk. Het kan ook worden vertaald met adem of wind. In het Nieuwe Testament wordt het woord geest in het Grieks vertaald met het geslachtsloze woord *pneuma* en in het Latijn met het mannelijke woord *spiritus*. Hierdoor is het woord van zijn vrouwelijke oorsprong vervreemd geraakt.³ Ook het Nederlandse woordenboek geeft aan het woord een mannelijk geslacht.

Sophia als zegen onderweg

Op haar gang door de tijd komen we Sophia tegen als zegen die mensen begeleidt. God zegent de levende wezens (Genesis 1: 22), de eerste mensen (Genesis 1: 28), Noach (Genesis 9: 1), Abraham (Genesis 14: 19), Sara (Genesis 17: 16), Ismaël (Genesis 17: 20), Isaak (26: 12), Israël (Deuteronomium 28) en de christelijke gemeente (Galaten 3: 14). Bijna steeds wordt in de Bijbel de zegen gekoppeld aan een belofte van vruchtbaarheid, die tevens een opdracht is: 'Wees vruchtbaar en word talrijk'.⁴ Ooit werd de uitgaande en vormgevende energie van de godheid die we als zegen kennen, als vrouwelijk ervaren. Het was de godin Astarte die vruchtbaarheid gaf en het land zegende.⁵ De zegen van de godin wordt vanaf ca. 1200 v.c.j. omgevormd tot de zegen van een mannelijke god.⁶

Sophia als heilige geest

We komen Sophia tegen bij de doop van Jezus, in de gedaante van een duif (zie hoofdstuk 2). De geest van Sophia komt over hem. De christelijke gemeente is gedoopt in de geest van Sophia, net als ieder kind dat wordt gedoopt in de naam van de vader, de zoon en de heilige geest. De apostelen zijn, nadat Jezus ten hemel is gevaren, bijeen, wanneer de geest van god over hen komt. Ook hier herkennen we in de geest Sophia, nu we weten hoe haar naam eerder uit de bijbelse geschriften is wegvertaald: *Plotseling klonk er uit de hemel een geluid als van een hevige windvlaag, dat het huis waar ze zich bevonden geheel vulde. Er verschenen aan hen een soort vlammen, die zich als vuurtongen verspreidden en zich op ieder van hen neerzetten, en allen werden vervuld van de heilige Geest en begonnen op luide toon te spreken in vreemde talen, zoals hun door de Geest werd ingegeven.* (Handelingen 2: 2-4) De kerk ziet deze gebeurtenis als het begin van de christelijke kerk.

Sophia aan het einde van de tijd

Deze gebeurtenis, de uitstorting van de heilige geest, wordt in de Bijbel direct gevolgd door een interpretatie van de gebeurtenis in het licht van een voorspelling, die door de profeet Joël wordt gedaan:

*Aan het einde der tijden, zegt God,
zal ik over alle mensen mijn geest uitgieten.
Dan zullen jullie zonen en dochters profeteren,
jongeren zullen visioenen zien en oude mensen droomgezichten.*

*Ja, over al mijn dienaren en dienaressen
zal ik in die tijd mijn geest uitgieten,
zodat ze zullen profeteren.
Ik zal wonderen doen verschijnen aan de hemel boven
en tekenen geven op de aarde beneden, bloed en vuur en rook.
De zon zal veranderd worden in duisternis en de maan in bloed
voordat de grote, stralende dag van de Heer komt.
Dan zal ieder die de naam van de Heer aanroept worden gered.
(Handelingen 2: 17 – 21)*

In de Bijbel wordt naar de heilige geest aan het einde van de tijd ook verwezen als naar een trooster of pleitbezorger (Johannes 14: 26) en er wordt over gesproken in termen van de geest der waarheid die de weg zal wijzen naar de volle waarheid (Johannes 16: 12,13).

2. De logica van de vrouwelijke waarheid

Sophia begeleidt ons vanaf het begin tot het einde op onze weg. Niet lukraak, op een traditioneel als irrationeel bestempelde vrouwelijke manier, maar volgens een strenge logica die niet door een mannelijk gekleurd ego kan worden gevolgd. Ze doet het volgens de logica van een vrouwelijke waarheid, die zich via de zielsdimensie tot in de geestelijke dimensie van de werkelijkheid ontvouwt. Die vrouwelijke waarheid is niets of niemand minder dan Sophia, die zich op haar weg door de tijd met de aardse werkelijkheid verbindt.

In het laatste boek van de christelijke Bijbel, Openbaring, lezen we hoe een vrouw worstelt om haar kind – een zoon die met ijzeren hand zal regeren – ter wereld te brengen (Openbaring 12: 1-6). Begrijpen we het boek als de afsluiting van de bijbelse geschiedenis – die niet met de historische feiten overeen komt, maar een interpretatie is van gods bedoelingen met de schepping – dan kunnen we dit verhaal lezen als een beschrijving van de manier waarop Sophia haar strenge logica (open-)baart. Het is een logica die het ontwaken van het menselijke bewustzijn vanaf het begin tot het einde van de tijd begeleidt. Uit de Bijbel (en ook uit de Koran) kennen we de zoon die wordt geboren als Jezus. Hij regeert volgens de mythologische voorstelling uit het boek Openbaring vanaf het begin van de tijd tot het einde van de tijd ‘met een ijzeren herdersstaf’. Sophia als moeder, geest en

duif heeft in de Bijbel via de logos of het woord, een transformatie doorgeemaakt tot zoon (zie ook hoofdstuk 4).

In haar boek *Van Sophia tot Maria* wijst Annine van der Meer er op dat de vrouw uit Openbaring overeenkomsten vertoont met Asjera, van wie de gevleugelde zonnescijf een van haar symbolen was. Ze ziet de vrouw uit Openbaring als een rechtstreekse joodse erfgename van deze vroegere godin.⁷

Jezus en Sophia

In hoofdstuk 8 hebben we gezien hoe we alle bekende mythen over de afdaling van de ziel naar de aarde en haar terugkeer naar de plaats waar ze vanaf de oorsprong was, als puzzelstukjes bij elkaar kunnen voegen, om zo tot een zo compleet mogelijk verhaal te komen. Het leek er even op dat het steeds het vrouwelijke principe is – in de gedaante van Sophia als dochter – dat bezoedeld raakt wanneer het zich verbindt met de stof, terwijl het mannelijke principe – vertegenwoordigd door Jezus als zoon – rein blijft tijdens zijn verblijf op aarde. Traditioneel is Jezus een man zonder zonde.

Leren we door traditionele beelden heen te kijken, dan komen we, zoals we zojuist hebben gezien, ook het vrouwelijke principe, vertegenwoordigd door Sophia, tegen als ongeschonden principe dat zich als zegen onderweg en als heilige geest, met de aardse werkelijkheid verbindt en mensen op hun weg begeleidt. Het mannelijk en het vrouwelijk principe kennen beide een ongeschonden staat, ook in hun verbinding met de aarde.

De ongeschonden staat waarin het (goddelijk) mannelijke zich op aarde bevindt – in de persoon van Jezus – is welbekend. Jezus staat voor het mannelijke principe dat sterft aan het kruis en opstaat uit de dood. Volgens de Bijbel heeft ieder die in hem gelooft eeuwig leven. (Johannes 3: 16) De ongeschonden staat waarin het (goddelijk) vrouwelijke zich op aarde bevindt, is verborgen geraakt achter mannelijke beelden. Leren we de Bijbel met nieuwe ogen lezen, dan komen we haar weer op het spoor.

Maar ook kennen beide, het mannelijke en het vrouwelijke principe in hun verbinding met de aardse werkelijkheid, een duistere kant. De duistere kant van het vrouwelijke principe in verbinding met de aarde kennen we uit mythologische verhalen als Sophia die als dochter naar de aarde afdaalt en daar bezoedeld raakt en zich van de uiterlijke bevuiling moet reinigen. De duistere kant van het mannelijke principe vinden we – volgens de traditionele kerkelijke leer – in onze eigen ziel die zondig is en door de zoon van de zonden wordt bevrijd. Het is het aspect van de ziel dat via de persoon de keuze maakt voor de driedimensionale werkelijkheid, de werkelijkheid

waarin het (kleine) ego zich thuis voelt (zie hoofdstuk 5). De ziel ‘valt’ in de driedimensionale werkelijkheid en de persoon in kwestie heeft het gevoel de verbondenheid met het geheel te zijn kwijtgeraakt. Het is de ervaring die door het zogenaamde ‘zondevalverhaal’ in de Bijbel wordt verbeeld.

Een omslag in bewustzijn

In hoofdstuk 5 hebben we gezien dat het zogenaamde zondevalverhaal een historische situatie verbeeldt. Niet in die zin dat er ooit twee eerste mensen waren die aten van een boom waarvan god het verboden had om te eten. Het verhaal weerspiegelt een verandering in het menselijke bewustzijn. Het bewustzijn dat zich nog verenigd wist met de oorspronkelijke eenheid, scheidt zich van die eenheid af. Het ego verzelfstandigt zich. Misschien mogen we de periode waarin deze verandering zich voltrekt, historisch plaatsen in de tijd waarin herdersvolkeren vanuit de periferie het vreedzame moederland binnenvallen. De invallers leggen aan de veroverde bevolking hun mannelijke waarden op. Ze brengen hun mannelijke goden mee, ze voeren het kastenstelsel in en ze brengen hun ‘goddelijke’ kennis mee, die ze later in heilige boeken vereeuwigen. Dit gebeurt op een aantal plaatsen verspreid over de wereld, tegelijkertijd.

Vanuit het Aziatische en Europese noordoosten trokken nomadische troepen, verdreven door droogte, onder andere naar Europa. Ze werden geregeerd door machtige priesters en krijgers. Eeuwen later worden ze door Nietzsche en daarna door Hitler geïdealiseerd als het enige zuivere Europese ras, wat ze dus niet waren.⁸ Ook trokken ze naar India waar ze eveneens de oorspronkelijke bevolking met hun wapens aan zich onderwierpen. Ze worden nog steeds – foutief – Indo-Europeanen genoemd.⁹ Zelf noemden ze zich Ariërs, wat ‘heren’ of ‘aanzienlijken’ betekent.¹⁰

Er was nog een groep nomadische invallers, die in dit geval hun invallen vanuit het zuiden deden. In haar boek *De kelk en het zwaard* beschrijft Riane Eisler de gebeurtenissen als volgt.¹¹

Er waren nog andere nomadische indringers. De beroemdste hiervan vormden een Semitisch volk dat wij kennen als de Hebreërs, die afkomstig waren uit de woestijnen in het zuiden en die Kanaän binnenvielen (later Palestina genoemd vanwege de Filistijnen, een van de volkeren die in dat gebied leefden). De morele voorschriften die wij associëren met zowel het jodendom als het christendom en de nadruk op vrede in veel moderne kerken en synagogen van nu verdoezen het

historische feit dat deze vroege Semieten oorspronkelijk een oorlogvoerend volk waren, dat werd geregeerd door een kaste van krijger-priesters (de levitische stam van Mozes, Aäron en Joshua). Net als de Indo-Europeanen brachten ook de Hebreërs een woeste, toornige, god met zich mee (Jehova of Jahwe). En geleidelijk aan, zoals we kunnen lezen in de Bijbel, legden ook zij veel van hun ideologie en levensstijl op aan de volkeren van de landen die zij veroverden. (...) Hetgeen wat deze volkeren uit zoveel verschillende plaatsen en tijden lijkt te verenigen, is (...) een sociaal systeem waarin mannelijke dominantie, mannelijke gewelddadigheid en een algehele hiërarchische en autoritaire maatschappelijke structuur toonaangevend waren.

Waar de nomadische invallers precies vandaan komen, voordat we ze voor het eerst op steppen en in woestijnen tegenkomen, is tot op heden onbekend. Er zijn auteurs die geloven dat er ooit een hoogontwikkelde beschaving op de aarde was, die verloren is gegaan. Volgens deze theorie zijn leden van deze beschaving – Atlantis – eeuwen voor de ondergang ervan (ca. 10.000 v.c.j.), via een noordelijke en een zuidelijke route naar Europa, Noord-Afrika en Azië vertrokken. Indo-Europeanen en Semieten zouden (naast andere bevolkingsgroepen, onder andere in Europa) in oorsprong van ‘Atlantis’ stammen. Deze theorie gaat terug op Rudolf Steiner.¹² Volgens anderen hebben we de bewustzijnsimpuls op aarde te danken aan invasies van buitenaardsen.¹³

Riane Eisler formuleert de onzekerheid rond de komst van de nomadische invallers als volgt: ‘We hebben niets om ons op te baseren, alleen maar speculatie, over hoe deze nomadische troepen in aantal en woestheid toenamen en over wat voor tijdsspanne dit zich voltrok.’¹⁴

Annine van der Meer geeft in haar boek *Van Venus tot Madonna* een samenvatting van mogelijke invloeden die tot de bewustzijnsverandering hebben geleid. Zij noemt als oorzaken onder meer de herdersvolkeren die zich vestigden, de opkomst van het privébezit, de mens die gaat denken, het ontstaan van het schrift en de vorming van de eerste grote staten.¹⁵

3. De noordelijke route: Zarathoestra

Zijn leven en sterven

De veroveraars van het vredelievende moederland brachten hun mannelij-

ke goden en hun hiërarchisch georganiseerde samenlevingstructuur met zich mee. De priesters aan het hoofd, de krijgers en de edelen ook op een gerespecteerde plaats, de overwonnen oorspronkelijke bevolking onderaan in de hiërarchie. Ook brachten de veroveraars hun heilige kennis mee. Deze kennis werd, net als de kennis van het moederland, mondeling doorgegeven. Vanaf ca. 1400 v.c.j. gingen de mannen schrijven. De heilige kennis werd opgeschreven. In de heilige boeken werden de waarden van de nomadische samenlevingen vastgelegd.

De Ariërs streken behalve in Europa en India ook in het oude Perzië neer, het huidige Iran. Daar trad een profeet naar voren, over wie in hoofdstuk 6 al is verteld. Zijn naam was Zarathoestra. Hij predikte een geloof in één ware god: Ahura Mazda. Daartegenover stelde hij De Leugen, bron van alle kwaad, later gepersonifieerd als Ahriman. Hij keerde zich tegen de verering van het vuur (Agni) en de aanbidding van de goden van hemel en aarde (Asman en Zam), de zon en de maan (Mithra en Mah), de god van het onweer en van oorlog (Indra) en het leger van daeva's, geesten en demonen die door de Ariërs in dit land waren geïntroduceerd. Hij leerde dat al deze wezens slechts een weerspiegeling waren van de innerlijke roerselen van de mens. Ook onderwees hij dat elk individu een vrije keus had tussen goed en kwaad en dat het pad van rechtschapenheid zou leiden tot verlossing. De verlossing was toegankelijk voor alle gelovigen en niet alleen voor priesters, zoals in de oude leer verkondigd was. Hij veroordeelde dierenoffers als immoreel en keurde het gebruik van bedwelvende planten af. Hij moedigde zijn volgelingen aan om een persoonlijke relatie met hun god aan te gaan.¹⁶

Niet alleen in Zarathoestra brak een bewustzijn door van één ware god die moest worden aanbeden. De Bijbel en de Koran schrijven het ontwaken van dit bewustzijn toe aan Abraham (hij leefde mogelijk tussen 2000 en 1500 v.c.j.). In het oude Egypte komen we bij farao Achnaton (ca. 1350 v.c.j.) een vroege vorm van monotheïsme tegen. In de oudste van de Veda's (de Rig-Veda), geschreven vóór of rond 1200 v.c.j., wordt een begrip dat op brahman lijkt voor het eerst genoemd. Het begrip wordt rond 900 v.c.j. in de Upanishads verder uitgewerkt tot het begrip zoals we het tegenwoordig kennen. Brahman is dan wel geen god, maar getuigt wel van een bewust zijn van een eenheid die achter en in de verscheidenheid ligt, al zijn woorden niet in staat de werkelijkheid van brahman te benaderen. De introductie van een monotheïsme door Zarathoestra zou rond 1400 – 1200 v.c.j. hebben kunnen plaatsvinden.¹⁷

Wat behalve het monotheïsme ook nieuw was in de leer van Zarathoestra, voor zover we kunnen nagaan, was de tegenstelling van goed (rechtvaardigheid) en kwaad (onrechtvaardigheid). Met de introductie van het kwaad als zelfstandige macht werd dualiteit geschapen. Het dualisme van Zarathoestra's leer was gebaseerd op vrijheid: je kon voor het goede kiezen. Je werd aangeraden dat te doen. Je was ook bij machte dat te doen. Het polytheïsme van zijn Arische stamgenoten was gebaseerd op de macht van de priesters. Zij waren degenen die door het brengen van offers en het uitvoeren van rituelen de harmonie van de kosmos zeker stelden. Zij konden het niet waarderen dat Zarathoestra de eeuwenoude tradities bedreigde met zijn nieuwe leer. De overlevering wil dat Zarathoestra werd verbannen en aan het hof terecht kwam van een koning van waarschijnlijk het huidige Afghanistan. Daar onderwees hij en schreef hymnen. Hij werd vermoord op zevenenzeventigjarige leeftijd, door een dolksteek in de rug.

De doorwerking van zijn gedachtegoed

Anders dan het tegenwoordige beeld dat aan hem kleeft, propageerde Zarathoestra niet de aanbidding van het vuur. Evenmin was hij – voor zover onderzoek de ware toedracht nog onthult – moralistisch. Dit beeld van hem hebben we mogelijk te danken aan invloeden van de oudere leer van de Ariërs, die in de loop der eeuwen de leer van Zarathoestra hebben overwoekerd en die Zarathoestra tijdens zijn leven juist zou hebben bestreden.¹⁸

De ideeën die aan Zarathoestra worden toegeschreven, hebben doorgewerkt in het jodendom, het christendom en de islam. In de Bijbel komen we passages tegen die ons wijzen op de mogelijkheid om zelf te kiezen tussen het goede en het kwade. Ons wordt aangeraden het eerste te doen. In de Bijbel lezen we bijvoorbeeld: 'Besef goed, vandaag stel ik u voor de keuze tussen voorspoed en tegenspoed, tussen leven en dood (...), tussen zegen en vloek. Kies voor het leven' (Deuteronomium 30: 15, 19). Het verhaal van de boom in het midden van de tuin lijkt een literaire verbeelding van hetzelfde thema. Maar ook andere thema's uit de Bijbel zijn mogelijk door de leer van Zarathoestra beïnvloed. Ideeën als leven na de dood, de opstanding, eeuwige beloning en straf, het bestaan van een hemel die men zich als tuin voorstelde – het woord 'paradijs' is afgeleid van een Perzisch woord voor tuin of park – gaan mogelijk op Zarathoestra, of zijn volgelingen, terug.¹⁹ Hetzelfde geldt voor visioenen over de zogenaamde 'eindtijd'. Een aantal bijbelse geschriften die na de ballingschap geschreven zijn, sommi-

ge ver daarna, tekenen de apocalyptische beelden breeduit. Ze worden op de eindtijd geprojecteerd en voeden angsten en verlangens die mensen rond de eindtijd hebben. Via de Bijbel en andere vormen van overlevering, zijn deze thema's ook in de Koran gekomen. De Koran neemt bijbelse thema's op en plaatst ze in nieuwe context. In de Koran worden nog scherper dan in de Bijbel goed en kwaad tegenover elkaar geplaatst. De Koran leert dat de goeden in de hemel, het paradijs zullen komen, en de slechten eeuwig zullen branden in de hel. Dit zijn thema's die het oude joodse denken vreemd zijn. Ze komen pas laat op, na de Babylonische ballingschap, wanneer de joodse elite in aanraking is geweest met onder meer Perzisch gedachtegoed.²⁰

In het Nieuwe Testament breken de denkbeelden over de eindtijd in volle kracht door. Het einde der tijden is aanstaande en Jezus is messias. Hij zal oordelen over de levenden en de doden. Mensen zullen opstaan uit de dood. De aarde zal worden vernieuwd. We horen de oude klanken terug uit een hymne die aan Zarathoestra toegeschreven wordt:

*die vanaf die dag nooit oud zal worden en nooit zal sterven,
nooit zal vervallen en nooit bederven zal,
eeuwig levend en steeds groeiend, en meester van zijn eigen wens;
wanneer de doden zullen opstaan,
wanneer leven en onsterfelijkheid zullen komen,
en de wereld hersteld zal worden.*²¹

Nietzsche over Zarathoestra

De filosoof Friedrich Nietzsche schetste Zarathoestra als de uitvinder van de moraal.²² Als we Kriwaczek mogen geloven, op wiens werk de bovenstaande reconstructie van de leer van Zarathoestra is gebaseerd, was Zarathoestra dat niet. Kriwaczek beschrijft de leer van Zarathoestra juist als open en antimoralistisch. Dat Zarathoestra de geschiedenis is ingegaan als moralist, zou kunnen zijn gebeurd onder invloed van een vorst met de naam Ardashir, die in de derde eeuw de opdracht gaf de zoroastrische canon (de heilige boeken die aan Zarathoestra worden toegeschreven) vast te leggen. Pas toen werd volgens Kriwaczek de godsdienst een strenge orthodoxie. Maar of het zo gegaan is, is moeilijk te zeggen, omdat het stof van de geschiedenis de ware toedracht toedekt.

Nietzsche laat in zijn werk *Aldus sprak Zarathoestra* de profeet zelf aan

het woord. Zarathoestra heeft volgens hem de mensheid de grootste dwaling bezorgd, dus het is ook aan hem om zijn vergissing recht te zetten. Zarathoestra zoals die volgens Nietzsche spreekt, ziet de mens als een koord dat geknoopt is tussen dier en *Übermensch* – een onvertaalbaar woord omdat de betekenis in duister blijft gehuld. De mens is een koord boven een afgrond. Nietzsches Zarathoestra fulmineert tegen het christendom waarvan hij zegt dat degene die de christenen Verlosser noemen, hen in de boeien heeft geslagen: in boeien van valse waarden en waanwoorden. De grootste dwaling is te geloven aan bovenaardse zaken, zoals een duivel en een hel. Het gaat om de aarde. De *Übermensch* is de zin van de aarde.

Volgens Nietzsche – met als spreekbuis Zarathoestra – moeten er nieuwe waarden worden geschapen. Daartoe is een fase van nihilisme onontkoombaar. Eerst moet de mens weten wat zijn kluisteren zijn, alvorens tot een herwaardering van alle waarden te kunnen komen. Afstand moet worden genomen van christelijke waarden als medelijden, naastenliefde en nederigheid of de idee dat alle zielen gelijk zijn voor god. ‘God is dood’, verkondigt Nietzsche in zijn boek, gestorven aan medelijden voor de mens. Mannelijke waarden als een natuurlijk besef van waarde en rang, waren volgens Nietzsche door de christelijke moraal met de grond gelijk gemaakt. De *Übermensch* zou kunnen opstaan nu god dood was.²³

Een verschil tussen Nietzsches Zarathoestra en de Zarathoestra van Kriwaczek is dat bij de laatste het beeld van ‘de ene god’ (in dit geval Ahura Mazda) overeind blijft (of juist ontstaat), terwijl Nietzsche afstand doet van iedere godsgedachte – als we de ‘dood van god’ bij Nietzsche zo mogen opvatten. Naast dit verschil zijn er meerdere. Zo schaft de Zarathoestra van Nietzsche bovenaardse zaken zoals hemel en hel af, terwijl ze bij Zarathoestra – of zijn volgelingen? – juist worden geïntroduceerd. Verder predikt Nietzsches Zarathoestra een eeuwige terugkeer van alles wat bestaat, terwijl de Zarathoestra van Kriwaczek een einde van de geschiedenis leert.

4. De zuidelijke route: de Semieten

De Arische invallers kwamen uit het noorden- en noordoosten naar Europa, India en Iran, de Semitische invallers kwamen uit het zuiden naar onder andere het Midden-Oosten.²⁴ Over de wederwaardigheden van deze laatste groep lezen we in de Bijbel. We weten inmiddels dat de verhalen die in de Bijbel opgenomen zijn, bewerkingen zijn van oudere bronnen. De Bijbel

biedt geen historische verslagen, al zijn veel gebeurtenissen wellicht op werkelijke gebeurtenissen terug te voeren. Dat geldt ook voor de verslagen van de veroveringen die in de Bijbel opgenomen zijn. Volgens de Bijbel kwam Abraham uit Ur der Chaldeeën (mogelijk een plaats in het vroegere Mesopotamië, het huidige Irak) en bracht een monotheïstisch godsbeeld mee naar het land Kanaän, het door de bijbelse god aan Abraham beloofde land.

Kanaän komt deels overeen met, maar was veel groter dan, het huidige Israël. Historisch onderzoek wijst uit dat Kanaän ten tijde van de invallen door de Semieten een land was waar een moedergodin aanbeden werd. Zoals we inmiddels weten was haar naam Asjera, naast andere namen die ze droeg zoals die van haar dochters, Anat en Astarte. Al vroeg in de bronstijd komt ze voor (vanaf 3000 v.c.j.).²⁵ Haar wortels liggen in het moederland. Daar werd de vrouwe vaak afgebeeld als vogel en later als slang. Beide symbolen wijzen op de rol van de vrouwe bij het genereren en regenereren van leven. De vrouwe – nog geen godin – groeide, ongeveer vanaf het zevende millennium v.c.j., uit tot vogelgodin en slangengodin of gecombineerde vogel-/slangengodin.²⁶ We kennen Sophia als duif en als slang.

De godin van de vruchtbaarheid van de aarde, die ook rond het zevende millennium wordt aangetroffen, heeft haar oorsprong in de zwangere vrouwe uit de oude steentijd.²⁷ We kennen haar onder andere onder de naam Astarte.

Eerst is een mannelijke partner nog niet in beeld. Later krijgt de godin een mannelijke partner aan haar zijde. Hij groeit uit tot een ene god. En terwijl hij in Israël opklimt tot de Ene God die geen andere goden naast zich duldt, neemt de status van de moedergodin af, tot ze geheel overwonnen is door hem.

Wanneer eind 6e eeuw v.c.j. de vluchtelingen bij het verdrijven van Sophia uit de eerste tempel uitwijken naar Syrië, Arabië en elders, nemen ze haar met zich mee.²⁸ In de diaspora blijft het meervoudige godsbeeld waarin god nog een vrouw had, behouden. Met name in de Egyptische gehelleniseerde stad Alexandrië groeit Sophia uit tot hemelse godin.²⁹ Dit doet ze met de Egyptische godin Isis als voorbeeld.³⁰ We lezen over Sophia in het deuterocanonieke boek Wijsheid, dat in ongeveer de eerste eeuw v.c.j. is geschreven door deze joden in Egypte.³¹ We moeten dan wel waar we wijsheid lezen, dit abstracte begrip naar haar eigenaam terugvertalen.

De eindredactie van de Bijbel

Er woedde een hevige strijd voordat de godin uit de wijsheidgeschriften en

uit het geheugen van de mensen was verdwenen. De Bijbel getuigt van deze strijd. Tijdens en na de Babylonische ballingschap worden oude teksten herschreven en vormt zich de Bijbel zoals we die nu kennen. De godin komen we er onder haar eigennaam niet meer in tegen of we komen haar tegen in negatieve zin. Wie verantwoordelijk is geweest voor de bewerking van de bijbelse teksten is moeilijk te zeggen. De een suggereert dat het de profeet Ezra is geweest.³² De ander suggereert dat het een tijdgenoot van Ezechiël is geweest, die aan het einde van de 6e eeuw de eindredactie heeft verzorgd. Anderen zien het herschrijven van de oude bronnen als een proces dat zich over drie tot vier generaties heeft uitgestrekt. De eindredactie waaraan de bijbelse teksten onderworpen zijn, maakt de Bijbel onbetrouwbaar als bron van historische feiten. Zo mag met een gerust hart worden gesteld dat zowel Abraham als Mozes nooit de monotheïsten zijn geweest die de eindredactie van de Bijbel van ze heeft gemaakt.³³ Dat werden ze pas na de bewerking van de bijbelse geschriften die tijdens en na de Babylonische ballingschap heeft plaatsgevonden. Mogelijk hebben de joodse geleerden die verantwoordelijk waren voor de eindredactie van de Bijbel, tijdens de Babylonische ballingschap met de leer van Zarathoestra kennisgemaakt.

5. De inspiratie van de godin

Wat de leer van Zarathoestra zo interessant maakt (uitgaande van de hierboven gegeven reconstructie van zijn leer door Kriwaczek) is de structuur van zijn gedachtegoed. Deze structuur verraadt de inspiratie van de godin Sophia in haar vier aspecten. We herkennen Sophia aan het begin van de tijd, Sophia aan het einde van de tijd en een (illusionaire) opsplitsing in de eenheid die ze weerspiegelt in een vrouwelijk en een mannelijk aspect, die beide hun eigen weg gaan door de tijd. De illusionaire opsplitsing in een vrouwelijke en een mannelijke weg kennen we enerzijds als de weg van Sophia (de moedergodin in haar diverse gedaanten) en anderzijds als de weg die Zarathoestra heeft gewezen (de aanbidding van één god in wie we Sophia niet gemakkelijk meer herkennen). Hun beider wegen (ook te zien als één en dezelfde weg) hebben de monotheïstische wereldgodsdiensten diepgaand beïnvloed.

Als jullie de twee één maakt ...

Vanuit vrouwelijk perspectief gezien – we volgen de weg van Sophia onder

haar eigen naam – is Sophia er al vóór het begin: *Hij heeft mij in het begin, vóór alle tijden geschapen, en ik zal nimmer sterven.* (Jezus Sirach: 25: 9). Ze is er ook bij aan het begin, wanneer god de wereld schept: *De Eeuwige heeft mij, de wijsheid, tot aanzijn geroepen als het begin van zijn wegen* (Spreuken 8:22).³⁴ Ook de openingszin van de Bijbel vangt aan met Sophia als begin: *In het begin (of: met begin) schiep God de hemel en de aarde* (Genesis 1:1).³⁵ Sophia en haar wijsheid wortelen in het moederland, en volgens haar eigen zeggen stamt zij zelfs van voor het ontstaan van de aarde en het begin van alle tijden. Sophia (vrouwelijk) identificeert zichzelf met begin, en ze is al vóór het begin bij god aanwezig. Ook is ze er bij aan het einde van de tijd. *Aan het einde der tijden, zegt God, zal ik over alle mensen mijn geest uitgieten* (Handelingen 2:17). Sophia is in haar positionering in de tijd afhankelijk van de tijd. Ze is geen eeuwigheid. De eeuwigheid is god, de vader, de schepper.³⁶

Het mannelijke bestaat dus als eeuwigheid, maar ook als begin en einde van de tijd. Jezus verklaart de alfa en de omega te zijn, het begin en het einde: *Ik ben de alfa en de omega, de eerste en de laatste, het begin en het einde.* (Openbaring 22:13)

We zien dat, hoewel beide wegen (vanuit vrouwelijke perspectief) een groot deel van de tijd – van begin tot eind – overlappen en hetzelfde zijn, er verschillen zijn in dynamiek. Deze verschillen zijn uit mythologische beelden gedestilleerd, maar kunnen ook worden beschouwd als uitdrukking van de werking van mannelijke en vrouwelijke krachten. Het deel van de tijd dat beide wegen overlappen en hetzelfde zijn, lijkt ogenschijnlijk opgedeeld in twee: een mannelijke weg (die de traditionele godsdiensten gaan) en een vrouwelijke weg (die de verborgen geraakte geschiedenis van de godinnen betreft). Vanuit vrouwelijk perspectief is inzichtelijk dat beide wegen dezelfde zijn: zijn weg (die van de god) is haar weg (die van de godin) verteld vanuit mannelijk perspectief en met mannelijke beelden. Zij vooronderstelt dat er vanuit zijn gezichtspunt geen oog is voor ‘haar’ en zij ziet hoe de hele geschiedenis zoals hij die begrijpt, aan zijn standaarden is aangepast. ‘Zij’ is weggepoetst, in ‘hem’ leeft ze in getransformeerde vorm door. De bijbelse god neemt haar eigenschappen over. De bijbelse Jezus spreekt haar taal. Sophia wacht tot ze weer wordt herkend en ze herenigd kan worden met haar mannelijke wederhelft die haar broeder, man, minnaar is. Dan kunnen de twee wegen weer tot één worden gemaakt.

Terugkeer naar de eenheid

Maar ze vergist zich. Hij heeft haar heel de tijd gezien. Hij heeft gezien hoe ze afdaalde naar de aarde en daar verloren is geraakt. Alleen zijn aardse aspect, dat zelf verloren was geraakt in de stof, was haar uit het oog verloren. Alleen de ‘tot zonde gevallen mens’ had geen oog meer voor haar. Als ze zich dat realiseert, dan weet ook zij weer dat ze één zijn, de god en de godin. Voor de ‘tot zonde gevallen mens’ ligt er een opdracht om de twee wegen weer tot één te maken. Het Thomasevangelie verwoordt de opdracht als een voorwaarde tot het binnengaan in het koninkrijk van god:

*Als jullie de twee één maakt
en als jullie het innerlijk maakt als het uiterlijk,
en het uiterlijk als het innerlijk
en het boven als het beneden,
en als jullie het mannelijke en vrouwelijke tot één maakt,
zodat het mannelijke niet mannelijk zal zijn
en het vrouwelijke (niet) vrouwelijk, (...)
dan zullen jullie binnengaan [in het Koninkrijk].³⁷*

Voor de traditionele, mannelijk georiënteerde godsdiensten betekent deze opdracht, voor zover ze uitgaan van het concept van ‘de tot zonde gevallen mens’, dat ze het vrouwelijke waar ze in de loop der eeuwen afstand van hebben gedaan, in ere herstellen. Het betekent dat ze terugkijken naar de geschiedenis en overal waar ze onderweg de godin verloren zijn, haar terugvinden en haar omarmen. Het betekent ook dat ze vooruit kijken en vervuld zijn van het toekomstvisioen van het koninkrijk van god, dat in de vereniging van hem en haar (de god en de godin) verwezenlijkt is.

Voor de esoterische tradities die haar erfgoed hebben bewaard en bewaakt, betekent deze opdracht dat ze inzien dat óók de mannelijk georiënteerde wegen deel uitmaken van de ene weg – die gnosis is – en dat het niet alleen maar gecorrumpeerde wegen zijn die ‘haar’ wijsheid hebben verminkt. De traditionele wegen hebben in mannelijke taal en mannelijke beelden haar erfgoed overgeleverd en bewaard. Haar waarden hebben dankzij deze wegen kunnen overleven toen de geschiedenis haar duisterste periode binnenging. Haar waarden zijn de waarden van de goddelijke geest die liefde kent en schoonheid. Die vol is van mededogen en van naastenliefde. Die rechtvaardigheid kent en vrede. Haar waarden kennen we als zwakke waarden. Ze zijn sterk als een pasgeboren kind.

Verdiepingstekst: Christus: we zijn het zelf op wie we al die tijd hebben gewacht

In hoofdstuk 10 hebben we herkend hoe Sophia de menselijke geschiedenis van vóór het begin tot aan het einde van de tijd begeleidt. In deze verdiepingstekst wordt beschreven hoe ze zich met haar geliefde verenigt in het heilig huwelijk.

I. Gnosis en dualiteit

Zarathoestra leerde dat er één god is die je moet aanbidden: Ahura Mazda. Daarnaast leerde hij dat het kwaad als zelfstandige macht bestaat in de gestalte van Ahriman. Het eerste duidt op een monotheïsme en het tweede op een dualisme van goed en kwaad. Het dualisme doet geen afbreuk aan het monotheïsme van zijn leer. Ahriman is immers geen god. Het geeft wel het kwaad een zekere status zodra je daarvoor kiest. Het thema van het verhaal van de boom in het midden van de tuin komt in de theologie van Zarathoestra – voor het eerst? – tot uiting. Kies je voor gnosis dan geef je geen macht aan het kwaad. Kies je voor kwaad als reële opponent van het goede, dan is dualiteit geschapen. Goed komt tegenover kwaad te staan; het contact met gnosis is verloren. De ene god komt tegenover andere goden te staan en de andere goden zijn geen uitdrukking meer van de ene (goddelijke) werkelijkheid. Er ontvouwt zich een drama dat volgens Zarathoestra zal eindigen in een strijd tussen goed en kwaad. Het goede zal de strijd volgens hem uiteindelijk winnen. Het goede is de keuze voor gnosis: de verzoening van tegendelen.

De weg door de dualiteit loopt zowel volgens de vrouwelijke als de mannelijke weg (die één en dezelfde weg zijn) door de stof, waarbij het contact met de eenheid van al-wat-is (ogenschijnlijk) verloren is geraakt. Op de vrouwelijke weg heet het aspect van het mens-zijn dat naar de aarde is afgedaald de kleine Sophia. De grote Sophia en god de vader waken over haar, al is ze zich dat niet altijd bewust. Op de mannelijke weg heet het aspect van het mens-zijn dat het contact met de eenheid van al-wat-is (ogenschijnlijk) is kwijtgeraakt, ‘de tot zonde gevallen mens’. God de vader waakt over hem en haar, al is deze mens zich dit niet altijd bewust. Zowel langs de vrouwelijke als de mannelijke weg is het nodig dat de mens zich bekeert. Dat houdt in dat hij of zij komt tot een verandering van hart (metanoia) en terugkeert tot de vader. De vader staat voor de eenheid van al-wat-is.

Langs de vrouwelijke weg verenigt de kleine Sophia zich met haar broeder, man, minnaar. Langs de mannelijke weg bekeert de tot zonde gevallen mens zich tot god. De zoon, die in het christendom de naam Jezus draagt, wordt beschouwd als bemiddelaar tussen god en mens. De zoon is traditioneel de weg van het mens-zijn gegaan, zonder dwaalwegen in te slaan. Ook de dochter is deze weg gegaan, namelijk als zegen en als heilige geest, maar gaandeweg heeft ze zich gehuld in een mannelijk kleed, waardoor ze niet zo gemakkelijk meer als dochter wordt herkend.

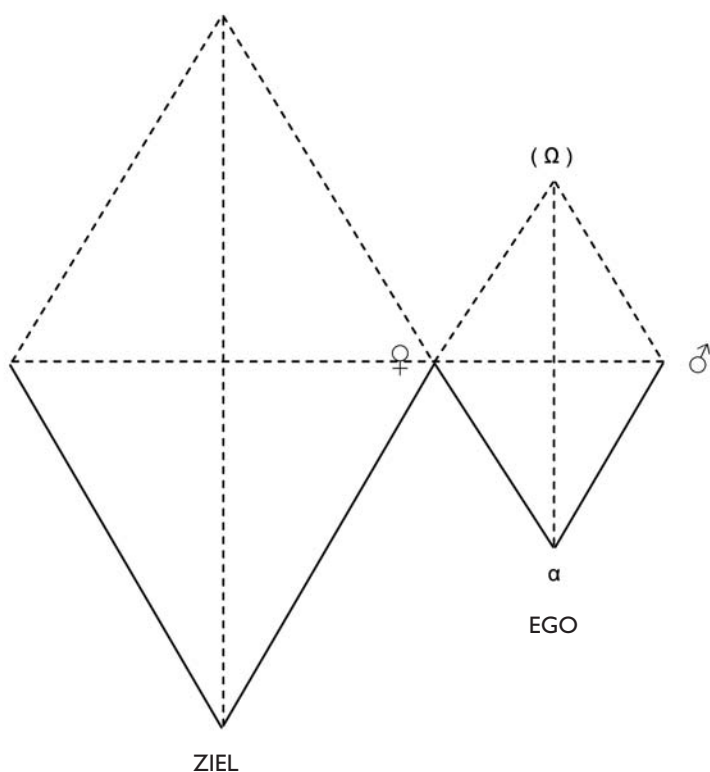
2. Een geïntegreerd lezen van apocriefe en canonieke boeken

Annine van der Meer oppert in haar boek *Van Sophia tot Maria* dat er vier testamenten of verbonden zijn. Het vierde testament houdt volgens haar een ‘geïntegreerde benadering in van apocriefe en canonieke teksten’.¹ We kunnen dit beschouwen als een uitnodiging om een aantal apocriefe en canonieke teksten als puzzelstukjes in elkaar te schuiven. We komen dan bijvoorbeeld tot een volgende geïntegreerde lezing.

Voorbeeld 1: Afdwalen en terugkeren

Volgens het bijbelse verhaal uit Genesis 2-3, laat de mens zich door de slang – die naar gnostisch inzicht de grote Sophia is – verleiden tot val. De mens die naar gods beeld geschapen is, wordt volgens kerkelijke interpretatie een tot zonde vervallen mens. De mens heeft voor een egoperspectief op werkelijkheid gekozen. De mens is in staat voor gnosis te kiezen, maar is vrij de weg door de dualiteit te gaan. Als de mens zich de gevolgen van zijn en haar daad bewust wordt, kan hij/zij alsnog en steeds weer de weg van gnosis kiezen. Dan kan de rol die de godin in de gedaante van de slang bij hun keuze heeft gespeeld worden doorzien, haar naam kan worden gezuiverd. Het symbool van de slang als haar oeroude symbool kan worden gerehabiliteerd. De mens kan tot metanoia komen en zijn en haar verloren gewaande wederhelft ontmoeten. De mens die de mannelijke weg ging (die van het traditionele christendom) ontmoet Sophia als dochter in zijn en haar eigen ziel, gereinigd van de smarten van het verleden. De mens die de vrouwelijke weg ging (die van gnosis en gnostiek) herkent gnosis in de bijbelse bronnen en vindt de zoon daar terug. De zoon en de dochter zijn symbool van het mannelijk – en het vrouwelijk goddelijke, die de weg door de stof gingen. Christus (Jezus/Sophia), is te begrijpen als het geïntegreerde mannelijk – en vrouwelijk goddelijke, verenigd in het heilig huwelijk en vrucht van het heilig huwelijk.

De weg die de mens gaat, kan worden afgezet tegen de figuur van de vrouwelijke waarheid, die zich ontvouwt tot in de geestelijke dimensie van de werkelijkheid (traditioneel voorgesteld als de vader). Ik geef de figuur hier opnieuw weer (figuur 10.1):

10.1 De figuur van de waarheid met de dimensie van de ziel

Rechts in figuur 10.1 zien we de vrouwelijke waarheid afgebeeld, links daarvan de zielsdimensie. De geestesdimensie links van de zielsdimensie is niet afgebeeld: het is die dimensie van de werkelijkheid die niet in woorden en beelden is te vatten. Alles wat we erover zeggen is een benadering ervan. De ziel die 'kiest' voor gnosis, voor het leven en de levensboom, staat traditioneel bekend als de grote Sophia; de ziel die kiest voor afgescheidenheid, staat traditioneel bekend als de kleine Sophia. In de figuur

zien we moeder en dochter verbeeld. De geestelijke, niet afgebeelde dimensie van de figuur staat traditioneel bekend als de vader. De grote vraag waar de bijbelse en niet-bijbelse mythen een antwoord op geven is: hoe keert de dochter tot de vader terug, hoe keert de gevallen mensheid terug tot god, hoe keert het ego terug in de geestelijke dimensie van de werkelijkheid? Uit de apocriefe geschriften weten we dat de dochter en de zoon elkaar herkennen en elkaar beminnen in het heilig huwelijk. Zij ontvangt het geestelijk zaad en wordt teruggevoerd naar de plaats waar ze vandaan komt. Sophia komt van de vader en ze keert naar hem terug. In de bijbelse boeken lezen we hetzelfde verhaal langs de mannelijke weg. Het diepste mysterie wordt daar vertolkt door het verhaal van de opstanding van Jezus uit de dood.

Voorbeeld 2: De geboorte- en sterfverhalen van Jezus

De rol die de moeder speelt is door de canonieke teksten overgeleverd. Het geboorteverhaal van Jezus in de Bijbel vertelt van een aardse vrouw, Maria, die zonder tussenkomst van een man, een kind ontvangt van god. Ze is zwanger door de heilige geest. Het kind wordt Jezus genoemd (Matteüs 1: 18-21, Lucas 1: 26-37). We zien het aspect van het vrouwelijke, dat zonder tussenkomst van een man een kind baart, in de figuur van de waarheid weerspiegeld. In de onderste hoekpunt van de figuur zijn mannelijk en vrouwelijk nog verenigd; tegen de achtergrond van de hele figuur is elke hoekpunt te beschouwen als pars pro toto van de hele figuur en in die zin vrouwelijk (zie de verdiepingstekst van hoofdstuk 5). Uit het vrouwelijke principe dat het mannelijke in zich draagt, wordt een kind geboren dat mannelijk en vrouwelijk verenigt: christus is een androgyn begrip.

Interessant detail in de geboorteverhalen van Jezus volgens Matteüs en Lucas is dat zowel herders als magiërs hem eer komen bewijzen. De herders zouden symbool kunnen staan voor de zuidelijke invallers van het oorspronkelijke moederland (de Semieten) en de magiërs voor de noordelijke invallers van het oorspronkelijke moederland (de Ariërs). De mannelijke impuls die de vrouwelijke oorsprong uit haar eeuwenoude sluimer wekt, brengt het kind dat mannelijk en vrouwelijk verenigt, eer.

De menselijke vader in het geboorteverhaal van Jezus, draagt de naam Jozef (die net als de Jozef uit het verhaal van Jozef en zijn broers, een vader met de naam Jakob heeft (Matteüs 1: 16); de moeder heet Maria. Aan het einde van het leven van Jezus komen we de naam Jozef opnieuw tegen. Jozef van Arimatea is de man die het lichaam van Jezus in een rotsgraf legt.

Ook de naam Maria komen we aan het einde van het verhaal opnieuw tegen. Timothy Freke en Peter Gandy schrijven over de gelijkenis in namen aan het begin en het einde van Jezus' levensverhaal: 'De herhaling van de naam "Jozef" is, net als bij de twee Maria's, niet toevallig, maar heeft ten doel de twee personages mythisch aan elkaar gelijk te stellen.'² Dat de vader van Jozef uit het geboorteverhaal van Jezus Jakob heet, suggereert dat de Bijbelschrijver het leven van Jezus relateert aan het leven van Jozef uit het verhaal van Jozef en zijn broers uit Genesis. Het kan een indicatie zijn dat de schrijver de lezer wil uitnodigen om het evangelie te lezen in het licht van het verhaal van Jozef en zijn broers, zoals in hoofdstuk 9 is gedaan.

Voorbeeld 3: Vader en moeder, dochter en zoon

De goddelijke vader in het geboorteverhaal van Jezus is aan het begin als goddelijke geest (m/v) aanwezig: mannelijk en vrouwelijk zijn nog één (Matteüs 1: 18).

Sophia, die er is aan het begin van de tijd, die er is als begin en in de fase vóór de schepping, is er ook aan het einde van de schepping. Sophia is de figuur van de waarheid in al haar aspecten (ego, ziel en geest). Zij is er als moeder en als dochter.

De zoon is er aan het begin van de tijd en aan het einde van de tijd. Jezus zegt: 'Ik ben de alfa en de omega, de eerste en de laatste, het begin en het einde.' (Openbaring 22: 13) In gnostische geschriften neemt Sophia dezelfde woorden in haar mond.³

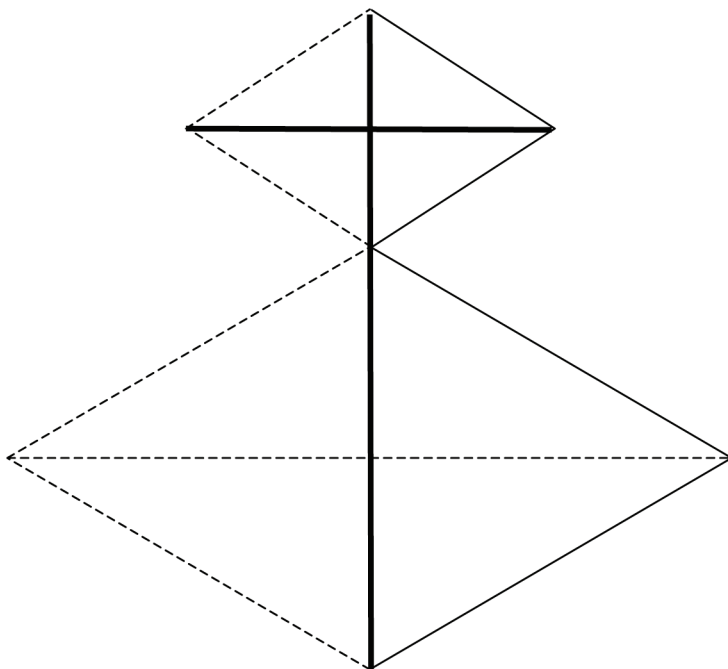
De zoon en de dochter gaan dezelfde weg, alleen zijn we ons dat niet bewust. Pas als ze elkaar hervinden, weten ze, weten we, dat ze één zijn. De vader blijft als ongeschonden principe in de hemel. Een aspect van de moeder raakt verdwaald, wanneer we van de weg van gnosis afwijken. Dan toont ze zich als Achamoth, die volgens gnostische interpretatie van de Bijbel haar zoon baart met de naam JHWH. De zoon weet niet meer wie zijn vader is, de hoogste god El, maar roept zichzelf uit tot allerhoogste god. Beiden, deze moeder en haar zoon, vertegenwoordigen – volgens deze interpretatie – een dwaalweg. Ze ontstaan als projectie op de goddelijke geest, zodra er voor de dualiteit gekozen wordt. Dan krijgen ze werkelijkheidswaarde in de zin dat ze zich verzelfstandigen. Dit gebeurt in het menselijk bewustzijn. Het menselijk bewustzijn kan zich van deze dwaling bevrijden, door elke projectie op de ultieme werkelijkheid, of de goddelijke geest, los te laten. Dan weten we dat ze niet meer dan een illusie zijn.

Achamoth en JHWH in hun hoedanigheid van verdwaalde godinmoeder en godenzoon verliezen hun bestaansbasis. We zijn nu vrij om de grote Sophia als moeder te herkennen, die samen met de vader, metafoor is voor de goddelijke geest. We zijn vrij om JHWH te erkennen als de naam van de god, die staat voor de onzegbare werkelijkheid.

Voorbeeld 4: de opheffing van goed en kwaad als zelfstandige machten

De verzelfstandiging van het kwaad is historisch terug te voeren op Zarathoestra, die aan Ahriman als personificatie van het kwaad zelfstandige macht toekende. Nietzsche verweet Zarathoestra de uitvinder te zijn van de moraal, en dat is hij misschien ook geweest, al was hij – afgaande op Kriwaczek – niet moralistisch. Het toekennen van een bestaansbasis aan het kwaad als zelfstandige macht, is het begin van de moraal. Het is ook het begin van het drama waar de mensheid in verwickeld zit. De kosmische ontknoping van het drama ligt in het toekennen van alle macht aan de goddelijke geest. Het ego verliest zijn mogelijkheid om in het drama nog langer zijn rol te spelen. Traditioneel wordt het overdragen van de macht van het ego aan de goddelijke geest voorgesteld als de godenzoon Jezus, die aan het kruis genageld wordt en sterft.

Behalve dat de mythen het verhaal vertellen van goden, godinnen, en hun zonen en hun dochters, vertellen ze ook over het ontwaken van de nieuwe mens. De vrouwelijke weg kent als metafoor voor de verschijning van de nieuwe mens de geboorte. De mannelijke weg kent als metafoor voor de verschijning van de nieuwe mens het kruis (dood en opstanding). Beide metaforen (die in de ziel hun werkzaamheid als archetypen hebben) zijn twee kanten van dezelfde medaille. Geboorte volgens vrouwelijk perspectief, gaat via de dood en opstanding volgens mannelijk perspectief. Dood en opstanding volgens mannelijk perspectief, is geboorte volgens vrouwelijk perspectief. Het vrouwelijke perspectief omvat het mannelijk perspectief: vanuit vrouwelijk perspectief gaat het mannelijke principe als godenzoon de weg door de dood. In figuur 10.1 kunnen we beide perspectieven plaatsen. We draaien de figuur een halve slag – de mannelijke kijk-richting is verticaal – om het kruis in beeld te brengen, en tekenen het voor de duidelijkheid vet afgedrukt in de figuur:

10.2 De figuur van de waarheid met de dimensie van de ziel een halve slag gedraaid

Terwijl ‘zij’ haar vader hervindt (aan het einde van hoofdstuk 10), is ‘hij’ zijn vader kwijt. In zijn wanhoop roept hij uit: ‘Eli, Eli, lema sabachtani?’ Dat wil zeggen: ‘Mijn God, mijn God, waarom hebt u mij verlaten?’ (Matteüs 27: 46). Hij sterft en staat volgens het verhaal de derde dag weer op.

In de figuur is de dimensie van de vrouwelijke waarheid die zich ontvouwt tot in de zielsdimensie, deels met stippellijnen en deels met ononderbroken lijnen weergegeven. Eerder is genoemd dat de figuur van de waarheid zich niet alleen naar boven toe kan openen, maar ook naar beneden toe. Dan zijn er alleen nog stippellijnen, of eigenlijk, er zijn geen lijnen meer die kunnen worden weergegeven. De figuur van de waarheid heeft haar bestaan (haar ontologische grond) in het onderscheid van goed en kwaad, waarbij het kwaad als zelfstandige macht functioneert. Als die dualiteit is opgeheven en alles, ook wat we als kwaad ervaren, bestaat in betrokkenheid op de bron of de eenheid van al-wat-is, of de goddelijke geest, dan verliest zij deze bestaansgrond en is er alleen nog (goddelijke) geest. De eenheid is gerealiseerd en deze is niet weer te geven in een figuur.

De figuur heeft zichzelf ook naar beneden toe geopend en heeft als zodanig geen bestaansgrond meer. De grenzen van de figuur verdwijnen, lossen zich op, en heden, verleden en toekomst versmelten tot één ervaring. Nu en eeuwigheid vloeien in elkaar over en zijn niet meer te onderscheiden. Men ervaart de eenheid van al-wat-is. Dit is eenheidsbewustzijn, dit is de ervaring van de (mystieke) waarheid.

3. Eenheidsbewustzijn

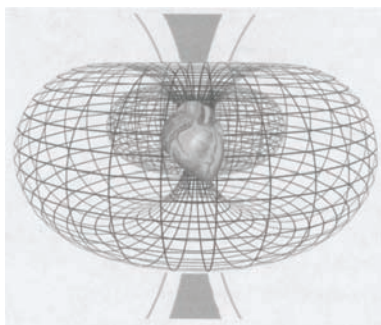
Het eenheidsbewustzijn drukt zich ook lichamelijk uit. Diep vanuit de ruimte van ons bekken, doorstraalt het licht van de eenheid ons hele lichaam en we openen ons voor het licht van de eenheid dat ons omringt. De schrijvers van het eerder genoemde boek *Spiritualiteit en energie* geven aan wat het doel is van de energie in de diepte van ons bekken:

De waarneembare werkelijkheid is een proces waarin de scheppende Geest zich kennelijk wil manifesteren, een proces waarin het leven onophoudelijk wordt vernieuwd, gevormd, getransformeerd. In dit transformatieproces is de hele mens betrokken, met lichaam, ziel en geest. Dit betekent dat onze energie liefst optimaal moet stromen door het hele lichaam heen, en ook door de energielagen rondom het lichaam. Zo is er een harmonieuze verbinding mogelijk tussen 'hemel' en 'aarde' door ons heen, en zo zijn we open voor inspiratie vanuit ons wezen, ons hogere Zelf dat van goddelijke oorsprong is.⁴

De auteurs van het genoemde boek introduceren de ruimte van het mystieke hart als een centrum in ons lichaam dat door het licht van de eenheid, vanuit de diepte van ons bekken en van bovenaf door onze kruin, kan worden aangeraakt. De ruimte van het mystieke hart kan worden betreden als een diepere bewustzijnslaag. Ik laat de auteurs opnieuw aan het woord:

Uit het 'huwelijk' van het mannelijke en het vrouwelijke in onszelf wordt het innerlijke 'kind' geboren. Als de ruimte van het mystieke hart vrij en zuiver is, kunnen de gezuiverde en met elkaar versmolten energieën vanuit de bekkenschaal in die ruimte opstralen terwijl ook het witte licht daar van bovenaf toegang vindt. (...) Er vindt dan een tweede ontmoeting van de energieën plaats, op een hoger niveau – niet alleen hoger in lichamelijk opzicht maar ook een hoger bewustzijnsniveau. De versmelting van de energiestromen in die ruimte van

het mystieke hart en het stralen (zich openbaren) van dit licht van daaruit wordt in het Westen ‘de geboorte van het Christuskind’ in ons genoemd. Dit ‘kind’ verenigt de vrouwelijke en mannelijke kwaliteiten in ons met elkaar: hart en intellect, liefde en wijsheid. Het is de ‘tweede’ of ‘geestelijke’ geboorte, en als die zich in je leven voltrekt, ervaar je dat als een ‘herboren’ of ‘opnieuw geboren’ worden.⁵

10.3 De heilige ruimte van het hart volgens Drunvalo Melchizedek

Het is opmerkelijk dat – zoals Drunvalo Melchizedek het beschrijft – het mystieke hart de vorm heeft van een appel.⁶ Het zou een ‘weten’ kunnen zijn dat diep in het collectieve onbewuste van de mensheid ligt opgeslagen. Dan is het niet zomaar dat de traditie van ‘de vrucht van de boom in het midden van de tuin’ een appel heeft gemaakt, dan heeft dat een reden: het wijst ons op het openen van ons mystieke hart, als de bekroning van ons innerlijk werk. Niet als doel op zich,

maar als een geschenk dat ons ten deel valt en dat we mogen doorgeven aan anderen die verlangen te leven in een wereld van vrede.

4. De wederkomst van christus

Traditioneel is christus het beeld van de vervulling van de bijbelse profetieën, die verwijzen naar het koninkrijk van god. In hedendaagse terminologie: ze verwijzen naar de realisatie van een wereld waarin het goed is om te leven, voor iedereen. Wanneer christus wederkomt, breekt volgens de christelijke gemeente het koninkrijk van god aan. De psychiater Carl Jung (1875-1961) ziet christus als ons beeld van ons Zelf (ons hogere zelf), dat we ons graag zo mooi, goed en zuiver mogelijk voorstellen. Zo wordt het eigenlijk onbereikbaar. Om toch de illusie in stand te houden dat we aan het ideaal kunnen voldoen, sluiten we alles wat niet aan ons (Zelf)beeld voldoet, als ‘niet goed’ buiten. Wat in de Bijbel ‘de antichrist’ wordt genoemd (1 Johannes 2: 18, 22, 1 Johannes 4: 3 en 2 Johannes 1: 7) ziet Jung als hetgeen we collectief verdringen of op ‘een vijand’ projecteren. Zo blijf je zelf mooi en goed en is al het andere verderfelijk.

In het verlengde van deze theorie kunnen we stellen dat ons beeld van

christus als zuiver mannelijk (waarbij we vergeten zijn dat mannelijk en vrouwelijk in het christusbegrip verenigd zijn), de komst van het koninkrijk van god in de weg staat. Een beeld van christus als ‘mannelijk en goed’, roept namelijk gemakkelijk een tegenbeeld op van ‘vrouwelijk *dus* slecht’. Het is de projectie op ‘de christus’ van alles wat goed én mannelijk is, die als vanzelf – en onbewust – een ‘schaduw’ oproept. De schaduw is een term uit de Jungiaanse psychologie. Het is alles wat een mens niet bewust onder ogen wil zien, omdat hij of zij een zelfbeeld wil ophouden van een beschaafde, maatschappelijk aanvaardbare persoon, of dit nou met de werkelijkheid overeenkomt of niet. En als ‘christus’ in ons collectieve onbewuste staat voor ‘mannelijk en goed’ dan staat de schaduw al gauw voor ‘vrouwelijk en slecht’. Pas als we het vrouwelijke in ere herstellen en haar de plek teruggeven die ze van oudsher verdient, kan ons collectieve beeld van christus worden hersteld en kunnen we de wederkomst van christus ervaren als de geboorte van christus in ons collectieve zelf.

Volgens Jung scheppen we een schaduw, als we een ideaal nastreven dat buiten ons bereik ligt. Dat geldt voor ons beeld van christus, en ook voor ons beeld van het koninkrijk van god. Als we ons goed realiseren wat dit betekent, dan begrijpen we dat we ons beeld van het christelijke ideaal van ‘de wederkomst van christus’ en van ‘het koninkrijk van god’ moeten bijstellen (voor zover we dat al niet van nature doen), naar een bereikbaar ideaal. Dan is het niet meer ver weg en hoog verheven, maar realiseerbaar en voorhanden, in het hier en nu.

In ons eigen bewustzijn ligt de heelheid, de verzoening van het mannelijke en het vrouwelijke voor ons klaar. Ze is reeds verwezenlijkt, of, als we dat nog niet kunnen of willen zien, dan ligt ze klaar als potentieel. We verwezenlijken haar door ons te verbinden met ons innerlijke licht, onze heelheid, onze pure onbedorven staat. We moeten hier niet de fout maken, het innerlijke licht en onze heelheid en onze pure, onbedorven staat tegenover de duisternis, de gebrokenheid en de bezoedeling te plaatsen. Dan keren we namelijk terug naar de ziel die – in het begin van het citaat uit *De verhandeling over de ziel* – zich met de aarde heeft verbonden en het contact met haar bron verloren heeft. Het is de beweging van de zogenaamde ‘zondeva!’. Leven we in verbondenheid met ons innerlijke licht, onze heelheid, dan verzoenen wij licht en duisternis; onze heelheid geneest de gebrokenheid en onze puurheid zuivert ons van de bezoedeling; de tegendelen sluiten elkaar niet uit.

We zouden Jezus kunnen beschouwen als een prototype van de verlich-

te mens. De mens die leeft in verbondenheid met zijn of haar eigen innerlijke licht. De wederkomst van christus zou dan de collectieve beleving van het innerlijke licht door de mensheid kunnen zijn. Dat licht is de afspiegeling van het goddelijke licht. God die is ‘alles in allen’ (1 Korintiërs 15: 28). Als het waar is dat gewacht wordt op de collectieve verbondenheid van de mensheid met het eigen innerlijke licht, dan zou het de mensheid zelf kunnen zijn in haar lichte aspect – dat de duisternis niet buitensluit maar onderkent en helpt zich te ontplooien tot haar ware potentieel (dat is: de verzoening van licht en duisternis) – waar op gewacht wordt als op de bevrijdende christus. Dan zijn we het zelf op wie we wachten.⁷

Volgens sommige leringen beschikt de mens op zielsniveau over schepingskracht. Als dat zo is, dan geven we via de wereldgodsdiensten op wereldschaal vorm aan een kosmisch drama: de vernietiging van de oude aarde en de komst van een nieuwe. We weten inmiddels dat de oude aarde een creatie is van het ego dat zich op zielsniveau beweegt en daarmee een beperkte wereld schept. Maken we ons los van het kleine ego en maken we ruimte voor het Ego met een hoofdletter, dan kan de nieuwe mens geboren worden: de mens die klaar is om de nieuwe aarde te bewonen.

Postlude

Wanneer de do van de toonladder zichzelf herneemt tot één, keert het muziekstuk terug in stilte. Het is de meditatieve ervaring dat het heden heel en ongedeeld is. Wij ervaren geen onderscheid meer tussen het hogere en het lagere zelf, ik en de ander, hier en daar. De ultieme werkelijkheid neemt waar via ons, drukt zich uit in ons. Wij herkennen in ons gerealiseerde zelf de levensboom: diep vanuit de ruimte van ons bekken zijn wij via onze benen en voeten geworteld in de aarde, het licht van de goddelijke geest omstraalt ons als een bladerkroon en ons hart heeft zich geopend en toont ons de vrucht van ons werk. We leven vanuit de ruimte van ons mystieke hart dat de vorm heeft van een appel. De godin is stil. Ze verleidt ons niet meer tot bewustzijn van ons wezenlijke zijn. Ze heeft haar goddelijke wederhelft gevonden en samen zijn ze één. Ze is stil nu, want wij weten wie we zijn.

Dankwoord

Mijn dank gaat in de eerste plaats uit naar mijn moeder, die altijd klaarstond om naar mijn verhalen te luisteren. Ze was wijs, al vond ze dat van zichzelf niet. Ze stelde af en toe een vraag en stimuleerde mij met haar stille belangstelling in mijn ontwikkeling. Eén keer gaf ze me te verstaan het niet met me eens te zijn, met een felheid die ik niet van haar kende. Dat was toen ik het haast niet meer kon geloven dat het in de Bijbel om de verwezenlijking van het ideaal van 'het koninkrijk van god' in het heden ging en niet om een ideaal ergens ver weg. Ze zei: 'Frederike, de kracht van jouw ideeën is juist dat het om het nu gaat, als je dat loslaat ben je jezelf niet trouw'. Ze had gelijk. En zo bracht ze me weer op het juiste pad.

Ook een aantal docenten van de universiteit heeft mij op mijn pad gehouden. Ik denk aan dr. Frits Schipper, die zo geloofde in mijn streven om de integratie van de reguliere en alternatieve geneeskunde te doordenken, dat hij mij een zetje in de juiste richting gaf als ik de moed dreigde op te geven. Ik denk ook aan prof. dr. E. H. van Olst die niet opgaf mij te begeleiden toen de inzichten in alle hevigheid in mij losbarstten, op zo'n wijze dat ik voor mijn geestelijke gezondheid vreesde. Hij was een stabiele begeleider, die aan mijn zijde bleef toen ik het heel zwaar had.

Prof. dr. C. J. den Heyer wil ik bedanken voor zijn stimulerende begeleiding toen ik mijn religieuze inzichten, met name die met betrekking tot het verhaal van Jozef en zijn broers, in een dissertatie probeerde neer te leggen. De tijd was nog niet rijp, het kader waarbinnen ik mijn ideeën kon plaatsen nog niet volgroeid. Van zijn literatuursuggesties heb ik dankbaar gebruik gemaakt.

Mijn collega die ook godsdienst gaf op de school waar ik lesgeef, Jeroen Windmeijer, wil ik bedanken voor het kritisch lezen en becommentariëren van het manuscript. Van hem leerde ik vooral dat de inzichten over het moederland nog niet tot het grote publiek zijn doorgedrongen: als hij ze niet kende, dan waren er meer die ze niet kenden. Het heeft me ertoe gebracht achterliggende literatuur royaal in eindnoten te citeren.

Ik bedank mijn zus Elly, met wie ik het heerlijk vind onze belangstelling voor het moederland te delen. Mijn zus Tineke bedank ik voor het kritisch doorlezen van het manuscript en het verbeteren van nog heel wat foutjes.

Mijn partner Raymond dank ik voor de steun die hij mij heeft gegeven tijdens een groot deel van het proces waarin dit boek zijn vorm vond.

De leerlingen die ik in de loop der jaren heb lesgegeven wil ik bedanken voor de fijne klassengesprekken over veel belanghebbende zaken. Hun kritische vragen zetten me vaak tot denken aan of stimuleerden me om verder te lezen en dieper op de onderwerpen in te gaan.

Annine van der Meer wil ik in het bijzonder bedanken voor het prachtige werk dat ze doet. Zij heeft de kennis van het moederland in het Nederlandse taalgebied toegankelijk gemaakt en tegenwoordig heeft haar werk ook internationale bekendheid. Dank Annine voor het kritische commentaar dat je leverde op het manuscript. Jouw opmerkingen hebben mij gestimuleerd om ook de drie laatste hoofdstukken over gnosis te kunnen schrijven.

Verder wil ik iedereen bedanken die mij op enige manier gesteund heeft, in praktische zin, of door hun niet aflatende belangstelling voor de voorde- ringen die ik maakte met het project dat ik ‘mijn boek’ noemde. Soms gaf ik het schrijven op en was ik het project moe, en dan was er weer iemand die me vroeg: ‘Hoe gaat het met je boek?’ En als ik dan mijn eigen be- vlo- genheid hoorde wanneer ik begon te vertellen over wat ik nou weer had ontdekt, dan begon ik er zelf toch ook weer in te geloven. Zonder al deze lieve en behulpzame mensen was dit boek er nooit gekomen.

Samenvatting per hoofdstuk

en structuur van het boek

De hoofdtecten van de eerste drie hoofdstukken doen alle een andere hoekpunt van de figuur van de waarheid aan, namelijk de onderste drie hoekpunten. Het eerste hoofdstuk doet de onderste hoekpunt van de figuur van de waarheid aan, die staat voor de nog ongedifferentieerde waarheid.

In de hoofdtect van hoofdstuk 1 is geschetst hoe de patriarchale, westerse cultuur vooraf werd gegaan door een cultuur waarin een moedergodin centraal stond. Het bijbelse verhaal dat bekend staat als ‘de zondeval’, markeert volgens de vooronderstellingen en analyse in dit boek, de splitsing van de ongedifferentieerde waarheid in een mannelijke en een vrouwelijke waarheid, die vanaf dat moment ogenschijnlijk los van elkaar gaan functioneren. Ogenschijnlijk, omdat de mannelijke en vrouwelijke waarheid alleen vanaf een mannelijke positie beschouwd los van elkaar gaan functioneren, niet vanaf een vrouwelijke positie beschouwd. Dit heeft alles te maken met de intrinsieke eigenschappen van mannelijk en vrouwelijk, die in dit boek nader zijn toegelicht. In de verdiepingstekst van hoofdstuk 1 is uitgelegd wat het betekent om je als lezer, maar ook gewoon als mens, open te stellen voor de innerlijke dimensie van de werkelijkheid die in esoterische literatuur – ook wel inwijdingsliteratuur genoemd – beschreven wordt.

In het tweede hoofdstuk is de linker hoekpunt van de figuur van de waarheid aangedaan: een waarheidsaspect dat toegang biedt tot de eenheid achter al-wat-is. In dit hoofdstuk is beschreven hoe verschillende religies door het maken van verschillende keuzes ten aanzien van de vooronderstelde zelfde ene werkelijkheid, tot verschillende visies komen. De tweede verdiepingstekst beschrijft de totstandkoming van religieuze visies die de eenheid van al-wat-is tot uitgangspunt nemen. Binnen deze visies gebruikt men voor de eenheidsdimensie van de werkelijkheid vaak andere woorden, zoals god, of de enige, of de eeuwige, of de bron, of brahman, om een paar voorbeelden te noemen. In deze tweede verdiepingstekst is een model gegeven dat veel dieper op dit onderwerp ingaat.

In het derde hoofdstuk is de rechter hoekpunt van de figuur van de waarheid aangedaan, een hoekpunt die – naast dat ze ook als vrouwelijk kan worden gezien – als een mannelijke waarheidsaspect te beschouwen is. In dit hoofdstuk is beschreven hoe verschillende werkelijkheidsvisies op grond van verschillende keuzes ten aanzien van de werkelijkheid totstandkomen. De derde verdiepingstekst beschrijft hoe werkelijkheidsvisies totstandkomen, die niet uitgaan van de eenheid, maar die een dualistisch uitgangspunt kennen. Hoe dit gebeurt, is geïllustreerd aan de hand van de visies van een aantal bekende filosofen.

In het vierde hoofdstuk is de aard van de zondeval beschreven. In de verdiepingstekst is gesteld dat deze – met een kijkje achter de schermen van de werkelijkheid – te verklaren is door de splitsing van de ongedifferentieerde waarheid in een mannelijke en een vrouwelijke waarheid, beschouwd vanaf mannelijk perspectief. Vanaf dit moment neemt de mannelijke waarheid de regie over en de vrouwelijke waarheid speelt op de achtergrond haar spel. De figuur van de waarheid is gepresenteerd en nader toegelicht.

In de hoofdstukken 5, 6 en 7 is er een soort van omslag gerealiseerd, die in hoofdstuk 4 in gang is gezet en die in de laatste drie hoofdstukken veranderd is. In de figuur van de waarheid kunnen we ons deze omslag voorstellen, door ons van de onderste helft van de figuur naar de bovenste helft te verplaatsen. De onderste helft staat voor een kijkje in het verleden, de bovenste helft voor een kijkje in de toekomst. Dat dit niet mogelijk is, wordt verbeeld door de omega bij de bovenste hoekpunt van de figuur, die anders dan de alfa in de beneden hoekpunt van de figuur, tussen haakjes is geplaatst. De horizontale lijn die de linker (vrouwelijk) en de rechter hoekpunt van de figuur (mannelijk) met elkaar verbindt, representeert het heden. Nu wordt de dynamiek die de figuur verbergt belangrijk. De dynamiek toont zich wanneer de figuur zich opent. De gesloten figuur staat voor een visie van personen die vooral op zichzelf en op het eigen belang betrokken zijn. De geopende figuur staat voor een visie van personen die zich openstellen voor het algemene belang. We treden hier de zielsdimensie van de werkelijkheid binnen. De werkelijkheid wordt beschouwd als heilig, heel. De gesloten figuur representeert een visie die de werkelijkheid in modellen wil vangen en die de toekomst op basis van modellen wil voorspellen (al gaat de werkelijkheid vaak haar eigen weg en voldoen de

modellen niet). De geopende figuur representeert een visie die in stroming is, die meebeweegt met de wijze waarop de werkelijkheid zich ontplooft, en waarin de toekomst niet te voorspellen is, maar wel te beïnvloeden is met onze intentie.

In de hoofdttekst van hoofdstuk 5 is de keuze voor de zondeval, die onze cultuur (in overdrachtelijke zin) de afgelopen millennia heeft gedomineerd, nader toegelicht. In de hoofdttekst van hoofdstuk 6 worden verschillende visies beschreven die uitleggen hoe het menselijke ego zich kan openen tot in de zielsdimensie. In de hoofdttekst van hoofdstuk 7 is dieper ingegaan op de vraag wat de ziel nou eigenlijk is.

In de verdiepingsteksten van de hoofdstukken 5, 6 en 7 ontkom ik er niet aan om diep op esoterische kennis in te gaan. In de verdiepingstekst van hoofdstuk 5 is beschreven hoe de figuur van de waarheid vele verschillende niveaus van werkelijkheid herbergt. Deze zijn alle manifestaties van de vooronderstelde zelfde onderliggende eenheid. In de verdiepingstekst van hoofdstuk 6 ga ik in op de verschillende posities, die door de hoekpunten van de figuur van de waarheid vertegenwoordigd worden. In de verdiepingstekst van hoofdstuk 7 beschrijf ik het meerdimensionale karakter van de ziel en hoe je je daar als mens toe kunt verhouden.

In deze hoofdstukken worden de verschillende dimensies van de ziel beschreven, aan de hand van de metafoor van een toonladder. Een echte metafoor is het eigenlijk niet, want hij beschrijft ook een zekere realiteit, namelijk de werkelijkheid van de ziel als toonladder.

Een toonladder kent bepaalde eigenschappen, die ook herkenbaar zijn in de opbouw van de ziel (zie de afgebeelde toonladder hierna). Een toonladder is te verdelen in twee gelijke delen (onderscheiden door ||) en beide delen worden onderbroken door een ‘sprongetje’ (aangegeven door ^).

Do – re – mi ^ fa || so – la – ti ^ do

De dimensies do, re en mi staan voor de dimensies van het ego, de dimensies fa t/m ti voor de dimensies van de ziel en de dimensie do (in drieën verdeeld, zoals de ‘heilige drie-eenheid’) voor de ‘godelijke’ dimensie van de werkelijkheid, of voor ‘de eenheid van al-wat-is’. Dit is heel simpel gesteld, de details zijn aanzienlijk ingewikkelder. In de hoofdstukken 5, 6 en 7 is op de details ingegaan. In deze hoofdstukken is ook ingegaan op de

verschillende dwaalwegen die mogelijk zijn en die met behulp van de toonladder als metafoor te verklaren zijn.

Zoals in de inleiding is gezegd, structureert de figuur van de waarheid de opbouw en de dynamiek van de tekst van dit boek. Dit geldt ook voor de toonladder, die op een dieper niveau inzicht geeft in de dynamiek van de figuur van de waarheid. De eerste drie hoofdstukken do, re, mi betreffen de dimensies van het ego, de figuur van de waarheid in gesloten vorm; de hoofdstukken 4 t/m 7, fa, so, la, ti, betreffen de dimensies van de ziel, de figuur van de waarheid geopend; de hoofdstukken 8, 9 en 10, samen de do, betreffen de ‘goddelijke’ dimensie van de werkelijkheid. In deze laatste hoofdstukken wordt de figuur van de waarheid opgeheven: de figuur van de waarheid opent zich naar beneden toe. Wat de waarheid van het ego betreft, staan we nu met lege handen. Rest ons de waarheid van het hart, die niet in woorden te vatten is.

Literatuur

- Akker, Nico van den en Peter Nissen, *Wegen en dwarswegen: Tweeduizend jaar christendom in hoofdlijnen*, Boom, Amsterdam 1999.
- Armstrong, Karen, *Een geschiedenis van God: Vierduizend jaar jodendom, christendom en islam*, Anthos, Amsterdam 1995.
- Armstrong, Karen, *Islam: Geschiedenis van een wereldgodsdienst*, Bezige Bij, Amsterdam 2003.
- Baan, Bastiaan, *Oude en nieuwe mysteriën: Van beproeving tot inwijding*, Christofoor, Zeist 2002.
- Breet, Jan de, en Rob Janssen, *Aldus sprak de Boeddha: Een bloemlezing uit de Pali-Canon*, Asoka, Rotterdam 2007.
- Breukelman, F. H., *Bijbelse Theologie: het eerstelingschap van Israël*, uitgeverij Kok Kampen 1992.
- Brommer, Emile J. P., *Terug ... naar de gaafheid van onze jeugd: De Bijbel voor denkers*, Amphora Books, Amsterdam 2000.
- Dam, Hans ten, *Catharsis en integratie: Handboek regressie- en reïncarnatietherapie*, Tasso, Vinkenbuurt 2006.
- Dam, Hans ten, *Het dagelijkse leven als inwijdingsweg; gedachten over spiritualiteit en gezond verstand*, Tasso, 2000.
- Deane, Ashayana, *Voyagers: De slapende geabduceerden*, Schildpad Boeken, Amsterdam 2001.
- Deurloo, Karel, *De mens als raadsel en geheim: Verhalende antropologie in Genesis 2-4*, Ten Have, Baarn 1988.
- Deurloo, Karel, Wilken Veen (red.), *De gezegende temidden van zijn broeders: Jozef en Juda in Genesis 37-50*, Ten Have, Baarn 1995.
- Draayer, Hetty, *Meditatie, energie en bewustzijn; De innerlijke weg vanuit het kosmisch oog*, De Driehoek, Rotterdam 2010.
- Eisler, Riane, *De Kelk en het Zwaard: Onze geschiedenis, onze toekomst*, Entheon, Nijmegen 1997 (1987).
- Flacelière, Robert, *Liefde in het oude Griekenland*, Aula-boeken, het Spectrum, Utrecht / Antwerpen 2008 (1960).
- Freke, Timothy, Peter Gandy, *De mysterieuze Jezus: Was Jezus oorspronkelijk een heidense God?*, Synthese BV, Den Haag 2005 (1999).
- Freke, Timothy, Peter Gandy, *De lachende Jezus : Religieuze leugens en*

- gnostische wijsheden*, Synthese BV, Den Haag 2006 (2005).
- Freke, Timothy, Peter Gandy, *Jezus en de verloren godin*,: *De geheime leringen van de oorspronkelijke christenen*, Synthese BV, Den Haag 2007 (2001).
- Frissell, Bob, *Niets in dit boek is waar, maar het is precies zoals het is: Een radicale kijk op de geschiedenis van onze planeet, zijn bewoners en op de toekomst*, Elmar, Rijswijk 1998.
- Grof, Stanislav en Christina, *Spiritual emergency: When personal transformation becomes a crisis*, Penguin Putnam Inc., New York 1989.
- Heyer, C.J. den, *De messiaanse weg 1: messiaanse verwachtingen in het O.T. en inde vroeg-joodse traditie*, Kok, Kampen 1993 (1983).
- Hofstadter, Douglas R. en Daniël C. Dennett, *De spiegel van de ziel: Fantasieën en reflecties over ego en geest*, Contact, Amsterdam 1986.
- Husain, Shahrukh, *De godin: het matriarchaat, mythe en archetype, scheping, vruchtbaarheid en overvloed*, Librero, Kerkdriel 2002.
- Irigaray, Luce, *Dit geslacht dat niet (één) is*, Hölderlin, Amsterdam 1981 (1977).
- Jaspers, Karl, *Socrates, Boeddha, Confucius, Jezus: De maatgevende mensen*, Bijlevald 2011.
- Jong, Frederike de, *Ze is het zelf op wie ze wacht: De waarden van kerk, New Age en wetenschap*, Kok, Kampen 1997.
- Jong, Frederike de, *De wijsheid van Sophia: Hoe mannen en vrouwen hun balans terugvinden*, Elmar, 2012.
- Jung, Carl Gustav, *Ik en zelf*, Lemniscaat, Rotterdam 1993.
- Kampschuur, Peter en Ad van Beckhoven, *Spiritualiteit en energie: De kundalinikwestie*, Synthese, Rotterdam 2009.
- Kriwaczek, Paul, *Op zoek naar Zarathoestra*, Atlas, Amsterdam / Antwerpen 2003 (2001).
- Kuhn, Thomas, *De structuur van wetenschappelijke revoluties*, Boom, Meppel – Amsterdam 1987 (1962).
- Latour, Bruno, *Wetenschap in actie: Wetenschappers en technici in de maatschappij*, Bert Bakker, Amsterdam 1988 (1987).
- Laszlo, Ervin, *Kosmische Visie: Wetenschap en het Akasha-veld*, Ankh-Hermes, Deventer 2004.
- McTaggart, Lynne, *Het Veld: De zoektocht naar de geheime kracht van het universum*, Ankh-Hermes, Deventer 2004 (2001).
- Meer, Annine van der, *Van Venus tot Madonna: Een verborgen geschiedenis*, Synthese, Den Haag 2006.

- Meer, Annine van der, *Van Sophia tot Maria: De wedergeboorte van de verborgen Moeder in de 21ste eeuw*, A3boeken, Geesteren 2008.
- Meer, Annine van der, *Venus is geen vamp: het vrouwbeeld in 35.000 jaar venuskunst*, A3boeken, Geesteren 2009.
- Meer, Annine van der, Syllabus bij de basiscursus *Leer je moedertaal weer spreken*, 2010.
- Melchizedek, Drunvalo, *De geometrie van de schepping: Een herinnering aan ons verre verleden*, deel I en II, Meta Vision Publishing b.v., 2009 (2000).
- Melchizedek, Drunvalo, *Living in the Heart: How to enter into the sacred space within the heart*, Light Technology Publishing, Arizona 2003.
- Mookerjee, Ajit, Kundalini: *Het wekken van de innerlijke kracht*, Mirananda, Den Haag 1986.
- Mulder, Eildert en Thomas Milo, *De omstreden bronnen van de Islam*, Meinema, Zoetermeer 2009.
- Nhat Hanh, Thich, *In de geest van liefde: Afdalen in de traditie van het mahayana-boeddhisme*, Ankh-Hermes, Deventer 1997 (1996).
- Nietzsche, Friedrich, *Aldus sprak Zarathoestra: Een boek voor allen en voor niemand*, Wereldbibliotheek, Amsterdam 1985.
- Ouspensky, P. D., *Op zoek naar het wonderbaarlijke: Fragmenten van een onbekende leer*, Mirananda, Wassenaar 1979.
- Peursen, C. A. van, *Lichaam, ziel, geest: Inleiding tot een wijsgerige antropologie*, Bijleveld, Utrecht 1985 (1956).
- Radder, Hans, *De materiële realisering van wetenschap: Een filosofiese visie op de experimentele natuurwetenschappen, ontwikkeld in discussie met Habermas*, VU Uitgeverij, Amsterdam 1984.
- Rodríguez, Pepe, *God is als vrouw geboren*, Wereldbibliotheek, Amsterdam 2005 (2000).
- Roscam Abbing, *Inleiding in de bijbelse theologie*, Ton Bolland, Amsterdam 1983.
- Schuré, Eduard, *De Grote Ingewijden: De biografieën van Hermes, Jezus Christus, Krishna, Mozes, Orpheus, Pythagoras, Plato en Rama*, Schors, Amsterdam 1992.
- Schüssler Fiorenza, Elisabeth, *Jezus, kind van Mirjam, profeet van Sophia: Kritische bijdragen tot de feministische christologie*, Kok, Kampen 1997 (1994).
- Slavenburg, Jacob, *Gnosis: De esoterische traditie van het oude weten*, Ankh-Hermes, Deventer 1990.

- Slavenburg, Jacob, Willem Glaudemans, *Nag Hammadi geschriften*, Ankh-Hermes, Deventer, deel I 2000 (1994) en deel II 1996 (1995).
- Slavenburg, Jacob, *Een sleutel tot gnosis: Inzicht in de betekenis van de Nag Hammadi-vondst voor de mens van nu*, Ankh-Hermes, Deventer 1997.
- Stolp, Hans, *Jezus van Nazareth: Esoterisch Bijbellezen*, Ankh-Hermes, Deventer 1998.
- Störig, Hans-Joachim, *Geschiedenis van de filosofie*, Het Spectrum, Utrecht 1986.
- Vries, Marja de, *De hele olifant in beeld: Inzicht in het bestaan en de werking van Universele Wetten en de Gulden Snede*, Ankh-Hermes, Deventer 2007.
- Wessels, Anton, *De Koran verstaan*, Kok, Kampen 1986.
- Wier, Dennis, *Trance: From magic to technology*, Transmedia 1996.
- Wilber, Ken, *Een beknopte geschiedenis van alles*, Lemniscaat, Rotterdam 2000 (1996).
- Wit, Han de, *Contemplatieve psychologie*, Kok Agora, Kampen 1994 (1987).
- Wouters, Rosa, *Het boek Lilith: Over de donkere kracht van de vrouw*, Alana, Antwerpen 2000.
- Zukav, Gary, *De dansende Woe-Li meesters: Een overzicht van de nieuwe fysica*, Ooievaar, Amsterdam 2001.

Noten

Noten bij de inleiding

1. De tijdsaanduiding v.c.j. = 'voor Christus' volgens de christelijke jaartelling; .c.j. = 'na Christus' volgens de christelijke jaartelling.
2. Van der Meer 2009, blz. 75.
3. Er zijn archeologen die ook mannelijke kunst tot de Venuskunst rekenen. Er zijn archeologen die de Venuskunst beperken tot de oude steentijd, ca. 30.000-10.000 v.c.j. (Van der Meer 2009, blz. 33-36).
4. Van der Meer 2009, blz. 33-36, 65, 75.
5. De 3D-film *Cave of Forgotten Dreams* dompelt je op mysterieuze wijze onder in de wereld van de oude steentijd.
6. Eisler 1997, blz. 65-68.
7. Van der Meer 2006, blz. 390. De kapitalen HEER staan in de vertaling van de Bijbel voor de godsnaam JHWH.
8. Van der Meer 2006, blz. 341.
9. <http://nl.wikipedia.org/wiki/Yggdrasil>
10. <http://akela-isav.blogspot.com/2007/07/levenselixers-levenswater-en.html>
11. Het Tweede DWDD-college: *Het Allerkleinste*, geeft een toegankelijke inleiding in de kwantumfysica.
12. Hermeneutiek is de leer van de interpretatie en het is ook de activiteit van het interpreteren zelf. Het betekent hier: de studie van de wijze waarop de tekst zich in wisselwerking met de lezer gedraagt. Het gaat bij hermeneutiek ook om 'de werking van tekst'. Dat wil zeggen: hoe tekst zich gedraagt in relatie tot de werkelijkheid en er zijn invloed op uitoefent. Een voorbeeld: de Bijbel is, via de interpretatie van de Bijbeltekst, van invloed op hoe mensen de werkelijkheid interpreteren, en daarmee op hoe mensen hun wereld inrichten en daarmee op de werkelijkheid zelf. De tekst heeft zo een bepaalde 'werking in de wereld'. Wanneer de tekst van de Bijbel haar betekenis verliest voor zover deze de gevolgen van de zondeval vooronderstelt, dan is de werking ervan een andere dan wanneer aan de vooronderstelling van het plaatsvinden van een zondeval in het verhaal wordt vastgehouden.
13. Het in november 2012 verschenen boek *De wijsheid van Sophia* bevat dezelfde hoofdstukken als het boek *Ik schenk je een vrucht van de boom van leven* en vormt er een toegankelijke inleiding op.
14. Ik baseer mij voor de historische onderbouwing van de hier gepresenteerde visie vooral op het werk van Annine van der Meer (zie literatuur). Zij heeft de academie PanSophia opgericht. Zie www.academiepansophia.nl
15. Telkens als ik het heb over 'de westerse cultuur' of 'onze cultuur', heb ik het over de patriarchale westerse cultuur die op deze manier door de mannelijke waarheid (op de voorgrond) en de vrouwelijke waarheid (op de achtergrond) wordt geregeerd.
16. In mijn nadenken over de werkelijkheid als toonladder, of als muziekstuk, ben ik

beïnvloed door het werk van Ouspensky, in het bijzonder door zijn boek *Op zoek naar het wonderbaarlijke*. Ook ben ik onder de indruk van de zogenaamde 'snaartheorie', die probeert de kwantumtheorie en de relativiteitstheorie te combineren in één theorie die het universum op alle niveaus beschrijft. Volgens de snaartheorie is het universum geen veelheid van kleine deeltjes, maar is alles opgebouwd uit één enkel bestanddeel, kleine trillende energiestrengen, die 'snaren' worden genoemd. Zoals met een snaarinstrument vele melodien te spelen zijn, zo zijn er met de 'snaren' als basisbestanddeel van het universum vele werkelijkheden te componeren. (Teleac: *De eenheid van het universum*) Ik zie een parallel tussen de 'snaren' uit deze theorie en de wijze waarop de figuur van de waarheid zich tot in vele dimensies van werkelijkheid ontvouwt. De uitwerking van de principes van de toonladder in termen van 'het ei des levens' (verdiepingstekst hoofdstuk 7) heb ik ontleend aan Drunvalo Melchizedek (zie literatuur).

Noten bij hoofdstuk 1

1. Zie het citaat voorafgaande aan dit hoofdstuk. Alle Bijbelcitaten in deze uitgave komen uit de onlinebijbel www.bijblijb.net en zijn ontleend aan *De Nieuwe Bijbelvertaling*, © Nederlands Bijbelgenootschap 2004/2007, tenzij anders is aangegeven. Genesis 3:2 komt niet uit de onlinebijbel, maar is gebaseerd op *De mens als raadsel en geheim*, van Karel Deurloo. In de onlinebijbel staat: 'We mogen de vruchten van alle bomen eten'.
2. Het Oude Testament is geschreven in het Hebreeuws, het Nieuwe Testament is geschreven in het Grieks.
3. In hoofdstuk 5 wordt uitgelegd dat het hier om de androgyne mens gaat.
4. Van der Meer 2006, blz. 366.
5. Het gebruik van de term 'moederland' neem ik over van Annine van der Meer (2006). Zij gebruikt deze term liever dan het begrip 'matriarchaat', om associaties met het begrip 'heersen' te vermijden. Ze legt uit dat matriarchaat letterlijk betekent: 'de moeder (mater) staat aan het begin (archè)' en dat de connotatie van het begrip met 'heersen' zich later ontwikkelt: de vader (pater) heerst (archein). De bijklank van heersen verkrijgt het woord matriarchaat als het ware terugkijkend vanuit het patriarchaat. Om weer blanco naar de geschiedenis te kunnen kijken moet je volgens Van der Meer 'jezelf terugtransporteren naar de oude steentijd en dan focussen op tijden daarna. Dus vanuit het begin van de tijd van de moeders verder de tijd inkijken, in plaats van andersom, vanuit het vaderland terugkijken' (Van der Meer 2006, blz. 15). Haar ideeën, namelijk dat er in het moederland niet geheerst werd maar dat er partnerschap was tussen mannen en vrouwen, komen overeen met de ideeën van Riane Eisler (1997). Eisler ontwikkelt een theorie die ze de *Culturele Transformatietheorie* noemt (blz. 5). Deze gaat uit van twee basismodellen die aan de grote diversiteit van de menselijke cultuur ten grondslag liggen, namelijk een dominatormodel en een partnerschapsmodel. Ze spreekt over de tijd van het moederland als over een partnerschapsamenleving, waarin gelijkwaardigheid tussen mannen en vrouwen bestaat, en over de tijd van het vaderland als over een dominatorsamenleving, waarin de mannen over de vrouwen heersen (blz. 8). Ondanks de grote diversiteit die er bestaat tussen culturen die als dominatorsamenleving te kenschetsen zijn, hebben ze ook grote overeenkomsten: 'Al

deze, in andere opzichten sterk van elkaar afwijkende, samenlevingen zijn niet alleen strikt mannelijk-dominant, maar kennen over het geheel genomen ook een hiërarchische en autoritaire sociale structuur, alsmede een hoge mate van maatschappelijk geweld, met name oorlogvoering. Omgekeerd kunnen we ook opmerkelijke gelijkenissen zien tussen overigens extreem verschillende samenlevingen, die wat betreft de seksen meer gelijkwaardig van opzet zijn. Kenmerkend voor zulke 'partnerschapsmodel'-samenlevingen is dat ze meestal niet alleen veel vreedzamer zijn, maar ook veel minder hiërarchisch en autoritair' (blz. 8). Eisler geeft aan dat veel onderzoek van het moederland vertekend wordt door patriarchale modellen (blz. 16). Volgens haar schieten deze te kort bij de duiding van de geschiedenis. 'Toen een aantal negentiende- en vroeg-twintigste-eeuwse geleerden deze (modellen) toepaste op het groeiende bewijs dat in de menselijke geschiedenis gedurende duizenden jaren de oppermachtige godheid vrouwelijk was geweest, kwamen ze tot een ogenschijnlijk wereldschokkende conclusie. Als de prehistorie niet patriarchaal was, moest ze wel matriarchaal zijn geweest. Met andere woorden: als de mannen de vrouwen niet domineerden, moesten de vrouwen de mannen hebben gedomineerd. Toen het bewijs deze conclusie van vrouwelijke dominantie niet leek te steunen, keerden veel wetenschappers terug naar het conventioneel meer geaccepteerde standpunt. Als er nooit een matriarchaat was geweest, zo redeneerden ze, dan moet mannelijke dominantie toch altijd de menselijke norm zijn geweest. Het bewijs onderschrijft geen van beide gevolgtrekkingen' (blz. 40).

6. Van der Meer 2006, blz. 12.
7. Van der Meer 2006, blz. 31-33.
8. Riane Eisler geeft in haar boek *De kelk en het zwaard* (1997) een schets van het religieuze beleven in het paleolithicum (de oude steentijd) en het neolithicum (de nieuwe steentijd). Hierbij moet opgemerkt worden dat het woord religie hier volgens haar niet helemaal op z'n plaats is: 'Te zeggen dat de mensen die de Godin vereerden diep religieus waren, zou niet alleen te zwak uitgedrukt zijn, maar ook de plank volledig mislaan. Hier bestond namelijk geen onderscheid tussen het seculiere en het sacrale' (blz. 39). In het paleolithicum wordt het vrouwelijke geassocieerd met de macht om leven te schenken. Tegelijkertijd wordt het geassocieerd met de dood, of meer specifiek de verrijzenis. De heilige grotten, figuurtjes, graven en ritën lijken allemaal in verband te hebben gestaan met het geloof dat alle leven – mens, dier, plant – ontsprongen is aan dezelfde bron: de grote moedergodin (blz. 16). De paleolithische overblijfselen blijken vroege manifestaties van wat zich later zou gaan ontwikkelen tot een complexe religie, met als middelpunt de verering van een moedergodin (blz. 20).
9. Ik stel dit met 'het vrouwelijke waarheidsconcept' als structurerend voor het interpretatiekader. Het is de keuze van de lezer om met deze interpretatie mee te gaan of niet.
10. Deurloo 1988, blz. 61-64. De auteur van dit boek leest de Bijbeltekst ook heel precies, maar komt wel tot een andere uitleg. Volgens hem gaat het in het verhaal om de fundamentele breuk tussen de man en vrouw onderling en tussen de mens en god. Volgens mij kan het daar om gaan als wordt meegegaan in de gedachte van de zondeval. Wordt er niet in meegegaan, dan vindt deze fundamentele breuk niet

plaats.

11. In de joodse literatuur ben ik één analyse tegengekomen die het woordje 'daarvan' betreft (in: *The Art Scroll Tanach Series*, New York 1969, blz. 101). Er wordt op gewezen dat het woordje 'daarvan' overbodig lijkt, omdat er immers al staat: 'van de boom van de kennis van goed en kwaad'. Er wordt vervolgens op gewezen dat niets in de Thora betekenisloos is en er worden dan verklaringen gegeven voor het vóórkomen van het woordje, zoals: het betekent dat je er zelfs niet een hapje van mag eten.
12. Al is het misschien meer wens dan werkelijkheid te geloven dat het in het Oude Testament gaat over de verwachting van een messias die bevrijding zal brengen. Vergelijk het volgende citaat: 'Een boek over 'de verwachting van de Messias in het Oude Testament' heeft slechts enkele bladzijden nodig. De komst van de Messias staat immers niet in het centrum van de oudtestamentische verkondiging. Zelfs is er veel voor te zeggen nog een stap verder te gaan. Het vermoeden lijkt gerechtvaardigd dat geen enkele tekst in het Oude Testament waarin gesproken wordt over een 'gezalfde' – een 'messias' –, werkelijk messiaans uitgelegd kan worden. Het eerder genoemde boek wordt in dat geval wel uiterst dun!' (Den Heyer, 1993, blz. 51, 52). Deze stelling wordt onder meer zo verdedigd, dat het woord 'messias' in het Oude Testament relatief weinig wordt genoemd (38x) en dat het woord nooit zonder nadere toevoeging wordt gebruikt. (blz. 52, 53)

Noten bij de verdiepingstekst van hoofdstuk 1

1. In het onderwijs wordt ook van dit inzicht gebruikgemaakt. Het blijkt dat docenten die geloven in een growth mindset, waarbij ze al dan niet bewust geloven in de ontwikkelbaarheid van intelligentie, leerlingen beter stimuleren zich te ontwikkelen dan leraren die geloven in een fixed mindset, waarbij ze diep in hun hart de overtuiging hebben dat intelligentie vaststaat. Deze bevindingen worden theoretisch onderbouwd in het werk van de Amerikaanse onderzoekster Carol Dweck (bron: *Motiveren tot leren*, door Marijke van Dij, Susan Eggels, Tom Boves, Uitgeverij School BV, Meppel, blz. 11).
2. Hofstadter en Dennett 1986, blz. 167.
3. Zukav 2001, blz. 68.
4. Met uitzondering van een aantal subatomaire deeltjes, waaronder fotonen (waaruit licht is opgebouwd). Een foton heeft de eigenschap alleen als energie te bestaan, omdat, zodra een foton ontstaat, deze met de lichtsnelheid beweegt: het heeft een rustmassa van nul. Het is een 'deeltje' zonder massa. Al zijn energie wordt direct omgezet in bewegingsenergie (Zukav 2001, blz. 242).
5. Met een uiteindelijke voorkeur voor de werkelijkheid als energie, aangezien er 'deeltjes' zijn die geen massa hebben (zie ook de vorige noot).
6. McTaggart 2004, blz. 11, 12.
7. McTaggart 2004, blz. 16.
8. McTaggart 2004, blz. 112.

Noten bij hoofdstuk 2

1. Armstrong 1995, blz. 50.
2. Armstrong 1995, blz. 49.

3. Van der Meer 2008, blz. 118, 123.
4. Volgens Van der Meer (2006) manifesteert zich in de moedergodin een vrouwelijke oerenergie die vrouwelijke oerwaarden in verschillende culturen en tijden via talloze godinnen in de wereld heeft gebracht. Deze oerkracht draagt vele namen, maar in haar zijn allen een. Het gaat dus om één vrouwelijke oerkracht in verschillende gedaanten en niet om meerdere godinnen. (blz. 383)
5. Van der Meer 2006, blz. 384, 395, 399. Behalve als partner van JHWH (blz. 397 – 401) wordt Asjera in de bronnen ook genoemd als partner van de god El (blz. 280, 295, 387, 395) en van zijn zoon Baäl (blz. 394, 397). Niet dat ze meerdere partners had, maar de naam van haar partner varieert.
6. Van der Meer 2006, blz. 395. JHWH werpt bliksemschichten (Psalm 18: 15); toen hij optrok vanuit Edom stortte water uit de hemel en de wolken neer (Rechters 5: 4); het gras verdort en de bloem verwelkt wanneer de adem van JHWH erover blaast (Jesaja 40: 7).
7. Van der Meer 2006, blz. 261, 379.
8. Volgens esoterische leringen heeft een mens behalve de gewone zintuigen (zien, horen, voelen, ruiken en proeven) ook zogenaamde subtiele zintuigen (hier innerlijke zintuigen genoemd), waarmee de werkelijkheid kan worden waargenomen. Men spreekt van helder zien, helder horen, helder voelen, helder ruiken, helder proeven, en ook van helder weten, wanneer iemand deze zintuigen ontwikkeld heeft. Parallel hieraan heeft de mens niet alleen een lichaam van vlees en bloed, maar ook een subtiel lichaam, dat overigens uit diverse lagen of niveaus is opgebouwd. Er wordt o.a. gesproken van het etherische lichaam, het emotionele lichaam, het mentale lichaam en het lichtlichaam.
9. Van der Meer 2006, blz. 447.
10. Van der Meer 2006, blz. 267, 295.
11. Exodus 34: 14: De HEER, de Afgunstige, duldt immers geen andere goden naast zich.
12. Opmerkelijk genoeg is de Hebreeuwse aanduiding voor 'god' een meervoudsvorm (elohim). Elohim is het meervoud van El / Eloah. Het is mogelijk dat de benaming 'elohim' voor god / goden in de Hebreeuwse Bijbel een spoor is dat verwijst naar een ontwikkeling van een polytheïstisch naar een monotheïstisch godsbeeld met een uiteindelijke keuze voor één god. Zo staat er in de Bijbel dat JHWH gevreesd wordt door de raad der goden (Psalm 89: 6-9a). In een paralleltekst lezen we dat JHWH een plaats heeft in de raad der goden onder de god El (Van der Meer 2006, blz. 394).
13. Van der Meer 2006, blz. 445.
14. Zie ook de kanteekening bij de messiaanse verwachting in het Oude Testament in HI, noot 12.
15. Schüssler Fiorenza 1997 en Van der Meer 2006.
16. Van der Meer 2006, blz. 462.
17. Van der Meer 2006, blz. 460, 461.
18. Allah betekent in het Arabisch letterlijk 'heerser' of 'god'. Volgens Armstrong (2003, blz. 57) waren sommige Arabieren gaan geloven dat de voornaamste god uit hun pantheon, al-Lah, dezelfde god was als de god die de joden en christenen aanbaden. Volgens Van der Meer (2006, blz. 297) is Allah in voorislamitische tijden

- waarschijnlijk de zoon en partner van de grote godin en heerseres Allat geweest.
19. Alle citaten in dit boek uit de Koran komen uit *De Koran*, Vertaling J. H. Kramers, Amsterdam – Antwerpen, 2003.
 20. In plaats van van ziel wordt ook wel van Zelf gesproken. Het gaat hier om het 'hogere Zelf' dat uiteindelijk één is met brahman. Deze terminologie heeft als voordeel dat het het dubbele karakter van de ziel als enerzijds 'iets' zelfstandigs en als anderzijds opgaand in brahman omzeilt. Omdat ik in dit boek juist het dubbele karakter van de ziel op weg naar eenwording verken, verkies ik in deze context te spreken van de atman als ziel.

Noten bij de verdiepingstekst van hoofdstuk 2

1. Vergelijk Hofstadter en Dennett (1986): 'Zou het redelijk zijn te veronderstellen dat de 'magie' van het menselijke bewustzijn op de een of andere manier voortkomt uit het afsluiten van een lus, waarbij het hoge niveau van de hersenen – het symboolniveau – en het lage niveau – het neurofysiologische niveau – op een of andere manier met elkaar verweven zijn in een fantastische gesloten lus van causaliteit? Is het 'geestesoog' niets anders dan het oog van een zelfverwijzende cycloon?' (blz. 301), en: 'We kunnen onszelf tamelijk objectief zien en begrijpen, maar ieder van ons zit gevangen in een machtig systeem met een uniek gezichtspunt – en die macht houdt tevens een beperking in. En deze kwetsbaarheid – deze ik-strik – zou ook wel eens de bron kunnen zijn van het onuitwisbare 'ik-gevoel' (blz. 289). Op een vergelijkbare manier zou 'werkelijkheid' tot stand kunnen komen, doordat de 'werkelijkheid' – via ons en andere bewustzijnsvormen – in een lus naar zichzelf kijkt.
2. De Vries 2007, blz. 231.
3. In het boek van Marja de Vries, *De hele olifant in beeld* (2007) vinden we bijvoorbeeld de volgende omschrijving: 'De uitbreiding is het mannelijke principe, dat naar buiten gericht is en een beweging betreft met een uitelkaargaand effect weg van het centrum. De samentrekking is het vrouwelijke principe, dat naar binnen gericht is en een beweging betreft in de richting van het centrum, dat een integrerend effect heeft' (blz. 230). In boeken over de Macrobiotiek (en ook op de site van de Nederlandse Vereniging voor Macrobiotiek: www.nvnm.org) vinden we een tegenovergestelde beschrijving: 'Het zijn simpel twee elkaar aanvullende krachten, zoals dag en nacht, zomer en winter, regen en zonneschijn. Daarbij vertegenwoordigt yin de uitzettende, de opwaartse energie en yang de samentrekkende, neerwaartse energie'. (Yin wordt geassocieerd met vrouwelijk, yang met mannelijk.) Naar mijn mening is niet één van de twee duidingen 'fout' en de andere 'goed', maar zijn de verschillen te danken aan wát we in de werkelijkheid aanschouwen en vanuit welk perspectief.
4. Zie voor een voorbeeld de vorige noot.
5. De Vries 2007, blz. 77.
6. De Vries 2007, blz. 282.
7. De Vries 2007, blz. 282.

Noten bij hoofdstuk 3

1. In zijn boek *Kosmische Visie* (2004) legt Ervin Laszlo uit hoe het mogelijk is dat een medium dat we niet bewust ervaren terwijl we erin leven, toch kan bestaan. Hij doet dit aan de hand van een analogie, namelijk het 'supergekoelde helium'. Hij heeft het over 'het vacuüm' als over het medium waarin we leven, zonder te ervaren dat het vol van informatie is. Hij schrijft: 'Als het vacuüm een wrijvingloos medium is, veroorzaken bewegingen hierin geen fysieke effecten: voorwerpen bewegen erin en erdoorheen alsof het medium niet bestond. Maar kan een reëel stoffelijk medium zich op dezelfde spookachtige manier gedragen? Supergekoeld helium kan dat, zoals de Nederlandse natuurkundige Heike Kamerlingh Onnes in 1911 ontdekte. Hij koelde helium – in normale toestand een gas – graad voor graad af totdat het gas het absolute nulpunt (0 op de Kelvin-schaal) naderde. Toen de temperatuur van de helium een waarde van 4,2 Kelvin bereikte, deed er zich een opmerkelijke verandering voor. Helium verloor zijn gasachtige eigenschappen en werd vloeibaar. Tegelijkertijd werd het onder een gelijkblijvende druk 800 keer dichter! Toen Kamerlingh Onnes deze superdichte vloeistof verder koelde, tot 2,17 Kelvin, deed er zich opnieuw een ingrijpende verandering voor: het vloeibare helium werd supervloeibaar. Super-gekoeld helium bleek, ondanks zijn superdichtheid, geen weerstand te bieden aan objecten die erdoorheen gingen. Het stroomt wrijvingloos door dunne haarscheuren en openingen die zo klein zijn dat niets anders – zelfs niet een gas dat veel dunner is – erdoorheen kan dringen, of op zijn minst niet zonder meetbare wrijving. Supergekoeld helium is daarom een goede analogie voor de superdichtheid en tegelijkertijd wrijvingsloosheid van het kosmische vacuüm' (blz. 49-50).
 2. Dennis Wier (1996) heeft onderzoek gedaan naar allerlei vormen van trance. In zijn boek *Trance: From magic to technology* besteedt hij ook aandacht aan het fenomeen van collectieve trance.
 3. Zie bijvoorbeeld Radder 1984, blz. 73. Radder legt uit hoe iedere uitkomst van een wetenschappelijk experiment geldig is binnen een bepaald domein. Het domein wordt afgebakend door de theorie, die bepaalt welke verschijnselen we wel, en welke we niet tot de experimentele opstelling rekenen. De uitkomst van het experiment kent een universeel aspect. Dit is echter geen universaliteit zonder meer, maar universaliteit binnen het door de theorie gedefinieerde domein van verschijnselen.
 4. Het gaat hier niet over de werking van wetenschappelijke waarheid. De werking van een waarheid strekt zich uit over de grenzen van de collectieve trance heen. Je hoeft niet in de werking van een medicijn te geloven, om er toch door te genezen, tenzij de werking ervan gebaseerd is op het geloof erin (dat noemen we dan een placebo-effect).
 5. Als je van mening bent dat de wetenschap niet zo'n collectieve trance genereert, is het misschien aardig om een testje te doen. Beantwoord daartoe de volgende vraag: op grond van welke criteria zou je als wetenschapper kennis accepteren als wetenschappelijke kennis? Op grond van wetenschappelijke criteria? Is daarmee de cirkel niet rond en bevestig je daarmee niet je mogelijke participatie aan de collectieve trance van de wetenschap?
- Ook in het alternatieve circuit genereert iedere groepering zijn eigen collectieve

trance. Je kunt je dat bewust worden wanneer je opmerkt dat je, wanneer je deel hebt aan de ene groep, tot andere ervaringen komt (bijvoorbeeld in therapie of meditatie), dan wanneer je deelhebt aan een andere groep.

6. Waar vaccins bijvoorbeeld door de een worden gepropageerd, worden die door anderen ten stelligste afgeraden.
7. Ik geef hier slechts voorbeelden van verschillen tussen ethiek en moraal zonder een uitspraak te willen doen over wat goed of fout is in deze kwesties. Ik heb hier wel mijn mening over. In het hier gegeven voorbeeld ben ik bijvoorbeeld van mening dat het fout is om als gezondheidswerker iemand te ontraden om een reguliere behandeling te ondergaan. Een individu moet naar mijn mening in contact met de gezondheidswerker de vrijheid ervaren zijn eigen keuzes te kunnen maken. Andersom ben ik ook van mening dat het fout is als een gezondheidswerker iemand ontraadt om een alternatieve behandeling te ondergaan. Wel kun je als gezondheidswerker je eigen mening geven, maar dan nadrukkelijk als eigen mening.
8. Kampschuur en van Beckhoven 2009, blz. 164.

Noten bij de verdiepingstekst van hoofdstuk 3

1. Ik heb er geen zicht op hoe werkelijkheid zich gedraagt in wisselwerking met andere vormen van bewustzijn dan het menselijke bewustzijn. Ik kan me voorstellen dat iedere bewustzijnsvorm zijn eigen ervaring van werkelijkheid creëert.
2. Deze opmerking maak ik niet voor niets. Je kunt 'het vouwen van de kaartjes van filosofen' gerust overslaan, als de boodschap maar helder is: op egoniveau doen mensen waarheidsaanspraken op grond waarvan hun werkelijkheidsvisie tot stand komt. Iedere werkelijkheidsvisie is het resultaat van een aantal gemaakte keuzes. In die zin is de ene werkelijkheidsvisie niet meer 'waar' dan een andere.
3. De voorbeelden worden gegeven aan de hand van het boek *Lichaam, ziel, geest: Inleiding tot een wijsgerige antropologie*, C. A. van Peursen, Utrecht 1985 (1956). Beter dan welke inleiding in de filosofie die ik ken dan ook, geeft dit boek een overzicht van juist de kenmerken van de filosofieën die betrekking hebben op het mensbeeld van de betreffende filosoof.
4. Op de site www.vruchtvandeboomvanleven.nl staan sjablonen die kunnen worden gebruikt om zelf kaartjes te maken van de visies van filosofen.

Noten bij hoofdstuk 4

1. Van der Meer, 2008, blz. 33.
2. Van der Meer 2006, blz. 51, 154, 206, 467.
3. In dit boek ga ik mee met de vooronderstelling van Riane Eisler (1997) dat het bij het 'moederland' (zie ook noot 5 van hoofdstuk 1) inderdaad ging om een cultuur die grote delen van de wereld besloeg, en die niet alleen in het Westen en Midden-Oosten voorkwam. Dat ondanks het feit dat er meer studie is gemaakt van de westerse samenlevingen dan van andere delen van de wereld: 'De grotere beschikbaarheid van gegevens over westerse samenlevingen (dankzij de etnocentrische focus van de westerse sociale wetenschap) maakt het mogelijk om deze omslag (van moederland naar vaderland, FdJ) meer in detail te documenteren. Er zijn echter ook aanwijzingen dat deze veranderingen (waarmee de omslag van moeder-

land naar vaderland gepaard ging) in grote lijnen parallel liepen met andere delen van de wereld' (blz. 5 – 6). In een noot noemt ze enige bronnen die haar hypothese ondersteunen. Hierin worden de oude culturen van de Azteken en de Chinezen als voorbeelden genoemd van een transformatie van een prepatriarchale naar een patriarchale cultuur. Ze merkt op: 'sommige van de alleroudste mythen van veel culturen (verwijzen) naar een vreedzamer en rechtvaardiger tijd, waarin vrouwen een hoge status hadden' (blz. 254).

4. In dit boek volg ik Eisler (1997) in haar aanname van twee basismodellen die aan de grote diversiteit van de menselijke cultuur ten grondslag liggen, namelijk een dominatormodel en een partnerschapsmodel: 'Het eerste (model) is wat in gangbare termen ofwel patriarchie ofwel matriarchie wordt genoemd, namelijk het rangschikken van de ene helft van de mensheid boven de andere. (In het tweede model) zijn maatschappelijke verhoudingen voornamelijk (...) gebaseerd op het principe van verbinden in plaats van rangschikken' (blz. 5). Volgens haar interpretatie van de geschiedenis (en: 'het meeste van wat wij als onze culturele evolutie hebben leren zien (is) eigenlijk interpretatie geweest', blz. 31), past het partnerschapsmodel bij de prepatriarchale cultuur ('het moederland'). Het dominatormodel past volgens haar bij de patriarchale cultuur ('het vaderland'). Die patriarchale cultuur kwam ná een fundamentele omslag die 'na een periode van chaos en bijna totale culturele ontwrichting (...) plaatsvond' (blz. 5). Wanneer ik spreek over 'de cultuur die de onze vooraf ging', heb ik het over deze prepatriarchale cultuur van vóór de fundamentele omslag, in al haar diversiteit.
5. Dezelfde symboliek komen we ook tegen in de figuren in de verdiepingsteksten van het boek: *Ik schenk je een vrucht van de boom van leven*: de V-vormige figuur, zigzaglijnen, de omega, de spiraal.
6. <http://kunst-en-cultuur.infonu.nl/geschiedenis/52095-geschiedenis-van-het-spijkerschrift.html>
7. Van der Meer 2008, blz. 120.
8. Annine van der Meer beschrijft hoe dit proces in zijn werk ging: 'In de bijbel is het vrouwelijke weggeschreven en zoekgeraakt. Leg je daar de duizenden opgegraven beeldjes van de grote godin van Israël die thuis in de huizen door de vrouwen gebruikt zijn, naast, dan weet je dat het beeld dat de bijbelschrijvers geven, niet klopt met het geloof en de rituelen van het volk en de vrouwen. Ze hebben de teksten achteraf herzien. Propaganda wordt tot ideologie en daarna tot theologie' (Van der Meer 2006, blz. 33).
9. 'Profeten en priesterschrijvers willen de godsdienst van Israël losmaken en 'zuiveren' van haar Kanaänitische oorsprong. Onder hun invloed groeit het geloof in een persoonlijke God. Dit model is door de eindredacteuren van de bijbel over de gehele verzameling van teksten heen gelegd. Het wordt met terugwerkende kracht in de teksten gebracht.' (Van der Meer 2006, blz. 387).
10. Kriwaczek 2003, blz. 25. Dit boek biedt een verslag van een fascinerende zoektocht naar deze voorislamitische tijden en geeft inzage in de doorwerking van de leer van de profeet Zarathoestra in de drie monotheïstisch wereldgodsdiensten.
11. Na Mohammeds dood braken de zogenaamde *ridda*-oorlogen uit (*ridda* = geloofsverzaking). In deze oorlogen probeerden verschillende stammen zich los te maken van de oemma (de moslimgemeenschap). Vermoedelijk begonnen de moslims tij-

dens deze oorlogen te verklaren dat Mohammed de laatste en grootste van de profeten was geweest. Het is een bewering die niet met zoveel woorden in de Koran staat. Met deze bewering wilden de moslims waarschijnlijk het hoofd bieden tegen de zogenaamde *ridda*-profeten, die zeiden ook profeet te zijn en zo hun macht wilden vestigen (Armstrong 2003, blz. 83-84).

12. In dagblad *Trouw* heeft een artikelenserie gestaan die wijst op een mogelijk heel andere ontstaansgeschiedenis van de islam en van de Koran dan de gebruikelijke lezing die schetst. Zie *Trouw*, De Verdieping, 3 maart 2006 tot 31 maart 2006. Over dit onderwerp is ook een boek verschenen: *De omstreden bronnen van de Islam*, Eildert Mulder en Thomas Milo, Zoetermeer 2009.
13. Dit voorbeeld, en ook het volgende voorbeeld, zijn uit dezelfde bron: *De Grote Ingewijden*, Eduard Schuré 1992, blz. 126 en 129. Over Mozes merkt Schuré op dat het niet duidelijk is of Mozes een aangenomen of natuurlijke zoon was van de kroonprinses, maar hij suggereert dat hij op grond van Egyptische bronnen het laatste het meest aannemelijke vindt: 'Het bijbelverhaal (Exodus 2: 1-10) maakt van Mozes een jood uit de stam Levi (...). Daartegen lezen wij bij Manetho, de Egyptische priester aan wie wij de nauwkeurige inlichtingen over de dynastieën van de farao's danken (...) dat Mozes een priester van Osiris was. (...) De Egyptische bron is hier betrouwbaarder dan de joodse, want de priesters van Egypte hadden er geen belang bij om de Grieken en Romeinen wijs te maken dat Mozes een der hunnen was, terwijl het voor de joden voor de hand lag de stichter van hun volk tot hun eigen ras te doen behoren' (blz. 129). Mijns inziens sluit het een het ander niet uit: Mozes kan tot het Joodse volk hebben behoord en ook in de mysteriën van Osiris zijn ingewijd.
14. Zo maakt Schuré (1992) melding van een ritueel waarbij een inwijdeling in een mysterietempel in een donkere schacht naar beneden wordt gelaten via een ladder. De deur achter hem wordt gesloten. De ladder eindigt in het niets. Als hij er niet achter komt dat er naast hem een richel is met een opening die naar de vrijheid leidt, valt hij in de diepe afgrond te pletter (blz. 107, 108). Een ander ritueel waarvan hij melding maakt is het volgende: Een inwijdeling in een mysterietempel wordt blootgesteld aan de verrukkelijke charme van een tempelpriesteres. Als hij zijn lusten niet bedwingt – hij weet niet dat de beproeving daar om gaat – wordt hij veroordeeld tot levenslange slavenarbeid in de tempel. Bezwijkt hij niet, dan vervolgt hij zijn inwijdingsweg in de tempel. (blz. 110)
15. Stolp 1998, blz. 15.
16. Baan 2002, blz. 61, 76 – 88.
17. <http://nos.nl/artikel/56612-vrouwen-welkom-als-lid-van-de-sgp.html>
18. *SGP folder van de partij: Man en vrouw schiep hij hen:* 'In het Paradijs leefden Adam en Eva in volmaakte harmonie. Niet alleen ten opzichte van hun Schepper, ook ten opzichte van elkaar. God had Adam als eerste geschapen en daarna Eva, als hulpe tegenover hem. In die verhouding leefden zij tot eer van God. De zondeval maakte een einde aan deze volmaakte harmonie. De slang wist een totale opstand tegen God te ontketen. Als gevolg van de zonde werd tot de vrouw gezegd dat de man heerschappij over haar zou hebben. De opstand duurt voort. Het liefste willen wij vrij en ongebonden leven, zoals in Psalm 2 staat: 'Laat ons hun banden verscheuren, en hun touwen van ons werpen.' Het verzet tegen God en Zijn Woord komt in

onze cultuur ook tot uiting in het verzet tegen het bijbelse spreken over de onderlinge verhouding tussen mannen en vrouwen en hun verschillende roeping. Gelukkig heeft de Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP) een onwrikbare grondslag en een helder richtsnoer. Ook als het haar standpunt betreft ten aanzien van de plaats van de vrouw in de politiek. Er is gepaste ruimte voor politieke betrokkenheid, maar op grond van Gods Woord geloven wij niet dat vrouwen tot het regeerambt geroepen zijn. Vrouwen die van de partij zijn, zullen zich daar in kunnen vinden'.

(<http://www.sgp.nl/Media/download/13261/Publieksversie%20Van%20de%20partij%20-%20definitief.pdf>)

19. Volgens Kriwaczek (2003) waren de magiërs mogelijk de priesterkaste van de nog vroegere polytheïstische godsdienst van de Meden (blz. 279). De boodschap zou kunnen luiden: zelfs zij erkennen de nieuw geboren koning en brengen hem eer.
20. Husain 2002, blz. 47.
21. Van der Meer 2006, blz. 262.
22. Van der Meer 2006, blz. 384, 395, 399.
23. Van der Meer 2006, blz. 277, 295.
24. Van der Meer 2006, blz. 394, Van der Meer 2008, blz. 141.
25. 'Vóór de monarchie wordt Jahwe met andere goden door de Joden vereerd. Daarna groeit hij onder de koningen uit tot de *nationale* god. David brengt de ark naar Jeruzalem en Salomo bouwt een nationale tempel. Jahwe is de koning van vele goden en godinnen. Pas ná de ballingschap duldt hij niemand meer naast en onder zich. Hij gaat alleen heersen. Er ontstaat een nieuw godsbeeld: er is maar één god en dat is Jahwe. Hij is de god van Israël. Jahwe's alleenheerschappij wordt door de priesters met terugwerkende kracht in de teksten ingevoerd. Kijken wij nu naar de partner van El, Baäl en tot slot Jahwe (bedoeld wordt Asjera, Fd)), dan blijkt dat de geschiedenis ondergeschikt wordt gemaakt aan een ideologie' (Van der Meer 2006, blz. 395 – 396).
26. Van der Meer 2006, blz. 391.
27. 'Heilige palen' in de Willibrordvertaling van de Bijbel, 'gewijde palen' in de vorige vertaling van de Bijbel van het Nederlands Bijbelgenootschap.
28. 'Er is na de ballingschap een *theologische school* met de teksten bezig geweest die vanuit een bepaald concept gewerkt heeft. De schrijvers en historici die in de tijd na de ballingschap teksten bewerken, erkennen alleen Jahwe. De andere goden zijn in hun ogen 'afgoden'. Zij suggereren dat Asjera vanuit het heidense buitenland is gepenetreerd. Dat is historisch niet juist. Vanuit een religie met meer goden heeft zich ook in Israël het monojahwisme en monotheïsme geleidelijk aan ontwikkeld' (blz. 392).
29. 'Bijbelschrijvers hebben een boze opzet. Ze koppelen Asjera in de teksten aan Baäl en trachten haar tot een 'vreemde' godin te maken. Dat alles met de bedoeling haar in diskrediet te brengen' (Van der Meer 2006, blz. 396). 'Diegenen die de oud-testamentische teksten bewerken, doen alsof Baäl slechts een buitenlandse god is, die niets met het volk Israël te maken heeft. Zij werken vanuit een verborgen agenda. Baäl maakt net zo goed deel uit van de godsdienstgeschiedenis van Oud-Israël als Asjera, El en Jahwe' (Van der Meer 2006, blz. 396).
30. Van der Meer 2008, blz. 141. (Bron Figurines: *Venus is geen vamp*, Annine van der

Meer, A3 boeken, 2009).

31. Van der Meer 2006, blz. 453.
32. Van der Meer 2006, blz. 462.
33. Van der Meer 2006, blz. 365.
34. Van der Meer 2006, blz. 361.
35. Van der Meer 2006, blz. 366.
36. Van der Meer 2006, blz. 357 – 359, 437.
37. De afkeer van vrouwen in bepaalde Griekse kringen, namelijk de rijke en aristocratische klasse, ging gepaard met de idealisering van de 'knapenliefde' (soms een 'platonische' liefde, soms een lieflijke liefde). Deze is waarschijnlijk door de Dorische invallers naar Griekenland gebracht: 'Het lijkt evenwel vrij waarschijnlijk dat vanaf de Dorische inval de pederastie in Griekenland opkomt of tenminste een grote verbreiding heeft gekregen' (Flacelière 2008, blz. 59).
38. Dit is geen vanzelfsprekendheid; het is theologie: bewust ontwikkelde leer. Paulus wordt ook wel de eerste (bijbelse) theoloog genoemd, omdat hij deze theologie ontwikkeld heeft.
39. Niet alle brieven 'van Paulus' in de Bijbel worden met zekerheid aan Paulus toegeschreven. 'Zeker': Brief aan de Romeinen, 1ste en 2e brief aan de Korintiërs, brief aan de Galaten, Brief aan de Filippenzen, 1ste en 2e brief aan de Thessalonicenzen, brief aan Filemon.
'Onzeker': Brief aan de Kolessenzen (omstreden), brief aan de Efeziërs, 1ste en 2e brief aan Timoteüs, brief aan Titus, Hebreeën (worden in de regel niet tot de echte brieven van Paulus gerekend).
40. *Katechismus van de Katholieke Kerk*, deel I, tweede sectie, paragraaf 7, verschenen in 1995.
41. *Katholieken: Wat ze geloven*. Tekst: Johan van der Voet, op voorstel van de Nederlandse en Vlaamse bisschoppen, Antwerpen 2006.
42. Een andere interpretatie is dat god eerst een proefontwerp maakte (de man) om vervolgens zijn meesterwerk te maken (de vrouw).
43. Artikel I en II 4 van de Grondwet en artikel 137d van het Wetboek van Strafrecht.

Noten bij de verdiepingstekst van hoofdstuk 4

1. Zie bijvoorbeeld Radder 1984, blz. 33. Dit is een soort waarheid die aan proposities, uitspraken, toegeschreven wordt. Het is een ander soort waarheid dan bijvoorbeeld verwoord wordt in de uitspraak: 'ik hou van jou'. Dat kan nu waar zijn, maar dat kan ook veranderen.
2. Uit een recensie op internet van twee boeken over de vraag 'wie is god?', <http://www.vergadering.nu/boekmedema-god-bewegend-bewogen.htm>
3. Kuhn 1987 (1962).
4. In de hoofdttekst van hoofdstuk 10 is sprake van een vergissing. Deze wordt hier gemaakt. Blijft het vrouwelijke zichzelf (en haar eenheidsperspectief) trouw, dan kan ze ook het mannelijke perspectief hanteren, zonder in de stof gevangen te raken.
5. McTaggart 2004, blz. 44.
6. Voor de duidelijkheid: er is een verschil tussen 'visie op' en 'hetgeen wat'

beschouwd wordt. (Vergelijk de uitleg over de wisselwerking tussen het perspectief van waaruit we naar iets kijken en hoe datgene zich aan ons voordoet als mannelijk of als vrouwelijk in de verdiepingstekst van hoofdstuk 2.) Binnen een mannelijke visie (een mannelijk perspectief) is de waarheid éénduidig, uniform. Het is namelijk de vrouwelijke waarheid waarnaar de mannelijke waarheid (gepersoneerd) op zoek is.

De vrouwelijke waarheid wordt gekenmerkt door eeuwigheid, stilte, rust. Binnen een vrouwelijke visie (een vrouwelijk perspectief) is de waarheid meerduidelijk, pluriform. Het is namelijk een waarheid als samenstel van mannelijke en vrouwelijke aspecten.

De mannelijke waarheid is dynamisch, zoekend, onderweg en verandert met de tijd, tot 'hij' zijn rust in zijn bestemming (de vrouwelijke waarheid) vindt. De vrouwelijke waarheid dankt haar dynamiek 'onderweg' aan de wisselwerking met het mannelijke waarheidsaspect, dat deel van haar uitmaakt.

7. Zie bijvoorbeeld De Wit 1994, blz. 135.
8. Nhat Hanh 1997, blz. 75.
9. Nhat Hanh 1997, blz. 113.
10. De driegeleding ego-ziel-geest komen we in het boeddhisme (meer specifiek: het tantrayana) tegen als de tri-kaya-leer (de drie lichamen leer). Het nirmanakaya staat voor de wereld zoals we die waarnemen, inclusief onze eigen persoonlijkheid, het sambhogakaya staat voor 'de vijf boeddha's' die wellicht de vier hoekpunten van de figuur van de waarheid en het midden van de figuur van de waarheid representeren, en het dharmakaya staat voor het eigen zijn van de Boeddha. Van de vijf boeddha's bevindt zich in het midden de witte boeddha, Vairocana-Boeddha/Tathagata, Hij die is als de zon; onderaan de blauwe boeddha, Aksobhaya-Vajra, de Onwankelbare; links de gele boeddha, Ratnasambhava-Ratna, Uit een juweel geboren; bovenaan de rode boeddha, Amitabha-Padma, Grenzeloos Licht; en rechts de groene boeddha, Amoghsiddhi-Karma, Hij die zonder omwegen zijn doel bereikt. Het witte licht van de boeddha in het midden verenigt alle kleuren van de boeddha's in het noorden (rechts), het oosten (onder), het zuiden (links) en het westen (bovenaan). (Bron: Cursus Boeddhistische filosofie door Peter van Hooft.)

Noten bij hoofdstuk 5

1. Grof 1989.
2. De filosoof Luce Irigaray illustreert aan de hand van de psychoanalytische theorie hoe het vrouwelijke vaak vanuit mannelijke parameters is gedacht. Zo zag Sigmund Freud de clitoris als kleine penis en de vagina zou haar waarde ontleen aan het feit dat ze 'onderdak' biedt aan het mannelijke geslacht. Het kleine meisje zou een kleine jongen zijn; haar 'castratie' zou erop neerkomen dat ze zou aanvaarden dat ze geen mannelijk geslacht heeft. (*Dit geslacht dat niet (één) is*, Irigaray 1981, blz. 19 en 58)
3. Eerste stap: de mens wordt geschapen naar gods beeld; mannelijk en vrouwelijk schept god de mensen. Tweede stap: god schept de mens uit stof, uit aarde en blaast hem levensadem in de neus. Derde stap: uit de mens schept god de vrouw, waarna er sprake is van de man.

4. Een andere interpretatie is dat van de androgyne mens zijn rib bij de hartstreek wordt weggenomen. Zijn hart of zijn gevoel. Toen zijn hart of ziel van hem is weggenomen, is de androgyne mens mannelijk geworden. Zijn vrouwelijke stuk, zijn wederhelft ('rib' is te vertalen met 'zijde' of 'helft') is losgemaakt. (Van der Meer 2008, blz. 139)
5. Van der Meer 2006, blz. 444.
6. Wouters 2000.
7. Als voorbeeld van het idealiseren van de ondergeschikte positie van de vrouw op bijbelse gronden geef ik het standpunt van de SGP – in het vorige hoofdstuk toegelicht – dat vrouwen geen lid mogen zijn van de gemeenteraad of van de Tweede Kamer. Een ander voorbeeld is het standpunt van de rooms-katholieke kerk dat vrouwen geen priester mogen zijn.
8. Wessels, 1986, blz. 79 – 91.

Noten bij de verdiepingstekst van hoofdstuk 5

1. 'Hoger' vanaf egoniveau beschouwd, aangezien er vanuit een eenheidsperspectief geen 'hoger' en 'lager' is. Het ego kan zich openen voor een grotere eenheid, uiteindelijk de eenheid van al-wat-is met de ziel als intermediair. De dimensie van de ziel moet als het ware worden doorkruist om tot de grotere eenheid te komen.
2. Schüssler Fiorenza 1997 en Van der Meer 2006.
3. Bijvoorbeeld in het hindoeïsme, het boeddhisme, het taoïsme. Vanaf zielsperspectief beschouwd representeren deze drie oriëntaties, tezamen met de westerse oriëntatie, met elkaar de vier hoekpunten van de figuur van de waarheid.

Noten bij hoofdstuk 6

1. Er zijn veel meer inwijdingswegen te noemen. Hier is een selectie gemaakt. Bij het maken van de selectie heb ik rekening gehouden met de onderwerpen die in het boek worden aangesneden: de gnostiek komt vaker aan bod, de kundalini-energie geeft een ander licht op de rol die 'de slang' in het verhaal van de boom in het midden van de tuin zou kunnen spelen, aan de inzichten van Drunvalo Melchizedek spiegel ik mij zo nu en dan en aan de methode Awakening your Lightbody dank ik diverse inzichten en taal.
2. Vergelijk het volgende citaat, waar het gaat om het doel van de inwijdingsscholen van de oudheid: 'Wat is dat grote geheim? (...) Het is de eeuwige mythe van de gnostici en de heidense mysteriën – dat zich binnenin ieder van ons de ene ziel van het universum bevindt, de logos, de universele demon, de geest van God.' (Freke en Gandy 2005, blz. 201)
3. Slavenburg 1997, en Slavenburg 1990.
4. Kampschuur en Van Beckhoven beschrijven in hun boek *Spiritualiteit en energie* (2009) dat het bewuste streven de kundalini-energie langs de ruggengraat te doen opstijgen eenzijdig en zelfs gevaarlijk is: 'De vlak boven het staartbeen gelegen ingang van de holte in het heiligbeen wordt in India ook wel 'de grot van Shiva' genoemd. Als er door de evenwichtige stimulans van Ida en Pingala, kundalini-energie de heiligbeenholte binnengaat, kan zij zich in principe meteen daar al verenigen met het zilveren koord dat bestaat uit kosmische energie die afdalt uit de dimensie die we 'de hemel' noemen – anders gezegd: Shakti en Shiva, kundalini- en

spirituele energie, kunnen zich in principe al meteen in het heiligbeen met elkaar verenigen. Of nog anders gezegd: al in het heiligbeen kan de eenwording plaatsvinden van Atman en Brahman, ziel en Alziel, ons individuele geheel met het grote kosmische geheel (...). De benaming 'grot van Shiva' wijst erop dat ook in Indiase tradities bekend moet zijn dat de grote vereniging hier kan plaatsvinden; daarom is het des te opmerkelijker dat zoveel yogavormen zich toeleggen op het omhoog sturen van kundalini-energie. Dat kan alleen maar betekenen dat men haast probeert te maken met het ontwikkelingsproces en dus iets gaat forceren wat van nature al kan gebeuren mits men zichzelf in evenwicht houdt of brengt. (Dit) betekent niets minder dan dat het 'op stang jagen' van de Kundalini door de wervelkolom omhoog een overbodige onderneming is. Het is niet nodig om door specifieke yoga- of andere oefeningen de Kundalini uit haar sluimertoestand te wekken en opzettelijk naar boven te sturen. Eigenlijk is dat zelfs gekkenwerk want de kans is groot dat je daarmee de eenheid in jezelf verbreekt of, als die toch al zoek was, het herstel daarvan bemoeilijkt! Er hoeft alleen maar met enige regelmaat een beetje kundalini-energie in de holte van het heiligbeen binnen te gaan, waar direct een versmelting mogelijk is van deze energie uit onze persoonlijke bekkenbron met de afdalende kracht uit de grote kosmische Bron'. (blz. 257-258)

5. Mookerjee 1986.
6. Dit is tevens de titel van een belangrijk werk van Melchizedek: *De geometrie van de schepping: Een herinnering aan ons verre verleden*, deel I en II, 2000.
7. Frissell 1998.
8. Thomasevangelie, logion 113 en logion 22; haakjes () zijn een verduidelijkende toevoeging van de vertalers ten behoeve van de leesbaarheid; haakjes [] zijn een aanvulling van de vertalers bij beschadigde tekstfragmenten; haakjes (...) zijn een toevoeging van mij (FdJ), waar ik enkele regels weggelaten heb. *Nag Hammadi geschriften*, deel I, Slavenburg en Gludemans 2000, blz. 140 en 157.
9. Bijvoorbeeld: 'Dan zal een wolf zich neerleggen naast een lam, een panter vlijt zich bij een bokje neer; kalf en leeuw zullen samen weiden. Een koe en een beer grazen samen, hun jongen liggen bijeen; een leeuw en een rund eten beide stro. Bij het hol van een adder speelt een zuigeling, een kind graait met zijn hand naar het nest van een slang. Niemand doet kwaad, niemand sticht onheil op heel mijn heilige berg. Want kennis van de HEER vervult de aarde, zoals het water de bodem van de zee bedekt' (Jesaja 11: 6-9).
10. Dat geldt ook voor het voorbeeld uit de vorige noot. Het is verleidelijk te geloven dat het over het koninkrijk van god handelt, maar het staat niet in de Bijbeltekst.
11. Salman 2009, blz. 21.
12. <http://nl.wikipedia.org/wiki/Zarathustra> en Kriwaczek 2003, blz. 120.
13. Kriwaczek 2003, blz. 220-221.

Noten bij de verdiepingstekst van hoofdstuk 6

1. Irigaray 1977, blz. 73 (cursiveringen – in dit geval de rechte letter – van Irigaray).
2. Thomasevangelie, logion 22, haakjes [] zijn een aanvulling van de vertalers bij beschadigde tekstfragmenten; haakjes (...) zijn een toevoeging van mij (FdJ), waar ik enkele regels weggelaten heb. *Nag Hammadi geschriften*, deel I, Slavenburg en Gludemans 2000, blz. 140.

Noten bij hoofdstuk 7

1. Ken Wilber beschrijft in zijn boek *Een beknopte geschiedenis van alles* (2000) zijn visie op de manier waarop het zelf trede voor trede langs de ladder van bewustzijnsstadia opklimt.
2. Een dergelijke vergelijking komt voor in het boek *De dansende Woe-Li meester* van Zukav (2001), blz. 209. Ook Ken Wilber (2000) gebruikt deze metafoor (blz. 294). Zie ook de dvd *Flatland: A journey of many dimensions* (2007), www.flatlandthemoovie.com.
3. Voor dit soort sessies kun je bijvoorbeeld bij een regressie- en reïncarnatietherapeut terecht of bij een therapeut die reizen in het tussenbestaan begeleidt (*life between lifes*, leven tussen levens).
4. Over dit soort ervaringen wordt ook wel gesproken in termen van 'inwijdingen'. Iedere stap op de weg van spirituele ontwikkeling brengt nieuwe opgaven en uitdagingen met zich mee. Leuke en minder leuke. Elke stap is een zogenaamde 'inwijdingservaring' naar een volgend niveau, een nieuwe levensfase. De inwijdingen kunnen kunstmatig zijn, bijvoorbeeld rituele handelingen in diverse religies, maar ook het leven zelf biedt deze ervaringen volop aan (geboorte, volwassenwording, ontmaagding, verlies, ziekte, dood, etc.).

Noten bij de verdiepingstekst van hoofdstuk 7

1. Frissell 1998.
2. Frissell 1998, blz. 121.
3. Dat is het geval bij Drunvalo Melchizedek, zie Frissell 1998, blz. 83, 120. Het is wellicht omdat Drunvalo Melchizedek zijn visie – zoals hij zelf zegt – vanuit mannelijk perspectief beschrijft en ik mijn visie vanuit vrouwelijk perspectief, dat hij 'mannelijk' en vrouwelijk' in de toonladder precies andersom duidt dan ik.
4. Verhandeling over de Ziel, *Nag Hammadi geschriften*, deel II, Slavenburg en Glaudemans, 1996, blz. 401; cursivering van mij, FdJ.
5. Bij het claimen van waarheid gaat het niet om het hechten van waarde aan een methode van waarheidsvinding (geopenbaard door god, via inspiratie of via orakels of anderszins), maar om de status die men de waarheid die men op die wijze meent te verkrijgen, toedicht.
6. Hans ten Dam is degene die de regressie- en reïncarnatietherapie in Nederland gestalte heeft gegeven. Een boek waarin hij zijn methode beschrijft heet *Catharsis en Integratie* (2006). Mijn opleiding tot regressie- en reïncarnatietherapeute heb ik bij hem gevolgd. Recentelijk (begin 2010) heeft hij zijn nieuwste inzichten in een experimentele workshop met anderen gedeeld. Wat ik hierna beschrijf is aan deze workshop ontleend.
7. Hans ten Dam over het uitgangspunt van occultisten in zijn boek *Het dagelijkse leven als inwijdingsweg* (2000), blz. 31: 'Occultisten gaan ervan uit dat een deel van de werkelijkheid occult, verborgen is. Onze stoffelijke wereld is ingebed in een meer geestelijke wereld.'
8. *The Secret* (Nederlandse editie): *Het geheim van voorspoed en geluk*, Rhonda Byrne, Atria books, 2007. Dvd: 2006. De theorie achter 'de secret' is mijns inziens nogal op het verwezenlijken van eigen belangen gericht.

9. Hetty Draayer 2010, goed beschreven in Kampschuur en Van Beekhoven 2009.
10. Kampschuur en Van Beekhoven 2009, blz. 45.
11. Nhat Hanh, (1997), blz. 69.
12. *Voyagers: De slapende geabduceerden*, Ashayana Deane, Schildpad Boeken, Amsterdam 2001.
13. De Vries 2007, blz. 242.

Noten bij hoofdstuk 8

1. Freke en Gandy 2007, blz. 85, 287. De indeling wordt al genoemd bij Pythagoras en Plato, later ook bij Philo, Paulus en Valentinus.
2. Kampschuur en Van Beekhoven 2009, blz. 267, 297, 300.
3. Deze terminologie heb ik ontleend aan Van der Meer 2008, blz. 321. Freke en Gandy (2007) spreken van 'hogere Sophia' en 'lagere Sophia', of van de 'onverderfelijke Sophia' en de 'sterfelijke Sophia' (blz. 101, 102).
4. Van der Meer 2008, blz. 297.
5. Vrij naar: Van der Meer 2008, blz. 280-281.
6. Verhandeling over de Ziel, *Nag Hammadi geschriften*, deel II, Slavenburg en Glaudemans 1996, blz. 399 – 403. In de citaten uit deze verhandeling die in de volgende paragraaf cursief zijn weergegeven, zijn haakjes () een verduidelijkende toevoeging van de vertalers ten behoeve van de leesbaarheid; haakjes [] een aanvulling van de vertalers bij beschadigde tekstfragmenten; haakjes <...> geven aan wanneer er een duidelijke verschrijving door de Koptische kopiist heeft plaatsgevonden.
7. Freke en Gandy 2007, blz. 100-108.
8. Van der Meer 2006, blz. 459.
9. *De mysterieuze Jezus* (Nederlandse editie 2005 (Amerikaanse editie 1999)), *Jezus en de verloren godin* (2007 (2001)) en *De lachende Jezus* (2006 (2005)), Timothy Freke en Peter Gandy.
10. Freke en Gandy 2006, blz. 15: 'Gnosticisme verenigt ons. Literalisme scheidt ons.'
11. Freke en Gandy 2006, blz. 12.
12. Freke en Gandy 2006, blz. 33.

Noten bij de verdiepingstekst van hoofdstuk 8

1. Freke en Gandy 2007, blz. 231-237.
2. Jung, C. G. 1993.
3. Een vergelijkbare interpretatie van werkelijkheid vinden we in de leer van Plato, die de aardse werkelijkheid beschouwde als een flauwe afspiegeling van de Ideeënwereld, ofwel de Ware Werkelijkheid.
4. Freke en Gandy 2007, blz. 117.
5. Freke en Gandy 2007, blz. 117, 171.
6. Freke en Gandy 2007, blz. 171, 172.
7. Freke en Gandy 2007, blz. 87.
8. Freke en Gandy 2007, blz. 86.
9. Freke en Gandy 2007, blz. 87.
10. Freke en Gandy 2007, blz. 170, 326.

Noten bij hoofdstuk 9

1. Van het evangelie van Lucas en van het boek Handelingen wordt wel gezegd dat de auteur niet Joods was.
2. Zie ook hoofdstuk 1, noot 12.
3. Ik volg Annine van der Meer in haar terminologie. Zij spreekt in navolging van de Engelse theologe Margaret Barker van oudere of eerste testament, van oude of tweede testament en van nieuwe of derde testament en van vierde testament. Dat laatste is volgens haar een geïntegreerde benadering van canonieke en apocriefe teksten. (Van der Meer 2008, blz. 133, 200)
4. Rodríguez (2005) geeft een haarscherpe analyse waarom de besnijdenis 'teken van het verbond' tussen god en mens' is geworden: 'Het is vrijwel zeker dat de Hebreeuwse patriarchen lang voordat ze Jahwe kenden besnijdenis praktiseerden, aangezien dit al zeker sinds 1400 v. Chr. gebruikelijk was bij de Kanaänieten, zoals een ivoren beeldje uit Megiddo getuigt. De praktijk was zelfs veel ouder, de bronzen beeldjes van Tell-el-Gredeideh geven aan dat in Noord-Syrië al besneden werd rond 2800 v. Chr.; en uit een bas-reliëf uit Sakkara (ca. 2347-2216 v. Chr.) blijkt dat deze rituele verminking ook in Egypte gangbaar was. (...) Uiteraard betekende besnijdenis in geen van deze culturen een verbond met de godheid, maar was het veeleer een klassieke, symbolische initiatierite waarmee jongens in hun puberteit de wereld van de seksualiteit en van volwaardig lidmaatschap van de stam binnentraden.
Hoewel het besnijdenisritueel een geheel andere betekenis had gehad dan de Hebreeërs eraan toekenden, was het niet toevallig dat ze nu juist dit ritueel kozen ter bezegeling van hun pact met Jahwe. De penis is immers nu net dat mannelijke attribuut dat het mogelijk maakt de vrouw volledig uit te sluiten van het Verbond en haar nadrukkelijk naar de tweede rang te degraderen, en tegelijkertijd stelde de penis het instrument voor waarmee de man de vrouw kon domineren en uitbuiten. Een groot deel van de wetgeving die op dit Verbond geïnspireerd was, en dat via het Romeinse recht bij ons is terechtgekomen, bevoordeelt de speciale positie van penisbezitters en benadeelt die van potentiële draagsters van het zaad' (blz. 259, 260).
5. Roscam Abbing 1983.
6. Brommer, blz. 123, 124.
7. Zond' is afgeleid van een woord dat altijd, voortdurend, aanhoudend betekent. Zondvloed betekent dus zoiets als grote vloed of aanhoudende vloed en heeft niets met zonde te maken. Het zijn latere interpretaties die het verband tussen zondvloed en zonde hebben gelegd.
8. Breukelman 1992.
9. Brommer 2003 vertaalt: Als beginsel / eerste / voornaamste / Om een eersteling; schiep / schiep hij / schiep men / werd geschapen; ELOHIM / Principe / wetmatigheid / Oorzaak; (tezamen met) de lucht / hemel / ruimte; en met de grond / de aarde / het land / de materie (blz. 2).
10. Van der Meer 2008, blz. 178.
11. Van der Meer 2008, blz. 20, 178, 179.
12. Van der Meer 2010, blz. 82.
13. Van der Meer 2008, blz. 133.

14. Van der Meer 2010, blz. 83, Van der Meer 2008, blz. 41.
15. Van der Meer 2008, blz. 118.
16. Freke en Gandy 2005, blz. 13.
17. De Q-bron is een evangelie dat niet meer bestaat. Dat het heeft bestaan wordt geconcludeerd uit een vergelijking van de evangeliën die in de Bijbel opgenomen zijn. Het lijkt zo te zijn dat zowel Matteüs als Lucas zich voor het schrijven van hun evangeliën hebben gebaseerd op het evangelie van Marcus en een onbekende bron. Die onbekende bron heeft de naam Q (van het Duitse Quelle) gekregen. Uit de vele overeenkomsten tussen Matteüs en Lucas is tot het ooit hebben bestaan van de Q-bron geconcludeerd.
18. *Zeitgeist 2008*; www.nuij.nl/zeitgeist-2008-final-version.2019173.lynkx
19. Van den Akker en Nissen, 1999, blz. 16.
20. Een voorbeeld is de afbeelding op de voorplaat van hun boek: *De mysterieuze Jezus* (2005). Hierop is een gipsafdruk te zien van een amulet met daarop een gekruisigde figuur en de woorden 'Orpheus Bacchus'. Deze blijkt uit de derde eeuw c.j. ('na Christus') te stammen (blz. 22; Engelse uitgave blz. 15). Ook blijkt er twijfel te bestaan over de echtheid van de amulet (<http://www.bede.org.uk/orpheus.htm>).
21. Bruno Latour heeft in zijn boek *Wetenschap in actie* (1988) een interessante verhandeling geschreven over de rol die het citeren van en het verwijzen naar andere bronnen in de wetenschap speelt. 'Feiten' worden zo overgenomen en bewerkt als het in het straatje van de onderzoeker het beste van pas komt. Dat is niet altijd valse opzet, het is hoe de menselijke hersenen werken. Dat heeft weer te maken met de rol die het paradigma in het wetenschappelijk onderzoek speelt. Maar niet alleen in de wetenschap werkt dit zo. Het gaat op voor alle onderzoek. Ook in esoterische kringen kom je deze gang van zaken tegen.
22. Deurloo en Veen 1995, blz. 56-77.

Noten bij de verdiepingstekst van hoofdstuk 9

1. Freke en Gandy 2007, blz. 170. Aanhalingstekens die verwijzen naar Irenaeus als bron heb ik achterwege gelaten.
2. Freke en Gandy 2007, blz. 173.
3. Jaspers (2011).
4. In de soefitraditie komt een vergelijking voor van een kruik die in de oceaan onder water ligt. De oceaan is de waarheid en mensen worden aangespoord zich niet bezig te houden met de kruik maar met de oceaan. Wie voor één wijsheidstraditie kiest, wordt vergeleken met iemand die water in de kruik doet en zegt: de oceaan is het water in de kruik.
5. In het Chinese denken dao of tao: de weg.
6. Zukav 2001, blz. 249.
7. Zukav 2001, blz. 252.

Noten bij hoofdstuk 10

1. Van der Meer 2008, blz. 20 (overgenomen zonder cursivering).
2. Van der Meer 2008 schrijft: 'In de herbewerking van Genesis eind 6e eeuw heeft de redacteur 'Wijsheid' vervangen door 'Begin'. In de vertaling geeft dat: *In den beginne schiep God de hemel en de aarde*. Dat is iets heel anders dan *Met Begin* of

zoals er daarvóór stond *Met Wijsheid*. Oftewel: met Sophia. De priesterschrijver en aanhanger van de Jahwe-alleen-theologie heeft zijn doel bereikt. Sophia valt weg' (Blz.. 129). Als bewijs beroept Van der Meer zich op de Aramese vertaling van het eerste Bijbelvers.

3. Van der Meer 2006, blz. 458, 459.
4. Brommer 2003, blz. 14.
5. Van der Meer 2006, blz. 388.
6. Van der Meer 2006, blz. 388, 389.
7. Van der Meer 2008, blz. 140.
8. Eisler 1997, blz. 63.
9. Eisler 1997, blz. 63, 64.
10. Ook wel vertaald als 'edellieden', of als 'de tot de getrouwen behorenden' (dat wil zeggen: zij die de godsdienst der Ariërs aanhingen), of als 'boeren' (via een verwantschap met het Latijnse woord voor ploegen) (Störig 1986, blz. 21).
11. Eisler 1997, blz. 63-64.
12. Salman 2009, blz. 16 en 17.
13. Deze theorie gaat terug op Zecharia Sitchin, auteur van *De twaalfde planeet*.
14. Eisler 1997, blz. 62.
15. Van der Meer 2006, blz. 488-494.
16. Kriwaczek 2003, blz. 306, 307.
17. [Http://nl.wikipedia.org/wiki/Zarathustra](http://nl.wikipedia.org/wiki/Zarathustra) en Kriwaczek 2003, blz. 120.
18. Kriwaczek 2003, blz. 312, 313. Zie ook hoofdstuk 4, noot 19.
19. Kriwaczek 2003, blz. 284.
20. Kriwaczek 2003, blz. 208-238.
21. Kriwaczek 2003, blz. 221. Kriwaczek suggereert dat de Avesta ergens tussen 1500 en 1200 v.c.j. of niet veel later moeten worden gedateerd, maar dan wel in mondelinge versie (blz. 298-301). In de derde eeuw c.j. zou de schriftelijke versie pas zijn opgetekend.
22. Kriwaczek 2003, blz. 83.
23. Nietzsche 1985, blz. 14, 15, 27, 28, 32, 81, 200, 205, 219.
24. Van der Meer 2008, blz. 127. Op haar website (www.anninevandermeer.nl/html/waarom.htm) schrijft Annine van der Meer over de Indo-Europeanen en de Semieten het volgende: 'Het zijn Indo-Europeanen die als de Ariërs in India een einde maken aan de oudere matriachale culturen. Een andere tak trekt naar het Westen. Zij vechten zich een weg door Mesopotamië. Zij banen zich als Hettieten en andere volkeren een weg door Turkije. Zij bereiken Griekenland. Hier noemt men hen Achaeërs en Doriërs. Daarnaast is er de beweging van de Semieten. Vanuit de Syrische en meer zuidelijke Arabische woestijnen bereiken Semieten Mesopotamië, Syrië en Kanaän. Vanaf 2500 v. Chr. gaat de Soemerische cultuur ten onder. De macht komt aan Semitische volkeren als de Akkadiërs en de Babyloërs. Zij bereiken Kanaän en worden daar de Kanaänieten genoemd. Zij bereiken Israël en worden daar Hebreeën genoemd. Op hun beurt worden zij weer veroverd door een Semitisch volk als de Assyriërs. Het is overal oorlog.'
25. Van der Meer 2006, blz. 383, 402.
26. Rodríguez 2005, blz. 181.
27. Rodríguez 2005, blz. 184.

28. Van der Meer 2008, blz. 198.
29. Van der Meer 2006, blz. 443.
30. Van der Meer 2006, blz. 445.
31. Deze gehelleniseerde joden in Egypte beschikten over de Septuagint: de Griekse vertaling van het Oude Testament (geschreven tussen ca. 250 en 100 v.c.j.). De rooms-katholieke kerk heeft de Septuagint voor het samenstellen van het oude testament als uitgangspunt genomen, de protestantse kerk de Tenach. De rooms-katholieke kerk heeft deze jongere wijsheidsboeken waarin Sophia nog (als wijsheid) wordt herinnerd dus wel overgeleverd als canoniek (deuterocanoniek betekent 'in tweede instantie aan de canon toegevoegd'), de protestantse kerk alleen de oudere wijsheidsboeken Job, Spreuken en Prediker. De joden in Alexandrië schrijven in de eerste eeuw v.c.j. het boek Wijsheid met Sophia als hoofdfiguur, om de concurrentie met de Egyptische godin Isis aan te kunnen. Sophia wordt gekleed in het gewaad van Isis, maar zonder haar kwaliteiten op het gebied van magie, het genezen, de vruchtbaarheid en het baren. (Van der Meer 2006, blz. 444)
32. Kriwaczek 2003, blz. 281, 298.
33. 'Zo worden Abraham en Mozes de monoïahwisten en monotheïsten die ze nooit geweest zijn' (Van der Meer 2006, blz. 387).
34. Van der Meer 2008, blz. 20 (overgenomen zonder cursivering).
35. 'De eerste zin van Genesis of Oorsprong luidt: In den beginne schiep God hemel en aarde (Gen. 1: 1). Daarvóór heeft er gestaan: Met Begin schiep God de hemel en de aarde. En dáárvoor stond er: Met Wijsheid schiep God de hemel en de aarde. (...) Oftewel: met Sophia. (Van der Meer 2008, blz. 129, overgenomen zonder cursivering).
36. Het gaat hier om het mannelijk- en vrouwelijk goddelijke. Op egoniveau is het juist andersom: dan is het het mannelijke dat op weg gaat de eeuwigheid uit, de tijdelijkheid in. Het vrouwelijke bewaart op egoniveau het contact met de eeuwigheid en rust in eeuwigheid.
37. Thomasevangelie, logion 22, haakjes () zijn een verduidelijkende toevoeging van de vertalers ten behoeve van de leesbaarheid; haakjes [] zijn een aanvulling van de vertalers bij beschadigde tekstfragmenten; haakjes (...) zijn een toevoeging van mij (FdJ), waar ik enkele regels weggelaten heb. *Nag Hammadi geschriften*, deel I, Slavenburg en Glaudemans 2000, blz. 140.

Noten bij de verdiepingstekst van hoofdstuk 10

1. Van der Meer 2008, blz. 200.
2. Freke en Gandy 2007, blz. 180.
3. In *Donder: Volmaakt Bewustzijn* zegt ze bijvoorbeeld: 'Want ik ben de eerste en de laatste'. *Nag Hammadi geschriften*, deel II, Slavenburg en Glaudemans, 1996, blz. 384.
4. Kampschuur en Van Beckhoven 2009, blz. 19.
5. Kampschuur en Van Beckhoven 2009, blz. 300-301.
6. Melchizedek 2008 (2000), blz. 239, 240. In zijn boek *Living in the heart* (2003) werkt hij deze gedachte verder uit. Anders dan Hetty Draayer (op haar werk baseren Kampschuur en Van Beckhoven zich) schenkt hij geen aandacht aan de noodzaak voorwerk te doen, en dus eerst goed aan je aarding of gronding te werken, alvorens de 'heilige ruimte van het hart' binnen te treden, of te ervaren dat deze ruim-

te zich opent als bekroning van het innerlijke werk.

7. Dit is de achterliggende gedachte van de titel van mijn eerdere boek: *Ze is het zelf op wie ze wacht: De waarden van kerk, New Age en wetenschap*, Kampen 1997.

Register

- Abraham, 94-95, 185-190, 207, 212, 216-217
- Achamoth, 180, 183, 201-202, 224-225
- Adam, 94, 100, 102, 120-122, 187-188
betekenis van de naam, 103
licht-Adam, 132
- Afgoden(dienst), 99
- Ahriman, 212, 220
- Ahura Mazda, 21, 215
- Allah, 35, 40
- Androgyn(e), 45
god(heid), 120
maagd, 175
mannelijk, 45
mens, 119-120
vrouwelijk, 45
- Apocriefen, 28, 136
- Appel, 10-11, 100, 227, 231
- Aristoteles, 74, 81
- Asjera, 10, 38, 99-100, 190, 211, 216
JHWH haar partner, 99
weggeschreven uit de Bijbel, 99, 190
- Asjerapalen, 99
- Astarte, 207, 216
- Atman, 41, 63-64
- Baäl, 99
- Barbelo, 172, 175, 180
- Beelden, beeldjes, 9, 10, 23, 51, 92, 99-100
- Belijdenis(sen)
christelijke, 39
islamitische, 40
joodse, 38
- Berkeley, 75, 86
- Besnijdenis, 101
- Bijbel, 21, 28, 92, 94, 97, 99, 101
ethische laag, 97, 104, 136, 171, 184, 197, 206-217
geheimtaal, 96
historische laag, 95, 102
manieren van lezen, 28, 137, 206
oude verhalen herschreven, 98
symbolische laag, 96, 102
volgens de islam, 94
- Bijbelschrijver(s), 96-99, 102, 133-134, 196-197, *Zie ook* Eindredactie
- Boeddha, 36-37, 108, 113, 163, 165, 173, 255
- Boom
in het midden van de tuin, 10-13, 15-16, 29, 181, 220
van de kennis van goed en kwaad, 10-13, 15-17, 19, 21-27, 103, 116-117, 121, 182-183
- Brahman, 35, 39-41, 51, 63-64, 116, 112, 212
- Buitenbijbelse geschriften. *Zie* Apocriefen
Q-bron, 193
- Canon (canoniek), 28, 176, *Zie ook* Deuterocanoniek, 190, 214
- Chokma, 39
- Christus, 25, 27, 39-40, 100, 228-229
Jezus en Sophia versmelten, 40, 100
wederkomst, 228-230
- Collectieve trance, 53-56
- Cultuur, 92, 143
cultuuromslag. *Zie* Omslag, ommekeer
Griekenland als bakermat, 101
onze cultuur, 106, 113, 116, 118, 243
oorspronkelijke (en verwante verwijzingen), 92, 98, 116, 118
westerse, 15, 126
- Descartes, 75, 85
- Deuterocanoniek, 184, 216
- Drie-eenheid, 37, 40, 191
in oorsprong vrouwelijk, 40
van de christenen, 37, 40, 191
van de hindoes, 37

- verwerping van de drie-eenheid in de islam, 40
- Dwaalweg(en), dwaling, 94, 151-153, 157-158, 160-164, 173-174, 180, 215, 221, 224
- Eenheid van al-wat-is, 35, 37, 43, 55, 59, 62-63, 108-109, 112, 114, 116, 118, 126-127, 133, 142, 147-148, 169-171, 173, 182, 220, 226-227, 256
- Eenheidsbewustzijn, 16, 108, 134-137, 157, 183, 227
- Eenheidservaring, 109
- Eenwording mannelijk en vrouwelijk, 140, 145
- Eersteling(schap), 184, 187-189
- Ego, 46, 53, 56, 114-116, 119, 123-129, 140-147, 153, 159, 164-165, 170-172, 174-175, 183, 200, 208, 210, 224-225, 230, 256
- Ei des levens, 135, 153-155, 158, 179, 244
- Eindredactie, 93, 216-217
- El, 38, 99
- Esoterie, esoterisch, 15, 22, 43, 51, 126-127, 139, 149, 171, 219
- tradities, 43
- visie, 15
- Ethiek, 55-56, 58-59, 202
- vrij stromende, 55-56, 59
- Ethisch(e), 55, 58, 65, 95, 97, 102-104, 195, 198
- Eva, 26, 100, 102-103, 120, 122, 188
- betekenis van de naam, 100
- de tweede vouw van Adam, 120
- Feuerbach, 76, 88
- Fibonaccireeks, 166
- Figuur van de waarheid, 106-107, 111, 113, 123, 125-127, 129, 161, 180, 200, 223-224, 226, 244, 255-256
- mannelijke pool, 125
- vrouwelijke pool, 125
- Geest, 32, 40, 42, 51, 53, 63, 67, 69, 71-72, 100, 111, 116, 118, 120, 123, 131, 142-147, 163-164, 170-171, 173, 175, 182, 191, 224-225, 231
- heilige, 35, 37, 39-40, 196, 206-209, 221, 223, 226
- Sophia, 40, 100, 206-207
- van de godin, 40, 120
- van god, 40, 207, 219
- waarheid, 208
- Geesten, 39, 149, 212
- Geestesoog, 170
- Geheim(e), 131, 184
- houding, 96, 131
- kennis, 96
- leringen, 96
- taal, 96
- Gelukzalige land, 68, 131, 139
- Geschriften, 122, 184, 190
- bijbelse, 20, 171, 198, 207, 213, 217
- gnostische, 136, 174
- inwijdings, 20
- mythologische, 169, 173
- Nag Hammadi, 174
- nieuwtestamentische, 193
- wijsheids, 41, 174, 216
- Gnosis, 11-12, 15, 26, 169-180, 183-184, 188, 191-192, 196-197, 200-203, 219-222, 224
- Gnostici, 132, 174-175, 177-178
- Gnostiek, 11, 26-27, 132, 171-173, 176, 179, 184, 195, 221
- God, goden, 9, 17, 19, 21-24, 35, 38-39, 51-52, 54, 93-94, 177, 188
- allerhoogste, 38, 196
- ideaal van de ene god, 38, 104, 136, 171-172, 198-199-136
- in de islam, 38, 40, 94
- in de kabbala, 39
- in het boeddhisme, 36
- in het christendom, 37, 38
- in het hindoeïsme, 37
- in het jodendom, 38
- partner Asjera, 38, 99
- partner Sophia, 39, 206
- van het Nieuwe Testament, 27
- van het Oude Testament, 12, 27-28, 94, 99, 132, 184-186
- Goddelijk(e)

- aard, kern, 22, 27, 132
 mannelijk(e), 207
 vrouwelijk(e), 206, 209
- Godin, godinnen, 11, 38-39, 99, 120, 177, 190, 196, 206-208, 216-219, 231, 247
 mannelijke partner, 38, 92, 216
 slangengodin, 216, 221
 symbool, symbolen van, 22, 40
 viervoudige, 172, 175
 vogelgodin, 216
- Godmens, 26, 192, 195
- Godsdienst(en), 35, 40, 54, 103, 171, 199, 214, 217-219
- Gulden snede, 49
- Hart, 12, 170, 217
 chakra, 133
 heilige ruimte van. *Zie* Heilig(e), 170
 kennis van het hart, 12
 mystieke, 227-228, 231
 waarheid van het hart, 107-108, 129
- Heba, 100
- Heilig(e)
 boek(en), 9, 11, 36, 92, 122, 171, 178, 206, 210, 212, 214
 boom, 10
 drie-eenheid. *Zie* Drie-eenheid
 geest. *Zie* Geest: heilige geschriften, 178, 190
 huwelijk, 40, 43, 174-175, 220-221
 kennis, 212
 naam, 38
 paal, 99
 ruimte van het hart, 170, 263
 teksten, 122
- Hermeneutiek, hermeneutisch, 13, 243
- Homofilie (en verwante verwijzingen), 104
- Ijstijd, 9
- Illusie, 67-68, 112, 163, 201, 224, 228
- Inwijding(s), 20, 96, 169, 172
 literatuur, 131
 pneumatische, 169
 proef, 134
 psychische, 20, 169
 rituelen, 134
- scholen, 96, 131-132, 176
 symbool van inwijding, 96
 weg(en), 132, 151
- Isis, 42, 151-152, 216
- Jahiliyya, 94
 voorislamitische tijden, 94
- Jahwe. *Zie* JHWH
- Jakob, 95, 188
- Jezus, 25, 27, 36, 39-40, 94, 98, 100-101, 108, 123-124, 136-137, 170-171, 176-177, 184-189, 191-193, 197, 207, 209, 218, 229
 als historische figuur, 192, 195
 als mythische figuur, 193
 eerstgeborene, 188
 gedoopt in de geest van Sophia, 40, 207
 kerkelijke visie, 194
 kruisdood, 197
 messias, 36, 39, 197, 214
 prototype van de verlichte mens, 171, 192
- Jezus Christus, 25, 27, 39
 geloof in Jezus Christus, 101-102, 105
 korte geloofsbelijdenis, 38-39
 Paulus legt verband met verlossing en zondeval, 101
- JHWH, 10, 38-39, 99, 120, 190, 200, 224-225, 243, 247
 naam van god, 38, 120
 partner van Asjera, 38
 stormgod, 38, 99
- Jozef, 196-199
- Kali yuga, 68, 139
- Karma, 148
- Kenoma, 179-180, 183, 201
- Kind, kinderen, 38, 175, 207-208
- Koninkrijk van god, 68, 104-105, 113, 127, 131, 136-139, 171, 219, 228-229
- Koran, 40, 94-95, 121-122, 208, 212, 214
- Kosmisch oog, 160, 165, 170
- Kosmische vacuüm,
- Kundalini, 11, 59, 132-133, 165
- Kwantum (en verwante verwijzingen), 12,

- 16, 29-33, 51-52, 107, 111, 146, 204, 243-244
superpositie van toestanden, 29, 107, 128-129, 144, 160-161
- Leegte, 180
grote, 163-164
totale, 162
volle, 112
- Levensbloem, 135, 153
- Levensboom, 10-13, 17, 19-21, 23-25, 93, 116, 121, 171, 182-183, 187, 191, 222, 231
- Lichaam, 25, 59, 69, 71-72, 98, 133-134, 136, 170, Zie Lichtlichaam
subtiel(e), 136
van Jezus, 186, 193
van Tiamat, 98
- Lichtlichaam, 39, 131-132, 134-135
- Lilith, 120
- Logica, logisch(e), 24, 54-55, 185, 208
- Lus, 55
- Mannelijk(e)
krachten, 43, 45-46, 50, 110, 116
perspectief, 44, 46-47, 70, 110-112, 118-119, 158, 218, 255, 258
principe, 176, 209
sterfelijk, 92
waarden, 210, 215
waarheidsconcept, 14-16
weg, 164, 171-172, 217-218, 220-221, 225
- Messias, 214, Zie Jezus: messias
zoroastrische, 138
- Metanoia, 182, 220-221
- Moedergodin, 22, 26, 42, 92, 99-101, 216-217
talloze beeldjes in de aarde, 92
- Moederland, 23-24, 92-93, 99, 106, 113, 120, 210-212, 214, 216, 223
- Mohammed, 36, 40, 94
- Monotheïsme, 35, 40, 191, 195, 206, 212-213, 216
- Monotheïstisch(e), monotheïst. Zie Monotheïsme
- Moraal, 55-59, 214-215
- Moralistisch(e), 103-104, 213-214
- Mozes, 94, 96, 184-185, 187, 189-190, 211, 217
- Muziek, 148, 150, 153, 168, 191
stuk, 150
- Mysterie, 103, 131, 170, 194-195, 204, 223
godsdiens, 194
kennis, 96, 193
scholen, 96, 131-132, 155, 176
taal, 177
- Mysteriën, 96, 177, 192
- Mystieke, 39
hart, 227-228
- Mythe(n), 9, 26, 94-95, 101, 111, 116, 151, 172, 176, 183, 209, 225
Adam en Eva, 100, 103
Ariadne, 151, 196
bijbelse verhalen te begrijpen als mythen, 26, 93-94
Heba, 100
Isis en Osiris, 151
Jezus, 193
kennen verschillende lagen, 95
Plato, 151
- Mythologie, 201
- Ogdoade, 179-180, 183, 200-201
- Omslag, ommekeer, 120, 176, 210, Zie ook Metanoia
van het duistere naar het lichte leven, 139
- Opstanding (en verwante verwijzingen), 175, 193-194, 213
- Osiris, 96, 151-152, 192
- Osiris-Dionysus, 192, 195
- Paradigma, 109-111, 113, 126, 129, 142
verschil met perspectief, 110
- Paulus, 42, 101-102, 188, 192-193
- Perspectief, 110-111
- Phi, 49, 166
- Plato, 73, 77
- Pleroma, 133, 179-180, 183, 201
- Polytheïsme, 40, 213

- Polytheïstisch(e). Zie Polytheïsme
- Potentieel, 25, 51-53, 131, 133
- godelijke, hoogste, oneindige, ongekende, volledige, ware, 25, 51, 53, 55, 131, 133, 152
- Priesterschrijver(s). Zie Bijbelschrijver(s)
- Rede, 69, 71-72, 151
- Schaduw, 229
- Scheppingsgod
- Brahma, 37
- kwade, 27, 132
- Scheppingsmythen
- Soemerische, 98
- Scherf, 55, 139, 200-201, 204
- SGP
- standpunt vrouwen en regeren, 97, 103
- Shakti, 11, 133
- Shekina, 39, 131
- Shiva, 35, 37, 133
- Slang, 10-12, 19, 21-27, 93, 103, 111, 113, 133-134, 171, 196, 216, 221
- kundalini, 132-133
- slangengodin, 216, 221
- Sophia, 26-27, 39, 123-124, 172, 176, 180, 200-201, 206, 209, 217, 220-222, 224-225
- aan het einde van de tijd, 207, 217
- als begin, 189, 206, 217-218
- als dochter, 27, 209
- als duif, 208, 216
- als eersteling, 189
- als geest, 207-208
- als heilige geest, 196, 206-207
- als hemelse godin, 216
- als moeder, 27, 38, 208
- als slang, 216
- als zegen, 207
- de grote en de kleine Sophia, 172
- de kleine Sophia, 174-175, 220-221
- haar logica, 208
- in haar vier aspecten, 175, 217
- in het Nieuwe Testament versmelt zij met Jezus/Christus, 40, 100
- Jezus in haar geest gedoopt, 40
- versmelt via het woord met Christus, 100
- weggeschreven uit de Bijbel, 189, 206
- wijsheid, 100, 206, 218
- Staatsgod, 38
- Stormgod, 38, 99
- Tempel, 38, 42, 93, 190-191, 216
- Testament
- derde, 185-186, 191
- eerste, 185, 190
- Nieuwe, 27, 40, 97, 100, 184-186, 193, 197, 206, 214
- reconstructie van het ontstaan van het Nieuwe Testament, 193
- Oude, 27-28, 39, 94, 99, 132, 184, 186, 190, 197
- Oudere, 185
- tweede, 184-185, 190
- vierde, 191, 195
- Thora, 36, 184, 186
- krijgt eigenschappen van Sophia, 39
- Tiamat, 98
- Tijd, 52, 60-61, 92, 94, 114, 171-172, 195
- begin van de tijd, 172, 175, 206, 208, 217-218
- bronstijd, 216
- einde van de tijd, 172, 175-176, 206-208, 217-218
- eindtijd, 138-139, 213-214
- onze tijd, 106, 113
- steentijd, 9, 23, 92, 216
- vóór het begin van de tijd, 191, 196
- Tijdegeest, 28, 53
- Toonladder, 16, 20, 91, 150, 155, 159-160, 163-164, 166, 168, 202, 231, 243-244, 258
- maanelijk en vrouwelijk, 159
- Transformatie, 133, 136, 209
- Vaderland, 106
- Val, valt, gevallen, 16, 117, 123, 130, 143-144, 200, 210, 221
- Verbond, 184-190
- Verhaal van de boom in het midden van

- de tuin, 19-21, 24, 94, 116, 152, 188, 196, 213
- Verlichte mens, prototype, 229
- Verlossing, 39, 101-102, 170, 175, 194, 212
- Volle leegte, 112
- Vrouwelijk(e)
- eeuwig, 92
 - krachten, 43, 45-46, 50, 110, 137, 218
 - perspectief, 44, 46-48, 50, 70, 110-113, 118, 158, 258
 - principe, 172, 209
 - waarden, 116, 122
 - waarheidsconcept, 14-16
 - weg, 164, 171-172, 206, 218, 220, 225
- Waarheid, 22, 33, 35, 53-54, 58, 63, 67, 95, 111-115, 117, 123, 125-126, 129, 141, 170-171, 178-180, 201, 203-204, 208, 254-255
- aanspraken. *Zie* Waarheid: claim
 - claim, 56, 110, 126, 129, 162, 170, 202, 204, 258
 - figuur van de waarheid, 106, 222
 - mannelijke, 15, 106, 109, 114, 126, 243, 255
 - mystieke waarheid, 107-108, 129, 227
 - vrouwelijke, 15-16, 106, 109, 113-114, 125, 129, 208, 226, 243, 255
 - waarheid van het hart, 108
 - waarheidsconcept, 14
 - wetenschappelijke, 54, 109, 126, 202
- Wetenschap, 15, 33, 35, 51-52, 54-55, 61, 67, 109, 126
- Wijsheid(s), 19, 23, 28, 39, 55, 100, 133, 171, 176-177, 189, 195, 206, 216
- boeken, 39
 - geschriften. *Zie* Geschriften: wijsheid
 - leer, 132
 - literatuur, 133
 - tradities, 171
- Yang, 44
- Yin, 44
- Zarathoestra, 138, 206, 211-215, 217
- Zegen, 207, 209, 213, 221
- Ziel, 12, 20, 27, 41, 46, 53, 55, 59, 63, 67, 69, 71-72, 91, 109, 114-118, 123, 125-126, 131-135, 138, 140-145, 146-149, 151-153, 159, 163-165, 173-176, 179, 209-210, 224, 229
- atman, 41
- Zielesfeer; zielesferen, 133
- Zielenstroom, 55-57, 148, 202
- Zielsontwikkeling, 150-151
- model van, 156-157, 161, 166
- Zondeval, 11-13, 16, 21, 23, 25, 28, 97, 102, 105, 116, 120-121, 130, 204, 229
- Paulus over de, 101
- Zondevalverhaal, 21, 23, 26, 92, 117, 121-122, 210
- in de koran, 122
 - weerspiegelt de keuze voor het gedemoniseerde vrouwelijke, 116
- Zoon, 35, 37, 39-40, 184, 189, 191-194, 207-208, *Zie ook* Drie-eenheid
- godenzoon, 176
 - Horus, 152
 - Jezus, 208-209
 - JHWH en Baäl zonen van El en Asjera, 99
 - kwade scheppingsgod, 27
 - oudste, eerstgeboren, 187-188
 - Sophia met de zoon gelijkgeschakeld, 40
 - symbool van de zon, 193-194
 - van god
 - Jezus, 192
 - Osiris-Dionysus, 92
- Zoroaster. *Zie* Zarathoestra